

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÖNETİM BİLİMLERİ BİLİM DALI**

**YÖNETSEL DÜZENEK KAVRAMI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE
YÜKSEKÖĞRETİMİN DÖNÜŞÜMÜ**

Doktora Tezi

Bulut DOĞAN

Ankara, 2023

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÖNETİM BİLİMLERİ BİLİM DALI**

**YÖNETSEL DÜZENEK KAVRAMI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE
YÜKSEKÖĞRETİMİN DÖNÜŞÜMÜ**

**Doktora Tezi
Bulut DOĞAN**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ozan ZENGİN**

Ankara, 2023

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÖNETİM BİLİMLERİ BİLİM DALI**

**YÖNETSEL DÜZENEK KAVRAMI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE
YÜKSEKÖĞRETİMİN DÖNÜŞÜMÜ**

Doktora Tezi

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ozan ZENGİN**

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Prof. Dr. Koray KARASU**
- 2- Prof. Dr. Barış ÖVGÜN**
- 3- Doç. Dr. Ozan ZENGİN**
- 4- Doç. Dr. Mustafa Serdar PALABIYIK**
- 5- Doç. Dr. Mustafa ALTUNOK**

Tez Savunması Tarihi

11/08/2023

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Ozan ZENGİN danışmanlığında hazırladığım “Yönetmel Düzenek Kavramı Bağlamında Türkiye’de Yükseköğretimin Dönüşümü (Ankara, 2023)” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

26.09.2023

Bulut DOĞAN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	İ
KISALTMALAR	V
TABLolar	Vİİ
ÖNSÖZ.....	Vİİİ
GİRİŞ	1
1. YÜKSEKÖĞRETİM ARAŞTIRMALARI VE FOUCAULT'NUN ÇALIŞMALARININ KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	16
1.1 YÜKSEKÖĞRETİM ARAŞTIRMALARININ GELİŞİMİ	20
1.1.1. Yükseköğretim Üzerine Araştırmalar.....	21
1.1.2. Yükseköğretim Araştırmaları Disiplini	26
1.1.3. Türkiye'de Yükseköğretim Araştırmalarının Seyri.....	31
1.2 FOUCAULT'NUN YÖNTEM VE KAVRAMLARININ YÜKSEKÖĞRETİM ARAŞTIRMALARI ÇERÇEVESİNDE KULLANILABİLİRLİĞİ.....	35
1.2.1 Foucault'nun Yöntemiyle Yükseköğretim	39
1.2.1.1 Foucault'nun Tarihsel Yöntemi	47
1.2.1.2 Foucault'nun Söylem Analizi	52
1.2.2 Foucault'nun Kavramlarıyla Yükseköğretim	56
1.2.2.1 Yönetmel Düzenek (Dispozitif).....	59
1.2.2.2 İktidar	66
Bilgi ve İktidar	69
İktidar ve Özne	72
İktidar ve Direniş.....	75
1.2.2.3 Yönetimsellik	80

1.3 DEĞERLENDİRME	85
2 TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI YÜKSEKÖĞRETİM YÖNETSEL DÜZENEKLERİ.....	99
2.1 YÖK'ÜN KURULUŞ SÜRECİNDE OLUŞAN YÖNETSEL DÜZENEK	107
2.1.1 Söylem	108
2.1.2 Kurumlar.....	113
2.1.2.1 Yükseköğretim Kurulu (YÖK)	114
2.1.2.2 YÖK'e Bağlı Kurumlar.....	118
Yükseköğretim Denetleme Kurulu	118
Üniversitelerarası Kurul (ÜAK).....	119
Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM).....	120
2.1.2.3 YÖK ile İlişkili Diğer Kurum ve Kuruluşlar	121
Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK)	122
Devlet Planlama Teşkilatı (DPT).....	123
Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK).....	124
2.1.2.4 Vakıf Üniversiteleri	124
2.1.3 İdari Kararlar	125
2.1.3.1 2547 Sayılı Kanun'a Dayanarak Alınan İdari Kararlar	126
2.1.3.2 İlk YÖK Başkanı'nın Atanması.....	127
2.1.3.3 Akademisyenlere Yönelik Alınan Kararlar.....	128
Akademisyenlerin Görevde Yükselmesi ve Rotasyon Uygulaması.....	128
Akademisyenlerin Tasfiyesi.....	129
2.1.3.4 Üniversite Sanayi İşbirliği Bağlamında Alınan İdari Kararlar	132
2.1.4 Direnişler	133

2.1.5 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi Sonrası Oluşan Yönetsel Düzenin	
Değerlendirilmesi	138
2.2 28 ŞUBAT 1997 MGK KARARLARI SONRASI YÜKSEKÖĞRETİM	
YÖNETSEL DÜZENİĞİ	141
2.2.1 Söylem	144
2.2.2 Kurumlar	148
2.2.2.1 Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve Diğer Kurumsal Yapılar	148
2.2.2.2 Sivil Toplum Kuruluşları (Beşli Sivil İnisiyatif)	151
2.2.2.3 YÖK ve Üniversiteler	151
2.2.3 İdari Kararlar	153
2.2.3.1 28 Şubat 1997 MGK Kararları	153
2.2.3.2 YÖK'ün ve Üniversitelerin İdari Kararları	156
2.2.3.3 Süreklilikler Bağlamında Üniversite-Sanayi İşbirliklerinin	
Gelişimi	158
2.2.4 Direnişler	160
2.2.5 28 Şubat 1997 MGK Kararları Sonrası Oluşan Yönetsel Düzenin	
Değerlendirilmesi	162
2.3 AK PARTİ SİYASAL İKTİDARLARI DÖNEMİNDE OLUŞAN	
YÜKSEKÖĞRETİM YÖNETSEL DÜZENİĞİ	163
2.3.1 Söylem	164
2.3.1.1 AK Parti'nin Beyanname ve Programlarında Söylemin İzleri	165
2.3.1.2 Yeni YÖK Söylemi	168
2.3.1.3 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Oluşan Söylem	172
2.3.2 Kurumlar	175
2.3.2.1 AK Parti ve YÖK	175
2.3.3 İdari Kararlar	177

2.3.3.1 Acil Eylem Planı	177
2.3.3.2 YÖK'e İlişkin Yeni Taslaklar	178
2.3.3.3 Üniversitelerde Türbanın Serbest Bırakılması.....	180
2.3.3.4 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Süreçte Alınan İdari	
Kararlar	181
2.3.3.5 AK Parti İktidarları Döneminde Atanan YÖK Başkanları ve Alınan	
Bazı İdari Kararlar	184
2.3.4 Direnişler	191
2.3.4.1 YÖK'ün Direnişleri	191
2.3.4.2 Boğaziçi Üniversitesi'ne Rektör Atanması.....	193
2.3.4.3 Barış Bildirisi	195
2.3.5 AK Parti İktidarları Döneminde Oluşan Yükseköğretim ve YÖK	
Yönetsel Düzeninin Değerlendirilmesi.....	198
SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER.....	201
KAYNAKÇA	211
ÖZET.....	224
ABSTRACT	226

KISALTMALAR

AEP	:AK Parti Acil Eylem Planı
AK Parti	:Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	:Anavatan Partisi
BTYK	:Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
FETÖ	:Fettullahçı Terör Örgütü (Yasadışı)
ILO	:Uluslararası Çalışma Örgütü
KHK	:Kanun Hükmünde Kararname
M.G.K	:Milli Güvenlik Konseyi
MGK	:Milli Güvenlik Kurulu
OHAL	:Olağanüstü Hal
ÖSYM	:Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi/ Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi
ÖYP	:Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı
PKK	:Kürdistan İşçi Partisi (Yasadışı)
SETA	:Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
TBB	:Türkiye Barolar Birliği
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi

TÜBİTAK :Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

TÜSİAD :Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği

ÜAK :Üniversitelerarası Kurul

YEK :Yükseköğretim Eşgüdüm Kurulu

YÖK :Yükseköğretim Kurulu

TABLULAR

Tablo. 1: Yükseköğretimin ve YÖK'ün tarihsel süreci.....	106
Tablo. 2: YÖK'e bağlı kurumlar.....	118

ÖNSÖZ

Bu tez uzun bir tarihsel süreç boyunca üzerinde konuşulan ve tartışılan yükseköğretim alanına, Foucault'nun perspektifinden bir katkı vermek amacıyla kaleme alınmıştır. Foucault üzerine okumalar yapmaya başladığım ilk günlerden beri "Foucault bugün eğer yaşasaydı, Türkiye'de yükseköğretim üzerine acaba ne söylerdi?" diye düşünmekten kendimi alamamaktaydım. Bahsedilen soru bu tezin ortaya çıkmasında en büyük tetikleyici olmuştur. Bu bağlamda yükseköğretim söylemleriyle, kurumlarıyla, idari kararlarıyla ve direnişleriyle bir arada bir yönetsel düzenek (dispozitif) olarak ele alınmış ve yükseköğretilimi kırılmaları, kopuşları ve süreklilikleri ile bir tarihsel olgu olarak değerlendirilmiştir. Yükseköğretimdeki dönüşümleri odağına alan tez çalışması, 1980 Askeri Darbesi sonrası YÖK'ün kurulması ile başlayan dönemi, 28 Şubat 1997 MGK kararları ile başlayan süreci ve AK Parti siyasal iktidarları dönemlerinin her birini yönetsel düzenek olarak değerlendirmekte; bu dönemlerdeki kopuşları ve süreklilikleri analize dâhil etmektedir.

Bu tez, uzun soluklu bir çabanın sonucu olarak yazılmıştır. Bununla beraber tüm süreci yalnız başıma sürdürdüğümü söylemek haksızlık olacaktır. Öncelikle Doktora öğrenciliğim süresince kendisinden çok şey öğrendiğim, sınırsız akademik katkısının yanında akademi dışında da tüm süreçlerde bana destek olan danışmanım Sayın Doç. Dr. Ozan Zengin'e çok teşekkür ederim. Tezimin önerilmesinde ve tez izleme komitelerinde yapıcı eleştirileriyle tezin bu hale gelmesinde büyük emekleri olan Sayın Prof. Dr. Barış Övgün ve Sayın Doç. Dr. Mustafa Serdar Palabıyık'a çok teşekkür ederim. Ayrıca tez jürimde yer alan ve tezimi okuyup değerlendiren değerli hocalarım Prof. Dr. Koray Karasu ve Doç. Dr. Mustafa Altunok'a çok teşekkür ederim. Tezin hazırlanması sırasında verdikleri fikirler ve yaptıkları öneriler ile yanımda olan ve bana destek olan tüm çalışma

arkadaşlarım da teşekkür ederim. İyi ki varlar. Şüphesiz tezin içerisinde yer alması muhtemel hataların tamamı tarafıma aittir.

Bu tez, hayata dair tüm güzelliklerin ve zorlukların bir arada yaşandığı bir süreçte yazıldı. Bu süreçte yanımda olan, her düştüğümde beni kaldıran, tüm mutlu ve mutsuz anlarımda (ne önümde, ne arkamda) daima yanımda olan sevgili eşim Özlem'e ve bana sonsuz mutluluk veren, onunla oynarken her şeyi unuttuğum, bana çocukluğumu geri veren minik kızım Vera'ya en büyük teşekkürü ediyorum. Onlara ayıramadığım tüm zamanlar için ise özür diliyorum. Hayatımın ve tezimin asıl sahibi onlardır. Bu süreçte yakından ve uzaktan bize çeşitli şekillerde desteklerini esirgemeyen geniş ailemize de ayrıca teşekkürü borç bilirim.

GİRİŞ

Bu tez çalışması 1980 sonrası Türkiye’de yükseköğretimdeki dönüşümleri, yükseköğretim araştırmaları disiplini çerçevesinden, Foucault’nun yöntemi ve yönetsel düzenek kavramı ile analiz etmektedir. Yükseköğretim¹, uzun bir tarihsel süreçte üzerine düşünölen ve söz söylenen bir alan olagelmıştır. Modern üniversitenin kurulmasından itibaren birçok düşünür üniversite ideası ve üniversitenin ne olduğu üzerine çalışmalar yapmışlardır². Bu çalışmalar üniversitenin felsefi temelleri ve belli sorun alanlarına yönelik esaslı tartışmalar içermektedirler. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemlerden başlamak üzere ise özellikle ABD’de 1950’lerden sonra ve Avrupa’da 1990’lı yılların ardından müstakil bir akademik inceleme alanı olarak yükseköğretimin yönetimi bağlamında yükseköğretim araştırmalarına yönelik çalışmalar ortaya çıkmıştır (Maassen ve Puasits, 2013)³. Yükseköğretim alanında baş gösteren ve tartışılan kiteselleşme, uluslararasılaşma ve genişleme süreçleri, piyasalaşma, üniversite-sanayi işbirlikleri ve bilgi-iletişim teknolojilerindeki gelişmeler gibi konuların giderek daha fazla sorunsallaştırılması yükseköğretim araştırmalarının bir disiplin olarak ortaya çıkmasında tetikleyici olmuştur. Yükseköğretim araştırmaları disiplini, üniversiteleri araştırma, eğitim ve toplumsal hizmet işlevlerini yerine getiren kurumlar olarak incelemesiyle ön plana çıkmaktadır (Kurtoğlu, 2019: 17-18). Yükseköğretim araştırmaları disiplini ayrıca

¹ Bu tez çalışmasında spesifik olarak belli bir üniversiteye odaklanılmadığı ve felsefik olarak üniversite kavramsallaştırması üzerine tartışılmadığı için yükseköğretim kavramının kullanılması tercih edilmiştir. Ayrıca yükseköğretimin eğitim, yapı ve yönetim unsurlarına odaklanıldığından da bu kavramın kullanımı tercih edilmiştir.

² Örn. John Henry Newman, Emile Durkheim, Immanuel Kant, Wilhelm von Humboldt, Louis Althusser, Jacques Derrida, Pierre Bourdieu vd.

³ Clark Kerr (1963)’in multiversite modeli, Liberal düşünür John R. Searle (1971)’in ‘Kampüs Savaşları’ nitelemesi, Martin Trow (1973)’un elit, kitesel ve evrensel yükseköğretim sınıflandırmaları ve Burton Clark (1973)’in yükseköğretim sosyolojisi ve örgüt olarak üniversite üzerine araştırmaları bunlardan bazılarıdır.

üniversitenin nasıl ortaya çıktığı ve üniversitenin ne olduğu üzerinden bir tartışma içerisine girilmesinden ziyade, üniversitelerin, ekonomik ve toplumsal birtakım krizlerin ardından farklı bir anlayışla yeniden değerlendirilmesi konusunda bakış açıları sunmaktadır.

Geçtiğimiz yüzyılın en ön önemli düşünürlerinden biri olan Michel Foucault'nun yöntem ve kavramları ile yükseköğretim araştırmaları alanında ortaya çıkan sorun alanlarını ele almak ve genişletmek mümkün görünmektedir. Çünkü Foucault'nun tarihsel yöntemi ile yükseköğretimi dönemselleştirmek, söylem analizi ile yükseköğretimde farklı dönemlerde ortaya çıkan söylemlerin yükseköğretimi nasıl yönlendiğini gözlemlemek ve yönetsel düzenek kavramı ile yükseköğretimin birçok parçası ile nasıl ve ne yönde işlediğini gösterebilmek mümkündür.

Bu tezde Foucault'nun yönteminin bütüncül bir şekilde ele alınması gerektiği ve bunun tarihsel bir yöntem olduğu kabul edilmektedir. Bu bakımdan yükseköğretimi ele alırken de Foucault'nun tarihsel yönteminden faydalanılmaktadır. Burada Foucault'nun tarihsel yönteminin ne olduğu ve nasıl kullanılacağına kısaca yer vermek gereklidir. Foucault, tarihsel yönteminde sürekli, çizgisel ve bir başı ve nihai bir sonu bulunan tarih anlayışını reddetmektedir. Bunun tam da aksine süreksizliği, rastlantıları, olayları ve tikelliği ön plana çıkartan bir tarih anlayışı vardır⁴. Diğer taraftan makro bir tarih anlayışı yerine doğrudan belli bir konuyu ve olayları ele alma eğilimindedir⁵. Ayrıca bugünün meşrulaştırılmasının veya bugünü aydınlatmanın bir aracı olarak da tarihi kullanmamakta, dönüşümlerin ve olayların nasıl gerçekleştiğini açıklamak için bu yöntemden faydalanmaktadır. Öz olarak yükseköğretimde farklı dönemlerde ortaya çıkan dönüşümleri ve olayları yalnızca birbirini takip eden lineer ve değişmez bir ifadeyle ya

⁴ Bu anlayış ilgili başlıklarda verileceği üzere soykütüğü çalışmalarına denk düşmektedir.

⁵ İlgili başlıkta açıklanacağı üzere arşiv ve arkeolojiye yönelik çalışmaları bu alana denk düşmektedir.

da bugünkü söylemin meşrulaştırılmasının bir aracı olarak değil de o dönemde rastlantısal ya da farklı biçimlerde ortaya çıkan olayların, kendi özgüllükleri içerisinde tartışmanın aracı olarak tarihsel yöntemden faydalanılmaktadır.

Söylem ise en genel ifadesiyle söz söylemeyi ve hitap etmeyi, bir konu hakkında sözlü veya yazılı olarak beyanat vermeyi kapsamaktadır. Fakat bununla sınırlı değildir. Söyleme eyleminin sonucunda ortaya çıkan, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanların tamamıyla yakın ilişki içerisinde bulunan, dilsel ve eylemsel ifadeleri de içerir. Foucault'nun bakış açısıyla bakıldığında söylem kavramı genişlemekte, sözlü ve yazılı alanın da dışına çıkarak belirli birtakım olaylar çerçevesinde ele alınan bir analiz yöntemi olarak ortaya çıkmaktadır. Söylemin Foucault'nun yöntem ve kavramlarıyla analiz edilmesi ile birbirleriyle rekabet eden söylemlerin hangisinin baskın hale geldiği, düzenli olarak nasıl tekrarlandığı ve sistematik hale geldiği, söyleme ilişkin ifadelerin nasıl üretildiğinin tespiti, söylenebilirliğin sınırının nasıl tespit edileceği, bazı pratiklerin hem maddiliğinin hem de söylemselliğinin nasıl oluşturulduğunun anlaşılması sağlanabilmektedir. Sözelimi yükseköğretim alanında siyasal iktidarın, yükseköğretim kurumlarının, özel sektör kuruluşlarının, ulusal ve uluslararası kuruluşların birbirleriyle zaman zaman uyuşan zaman zaman da rekabet eden söylemler oluşturdukları görülür. Hangi söylemin hâkim söylem hâline geldiği, sürekli tekrarlandığı, sınırlarını çizdiği, söylemlerin aracılığı ile yükseköğretimde dönüşümlerin olduğu söylem analizi ile ortaya çıkartılabilmektedir. Dahası, kurumların bu söylemlere göre nasıl dönüştüğü, söyleme uygun hangi idari kararlar alındığı ve uygulandığı da söylemin analizi ile tespit edilebilmektedir.

Tez çalışması, Foucault'nun tarihsel yöntemi bağlamında kullandığı bazı önemli kavramları odağına alarak ve bunları analiz ederek derinleştirilmiştir. Tezin temel kavramı Foucault'nun orijinal metinlerinde dispozitif; tezde kullanılan şekli ile ise yönetsel düzenek olarak belirlenmiştir. Kavramın bu şekilde çevrilmesinin temel sebebi,

belirli bir alana yönelik olarak oluşan iktidar ilişkilerinin, söylemlerin de aracılığıyla, belirli bir doğrultuda yönlendirilmesi bağlamında yönetsel alana yaptığı vurguyu belirtmektedir. Kavram; söylemler, kurumlar, kanunlar, idari önlemler, bilimsel önermeler, mimari yapılar, tüzel kararlar; felsefe, ahlak ve insan severlik söylemleri gibi heterojen birtakım unsurları içeren bir bütün ve bunlar arasında oluşan ağı nitelemektedir (Foucault, 2005a: 118-155).

Yönetsel düzenek kavramı vasıtasıyla yükseköğretimin dönüşümü incelendiğinde bu tez çalışmasında vurgulandığı ve özgün bir kurguyla dörtlü kategori olarak tasnif edildiği haliyle söylemler, kurumlar, idari kararlar ve direnişler gibi unsurlar arasındaki ağların nasıl oluştuğu ve işlediğini anlamak da mümkün olmaktadır⁶. Bu sayede belli sorun alanlarına yönelik olarak siyasal iktidar başta olmak üzere farklı aktörlerce yükseköğretim alanı üzerinde oluşturulan söylemlerin farklı dönemlerde nasıl işlediği görülmektedir. İktidar ilişkileri içerisinde belirlenen söylemlerin uygulama alanı bulması için bazı yeni kurumların oluşturulması ve mevcut kurumların da uygun söyleme yönelik hareket etmesi gerekmektedir. Yükseköğretim alanında hangi kurumların bulunduğu, bu kurumların nasıl ihdas edildiği ve yönetsel düzenek bağlamında hangi işlevleri üstlendiği görülebilmektedir. Oluşturulan bu kurumların aldıkları idari kararlar da yönetsel düzenek için önem arz etmektedir. Hangi kurumların hangi kararları aldıkları ve bu idari kararların nasıl uygulandıkları tespit edilebilmektedir. Tüm bu söylemlerin, kurumların ve idari kararların oluşturmaya çalıştığı yönetsel düzeneğe yönelik olarak ise bazı önemli direnişlerin ortaya çıktığı görülebilmektedir. Bu direnişlerin nasıl oluştuğu ve işlediği, yönetsel düzeneği nasıl etkilediğinin incelenmesi de önem arz etmektedir. Tez kapsamında bu başlıkların tamamının sorgulanması yapılmaktadır.

⁶ İlgili yöntem ve kavramların her biri müstakil başlıklar altında açıklanmıştır.

Bahsedilen süreci incelerken yönetsel düzenek ile ilişkili olarak ele alınan ve kilit noktada bulunan iktidar ile bilgi, özne, direniş ve yönetimsellik gibi birbiriyle yakından ilişkili kavramları açıklamak ve yükseköğretim alanında nasıl kullanıldığının da belirtilmesi gerekmektedir.

İktidar, Foucaultcu anlamda en önemli kavramlardan biridir. Foucault'nun perspektifinden bakıldığında iktidar ile yalnızca devlet, siyasal iktidar, sahip olunan bir şey gibi ilk akla gelen tanımların ötesine geçilmektedir. Öz olarak devletin tek başına iktidarın merkezinde bulunmadığı, elde edilen bir toprak parçası olarak değerlendirilmediği ve mikro-iktidar konumlarının bulunduğunu anlaşılmaktadır. Foucault esasen iktidarı doğrudan analiz nesnesi olarak almak yerine iktidar ilişkilerine odaklanmaktadır. İktidar ilişkileri ile yükseköğretim alanında siyasal iktidarlar, kurumlar, üniversite içi aktörlerin etkisi de önemli hale gelmekte, yalnızca yukarıdan aşağıya işleyen bir iktidar tahlili yerine her bir aktörün analize dâhil edilmesinin yolu açılmaktadır. Bu bağlamda iktidar ile bilginin (ki bu ilişki aynı zamanda yükseköğretim ile doğrudan ilişkilidir), iktidar ile öznenin (ki yükseköğretimde bu öznel akademisyenler ve öğrencilerdir) ve iktidar ile direnişlerin (yükseköğretim alanında bu direnişler kurumlardan, akademisyenlerden ve öğrencilerden gelmektedir) ilişkisine de odaklanılmaktadır. Bu yolla bilginin yeniden üretimi, aktörler ile ilişkileri ve yükseköğretim alanındaki karşı duruşları bağlamında yükseköğretim alanındaki yönetsel düzeneğe vurgu yapılmaktadır.

İktidar ilişkileri içerisinde bilgiye özel bir önem verilmektedir. Modern dönemde bilginin üretim mekânı yükseköğretim kurumlarıdır. Burada hangi bilgilerin nasıl üretileceği disiplin hâline geleceği ve hangi bilgilerin dışlanacağı meselesi iktidar ilişkileri içerisinde önemli bir nokta olarak ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle yükseköğretim alanı aynı zamanda bilgi-iktidar alanı olarak görülmektedir.

Yükseköğretimde bilgi-iktidar ilişkileri içerisinde özne konumlarının ve özneleşmenin de önemli bir rolü bulunmaktadır. Çünkü özne belirli bir tarihsellik ve bilgi-iktidar ilişkileri içerisinde kurulan bir şeydir. Tarihsel bakımdan ise kendisi tarafından veya kendisi dışındaki belirlenimler temelinde kurulan belirli bir nesnellik içerisinde değerlendirebilmek mümkün olabilmektedir. Yükseköğretimdeki akademisyen ve öğrenciler de tarih dışı, kendi kendine oluşmuş ve tamamen özgür bilinçle işleyen bir özne konumunda bulunmaz. Bunlar daha önce de farklı formlarda bulunsa da modern üniversitenin oluşmasının ardından kurulmuş özneler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu özne konumlarının yönetsel düzenekler içerisinde nasıl dönüştüğü ve kurulmuş olan bu öznelerin nasıl özneleştikleri de iktidar ilişkileri içerisinde önemli bir yerde durmaktadır. Özneleşmeyi iktidarın, çeşitli pratikler vasıtasıyla özneyi kuşattığı bir süreç olarak düşünmek mümkündür.

Özne konumlarını tamamen edilgen olarak düşünmek doğru değildir. Bireylerin kendileriyle ilişkilerine sahip olmaları ve iktidarı doğrudan kabul etmemeleri doğrultusunda direnişler de ön plana çıkmaktadır. Foucault'nun yaklaşımında iktidarın olduğu her yerde direnişi de görmek mümkün olmaktadır. Bu direnişler her zaman iktidara içkindir ve onunla birlikte işler. Bununla beraber her zaman iktidarı etkileme potansiyelini de taşır. İktidarlar bu direnişlere göre şekil ve konum almaya çalışırken direnişler vasıtasıyla yeni yönetsel düzeneklerin oluşması her zaman ihtimal dâhilindedir. Nitekim yükseköğretim üzerinde farklı dönemlerde birçok direniş olmuştur. Bu direnişler hem içinde bulunulan hem de sonraki dönemde ortaya çıkan yönetsel düzenekleri etkileyebilmişlerdir.

Yükseköğretim üzerine yapılan analizlerde yönetsel alana vurgu yapılması özellikle önemlidir. Bunun sebebi, yükseköğretim kurumlarının günümüzde kamu yönetimi örgütlenmesi içerisinde bulunduğu konumdan gelmektedir. Ayrıca yönetsel düzenek olarak yükseköğretim ele alındığında kurumların ve idari kararların etkili olması ve

akademisyenlerin de kamu görevlisi olarak dizayn edilmesi önem arz etmektedir. Foucault'nun geç dönem çalışmalarında da devletin rasyonel yönetimi gibi konuları ele aldığı ve yönetimsellik olarak formüle ettiği çalışmaları yönetsel alana denk düşmektedir. Foucault yönetimsellik ile Orta çağdan gelen ve iktidarın doğrudan görünür olduğu bir yönetim sanatından, devlet aygıtının ilke ve uygulama olarak rasyonelleştiği bir yönetime geçişi analiz etmektedir. Öz olarak yönetimsellik devletin rasyonel yönetimi olarak açıklanabilir. Burada yalnızca toplumun ya da kurumların yönetiminin ötesinde bireylerin de yönetimi analize dâhil olmaktadır. Açmak gerekirse eğitimin yönetilmesi, bireylerin dönüştürülmesi (özneleşme süreci) ve kurumların yönetilmesi gibi konular yönetimselliğin alanına girmektedir. Bu bağlamda yönetimsellik ile başkaları üzerindeki iktidarın kullanılması ile öznelerin birbirleri ve başkayla olan ilişkilerini olanaklı kılan kendilik teknikleri arasındaki karşılaşmanın kastedildiği söylenebilir.

Tüm bu yöntem ve kavramların yükseköğretim alanında nasıl kullanılacağı üzerine yapılacak analizde Foucault'nun yükseköğretime nasıl baktığı da önem arz etmektedir. Foucault doğrudan yükseköğretim üzerine eser vermemiş olsa da farklı eserlerinde ve mülakatlarında yükseköğretime ilişkin görüş bildirmiştir. Bilginin üretimi ve iktidar ilişkileri içerisinde yükseköğretimin nasıl konumlandığı gibi konulara özellikle eğilmiştir. 19. yüzyılda bilmelerin nasıl disiplinleştirildiği ve modern üniversitenin nasıl inşa edildiği üzerinde durmuştur. Bunun yanı sıra üniversitelerin bir iktidar aygıtı olarak devlet ile nasıl ilişkiye girdiğini ve merkezileştiğini de göstermeye çalışmıştır.

Bu tez çalışmasında yükseköğretim araştırmaları disiplini çerçevesinden ve Foucault'nun teorik perspektifinden yükseköğretimin dönüşümü Türkiye örneği üzerinden incelenmektedir. Türkiye özelinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde modern üniversite örgütlenmesi olarak değerlendirilebilecek Darülfünun'un kurulması, kurumdaki eğitim süreçleri; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ardından üniversitenin teşkil edilmesi; sivil yönetime karşı gelişen askeri

müdahaleler sonrası yükseköğretimin yeniden dizayn edilmesi amacıyla yapılan müdahale girişimleri gibi eylemlerin her biri Foucault'nun yaklaşımına göre birer yönetsel düzenek olarak incelenebilir niteliktedir. Bununla birlikte dünyada ve Türkiye'de özellikle 1980 sonrası süreçteki tarihsel, toplumsal ve ekonomik gelişmeler ile her alanda meydana gelen köklü değişimlerin yükseköğretimdeki yansımaları bağlamında yeni yönetsel düzeneklerin oluştuğu vurgulanmakta ve esasen bu döneme odaklanılmaktadır.

Tez çalışmasında Türkiye'nin yükseköğretiminde 1980 sonrası dönemde ve yükseköğretim politikasının uygulanmasında temel aktörlerden biri olarak ifade edilen YÖK'ün kuruluşundan günümüze yükseköğretimde yaşanan dönüşümlerin yönetsel düzenekler olarak analiz edilmesi amaçlanmıştır. Farklı dönemlerde yükseköğretimde oluşan ağlar arasındaki bağlantılara ve stratejilere odaklanarak, dönüşümün nasıl gerçekleştiği araştırılmaktadır. Türkiye'de 1980 sonrası dönemde ve özellikle YÖK'ün kuruluşundan itibaren, yükseköğretilimi ve içerisinde yer alan aktörleri etkileyen yönetsel düzeneğin görünür kılınması konularına odaklanılmakta ve bu kavram üzerinden Türkiye'de yükseköğretimin dönüşümünü haritalandırmaktadır.

Dönemselleştirme olarak öncelikle 1980 Askeri Darbesi sonrasında YÖK'ün kuruluşu ve üniversiteler üzerinde etkin olma sürecinde oluşan yönetsel düzenek incelenmiştir. Burada darbe yönetiminin güvenlikçi ve milliyetçi söylemlerinin yükseköğretim üzerinde nasıl etkili olduğu, darbenin ardından nasıl bir kurumsal yapının oluştuğu ve YÖK'ün kuruluş ve işleyişinin nasıl şekillendiği ve yükseköğretimin nasıl merkezileştiği de açıklanmaya çalışılmıştır. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun oluşturulması, YÖK Başkanı olarak atanacak kişinin seçimi ve aldıkları kararlar ile akademisyenlere yönelik görevde yükselme kriterleri ve tasfiyeler gibi idari kararlar ile yükseköğretimin yönlendirildiği ve bunlara karşı oluşan direniş örnekleri üzerinden bir analiz gerçekleştirilmiştir.

İkinci olarak 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Konseyi (MGK) kararları sonrasında ise yeni bir yönetsel düzenek oluştuğu iddia edilmektedir. Burada yine askeri bürokrasinin etkisiyle en başta söylemin değiştiği, laiklik ve buna bağlı olarak irtica, demokrasi ve üniversitelerde kadrolaşma gibi kavram ve temaların nasıl etkili hale geldiği önemli olmaktadır. Bu sürecin nasıl bir kurumsal dönüşüm getirdiği, söylemle ilişkili olarak üniversitelerde yapılan atamaların, soruşturmaların nasıl bir etki yarattığı ve YÖK ve diğer kurumların aldığı idari kararlar vasıtasıyla yönetsel düzeneği nasıl değiştirdiği üzerinden bir değerlendirme de yapılmaktadır. Bu süreçte akademisyen ve öğrencilerin direnişleri de önemli hale gelmiş, özellikle İstanbul Üniversitesi önündeki eylemler sembol olmuştur. Bu direnişler daha sonra oluşan yönetsel düzeneğe de etki etmişlerdir.

Üçüncü ve son olarak ise Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) siyasal iktidar olması ve süreç içerisinde gittikçe yükseköğretim üzerinde de etkin olma ve yeni bir yönetsel düzenek oluşturma süreçlerine odaklanılmıştır. AK Parti siyasal iktidarları oldukça uzun bir dönemi içerisine almaktadır. Farklı dönemlerde farklı eğilimler göstermiş olsa da bütüne bakıldığında yükseköğretim üzerine uyguladıkları politikalar bağlamında bu dönemde farklı bir yönetsel düzenek oluştuğu ve bu yönetsel düzeneğin temel özelliğinin siyasal iktidarın yükseköğretim üzerinde gittikçe artan bir etkiyle müdahalesi olduğu gözlemlenebilmektedir. AK Parti siyasal iktidarları dönemlerinde ortaya çıkan söylemler; yükseköğretimde demokratikleşme, rekabet, Yeni YÖK gibi söylemler üzerinden yürürken özellikle 15 Temmuz 2016 Askeri Darbe Girişimi sonrası güvenlikçi bir hal almış ve siyasal iktidarın yükseköğretim üzerinde daha fazla etkin olduğu bir süreç görülebilmektedir. Kurumlar bağlamında ise üniversite yönetimlerindeki değişiklikler, YÖK'ün yapısal dönüşümleri gibi süreçler etkili olmuştur. Tüm bunlara bağlı olarak hem siyasal iktidarın hem de YÖK ve diğer yükseköğretim aktörlerinin aldığı siyasal kararlar da yönetsel düzeneğin nasıl işlediğini göstermesi açısından belirleyici olmuştur. Bu süreçte oluşan yönetsel düzeneğe yönelik olarak üniversite içinden ve

dışından bazı önemli direnişler de yaşanmıştır. Boğaziçi Üniversitesi'nde gerçekleştirilmeye devam eden eylemler ve Barış Bildirisi gibi olaylar önemli birer direniş örneği olarak değerlendirilebilmektedir. Bunların her biri farklı sorun alanlarına yönelik tepkiler olsa da ortak bazı noktaları olduğu da görülmektedir. Bu direniş örnekleri siyasal iktidarın diğer alanlara olduğu kadar yükseköğretim süreçlerine olan etkisine karşı bir duruş göstermekte ve yönetsel düzeneğin yönlendirdiği özneleşmenin bir parçası olmayı reddeder niteliktedir.

Tezin konusu ve amacı bağlamında ön plana çıkan *“Türkiye’de yükseköğretim farklı dönemlerde yönetsel düzenekler olarak nasıl incelenebilir?”* temel sorusu çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- “Yönetsel düzeneği oluşturan söylemler, kurumlar, idari kararlar ve bunlara ek olarak direnişler Türkiye’de yükseköğretim üzerinde nasıl işlemektedir?”,
- “Türkiye’de yükseköğretim sisteminin başat ögesi olan YÖK, yönetsel düzeneğin parçası olarak nasıl oluşmuş ve dönüşmüştür?”,
- “1980 sonrası yükseköğretim alanında oluşan söylemler hangi iktidar odaklarınca belirlenmiştir?”,
- “Farklı yönetsel düzeneklerde süreklilik ve süreksizlik arz eden söylemler nelerdir?”,
- “Belirtilen dönemde kurumlar söylemlere göre nasıl kurulmuş ve dönüşmüştür?”,
- “İdari kararlar söylemin uygulamasında nasıl bir rol oynamıştır?”,
- “Foucault’nun iktidar alanına içkin olarak değerlendirdiği direnişlerin alternatif bir söylem oluşturma ve yönetsel düzeneği dönüştürme kapasitesi var mıdır?”

Bu bağlamda şu hipotezler ortaya atılabilir:

- Türkiye’de 1980 sonrası dönemde yükseköğretimde üç farklı yönetsel düzenek ortaya çıkmıştır. Bunlar (1) 1980 Askeri Darbesinin ardından ve YÖK’ün kuruluşuyla oluşan yönetsel düzenek, (2) 28 Şubat 1997 MGK Kararları sonrası dönemde oluşan yönetsel düzenek ve (3) AK Parti siyasal iktidarları dönemlerinde oluşan yönetsel düzenek olarak ortaya çıkmışlardır. Bu dönemlerin her birinde yönetsel düzenekler farklı bazı söylem ve temalarla işlemiş, kurumlar söylemlere göre dönüşmüş, idari kararlar alınmış ve bunlara karşı direnişler de gözlemlenebilmiştir.
- Türkiye’de yükseköğretim ve YÖK yönetsel düzeneği tarihsel, toplumsal ve ekonomik dönüşümlerden etkilenmektedir. Analize konu olan dönem 1980 sonrasına tekabül etmektedir. Her ne kadar Foucault neo-liberalizmi daha 1930’lara ve Alman Ordo-liberalizmine kadar tarihlese de neo-liberal politikaların etkin olarak görüldüğü tarihler 1980 sonrası sürece tarihlenebilmektedir. Neo-liberal politikaların yükseköğretimde de karşılığı olmuş, rekabet, üniversite-sanayi işbirliği, akademisyenlere yönelik performans ölçütleri gibi söylemlere sıkça rastlanmıştır. Yükseköğretim kurumları aynı zamanda toplumsal olaylardan da etkilenmişlerdir. Örneğin 28 Şubat 1997 MGK kararları sonrası dönemde iyice yükselen laiklik tartışmaları ve türban meselesi gibi tartışmalar yükseköğretimde de karşılık bulmuştur.
- Yükseköğretim üzerine farklı iktidar odaklarının ortaya attıkları ve birbiriyle rekabet eden söylemler yönetsel düzeneğin dönüşümünde etkili olmuştur. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesine giden süreçte yükseköğretime yönelik tartışmalar ve sonrası süreçte M.G.K.’nın üniversiteye yönelik söyleminin hakim hale gelmesi; 28 Şubat 1997 MGK kararlarına giden

süreçte laiklik ve irtica tartışmalarının genel siyasette etkili olması ve sonucunda laiklik eksenli söylemin yükseköğretimde de hakim söylem hâline gelmesi, AK Parti siyasal iktidarları döneminde ise çeşitli sorun alanlarına yönelik itirazlara rağmen genel olarak yükseköğretimin daha merkezi bir hale gelmesi ve siyasal iktidarın etkisine açık hale gelmesi süreçleri iddia olarak ileri sürülmektedir.

- 1980 sonrası yükseköğretimi kontrol etme amacıyla kurulan YÖK, yükseköğretimi her alanda etkileyen bir kurum olarak bugüne kadar varlığını sürdürmüştür. Kurumun günümüze değin sürekli kapatılması gündeme gelmiş ancak gittikçe güçlenerek yükseköğretim üzerinde hâkim ve merkezîyetçi konumunu sürdürmüştür.
- Oluşan farklı yönetsel düzenekler içerisinde ortaya çıkan en dikkat çeken idari kararlar üniversiteden tasfiyeler olarak öne çıkmıştır. Bu durum yönetsel düzeneğin hâkim söylemine uygun görülmeyen aktörlerin sistemin dışına çıkartılması uygulaması olarak nitelenebilir. Gerek 1980 sonrası süreçte 1402'likler olarak nitelendirilen ve içerisinde akademisyenlerin de bulunduğu grubun tasfiye edilmesi, gerek 28 Şubat 1997 MGK kararları sonrasında irticacı oldukları değerlendirilmesiyle görevden alınan akademisyenler, gerekse de AK Parti siyasal iktidarları döneminde Barış Bildirisine imza atan akademisyenlerin tasfiyeleri bunun göstergesi olmuştur.
- Yönetsel düzenek pürüzsüz işleyen bir süreç olmamıştır ve her zaman alternatif söylemler ve direnişler ile karşılaşmıştır. Bu direnişler iktidara içkin oldukları kadar yönetsel düzeneği dönüştürme kapasitesini de taşımışlardır. Bu direnişler bazen kitlesel bir hale bürünürken bazen ise kişisel tepkileri içermiştir. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrası dönemde

Aydınlar Dilekçesi, tasfiyelere karşı istifalar, yazılan hicivler vb. örnekler; 28 Şubat MGK kararları sonrası süreçte İstanbul Üniversitesi önündeki türban eylemleri; AK Parti siyasal iktidarları döneminde Boğaziçi Üniversitesi eylemleri vd. bunlara örnek teşkil eder niteliktedir.

Tez çalışmasında nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır⁷. Türkiye’de yükseköğretimin dönüşümünde yönetsel düzeneklerin nasıl oluştuğu ve işlediğini gösterebilmek amacıyla açıklayıcı bir analiz yapılmıştır⁸. Araştırma stratejisi olarak ise durum çalışmasından faydalanılmıştır⁹. Verilerin toplanması sürecinde ise içerik analizinden faydalanılmıştır¹⁰. Çalışmada bu kapsamda Foucault’nun tarihsel yöntemi açıklanmış, yönetsel düzenek ve ilişkili kavramlara yer verilmiş ve bu yöntemin ve kavramların Türkiye’de yükseköğretimin dönüşümünde kullanılmasında oluşan söylem de analiz edilmiştir.

Tez kapsamında bu konunun ele alınması ve Foucault’nun yönetsel düzenek kavramının çalışmada kullanılmasında temel bir motivasyon bulunmaktadır.

⁷ Nitel araştırmaları, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” şeklinde betimlemek mümkündür. Yildirim, A., & Simsek, H. (2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Ankara: Seckin*.

⁸ Açıklayıcı yöntem, bir olaya duruma ya da koşula neden olan güçleri açıklama ve buradaki nedensel ağları belirlemek için kullanılır. Franenkel, J. ve Wallen, N. (2009). *How to Design and Evaluate Research in Education*, McGraw-Hill Pub. New York, 7th Edition.

⁹ Durum çalışması; tek bir durum ya da olayın derinlemesine boylamsal olarak incelendiği, verilerin sistematik bir şekilde toplandığı ve gerçek ortamda neler olduğuna bakıldığı bir yöntemdir. Elde edilen sonuçlarla olayın neden o şekilde oluştuğu ve gelecek çalışmalarda nelere odaklanılması gerektiğini ortaya koyar. Davey, Lynn. (2009). *The application of case study evaluations*. (Çev: Tuba Gökçek). *Elementary Education Online*, 8 (2), 1-3

¹⁰ İçerik analizi; nesnel, ölçülebilir, doğrulanabilir bilgilere ulaşmak amacıyla doküman, metin ve evrak gibi pek çok farklı materyali belli kurallar dahilinde analiz etmeyi amaçlayan nitel araştırma yöntemi içerisinde yer alan bir tekniktir. Metin, O. ve Ünal, Ş. (2022). İçerik Analizi Tekniği: İletişim Bilimlerinde Ve Sosyolojide Doktora Tezlerinde Kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (Özel Sayı 2), 273-294.

Yükseköğretim sistemini tek bir amaç veya silsile içerisinde ve içerisinde çatışmalar olmayan lineer ve rijit bir yapı olarak analiz etmek yerine; yükseköğretimi ve yükseköğretim sistemi içerisinde en önemli konumda bulunan, neredeyse tüm çevrelerce tenkit edilen YÖK'ü de odağına alarak iktidar ilişkileri içerisinde incelemektir.

Tez iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm “Yükseköğretim araştırmaları ve Foucault'nun çalışmalarının kuramsal ve kavramsal çerçevesi” dir. Bu bölümde öncelikle Yükseköğretim araştırmaları alanının dünyada ve Türkiye’de gelişimine odaklanılmaktadır. Devam eden başlıklarda Foucault'nun tarihsel yöntemi ve söylem analizinin yükseköğretimin incelenmesi bağlamında nasıl kullanılabileceği üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır. Ardından gelen başlıkta geniş anlamıyla tezin temel kavramı olan yönetsel düzenek ve unsurları ile buna ilişkin diğer önemli kavramlar üzerinde durulmaktadır. Son başlıkta ise bölüme ilişkin kısa bir değerlendirme yapılmaktadır.

Tezin İkinci bölümünün adı “Türkiye’de 1980 Sonrası Yükseköğretim Yönetsel Düzenekleri” olarak belirlenmiştir. Bu bölümde, önceki bölümlerde betimlenen yönetsel ve kavramsal plan dâhilinde Türkiye'nin yükseköğretiminde 1980 sonrası farklı dönemlerde oluşan kırılmalar göz önüne alınarak oluştuğu düşünülen yönetsel düzeneklerin analizine girilmektedir. Bu kapsamda üçlü bir dönemselleştirmeye gidilmektedir. Bunlardan ilki 1980 Askeri Darbesi ve sonrasında YÖK'ün kuruluşu ve üniversiteler üzerinde etkin olma sürecinde oluşan yönetsel düzenek incelenmektedir. İkinci olarak 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Konseyi (MGK) kararları sonrasında değişen söylem ile bu söyleme yönelik kurumlardaki dönüşüm, alınan idari kararlarla bunlara karşı oluşan direnişler üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır. Son olarak ise AK Parti'nin siyasal iktidar olması ve süreç içerisinde gittikçe yükseköğretim üzerinde de etkin olma ve yeni bir yönetsel düzenek oluşturma süreçlerine odaklanılmaktadır. Tez

yükseköğretim yönetsel düzenekleri bağlamında yapılan değerlendirmeler ve sonuç bölümü ile nihayetlenmektedir.

Şüphesiz bu tez çalışması, Türkiye özelinde yükseköğretim üzerine yapılan ilk araştırma değildir. Hem ulusal hem de uluslararası kaynaklarda yükseköğretim üzerine oldukça çok çalışma yapıldığı görülebilmektedir ve bu çalışmalara tez içerisinde yer verilmektedir. Örneğin YÖK'ün tez arşivinde 2023 yılı itibariyle konusu yükseköğretim olarak ifade edilmiş 242 doktora tezi olduğu görülebilmektedir. Bu tezler yükseköğretimde birçok farklı alanı odağına almış görünmektedir. Bununla beraber bu tez yükseköğretimin dönüşümünü Foucault'un yöntem ve kavramlarıyla inceleyen sayılı çalışmalardan biri olarak ön plana çıkmaktadır.

Tezin sınırlılıkları çerçevesinde 1980 sonrasında yukarıda sayılan dönüşümlerin temel aktörü olarak nitelendirebileceğimiz Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) teşekkül edilmesi ve sonrası döneme odaklanılmıştır. Tez kapsamında anılan tarihten itibaren yükseköğretime yönelik oluşan söylemlerin tamamı ele alınmamış, yönetsel düzeneğin oluşumunda öne çıkan 1980 Askeri Darbesi sonrası güvenlikçi ve milliyetçi söylemler, 28 Şubat 1997 MGK kararları sonrası laiklik ve irtica gibi söylemler ile AK Parti siyasal iktidarları sürecinde ortaya çıkan Yeni YÖK ve 15 Temmuz Askeri Darbe girişimi sonrası ortaya çıkan güvenlikçi ve milliyetçi söylemler analize dâhil edilmiştir. Yükseköğretimle ilişkili tüm kurumsal yapılanmaya da yer verilmemiştir. Yalnızca ilgili yönetsel düzeneğin oluşumunda ve işleminde etkin olanlara yer verilmiştir. Örneğin 1980 Askeri Darbesi sonrası süreçte M.G.K., YÖK ve ona bağlı ve ilişkin kurumlara, vakıf üniversitelerine; 28 Şubat 1997 MGK kararları sonrasında ortaya çıkan yönetsel düzenekte diğerlerine ek olarak MGK'ya ve bazı üniversitelere, AK Parti siyasal iktidarları döneminde oluşan yönetsel düzenekte ise AK Parti'nin YÖK ile ilişkilerine yer verilmiştir.

1. YÜKSEKÖĞRETİM ARAŞTIRMALARI VE FOUCAULT’NUN ÇALIŞMALARININ KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

“Yükseköğretim araştırmaları ve Foucault’nun çalışmalarının kuramsal ve kavramsal çerçevesi” bölümü üç alt başlıktan oluşmaktadır. Bu alt başlıklardan ilkinde yükseköğretim araştırmaları alanının gelişimine yer verilmekte ve Türkiye’nin yükseköğretimindeki konumu üzerinden bir tartışma yürütölmektedir. İkinci alt başlıkta ise yükseköğretim araştırmalarının incelenmesi açısından işlevsel olduğu düşünölen Foucault’nun tarihsel yöntemi, söylem analizi ve yönetsel düzenek başta olmak üzere kavramların analizi üzerinde durulmaktadır. Üçüncü ve son alt başlıkta ise bu yöntem ve kavramların yükseköğretim alanında kullanılmasına ilişkin kısa bir değerlendirme yapılmaktadır.

Yükseköğretim üzerine yürütölen tartışmaların tarihini çok daha önceye götürebilmekle beraber yükseköğretim araştırmalarının kendine has özellikleriyle ayrı bir akademik disiplin olarak inşa edilmesi sürecini İkinci Dünya Savaşı sonrasına tarihleyebilmek mümkündür. Bu disiplinin temel çalışma alanlarına bakıldığında özellikle belli sorun alanlarının ön plana çıktığı gözlemlenebilmektedir. Yükseköğretimin kitleleşmesi, uluslararasılaşması, piyasa ile ilişkileri bağlamında sanayi ile işbirliklerinin tartışılması, teknolojik gelişmelerin sorunsallaştırılması gibi konular bunlardan öne çıkanlarıdır. Bu disiplin yükseköğretimi genel olarak araştırma eğitim toplumsal hizmet gibi işlevlerin göröldüğü kurumlar olarak ele almaktadır. Bunun yanı sıra disiplin, ekonomik ve toplumsal alanda ortaya çıkan krizlerin yükseköğretimdeki yansımaları bağlamında bir değerlendirme imkânı da sunmaktadır.

Foucault’nun yöntem ve kavramları ile yükseköğretimin değerlendirilmesi ve yükseköğretim araştırmaları alanına katkı verilmesi olasıdır. Çünkü Foucault, doğrudan yükseköğretim alanını sorunsallaştırmasa da bilgi-iktidar ilişkileri içerisinde

üniversitelerin modern dönemde nasıl kurulduğu ve günümüz koşullarında bilginin disiplinleştirilmesi ve işlevi konusunda önemli ipuçları ve bakış açıları sağlamaktadır. Ayrıca tarihsel yöntemi ve söylem analizi vasıtasıyla yükseköğretimin hangi dönemde hangi olaylar ile dönüştüğünü bu dönemde oluşan hâkim söylemleri ve iktidar ilişkilerini açıklayabilecek önemli bir yöntemsel araç sunmaktadır. Bunun yanı sıra yükseköğretimi yönetsel düzenekler olarak ele alarak bu alanda ortaya çıkan söylemlerin, bu söylemlerin uygulanabilmesi amacıyla kurulan ya da dönüştürülen kurumların, kurumlarca uygulanacak idari kararların idari ve bu söylemlere yönelik karşı duruşların/direnişlerin arasındaki ilişkilerin ortaya çıkartılmasına da imkân sağlamaktadır.

Foucault'nun yönteminin tarihsel olduğu iddia edilmektedir. Tarihsel yöntem vasıtasıyla makro ve bütüncül bir bakış açısı ile yükseköğretime bakmak yerinde tekil olaylara odaklanmak, köken arayışı yerine tam da o anda o koşullarda olan olayları değerlendirmek, sürekli bir nedensellik aramaktan ziyade analizde rastlantı ve olayları vurgulamak mümkün olabilmektedir. Dahası Foucault'nun tarihsel yöntemi, bugünün meşrulaştırılmasının bir aracı olarak kullanılmaması ve bugünü aydınlatma aracı olarak görülmemesi, dönüşümlerin ve olayların nasıl gerçekleştiğini açıklaması bağlamında önemlidir.

Foucault'nun en temelde söz söyleme olarak nitelendirilebilecek söylem mefhumuna, sözlü ve yazılı anlamının ötesinde geçerek yeni anlamlar kazandırması ve bir yöntemsel bir araç olarak benimsemesi önemlidir. Söylemin Foucaultcu bakış açısı ile ele alınması ile de hangi söylemlerin baskın hale geldiği ve hangilerinin geri planda kaldığı, hâkim hale gelen söylemlerin nasıl sürekli ve düzenli olarak tekrar edildiği, söyleme ilişkin nelerin söylenebileceği ve nelerin yasaklandığının tespit edilebilmesi mümkün hale gelebilmektedir.

Bu tez çalışmasında yükseköğretim alanı yönetsel düzenek kavramı bağlamında ele alınmaktadır. Yönetsel düzenekler aynı zamanda iktidar bilgi özne, direniş ve yönetimsellik gibi kavramlar ile ilişki içerisinde işlemektedir. Bu kavramlar ile ne kastedildiği açıklanmalıdır. Kısaca bir alanda iktidarın belli bir doğrultuda yönlendirilmesinin bütüncül bir pratiği olarak değerlendirilebilecek yönetsel düzenekler, söylem, kurum, kanun, idari önlem, bilimsel önerme, mimari yapı, tüzel karar; felsefe, ahlak ve insan severlik söylemleri gibi birbirinden ayrı birtakım unsurları içeren bir bütün olarak görmek ve bu unsurlar arasındaki ağın niteliğine odaklanmak olarak ifade edilebilir. Tanımlanan ağın niteliğine odaklanırken bu tezde dörtlü bir kategorinin işlevsel olarak kullanılabileceği iddia edilmektedir. Bunlar: söylemler, kurumlar, idari kararlar ve direnişlerdir. Yönetsel düzeneğin bu dörtlü ayrımı sayesinde özellikle yükseköğretim özelinde siyasal iktidarlar ve diğer aktörlerin oluşturdukları söylemlerin nasıl işlediğinin görülmesi sağlanabilmektedir. Belirlenen söylemlerin nasıl uygulama alanı bulduğu ve bu uygulamanın hangi kurumlar aracılığı ile yapıldığı, bahsedilen kurumların nasıl ihdas edildiği ya da mevcut kurumların söyleme yönelik olarak nasıl dönüştüğü de gözlemlenebilmektedir. İhdas edilen kurumsal yapılanmanın hangi idari kararları aldıkları ve bunların söylemlerle ne derece uyumlu olduğu da önem arz etmektedir. Tüm bu işleyen iktidar ilişkilerinin pürüzsüz bir şekilde işleyip işlemediğinin gözlemlenebilmesi için direnişlerin de gözlenmesi yönetsel düzenekler bağlamında önem arz etmektedir. Çünkü bir iktidar ilişkisi her zaman bir direniş ilişkisiyle var olabilmektedir. Yükseköğretim alanında direnişlerin nasıl oluştuğu hangi söylemlere alternatifler geliştirdiğini de gözlemek gereklidir. Bu tez çalışmasında bu unsurların tamamının açıklaması yapılmakta ve yükseköğretim alanında analiz edilmektedir.

Yönetsel düzeneğin analizinde belirtildiği üzere bazı önemli kavramlar özellikle ön plana çıkmaktadır ve tez kapsamında nasıl kullanıldığının izahatının yapılması gerekmektedir. Bu kavramlar iktidar, bilgi, özne, direniş ve yönetimseliktir. Bu

kavramların açıklanması ile ikinci bölümde yükseköğretimde işleyen yönetsel düzeneğin anlaşılması kolaylaşacaktır.

İktidar Foucaultcu bir analiz yapılırken en çok başvurulan kavramların başında gelmektedir. İktidar ile sadece devlet ve siyasal iktidar gibi makro ölçekli olarak değerlendirilmemekte bunun yanı sıra mikro iktidar konumlarına da önem gösterilmektedir. Bu bağlamda artık bir atasözü gibi ifade edilen iktidarın her yerde olduğu anlayışıyla kavramı ele almak gereklidir. Foucault doğrudan iktidar üzerine yoğunlaşmak yerine iktidarı ilişkiler içerisinde ele almıştır. Bilgi-iktidar ilişkisi; özne-iktidar ilişkisi ve direniş-iktidar ilişkisi bunlardan en dikkat çekici ve çalışmada da odaklanılanlarındandır. Yükseköğretim üzerine bir analiz yaparken; yükseköğretimin bir bilgi-iktidar alanı olduğunu, akademisyenler ve öğrenciler olmak üzere özne konumlarının iktidar ilişkisi içerisindeki yerini, kurumların ve aktörlerin yükseköğretim üzerine direnişlerini yine bu ilişkili kavramlar aracılığı ile açıklayabilmek mümkün olmaktadır.

Yönetsel düzeneğin “yönetsel” alanına yapılan vurguda en fazla öne çıkan kavram ise yönetimsellik olmaktadır. Bu vurguyu yapmak elzemdir çünkü analizi yapılan yükseköğretim kurumları kamu yönetimi örgütlenmesi içerisinde yer almakta, kamu kurum ve kuruluşları ile sürekli bir ilişki içerisinde bulunmakta, kurumların aldığı kararları etkilemekte ya da onlardan etkilenmektedir. Ayrıca akademisyenlerin çoğunlukla kamu görevlisi olarak özneleşmesi bu ilişkiyi kuvvetlendirmektedir. Burada yönetsel alanın nasıl ele alınacağını açıklayabilmek için yönetimselliğin açıklanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Foucault’nun son dönem çalışmaları yönetim üzerine olmuş burada da devletin nasıl doğrudan iktidar uygulamak yerine rasyonel olarak yönetildiği bir sürece geçtiğini sorunsallaştırmıştır. Burada ise yönetimsellik kavramsallaştırmasına gitmiştir. Yönetimsellik ile anlaşılması gereken ise yalnızca toplumun ya da kurumların yönetiminin ötesinde bireylerin yönetiminin de analize dâhil olması, eğitimin

yönetilmesi, bireylerin dönüştürülmesi (özneleşme süreci) ve kurumların yönetilmesi gibi konuların yönetim alanına girmesidir. Bu açıdan bakıldığında yönetimsellik ile hem başkaları üzerindeki iktidarın kullanılması hem de öznelere birbirleri ve başkayla olan ilişkilerini olanaklı kılan pratikler arasındaki değerlendirmeyi yapabilmek mümkün hale gelmektedir.

Bu bölümde yer alan başlıklarda, sayılan yöntem ve kavramların ayrıntılı olarak açıklanmasına girişilmiştir. Bu sayede ikinci bölümde Türkiye’de yükseköğretim üzerine yapılacak analize ilişkin kuramsal ve kavramsal çerçevenin oluşturulması sağlanacak, Yükseköğretim araştırmaları disiplini çerçevesinden ve Foucault’nun tarihsel perspektifinden yükseköğretimin nasıl yönetsel düzenekler olarak inşa edildiği görülebilecektir.

1.1 YÜKSEKÖĞRETİM ARAŞTIRMALARININ GELİŞİMİ

Türkiye ve dünyada yükseköğretim üzerine ilgi, akademik araştırma alanı olarak, gün geçtikçe artma eğilimi göstermektedir. Farklı disiplinlerden birçok araştırmacı, değişik perspektiflerden literatüre katkı sunmaktadırlar. Tarihsel süreçte birçok düşünür yükseköğretime yönelik eserler vermiş ve önemli sorun alanlarına yönelik görüş belirtmiştir. Yükseköğretim araştırmaları disiplini de görece yeni ve müstakil bir alan olarak bu alanda karşılık bulmaktadır. Bu disiplin yükseköğretim kurumlarının gereksinimleri, ihtiyaçları ve sorunlarına yönelik yanıtlar vermek amacıyla ortaya çıkmıştır. Genel olarak yükseköğretimdeki eğitim, öğretim, yönetim ve politika (policy) vd. konuları inceleyen çok disiplinli bir alan olarak kendini göstermektedir. Geçtiğimiz yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonra olgunlaşmaya başlayan disiplin İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte yükseköğretimde meydana gelen dönüşümlerin bir sonucu olarak var olmuştur ve bu alanda akademik araştırmalara girişilmiştir. Yükseköğretim politikaları, finansman, kalite güvencesi, öğretim teknolojileri ve mezunların istihdam

edilebilirliği gibi konuların yanı sıra kitleselleşme, uluslararasılaşma, üniversitelerin genişleme süreçleri, piyasalaşma, üniversite-sanayi işbirlikleri ve bilgi-iletişim teknolojilerindeki gelişmeler gibi konular üzerinde yapılan araştırmalar, yükseköğretim araştırmaları disiplininin bir parçası hâline gelmiştir.

Bu başlık altında yükseköğretim araştırmaları alanının öncesi ve sonrası ile değerlendirilmesine girişilmektedir. Bu bağlamda öncelikle yükseköğretim araştırmaları alanının doğuşuna kadar geçen süreçte yükseköğretim üzerine yapılan çalışmalara yer verilmektedir. Daha sonra yükseköğretim araştırmaları alanının doğuşuna ve dünyadaki gelişimine dair bir değerlendirme yapılmaktadır. Ardından ise Türkiye’de yükseköğretime ilişkin çalışmaların da bir değerlendirmesine girişilmektedir. Bu sayede disiplinin gelişimine açıklık getirilmeye çalışılmaktadır.

1.1.1. Yükseköğretim Üzerine Araştırmalar

Yükseköğretim üzerine yapılan çalışmaların yeni bir uğraş olduğunu söylemek mümkün değildir. Modern üniversitenin teşkil edilmesinden itibaren birçok düşünür ve bilim insanı, üniversite ideası ve yükseköğretim konuları üzerinde çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Örneğin John Henry Newman, Emile Durkheim, Immanuel Kant, Wilhelm von Humboldt tarihsel olarak öne çıkan düşünürlerdir. Louis Althusser, Jacques Derrida ve Pierre Bourdieu gibi isimlere ise yükseköğretim araştırmalarının ortaya çıktığı dönemler ve sonrasında eserler verseler de üzerine eğildikleri konular ve felsefi tartışmalar temelinde diğer öncüller ile aynı tartışma zemininde bulunmaları sebebiyle tarafımızca yükseköğretim araştırmaları disiplini içerisinde yer verilmemekte ve bu başlık altında değerlendirilmektedir.

Sayılan düşünürlerin metinlerinde sordukları sorular ve genel temalar genellikle şunlardır: ‘Üniversite nedir? Araştırma ve eğitim nasıl yapılmalıdır? Kurumların ve bilimin toplumsal işlevi nedir? Üniversite iktidar ve toplum ilişkileri nasıl olmalıdır?’

Üniversite özerk mi olmalıdır?'. Sorulan bu sorular yalnızca yukarıda sayılan yazarların yaşadıkları dönemlere ait sorunlar değildir. Bu sorular günümüzde de önem arz etmekte ve araştırmalara konu olmaktadır. Bu bağlamda düşünürlerin çalışma ve düşüncelerine aşağıda kısaca yer verilmiştir.

John Henry Newman, *Üniversite Fikri (The Idea of the University, 1875)* adlı kitabı ile üniversite düşüncesi üzerine önemli bir eser bırakmıştır. Üniversite Fikri kitabı, yazarın farklı zamanlarda yazdığı çeşitli kaynak ve materyallerinden türetilmiş, üniversite yaşamıyla ilgili üç ana temayı sorgulamıştır. Bunlar;

1) Bilginin doğası

2) Yükseköğretimde dini inancın rolü

3) Üniversite öğrencileri için liberal eğitim savunması (Lanford, 2019) olarak sıralanabilir.

Eser, 1850'lerden 1880'lere değin Newman'ın düşüncelerinin evrimine önemli ölçüde ışık tutmaktadır. Newman, İngiliz Reformu sırasında atılan Katolik ayin ve ritüellerinin yeniden canlanmasını savunan bir kardinaldir. Ancak baskı veya sansürden arınmış liberal bilimsel sorgulamaya da inanmaktadır. Newman, üniversitenin, bireylerin dogmayı sorgulamasına, önceki bilgileri geliştirmesine ve inanç ile akıl arasındaki paradoksları anlamasına olanak tanıyan değerli bir kurum olduğuna inanır (Lanford, 2019).

Aydınlanma Çağı'nın en önemli düşünürleri arasında yer alan Immanuel Kant, üniversite ideası üzerine önemli fikirler ileri sürmüştür. Kant'ın çalışma konumuz açısından önemli olan çalışması, eleştiri özgürlüğü, bilgi ve bilim üretiminin iktidar ile ilişkilerini ele alan "Fakültelerin Çatışması" adlı eseridir (Kant, 2021; Gözkan, 2005: 216). Kant'ın yaşadığı dönemde üniversiteler teoloji, hukuk ve tıptan oluşan üç üst fakülte

ve felsefe fakültesi olarak adlandırılan bir alt fakülteden meydana gelmektedir. Kant felsefe fakültesinin, özgür olarak, hükümet tarafından değil, “akıl” tarafından konulan kanunlara uyacak şekilde düşünülmesi gerektiğini savunmuştur. Fakültenin işlevini ise diğer üç fakülteyi denetleyip onlara faydalı olmak olarak kurgulamıştır. Kant üniversite özerkliğini üniversite mensuplarının özgürlüğü olarak tanımlamış ve üniversitenin Orta çağ özerkliğinden modern özerkliğe geçmesi üzerinde durmuştur (Timur, 2000: 71).

Kant’tan etkilenmiş olan Wilhelm von Humboldt, etkisini günümüzde sürdüren bir isim olarak halen tartışılan araştırma üniversitelerinin babası olarak bilinir. Yaşadığı dönemde, içerisinde bulunulan kriz durumunun etkisiyle kendisine verilen görev gereği, Prusya eğitim sistemini baştan aşağı değiştirmiş, kendi adıyla anılan araştırma üniversite modelini kurmuştur. Humboldt, üniversite anlayışında üniversite-devlet ilişkisinden ziyade, bilim araştırma ve öğretme temaları üzerinde durmuştur. Bu bağlamda 1810 yılında kurulan Berlin Üniversitesi’ni üç temel ilke üzerinden tasarlamıştır. Bunlar;

- 1) Araştırma ve eğitim birbirinden ayrılmaz bir bütünlük içerisinde yürütülmelidir.
- 2) Beşeri bilimler ve doğa bilimleri birlikte üniversitenin çekirdeğini oluşturmaktadır.
- 3) Üniversitede akademik özgürlük olmalıdır (*Lehrfreiheit und Lernfreiheit*¹¹).

Humboldt’a göre Berlin Üniversitesi, insan aklının özgürlük alanı olmalı, araştırma ve eğitim hiçbir otorite tarafından engellenmemeli, öğrenciler müfredatı kendileri seçmeli ve profesörlerin iş güvencesi olmalıdır (Terzioğlu, 2003: 1-10). Bugün en çok tartışılan konulardan birisi, üniversitelerdeki Humboldt modelidir. Türkiye’de üniversite yapısı formüle edilirken bu model temel alınmıştır. Ancak sonraki bölümlerde belirtileceği üzere günümüzde bu yapının giderek değiştiği gözlemlenmektedir.

¹¹ Almanca kökenli olan bu sözcükler, öğrenme ve öğretme özgürlüğü olarak Türkçeleştirilebilir.

Emile Durkheim üniversiteler ve bilim sosyolojisi üzerine düşünmüştür. Ona göre üniversiteler feodal kökenlerinden kopmamışlardır ve feodal lonca özelliklerini devam ettirmektedirler. Bilim sosyolojisi bağlamında ise; bilimde temel konuların çoğuna ilişkin kavrayışlar kültürel olarak değişiklikler göstermektedir; ancak bu kavrayışlar bütünüyle keyfi değildir ve gerçek, nesnel dünya ile olan ilişkilerde ortaya çıkar. Küçük toplulukların sonucu olan dini düşüncenin yerini yavaş yavaş gerçek nesnel dünyanın hakiki bilgisini sunan bilim almaktadır. Bilim, fikirleri olumsal olan toplumsal ve kültürel bileşenlerden arındırır. Durkheim'e göre bilimsel bilgi tanımı gereği mutlak ve nesnel olarak doğrudur (Kendall ve Wickham, 2006: 139).

Louis Althusser, eğitim ve üniversitelerin örgütlenmesini de içerisine alan okul üzerine Marksist bir yaklaşım getirmiştir. Althusser, Marks ve Engels tarafından ayrıntılı bir üst yapı kuramı geliştirilemediği eleştirisi bağlamında mevcut olan boşluğu dolduracak bir üst yapı unsuru olarak okulu görmüştür. Althusser'e göre, üniversiteyi de içerisine alan eğitim ve okul olgusu, kapitalist devletin ideolojik aygıtlarından biridir (Tezcan, 1993: 20). Althusser, okulun kreşten başlayan süreçte tüm insanları biçimlendirdiğini ve insanları toplumsal sınıf konumlarına uygun yerlere konumlandığını anlatmaktadır. Yüksekokul ve üniversitelilere de odaklanan Althusser, yüksekokul okuyanların yarı entelektüel işsizliğe düşebilme tehlikesinden bahsetmektedir. Bunun yanı sıra yükseköğretim kurumlarından çıkan öğrencilerin iktidar tarafından, sömürü ajanları (kapitalist, idare), tenkil ajanları (polis, idareci asker, politikacı) ve ideoloji profesyonelleri (çoğu 'laikliğe' inanmış her türlü rahip) olarak dönüştürüleceğini ifade eder (Timur, 2000: 32).

Çalışmada konumuz bağlamında belki de en çok üzerinde durulması gereken kişilerden biri Jacques Derrida'dır. Derrida, tezin kavram seti ve yöntemini ödünç aldığımız Foucault ile yaklaşık aynı pencereden değerlendirme yapması bakımından önemlidir. Derrida, Fransız ve Amerikan üniversitelerini yapı-söküme uğratmaya

çalışmış ve üniversiteleri incelerken ilgisini özellikle felsefe üzerine yoğunlaştırmıştır. Derrida'ya göre yapı-söküm, bilimin kendisi dâhil tüm alanları sorgulama üzerinden işlemektedir:

“Yapı-söküm denilen şey, tartışmasız zorunluluğu ve erdemi, felsefeyi savunan herkese ilham kaynağı olan, iktidarlar karşısında kritik düşünceye, eleştirel işlemlerden birine irca edilemez. Bu yapı-sökümde özellikle bana ilginç gelen şey, tekno-bilimsel, kültürel hatta tamamen felsefi olmaksızın, gerek söyleminde gerekse siyasal, pedagojik ve kurumsal yapılarında kelimenin tüm anlamlarıyla-işlediği felsefe ile özlü bir yakınlığı olan bir onaylayıcı (affirmative) düşüncedir. Bu düşünce bütün disiplinlerde, bilimlerde, felsefede, tarihte, edebiyatta, sanatlarda, tekno-ekonomik beklenti olmaksızın bir dili öğrenme, kullanma ve belli bir biçimde yazma tarzında etkinlik içindedir (Timur, 2000: 309).”

Derrida, araştırmalarını yaptığı dönemde, öğretim ve araştırma politikasıyla ve üniversitenin bu alanda oynayabileceği role ilişkin olarak, bütün bilimleri savaş ile ulusal ve uluslararası güvenliğin hizmetinde görmektedir. Toplumsal bilimlerin içerisinde yer alan disiplinleri ise modern üniversitenin esas temelinde dokunmamak, söylemleri düzenleyen bilimsel normatifliği sorgulamamak ve üniversite içerisinde kalmakla eleştirmektedir (Timur, 2000: 300-310).

Fransız düşünür Pierre Bourdieu yükseköğretim alanında önemli eserler veren diğer bir düşündürdür. Bourdieu bu alandaki eşitsizlikler üzerine eğilmiştir. “Homo Academicus” adlı akademik çalışmasında, akademisyenlerin iç muhasebesini yapmaya gayret etmiştir. Yükseköğretim alanını sermaye sahiplerinin iktidar mücadelesi verdikleri bir alt-alan olarak betimlemiştir ve bu alanda çalışan akademisyenlerin geldikleri yer ve

çalıştıkları disiplin bağlamında oluşturduklarını tespit ettiği 'Habitus'u analiz etmiştir (Bourdieu, 2021).

Bu düşünürlerin çalışmaları üniversitelerin ne olduğu, araştırmanın ve eğitimin hangi şekillerde ele alınması gerektiği, bilimin ve bilimsel kurumların toplumsal işlevinin ne olduğu ve üniversite, toplum, iktidar ilişkilerinin nasıl ele alınması gerektiği gibi önemli ve büyük sorulara yanıt vermeleri bakımından önemli bir işlev yürütmüşlerdir. Tüm bu çalışmaların yanında yükseköğretim araştırmaları disiplini de görece yeni ve daha spesifik sorunlara cevap arayan bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Aşağıdaki başlıklarda yükseköğretim araştırmaları disiplininin açıklanmasına girişilmiştir.

1.1.2. Yükseköğretim Araştırmaları Disiplini

Yükseköğretimdeki dönüşümleri iktisadi ve toplumsal krizlerden bağımsız olarak incelemek mümkün değildir. Bu bağlamda yükseköğretim araştırmaları disiplinini de bu krizlerin üniversitelerdeki yansımaları bağlamında incelemek gerekmektedir. Yükseköğretim araştırmaları disiplini bir önceki başlıkta sayılan düşünürlerin ve felsefi tartışmaların dışında müstakil ve çok disiplinli akademik bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Disiplinin ortaya çıkışını İkinci Dünya Savaşı'nın nihayete ermesinin ardından ve özellikle de 1950 ve 60'lı yıllardan itibaren başlatılmak mümkündür. İkinci dünya savaşı sonrası süreçte yükseköğretime olan talebin oldukça artması, bu bağlamda kurumların hızla büyümesi ve bu büyüme eğilimine bağlı olarak yönetilebilmesi sorunlarının baş göstermesi vb. koşullarda yükseköğretimin rolü, işlevi ve politikalarının anlaşılabilmesi için akademik çalışmaların başlaması, disiplinin oluşumunda etkili olmuştur (Kurtoğlu, 2019).

Clark'a (1973) göre kitleleşmenin sonucu olarak yükseköğretim tüm toplum için önemli bir hale gelmiş ve eğitim çalışmaları çeşitli disiplinler açısından yeniden gündemde kendisine yer bulmuştur. Hükümetler müreffeh bir ekonomi yaratmaya

çalışırken ve yükseköğretim ve eğitim süreçleri üzerinde rasyonelleşme baskısı yaratırken gençlik kültürü bu teknik rasyonelleşmeye tepki göstermiş, akademisyenler de yükseköğretim alanında sistematik olarak çalışmalar yürütmeye başlamışlardır. Fakat bu alanın araştırma sorularının, yukarıda sayılan felsefi tartışmalar temelinde şekillenmemiştir (Kurtoğlu, 2019: 17-18). Kamu politikası analizi çalışmalarının doğuşu ve gelişimi süreçlerine paralel olarak yükseköğretim, politika (*policy*) temelli bir anlayışla yükseköğretim sistemi içerisinde değerlendirilmiştir. Yıldız (2011: 1), kamu politikalarını tanımlarken, kamu yönetimi disiplininin bir alt kümesi olarak değerlendirmiş ve bu kümeyi eylem ve problemleri çözmeye dayalı ve uygulama odaklı olarak betimlemiştir. Geniş bir tanımlama ile Dye (1987: 1) kamu politikasını, ‘hükümetlerin yapmayı veya yapmamayı seçtikleri şeyler’ olarak tanımlarken, Levander’e göre ise kamu politikası (2010: 66) ‘toplulukları etkileyen kararların hazırlanması ve uygulanması’ olarak değerlendirilir. Ergun (2004: 302) ise, ‘siyasi otoritelerin aldığı bağlayıcı kararlar... benzer ya da yinelenen durumlarda alınması gereken önlemlerin takdir hakkı alanını daraltan genel ilke ya da kurallar’ şeklinde ifade etmiştir. Bu tanımlara paralel olarak yükseköğretim politikası kapsamında değerlendirilebilecek olan yükseköğretim araştırmaları alanı ise üniversiteleri eğitim, araştırma ve toplumsal hizmet işlevlerini yerine getiren kurumlar olarak incelenmektedir (Kurtoğlu, 2019: 17-18). Burada dikkatlerin yöneltmesi gereken ana konunun, üniversitelerin ortaya çıkış süreçlerinin betimlenmesi değil; bu kurumların toplumsal ve iktisadi krizler sonrası yeni bir anlayışla incelenmesi konusunda farklı bakış açıları getirilmesi olmaktadır.

Yükseköğretim araştırmalarının ortaya çıkışından itibaren bu disiplin kapsamında, üniversiteye yaklaşım konularında hem liberal hem eleştirel tarafta birçok düşünür tarafından eserler vermiştir. Bunlara belli başlı bazı çalışmalar örnek olarak gösterilebilir. Clark Kerr (1963)’in multiversite modeli, Liberal düşünür John R. Searle (1971)’in

'Kampüs Savaşları' nitelemesi, Martin Trow (1973)'un elit, kitlesel ve evrensel yükseköğretim sınıflandırmaları ve Burton Clark (1973)'in yükseköğretim sosyolojisi ve örgüt olarak üniversite üzerine araştırmaları bunlardan bazılarıdır.

Amerikalı bir sosyolog ve California Üniversitesinin de yöneticiliğini yapmış, dolayısıyla üniversitelerin yönetimi konusunda ciddi bir tecrübesi bulunduğu gözlenebilen olan Clark Kerr'in çalışmaları, yükseköğretim araştırmaları disiplini bağlamında, yükseköğretim politikaları ve yükseköğretimdeki değişimler bağlamında öncü olması bakımından önemli görülmektedir. Çalışmaları ile yükseköğretimin işlevine ve sorunların çözümüne yönelik birtakım tespit ve önerilerde bulunmuştur. 1963 yılında Harvard Üniversitesi'nde düzenlenen Godkin konferansları sırasında yaptığı ve daha sonra Türkçeye de *Üniversitenin Kullanımları* (1963-2020) olarak çevrilen eserinde, üniversite kavramının Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) çoklu kampüs modeline göre örgütlenen devlet araştırma üniversitelerini açıklayamadığını ve 'multiversite' kavramının mevcut durumu anlamak için daha doğru bir kavram olduğunu ifade eder. Kerr multiversitenin bir 'akıl kenti' olduğunu ifade etmektedir. Klasik, modern ve günümüz üniversitelerini açıklarken yerleşmeler analogisini kullanmıştır. Buna göre klasik dönem üniversiteleri bir Orta çağ köyü iken modern üniversiteler ise modern şehre benzemektedir. Diğer taraftan multiversite ise sayısız çeşitliliği içerisinde barındıran bir metropoldür. Modern üniversite ile multiversitenin gelişim süreçleri ve dinamikleri bağlamında değerlendirildiğinde ise cumhuriyet ve federal bir devlet arasındaki farka benzetilmektedir. Multiversite kavramı yaygın olarak kabul görmese de alan üzerindeki tartışmalarda ufuk açıcı olmuş, son yıllarda çok kampüslü araştırma üniversiteleri üzerine yapılan tartışmalarda öne çıkmıştır (Arlı, 2020:14-15).

Searle (1971) 1964 yılında ABD üniversitelerinde başlayan ve Kampüs savaşları olarak nitelendirilen kitlesel öğrenci olaylarının nedenlerine ilişkin olarak akademi içerisinde bir değerlendirme getirmiştir Bu bağlamda kampüs savaşlarına yol açan bazı

üniversite içi ve dışı sebepler olduğunu iddia etmiştir. Dış sebepler olarak ABD’de refah devleti anlayışı ile ortaya çıkan bolluk dönemi sebebiyle refah seviyesi artan öğrencilerin fazla hoşgörölü ve özgür ortamda yetişmeleri ve buna tam tezat oluşturacak biçimde iki kutuplu dünyada oluşan soğuk savaş retoriğinin katı ve militan kurumsal yapısının bir araya gelmesini öne sürmektedir. Bu olumsuzluk ile üniversitelerde çatışmalara ortam hazırlayan bir otorite boşluğu oluştuğunu iddia etmektedir. İç sebepler olarak ise kitleleşme ile ortaya çıkan öğrenci sayılarındaki artış, çağdaş üniversitelerin geri kalmış yapısını ve eğitim felsefesindeki krizi öne sürmektedir (Timur, 2000: 254-257).

Trow (1973), yükseköğretimin yaygınlaştırılmasına ilişkin konuları sorunsallaştırmış ve tartışmıştır. Amerikalı bir sosyolog ve eğitim bilimci olan Trow, yükseköğretimde genişleme, erişilebilirlik ve eşitlik gibi konulara da eğilmiştir. Trow, yükseköğrenimin yaygınlaştırılmasıyla ilgili dönüşümü üç aşamaya ayıran bir model önermektedir. Bunlardan ilki, ilgili yaş sınıfından yalnızca %15’ine erişim sağlayan ‘elit yükseköğretim’ modelidir. Bu yaklaşımda yükseköğretime erişim, toplumun küçük bir kesimi için bir ayrıcalık olarak görölmektedir. İkinci olarak, ilgili yaş sınıfının %15 ila %50’sine hizmet eden ‘kitlese yükseköğretim’i tespit etmiştir; buna göre yükseköğretime erişim, kanunsal niteliklere sahip öğrenciler için bir hak olarak görölmektedir. Son olarak yaş sınıfının %50’sinden fazlasına erişim sağlayan ‘evrensel erişim’i tasnif etmektedir. Buna göre yükseköğretime devam bir zorunluluk olarak görölmektedir (Gök, 2016: 78).

Burton R. Clark, daha sonra üzerinde çokça tartışma yürütölen girişimci üniversite fikrini de ortaya atan Amerikalı bir sosyologdur. Çalışmaları ile yükseköğretimin sosyolojik çalışmasının bugüne kadarki gelişimini gözden geçirmek ve bu temelde, mevcut araştırmaların güçlü ve zayıf yanlarını değerlendirmek ve geleceğe yönelik beklentilere işaret etmek için çalışmalar gerçekleştirmiş; Yükseköğretim araştırmaları disiplininin doğuşunda sosyolojik ve örgütsel katkı vermiştir (Clark, 1973: 2).

Ulrich Teichler (1996: 434-435) yükseköğretim araştırmaları alanında yaşanan değişimleri ve yapılan çalışmaları şu şekilde özetlemektedir (Kurtoğlu, 2019: 19):

“1960’ların başında ana tema eğitime yatırım ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki iken;1960’ların sonuna doğru genişleme, kurumsal çeşitlenme ve fırsat eşitliği ana araştırma konularını oluşturuyordu; 1960’ların sonundaki ğrenci protestoları sonucunda 1970’lerin başında eğitim yöntemleri, rehberlik ve müfredata ğrenci merkezli yaklaşımlar personel gelişimine yönelik çeşitli merkezler oluşturulmasına yol açtı; 1970’lerin ortasından 1980’lerin başına doğru ise mezunların istihdam sorunları ve artan ğrenci sayıları ile değişken yetenekler, motivasyon ve kariyer planlarına ilişkin kaygılar arttığı gözlemlenmektedir; 1980’lerin ortasında ise değerlendirme ve kalite kontrolü çabaları ile birlikte yükseköğretim yönetimi birçok Avrupa ülkesinde ana konu hâline gelmiştir.”

1990’ların sonu ve 2000lerden itibaren ise küreselleşme söylemi diğer disiplinlerde olduğu gibi yükseköğretim araştırmaları disiplininde de önemli bir ağırlık edinmiştir. Bu söylemin kiteselleşme, uluslararasılaşma, piyasalaşma, Bologna süreci, hükümet-niversite-sanayi işbirliği, kalite güvencesi ve akreditasyon vd. konular çerçevesindeki tartışmalarla görünür hale geldiği grlmektedir. Küresel bilgi ekonomisine geçiş söylemi ile küresel eğilimlerin ulusal ve uluslararası düzeydeki etkileri, yükseköğretim araştırmalarının uluslararası düzeydeki etkileri, yükseköğretim araştırmalarının hem uluslararası hem de disiplinler arası bir akademik alan şeklinde genişlemesine ve yaygınlaşmasına katkı sağlamaktadır (Kurtoğlu, 2019: 21). Dolayısıyla dönemin güncel sorunlarının ve hâkim söylemlerinin yükseköğretim alanlarındaki karşılıkları yükseköğretim araştırmaları alanının tartışma alanına girmekte ve çalışmalar genel olarak bu minvalde gelişmektedir. Bu alanda Dünyadaki seyrin bir benzerinin Türkiye’de de gelişmeye başladığı ve bahsedilen konuların tartışıldığını söyleyebilmek mümkündür. Bir

sonraki başlıkta Türkiye’de yükseköğretim araştırmalarının ne şekilde seyrettiğini gösteren bir tartışma yrtlmektedir.

1.1.3. Türkiye’de Yükseköğretim Araştırmalarının Seyri

Türkiye’de yükseköğretim araştırmaları yazını henüz yeni sayılabilir. Bununla beraberniversite ve yükseköğretime ilişkin çalışmaların geçmişini Cumhuriyetin ilk dönemlerine kadar götürebilmek mümkündür. Bu dönemden itibaren yükseköğretim meselelerine yönelik ilginin olduğuzellikle resmi raporlardan izlenebilmektedir. Örneğin Cumhuriyetin ilkniversite reformu olan ve Darülfünûn’un kapatılması ve İstanbulniversitesi’nin kurulması ileniversite sistemini yeni bir anlayışla yeniden teşkil eden 1933niversite reformuncesi Albert Malche Raporu¹² ile 1946 reformuncesi Ernst Hirsch’in alışmalarırnek olarak sayılabilir (Hirsch, 1998). Konumuz bağlamında 1980 Askeri Darbesinin ardından gerekleştirilenniversite reformu ile YK’n ihdas edilmesi sonrası süreçte YK’n raporları ve YK Başkanlarının çeşitli yayınları da izlenebilir. Bunlar dışında dönemde yükseköğretimin dönüşümünü irdeleyen ve kimi yerde eleştiren bazınemli referans kitaplar dane çıkmaktadır. Taner Timur ‘un *Toplumsal Değişme veniversiteler* (2000), Hasannal Nalbantoğlu’nun *Arayışlar-Bilim, Kültür,niversite* (2009), İlhan Tekeli’nin *Türkiye’de Yükseköğretim ve YK’n Tarihi* (2010), Emre Dölen’in beş ciltlik *Trkiyeniversite Tarihi* (Dölen, 2010)¹³ ve Rifat Okçabol ‘un *YK, YK Başkanları veniversiteleri* (2021) bunların başında gelmektedir.

Timur (2000) *Toplumsal Değişme veniversiteler* kitabındaniversiteleri tarihsel bir bakış açısıyla incelemeye girişmektedir.ünlü’ye göre (2000) Timur, Marks ve Engels’in eksik bıraktığıst yapı teorisindeki boşluklarıniversitezelinde doldurma

¹² 1939 yılında yayınlanmıştır: Malche, A. (1939). *İstanbulniversitesi hakkında rapor*. Devlet Basımevi.

¹³ Eserin beşinci cildi YK’n kuruluş sürecini ihtiva etmektedir.

gayretindedir ve konuyu tarihsel materyalizm genel teorisi çerçevesinde analiz etmektedir. Yazar, Türkiye'nin üniversite tarihini 14 ve 15. yüzyıllardan itibaren Avrupa ve Osmanlı ilişkileri bağlamında analiz etmektedir. Batı Avrupa ülkelerinin tarihsel süreçteki üniversite yapılanmalarının dönüşümünü anlattığı kitabında yazar Osmanlı'da tımar sisteminin bozulmasının ardından merkezileşme ve batılılaşma adımları ile birlikte oluşan ve değişen eğitim ve üniversite yapılanmalarını ele alırken; 20. yüzyıldaki dönüşümlere ve Cumhuriyet dönemindeki üniversite yapılanmalarına da YÖK'e varana dek kitabında yer vermektedir.

Nalbantoğlu (2009) *Arayışlar-Bilim, Kültür, Üniversite* kitabında 1983'de yazılan bir makale hariç tutulduğunda 1994'den 2009'a değin yükseköğretim üzerine yazdığı makalelerinin yeniden gözden geçirilmiş ve bir araya getirilmiş versiyonunu sunan bir kitap olarak öne çıkmaktadır. Kitaptaki makalelerde bazı temaların öne çıktığı iddia edilebilir. Bunlar, kapitalizm ve modernlik eleştirisi içerisinde üniversitelerde ortaya çıkan bilginin yerini malumatın alması, akademisyenlerin bilim insanı özelliklerinden soyutlanarak gittikçe tekno-uzmana dönüşmeleri ve çözüm olarak da akademisyenlerin, yazarın yunan mitolojisinden ödünç aldığı kavram olarak 'daimon'un harekete geçerek fikirlerle ve yoğun çalışma ve sorumluluk ahlakı vasıtasıyla 'hakikat'e ulaşma önerisidir (Yıldırım, 2009).

Tekeli (2010) *Türkiye'de Yükseköğretim ve YÖK'ün Tarihi* adlı eserini iki kısım olarak incelemek mümkündür. Kitabın ilk kısmında Klasik Osmanlı döneminde eğitimin örgütlenmesinden başlayarak YÖK'ün kuruluşuna değin süreci ele alan altı makalelik bölüm ve Türkiye'de üniversitelerin YÖK sonrası süreçte 1981 ve 2007 yılları arasındaki gelişme öyküsünü ele aldığı kısımdır. Yazar yalnızca yükseköğretime ilişkin kronolojik bilgi sunmamaktadır. Bunun yerine üniversitenin 'ne'liği işlevleri gibi konular etrafında tarihsel ve toplumsal olayları da analizine dâhil ederek incelemektedir. Bu yöntem tez çalışması boyunca tarafımızca da benimsenmiştir. Dahası üniversitenin içerisinden biri

ve 4 yıl YÖK üyeliğinde bulunmuş bir akademisyen olarak ekseriyetle kendi deneyim ve tecrübelerini kitaba aktarmıştır. Bu bağlamda spesifik entelektüel nitelemesini hak eder bir konumu olduğu iddia edilebilir.

Dölen (2010) beş ciltlik *Türkiye Üniversite Tarihi* serisinde adıyla müstesna Türkiye’de üniversitenin kuruluşundan 1981 yılına kadar olan serüvenini ele almaktadır. Kitabın ilk cildinde Osmanlı döneminde Darülfünûn kurma girişimlerini ve kurulduğu süreci ele almıştır. Kitabın ikinci cildinde Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında İstanbul Darülfünûnu odağa almakta ve bu dönemi değerlendirmektedir. Üçüncü ciltte ise Darülfünûn’un kapatılması süreci ve bu süreçte üniversitelerden akademisyenlerin tasfiyeleri ele almaktadır. Dördüncü cilt Darülfünûn’un kapatılmasının ardından 1933-1946 yılları arasında İstanbul Üniversitesini konu edinmekte ve tezimiz açısından en önemli olan beşinci ciltte ise 1946-1981 yıllarını kapsayan ve yazarın özerk üniversite dönemi olarak nitelediği dönem ele alınmaktadır. Beşinci ve son ciltte ayrıca YÖK’ün kuruluş sürecine ve yapısına dair ayrıntılar verilmesi bakımından eser önem arz etmektedir.

Okçabol (2021) eserinde YÖK’e ilişkin her bir YÖK Başkanının görev süresi içerisindeki icraatlarını, dönemin üniversitelerini, YÖK Başkanlarından bağımsız gerçekleşen gelişmeleri ele almıştır. Buna göre YÖK’ün kuruluşunda başkanlığını yapan Prof. Dr. İhsan Doğramacı’dan başlayarak Prof. Dr. Yekta Saraç’a kadar her bir YÖK Başkanını ayrı birer başlıkta ele almıştır. Prof. Dr. Erol Özvar’ı ise kitabın yazıldığı tarihlerde henüz atandığı için analizine dâhil etmemiştir. Kitabın son bölümünde ise kırkıncı yılında YÖK ve yükseköğretim sisteminin içinde bulunduğu toplumsal gerçekler ile yükseköğretimin genel durumunu analiz etmiştir ve yükseköğretimin geleceğine dair öngörülerde bulunmuştur.

Türkiye’de yükseköğretim alanına ilişkin bu temel metinlerin yanı sıra yükseköğretim araştırmaları alanının özellikle 2006 yılı sonrası dönemde gelişmekte olduğu söylenebilir. Bu tarihten itibaren yazılan rapor ve makale ve diğer araştırmalarda ele alınan temel konuların uluslararasılaşma, yükseköğretim yönetim modelleri, finansman modelleri, kalite güvencesi, özerklik, kitleselleşme, yükseköğretime geçiş gibi konuları içerdiği görölmektedir (Yıldırımış ve Seggie, 2018). Buna ilişkin olarak ulusal ve uluslararası birçok kaynak da öne çıkmaktadır. Bu kaynaklardan kanımızca en önemlileri doğrudan kurumun politikalarını ve yönünü belirlemesi açasından YÖK raporlarıdır. Üniversite İzleme ve Değerlendirme Genel Raporları (YÖK, 2019-2020-2021-2022), Türkiye Yükseköğretim Sistemi (YÖK, 2019a), Üniversite Sanayi işbirliği Geliştirilmesi Eylem Planı (YÖK, 2021), Vakıf Yükseköğretim Kurumları Raporları (YÖK, 2020-2021-2022), Yükseköğretim Politikalarında Yeni YÖK (YÖK, 2019b), Yükseköğretimde Hedef Odaklı Uluslararasılaşma (YÖK, 2020), Türkiye’nin Yükseköğretim Stratejisi (YÖK, 2007a) vd. raporlar bu kapsamda öne çıkmaktadırlar. YÖK raporları dışında, İstanbul Politikalar Merkezi’nin “Neden Yeni Bir Yükseköğretim Vizyonu” raporu (Ergüder vd., 2009), Dünya Bankası Raporları örn: (Dünya Bankası, 2007), TÜSİAD ve Avrupa Üniversiteler Birliği’nin “Türkiye’de Yükseköğretim: Eğilimler, Sorunlar ve Fırsatlar” (TÜSİAD-EUA, 2008) ve Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı’nın (SETA) Raporları (Gür ve Çelik, 2011) gibi raporlarda önem arz etmekte ve çalışmanın çeşitli yerlerinde başvurulmaktadır. Bunlardan Gür ve Çelik’in (2011) YÖK’ün 30 yılını inceledikleri SETA raporu kanımızca burada bir miktar açılmalıdır. YÖK’ün ve YÖK eleştirilerinin evrimini dört döneme ayırmaktadır. Bunlardan ilki 1981 ve 1988 yılları arası YÖK’ün kuruluş sürecini ele alan 12 Eylül sonrası ‘otoriter dönem’; ikincisi, 1989 ve 1996 yılları arasında kalan ve siyasal iktidarların YÖK’e ilişkin reform süreçlerini ve planlarını kapsayan dalgalı dönem; 1997 ve 2007 yıllarını içerisine alan ve 28 Şubat 1997 ‘de bir araya gelen Milli Güvenlik

Kurulu'nun aldığı kararlar ile başlayan '28 Şubat sonrası baskıcı dönem' ve 2007 sonrasında dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Prof. Dr. Yusuf Ziya Özcan'ı YÖK Başkanı olarak atamasıyla başlayan 'Normalleşme' dönemidir. Yazarlar, YÖK'ün bazı dönemlerde baskıcı politika izlemesini, Cumhurbaşkanlarının rızaları ve hükümetlerin zayıf olduğu dönemler ile bağdaştırmakta, üniversitelerin ise bu baskı ortamlarına karşı bir direniş göstermediklerini ve aslında neredeyse doğrudan uyumlaştıklarını ve kabul ettiklerini iddia etmektedirler.

Görüldüğü üzere gittikçe artan şekilde yükseköğretim araştırmalarına ilgi artmakta ve yükseköğretimin ve YÖK'ün tarihine yönelik eserler ve raporlara gittikçe daha fazla rastlanmaktadır. Bu tez çalışması da temelde bu amaca yönelik olarak alana katkı sunma niyetindedir. Fakat bunu yaparken disiplin Foucault'nun yöntem ve kavramlarıyla konu ele alınmaktadır. Foucault doğrudan yükseköğretim konusunu sorunsallaştırmasa da yöntem ve kavramları yükseköğretim araştırmaları disiplini için önemli bir perspektif sunmaktadır. Yükseköğretim araştırmalarının politika (*policy*) boyutu bir yönetsel düzenek olarak yükseköğretimi analiz nesnesi olarak belirlemeyi kolaylaştırmakta, yükseköğretimin dönüşümünde iktidar ilişkileri, kurumsal düzenlemeler ve söylemsel pratikler gibi temel unsurları vurgulamaktadır. Tezin devam eden başlıklarında Foucault'nun yöntem ve kavramlarının yükseköğretim araştırmaları alanında nasıl kullanılabileceğinin bir değerlendirilmesi yapılmaktadır.

1.2 FOUCAULT'NUN YÖNTEM VE KAVRAMLARININ YÜKSEKÖĞRETİM ARAŞTIRMALARI ÇERÇEVESİNDE KULLANILABİLİRLİĞİ

Geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından itibaren, çok geniş bir araştırma alanı yelpazesinde verdiği eserler ile Foucault, çağının en önemli düşün insanlarından biri olmuştur. Foucault'nun çalışmaları günümüze değin farklı akademik disiplin ve alanlar

ile uğraşan alanın ilgililerince gittikçe artan bir ilgiyle karşılanmakta ve referans alınmaktadır. Bu ilginin sebebi Foucault'nun yöntem ve kavramlarını hastalık, delilik, suçluluk ve cinsellik gibi ilk bakışta birbiri ile ilişkisini kurmanın güç olduğu bazı fenomenler üzerinde titizlikle kullanmasında yatmaktadır.

Foucault, eğitim ve üniversite konuları üzerine doğrudan yoğunlaşan akademik eserler vermemiştir. Bununla beraber daha geniş bir perspektiften değerlendirildiğinde, bilginin üretimi ve iktidar ilişkileri içerisinde yükseköğretimin nasıl konumlandığı gibi konularda çalışmalarda bulunmuştur¹⁴. Ayrıca eğitim ve daha özelde yükseköğretim konularını da tamamen yadsımamıştır. Çeşitli eserlerinde ve mülakatlarında bu konular üzerine beyanat vermiştir. Örnek olarak, College de France'da 1975-1976 döneminde verdiği derslerin bir araya toplandığı *Toplumun Savunmak Gerekir* (Foucault, 2005b: 191-192) adlı eserinde bilmelerin disipline sokuluşu konusundan hareketle üniversitenin nasıl ortaya çıktığını irdelemiştir. Buna göre: 18. yüzyılda bilmelerin disiplinleştirilmesi ile yükseköğretim alanında önemli birtakım değişiklikler olmuştur. Bu değişikliğin ihtiva ettiği şey ise aklın ilerlemesidir. Bunu da bilim içerisinde işleyen felsefi söylemin ve mathesis'in bilimlerdeki tasarımının dışına atılmasıyla açıklamıştır. Foucault, aklın ilerleyişinin altında olup biten şeyin ne olduğunu kavrayabilmek için “çok biçimli ve ayrışik bilmelerin disipline sokuluşu”na bakılması gerektiğini ifade etmektedir. Bunun ilk adımının ise üniversitenin modern anlamdaki ortaya çıkması olarak kavramaktadır. Foucault üniversitenin ortaya çıkışını, uzantıları ve belirsiz sınırlarıyla birlikte 19. yüzyılın başına tarihlemektedir. Bu aynı zamanda bilmelerin disiplinleştirilmesi ile eşanlıdır. 18 ve 19. yüzyıllardan itibaren Napolyon tarzı üniversitelerin kurulması ile birlikte “farklı katları ve uzantıları, katmanlaşması ve yalancı ayaklarıyla” bilmelerin tek biçimli bir aygıtı halinde ortaya çıktığını belirtmektedir. Bununla da üniversitelerin

¹⁴ Örneğin Foucault, M. (1999) Bilginin Arkeolojisi.

seçme ve ayıklama olarak ifade ettiği işlevine vurgu yapmaktadır. Foucault bu çeşit üniversiteyi, belli bilmeleri kendi içerisine dâhil eden onları tasnif eden, bazı bilmeleri ise tam anlamıyla dışlamasa bile diskalifiye eden fiili ve aynı zamanda hukuki bir tür tekel olarak nitelendirmektedir. Ek olarak üniversitelerin “*onaylı bir statüye sahip olan bilimsel bir topluluğun oluşmasıyla*” bilmelerin aynılaştırılmasında rolü olduğunu; bir uzlaşmanın düzenlenmesi ve son olarak, devlet aygıtlarının, dolaylı ya da dolaysız olma özelliğiyle, merkezileştirilmesini içerimlediğinden bahsetmektedir.

Benzer şekilde başka bir makalesinde bilmelerin disiplinleştirilmesi ve bloklar hâline getirilmesinin nasıl işlediğini ise eğitim kurumu örneğiyle açıklamaktadır (Foucault, 2016: 72). Eğitim kurumlarının mekânsal düzeni, öz yaşamını şekillendiren ayrıntılı düzenlemeleri, eğitim kurumunda düzenlenen farklı etkinlikleri, tanımlanmış işlevleri, yerleri ve yüzeyleri ile hayatını o yapıda geçiren veya orada birbiriyle iletişim içerisinde bulunan farklı bireyleri bulunmakta ve bunların tamamı bir kapasite-iletişim-iktidar bloğu oluşturmaktadır. Bu eğitim kurumlarında belli davranış biçimleri ve yeteneklerin öğrenilmesini sağlayan faaliyetler, dersler, soru ve cevaplar, öğüt ve emirler, kodlanmış itaat göstergeleri ile her kişi ve bilgi düzeylerinin değerini gösteren farklılıklar olarak düzenlenmiş iletişim aracılığıyla ve ayrıca dışa kapatma, gözetleme, ödül ve ceza, hiyerarşi piramidi gibi birtakım iktidar süreçleri ile geliştirilmektedir. Önceden düşünülmüş birtakım teknik kapasite kullanımı, iletişim oyunları ve iktidar ilişkileri ile birbiriyle uyumlaşan bu bloklar, disiplinleri oluşturmaktadır.

Foucault, 10 Mart 1975 tarihinde verdiği bir mülakatında, okul ve daha özelde üniversite üzerine bir takım eleştirel değerlendirmelerde bulunmuştur (Foucault, 1975). Bu eleştiriler, diplomanın işlevi, öğretim elemanı ile dinleyici arasındaki iktidar ilişkisi ve bilginin zevk ile ilişkisi üzerine yoğunlaşmaktadır.

Foucault dinleyici ile öğretim elemanı arasında bir iktidar ilişkisi olduğunu söylemektedir. Bu iktidar ilişkisinin nasıl işlediğini ise şu şekilde karakterize etmektedir: Öğretim elemanı, “*sizin bilmediğiniz ve mutlaka bilmeniz gereken şeyler var,*” diyen kişidir. Bu, öğretimin ilk aşamasıdır ve bu aşamaya Foucault *suç yükleme* adını vermektedir. İkinci aşamada ise “*bilmediğiniz şeyler var ve ben size bunu öğreteceğim*” şeklinde ifade ettiği *mecburiyet* aşamasıdır. Bu aşamanın sonunda ise öğrencinin öğretilenleri öğrenip öğrenmediğini anlamak üzere bu defa sınav pratiği devreye girmektedir. Bu da *kontrol* aşamasını oluşturmaktadır. Foucault’ya göre öğretimde buna benzer birçok güç ilişkisi bulunmaktadır. Bir parantez olarak belirtmek gerekir ki kendisi de bir akademisyen olan Foucault, konumunu bunlardan daha bağımsız olarak görmektedir. Ona göre College de France öğretim yapmama üzerine işlemektedir ve bu pratiklerden bağımsız olarak sınanan kişi öğretim üyesidir.

Foucault, öğrenmemiz gereken bilginin derin bir şekilde zevk ile ilişkili olduğunu iddia etmektedir. Foucault’ya göre bilgiye içkin bir zevk mevcuttur. Ancak bunun tam tersine, öğretimin işlevinin bilginin ne kadar sevimsiz, mutsuz, gri ve erotizmden uzak olduğunu göstermek üzerine kurgulanmıştır. Foucault bu kurgunun güce ilişkin olduğunu bu güç gösterisinin bir var olma sebebi olduğunu savlar ve şunu sorar: “*toplumumuzda insanlar bilmeye sevişmek gibi ilgi duysalardı okulların kapısına dayanacak kaç insan olurdu?*”. Cevabı da bu anlamda önemlidir. “*Eğer bilgiye erişimi belirli sayıda insanla sınırlamak isterseniz insanları bilgi edinmeye rekabet ya da yüksek maaş kazanma gibi ek toplumsal mükâfatlarla zorlarsanız bu şekilde bilgiyi ürkütücü bir şekle sokarsınız.*”

Foucault’nun diplomaya dair görüşleri ise oldukça çarpıcıdır. Ona göre diploma, “*sadece bilgiye ticari bir değer kazandırma işine*” yaramaktadır. Ayrıca bir diploma sahibi olmayanların kendilerinin bilme hakkı veya buna dair kabiliyetleri bulunmadığına inandırma işlevi görmektedir. Ona göre diploması olanlar diplomanın çoğunlukla bir işe yaramadığını bilmektedirler ve asıl olarak diploma, diplomasız insanlar için anlam ifade

etmektedir. Dolayısı ile diploması olanların olmayanlar üzerinde uyguladıkları iktidarın bir göstergesi olarak görülebilir.

Foucault'nun bu eserlerinden hareketle, doğrudan yükseköğretim üzerine eser vermemiş olsa da üniversite ve yükseköğretime yönelik olarak eleştirel bir tutum takındığı ve bilgi ile iktidar ilişkileri bağlamında bir değerlendirme yaptığı görülür. Bu perspektifinden yola çıkarak yükseköğretimin dönüşümünün, yöntemsel olarak çalışmalarda nasıl kullanılabilceği önemli bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Foucault'nun yöntemi üzerinde yapılan tartışmalara ve çalışmada nasıl kullanılabilceğine yönelik değerlendirmelere de yer vermek elzemdir. Aşağıdaki başlıklar bu çerçevede oluşturulmuştur.

1.2.1 Foucault'nun Yöntemiyle Yükseköğretim

Foucault yöntemsel olarak gerek iktidar ilişkileri gerekse bilgi rejimleri ve normlarının yapısını odağa alması bakımından yükseköğretim alanında iktidar ilişkilerini ve dönüşüm süreçlerini betimleyebilmek için önemli bir perspektif sunmaktadır. Bu bakımdan hem tarihsel yönteminin kullanımı hem de söylem analizinin kullanımı yükseköğretimin tarihsel dönüşümünü anlamada ve bugünkü durumunu değerlendirmede fırsat sunar niteliktedir.

Foucault'nun yöntemi temelde tarihseldir ve tarihsel yöntemi ile arşivde bir kazıya girişmekte ve bu bağlamda yükseköğretimdeki iktidar ilişkilerini ve disiplin süreçlerini yüzey alanına çıkartmaya yardımcı olmakta ve bu sayede yükseköğretim sistemindeki dönüşüm süreçlerinin nasıl işlediğini ve hangi aktörlerin bu süreçte etkin olduğunu anlamayı kolaylaştırmaktadır. Açmak gerekirse, yükseköğretimde tarihi bugünü açıklamanın bir aracı olarak kullanmadan, verili dönemde ortaya çıkan olayların başka birtakım olaylar ile ilişkileri içerisinde ortaya çıkan sonuçlardan biri olduğu varsayımı ile ele almaya imkânı vermektedir. Yükseköğretimdeki gelişmeleri nedensel bir silsile

içerisinde zorunlu birer sonuç olarak ele almayı zorunlu kılmaması, olayların kendi özgüllükleri içerisinde incelenmesinin yolunu açar. Diğer taraftan yükseköğretimi iktidar ilişkileri içerisinde yukarıdan aşağıya doğru bir hiyerarşinin içerisinde kurumsal bir yapılanmanın ötesinde bir iktidar olgusu olarak ele alıp; bu iktidar ilişkileri içerisinde nasıl konumlandığını tespit etmek içinde idealdir. Ayrıca yükseköğretimde rekabet eden söylemleri, bu söylemlere bağlı olarak oluşturulan kurumları, idari kararları ve bunların ötesinde iktidara karşı ama aynı zamanda içkin olan direnişleri yüzey alanına çıkartabilmek de mümkün olmaktadır.

Diğer taraftan söylem analizi sayesinde ise yükseköğretim alanındaki söylemlerin incelenmesi ile bu alandaki iktidar ilişkilerini ve ortaya çıkan ağları incelemede önemli bir fırsat sunmaktadır. Yükseköğretime ilişkin politika belgelerinin oluşum süreçlerindeki söylemler ve kavramların kullanımı, dilin kullanımı ve belirli retorikler üzerinden yükseköğretim üzerinde aktörlerin etkinliğini gözlemlemek mümkün olabilmektedir. Bu sayede yükseköğretim politikaları üzerindeki değerler, normlar ve iktidar ilişkilerinin görünür kılınması mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda devam eden kısımlarda Foucault'nun çalışma alanına odaklanılmakta, yöntemsel ve kavramsal tartışmalara yer verilmekte, tez kapsamında bu yöntem ve kavramların kullanımına odaklanılmaktadır.

Foucault'nun en genel anlamıyla -sahip olduğu kürsüyle özdeş-düşünce sistemleri tarihçisi olduğu ve düşüncenin eleştirel bir tarihini yaptığı söylenebilir. Foucault düşüncenin 'bir özne ile bir nesneyi, mümkün olan çeşitli özellikleri içinde ortaya koyan bir edim' olarak anlaşıldığında 'düşüncenin eleştirel tarihi öznenen nesneye kimi ilişkilerin –bu ilişkiler mümkün bir bilginin kurucusu oldukları ölçüde– oluştuğu ya da değiştiği koşulların analizi' olarak ifade eder (Foucault, 2014: 350).

Foucault'nun yöntemine ilişkin tartışmalar genellikle onun yönteminin bütüncül olarak mı yoksa parçalı olarak mı ele alınacağı üzerinden yürümektedir. Bu tezde

Foucault'nun aslında tek bir yöntemi olduğu ve bu yönteminin temelde tarihsel olduğu savlanmaktadır. Buna göre Foucault'nun arkeoloji, soykütük ve etik olarak nitelenen çalışmaları, Foucault'nun birini terk ederek diğerini kullanmaya başladığı yöntemler değil, Foucault'nun düşünsel yolculuğu içerisinde aynı araştırmanın birbirini tamamlayan biçimleridir (Keskin, 1999: 16; Revel, 2005: 8). Özellikle arkeoloji ile soykütük arasında önemli bir örtüşme olduğu ve Foucault'nun, sorunsallaştırmalarının tarihsel analizi olarak tanımladığı bir bütünün parçaları olduğu ifade edilmektedir (Keskin, 1999: 23). Bu bağlamda bahsedilen arkeoloji, soykütük, etik gibi yöntemsel başlıkların Foucault'nun tarihsel yönteminin parçaları ve düşün yolculuğunun kilometre taşları olduğu kabul edilmektedir. Dahası bu çalışmaların her birinin, birbirinin devamı ya da tamamlayıcısı olduğu dolayısıyla kuramsal olarak da bir güzergâhı ve devamlılığı olduğu da kabul edilmektedir.

Literatürde bu yaklaşıma karşı çıkan görüşler de bulunmaktadır. Bazı yazar ve düşünürler Foucault'nun bahsedilen arkeoloji, soykütük ve etik gibi çözümlemelerinin dönemselleştirme yapmak maksadıyla kullanılamayacağını, bu kavramların verili bir akademik alanı aydınlığa kavuşturan kutup noktaları olarak değerlendirilemeyeceğini savlar (Özmkas, 2016: 79). Bu savın tersi yönde, arkeolojinin, soykütüğün ve etiğin esasen Foucault'nun düşün yolculuğunun değişik dönemlerinde kullandığı yöntemleri olduğunu savunanlar da bulunmaktadır. Örneğin Stanford Felsefe Ansiklopedisi'nin Foucault'ya ilişkin maddesinde arkeolojiyi ve soykütüğü birbirinden ayrı yöntemler şeklinde değerlendirmektedir (Zalta vd., 2022).

Foucault söylemsel oluşumların meydana gelme koşullarını ve yine bu söylemlerin nasıl değiştiğini yüzey alanına çıkartmaya yönelik olarak arkeolojiyi kullanmıştır. Arkeoloji ile incelenen söylemsel pratiklerin, kurumlar ve söylemin dışında nitelenebilecek (kurumlar vb.) pratikler ile beraber iktidar ilişkileri içerisinde nasıl şekillendiğini ve uygulandığını analize dâhil etmek için ise soykütüğü kullanmıştır. Son

olarak kendilik ilişkisi bağlamında en temelde özgürlük kaygısı ve vurgusu ile hareket ederek iktidar biçimlerinin nasıl ortaya çıktığını ve uygulandığını araştıran yöntemi ise etik olarak değerlendirilmektedir (Sarup, 1995: 108; Urhan, 2013: 19). Bu yöntemler kısaca aşağıda açıklanmaktadır.

Foucault, *Deliliğin Tarihi* (1961/2006)¹⁵, *Kliniğin Doğuşu* (1963/2002), *Kelimeler ve Şeyler* (1963/2001) ve *Bilginin Arkeolojisi* (1969/1999) kitaplarında yöntem olarak “arkeoloji”yi kullanmıştır (Urhan, 2013: 19). Foucault’nun arkeolojisi, düşünce sistemleri tarihi bağlamında önemli bir çabayı ifade eder. Bu süreçte düşünce tarihinin incelenmesinin arkeolojik bir yolculuk olduğu kabul edilebilir. Foucault, arkeolojik bir araştırmayı yaparken şimdinin tarihine odaklanır. Ancak şimdinin tarihi bugünü meşru kılmanın bir aracı değildir. Geçmiş ilgi alanları doğrultusunda manipüle etmek de değildir. Aksine bugünün şekillenmesinde etkili olan söylemsel, kurumsal ve işlevsel aygıtların yüzey alanına saçılmasıdır. Bunu yaparken de birçok farklı alandan (örn. sanatın her alanı, tarih ve felsefe) birbirleriyle ilişkiselliklerini öne çıkartan bir arşiv çalışmasını benimsemektedir.

Foucault’nun arkeolojisinin, yöntemsel olarak nasıl kullanılabileceğini şu şekilde betimleyebilmek mümkündür (Kendall ve Wickham, 2016: 64-83).

- Arşivdeki ifadeleri, söylenebilir olan ve görünür olan ifadeleri betimler;
- İfadelerdeki düzenlilikleri yorumlayıcı olmayan bir tarzda betimler;
- Yazarları/yaratıcıları aramaktan kaçınarak ifadeleri antropolojik olmayan bir tarzda betimler;
- Belirli birtakım ifadeler ile diğer bazı ifadeler arasındaki ilişkiselliği analiz eder;

¹⁵ Parantez içerisinde verilen ilk tarihler eserin orijinalinin ilk defa yayınlandığı tarihi; son tarihler ise çalışma bağlamında kullanılan versiyonlarını ifade eder.

- İfadelerin tekrar edilebilirlik kurallarını-belli ifadelerin tekrar edilmesine imkan sağlayanları-belirler;
- İfadelerle ilişkisinde öznelere arasındaki kurulmuş olan konumları analiz eder;
- ‘Ortaya çıkış yüzeylelerini’-ya da nesnelere söylem içerisindeki nesnelere dönüştürüldüğü alanları-betimler;
- Yetki kazanarak, nesnelere hangi sınırlar içinde eyleyebileceğini belirleyen ‘kurumları’ betimler;
- Söylemsel nesnelere gönderme yapıldığı ‘tanımlama biçimlerini’ betimler.

Soykütük, (Soybilim ya da Jeneoloji) Foucault’nun çalışmalarındaki temel taşlardan biridir. Foucault soykütüğü yöntemsel olarak *Hapishanenin Doğuşu* ve *Cinselliğin Tarihi* eserinin birinci cildi *Bilme İstenci* kitaplarında kullanmıştır.(Foucault, 1992, 2018). (Bilme istenci ayrıca Foucault’nun yönetsel düzenek kavramını incelleme kullandığı eseri olması bakımından dikkat çekicidir.) Soykütük, kimi çalışmalarda arkeolojinin yerine geçmiş gibi değerlendirilmektedir. Hatta bazı araştırmacılar kendilerine arkeolojici bazıları ise soykütükçü olarak adlandırmışlardır (Kendall ve Wickham, 2016: 78). Fakat daha önce de belirtildiği gibi bu çalışmada Foucault’nun yöntemi bütünlüklü olarak anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kanımızca Foucault’nun yöntemsel yolculuğunda soykütük, arkeolojiden bir kopuşu değil bunun tam aksine arkeolojinin tamamlayıcısı olarak işlev görmektedir. Soykütük esasında arkeolojinin birçok ögesini de içerisinde barındırmaktadır. Foucault soykütüğü, arkeoloji ile açıklamakta güçlük çekilen bazı sorunları aşmak için kullanmıştır. Dolayısıyla soykütük arkeolojinin işlevsel kılınmasının bir yöntemi ve arkeolojik araştırmanın stratejik olarak geliştirilmesi şeklinde değerlendirilebilir (Kendall ve Wickham, 2016:79).

Soykütük, Foucault'nun kullandığı şekli ile bir yöntem olarak ele alındığında, arkeolojiye ek olarak aşağıdaki adımlar izlenerek uygulanabilir (Kendall ve Wickham 2016:74-84):

- İfadeleri betimler ama bunu iktidar vurgusuyla yapar;
- 'İtibarsız kökenler ve nahoş işlevlere' odaklanan bir 'şimdinin tarihi' aracılığıyla iktidarı devreye sokar; entelektüel analiz masasındaki yaşlı misafirlere saklı kalmasını tercih edecekleri kökenler ve işlevlerden bahsederek onları kasten rahatsız eder;
- İfadeleri söylem ağının durağan resimlerinden ziyade dinamik bir süreç olarak betimler;
- Şimdinin sorunlarına yanıt bulmak için arkeolojiyi stratejik olarak kullanmaya yoğunlaşır.

Cinselliğin Tarihi eserinin ikinci ve üçüncü ciltleri olan *Hazların Kullanımı* (1984/2018) ve *Kendilik Kaygısı*'nda (1984/2018) ise Foucault tarafından, "etik" bir yöntem olarak tercih edilmiştir (Koloş, 2015: 38). Etik, kendilik ilişkisi bağlamında en temelde özgürlük kaygısı ve vurgusu ile hareket ederek iktidar biçimlerinin nasıl ortaya çıktığını ve uygulandığını araştıran bir yöntemdir (Sarup, 1995: 108; Urhan, 2013: 19). Foucault'da etik yalnızca belli davranışların düzenlenmesini belirleyen kurallar topluluğu değil, kişinin kendi yaşamını düşünmesinin ve anlamlandırmasının yöntemi olarak ortaya çıkmaktadır. Foucault'nun etik anlayışı, kişinin kendi varlığını ve iktidar ilişkilerini sorgulamasını sağlamaktadır ve bu süreç ahlaki özerkliği ve bireysel özgürlüğü teşvik etmektedir.

Son olarak bu başlık altında Foucault'nun yöntemi ile yükseköğretim alanında yazılmış bazı eserlere odaklanmak yerinde olacaktır. Foucault'nun kavram seti ile yükseköğretime yönelik yazılan eser sayısı çok fazla değildir. Bununla beraber iktidar ile

bilgi, özne, direnişler ilişkileri kapsamında bazı çalışmalar yapılmıştır. Bununla beraber potansiyel olarak da alanda birçok çalışma yapılabilir durumdadır. Aşağıda Foucaultcu analiz yapan ya da Foucault'yu merkeze alarak değerlendiren makalelerden tespit edilen birkaçı belirtilmiş ve değerlendirilmiştir.

Uluslararası yayınlar arasında çalışmamıza en yakın olanı Ostrowicka, H., Spsychalska-Stasiak, J., & Stankiewicz, Ł. (2020)'nin *The Dispositif Of The University Reform. The Higher Education Policy Discourse in Poland* adlı kitabıdır. Bu kitap Polonya'da 2011-2014 yılları arasında, yükseköğretimdeki dönüşümleri, Foucault'nun yönetsel düzenek kavramı çerçevesinde ele almakta, reformun yönetsel düzeneği, yönetsel düzeneğin analitik stratejisi gibi orijinal kavramlar aracılığıyla yükseköğretim söylemini irdelemektedir. Hukuk, güvenlik ve disiplin yönetsel düzenekleri bağlamında akademik yayınları, haberleri ve hükümet söylemlerini metin analizi ile incelemişler, öğrencilerin, akademisyenlerin, kanunların ve kurumların dönüşümleri ile bunların birbiri ile olan ilişkileri üzerinde durmuşlardır. Bu kapsamlı kitap, tezin de temel metinlerinden biri olmuştur. Bunun dışında Rajan, T (Rajan, 2007)'nin Derrida ve Foucault'nun çalışmaları üzerinden üniversiteye odaklanan *Derrida, Foucault and the University* makalesi, Ball S.J. (2017)'nin Foucault'yu eğitim politikasının belirli örneklerine uyguladığı şekliyle kullanımı ile geçmiş ve günümüz eğitim politikasını analiz etmek ve anlamak için bir yaklaşım sağladığı *Foucault, Power and Education* ve yine aynı yazarın Foucault ve eğitim başlığı altında, Foucault'nun görüşleri ile bugünün eğitim sistemi hakkında nasıl farklı düşünülebileceği üzerinden bir değerlendirme yapmakta ve pratik ve uygulamada nasıl değerlendirilebileceği üzerinde durduğu *Foucault as Educator* (2017) kitapları ile Editörlüğünü Gillies V. ve Lucey H. (2007)'nin yaptığı *Power, Knowledge and the Academy* derleme kitabı diğer önemli kaynaklardandır.

Türkçe yazında ise Foucault ve Yükseköğretim üzerine yayımlanan birkaç makale özellikle dikkat çekmektedir (Doğan, 2022).

Salgırlı, S. G. (2007) *Maskeli Filozof, Spesifik Entelektüel ve Politikanın Kırılğan Fay Hatları* adlı makalesinde, Foucault'nun spesifik entelektüel kavramını ve onun günümüzde nereye oturacağı üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadır. Yazara göre Yükseköğretim ve üniversite üzerine kurgulanacak bir politika, Foucault'nun spesifik entelektüel kavramlaştırması üzerinden yapıldığında üniversiteyi kurumsal ve idealize edilen tekliğinden kurtarıp pratiklerle çoğullaştırmak ile mümkün olabilir. Yazar Foucault'nun tekilliklere yaptığı vurguyu spesifik entelektüel üzerinden değerlendirmiş üniversitenin bu bağlamda nasıl değerlendirilebileceğini de göstermiştir.

Doğan, N. (2017) (2017) *Eğitimin Biyopolitiği* makalesinde modern eğitim politikaları ve uygulamalarını Foucault'nun biyo-iktidar ve yönetimsellik kavramsallaştırmaları çerçevesinde ele almış, bilgi-iktidar-disiplin mekanizmalarının okulda nasıl işlediğini ve bir doğruluk rejiminin eğitim yoluyla nasıl üretileceğini incelemiştir. Türkiye örneği üzerinden bakıldığında ise modern devletin ve iktidar araçlarının dinsel bir içerikle yapılandırıldığını, eğitimin de önemli bir ideolojik aygıt olarak konumlandığını ifade etmiştir.

Arslan, H. Arslan (1999) ; *Bilim, Bilimsel Bilgi ve İktidar* makalesinde doğrudan Foucaultcu bir analiz yapmamakla birlikte Nietzsche'den başlayarak Foucault'ya oradan da Latour'a değin bilimin, bilgi ve iktidar ile ilişkisini izlemiş ve betimlemiştir. Makalenin sonunda ise; Türkiye'de bilim ve akademik entelektüel, dünyadaki hiyerarşik bilimsel hakikat rejiminin ya da düzeninin neresindedir diye sormuştur. Buna cevabı ise; akademinin taşrasında bulunduğumuz ve bilimi, bilimsel bilgi ve iktidar ilişkileri çerçevesinde anlamayı başaramazsak bilimi icra etme ve bilimsel dünya hiyerarşisinde bir basamak daha yukarı çıkma şansımızın olmayacağı yönündedir.

Foucault doğrudan yükseköğretimi sorunsallaştırmasa da yükseköğretimin incelenmesi bakımından önemli bir yöntemsel seçenek sunmaktadır. Foucault'nun yöntemi üzerine farklı görüşler ve tartışmalar bulunsa da temelde tarihsel olduğu kabul edilmiş,

yükseköğretimi araştırırken söylemin analiz edilmesinin de işlevsel olduğu vurgulanmıştır. Çeşitli eserlerle de bu alandaki literatürden örneklerle alanda kullanılabilirliği üzerine vurgu yapılmıştır. Konunun daha da açılması ve Foucault'nun tarihsel yöntemi ile söylem analizinin açılması ve bu yöntemsel kısımların yükseköğretim üzerine nasıl kullanıldığının ayrıntılandırılması ise devam eden başlıklarda yapılmaktadır.

1.2.1.1 Foucault'nun Tarihsel Yöntemi

Foucault'nun yöntemi tarihseldir. Tarihsel yöntem iktidar ilişkilerinin, toplumsal dönüşümlerin, disiplin mekanizmalarının, normların ve söylemlerin dönüşümünde kullanılabilir işlevsel bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Öz olarak Foucault'nun tarihi yöntemsel olarak nasıl kullanıldığı incelendiğinde tarihin teleolojik¹⁶ olmadığı; ilerleme ve/veya gerileme gibi varsayımların bulunmadığı; bu nedenle tarih anlayışının asla sonlanmayan tarihlerle ilgili olduğu iddia edilebilir. Bu bağlamda tarihsel yöntem, Foucault'nun kullandığı şekilde ele alındığında, bugünkü olguların meşrulaştırılmasının bir aracı olarak kullanılmaz. Tarih, içinde bulunulan zamanı, sanki geçmişi inceliyormuşçasına anlamak için kullanılmalıdır (Kendall ve Wickham2016: 21-22). Yükseköğretim alanının iktidar ilişkileri içerisinde nasıl dönüştüğünü ve özneleri nasıl dönüştürdüğünü, nasıl şekillendiğini anlamak için de Foucault'nun tarihsel yöntemini kullanmak iyi bir seçenek olarak ortaya çıkmaktadır. Bu başlık altında Foucault'nun tarihe nasıl baktığının ve yöntemsel olarak tarihin nasıl kullanılabilirliğinin açıklaması yapılmaktadır.

Sosyal bilimler alanında yazılan çokça eserin, tarihi çözümlemeyi bir metot olarak kullandığı görülebilir. Yükseköğretim üzerine çalışmalar incelendiğinde de genellikle

¹⁶ Teleoloji, tarihsel bir olayı gerçekçi olmayan bir amaç doğrultusunda çarpıtmak, uzatmak veya başka bir sonuca bağlamaktır.

belirli bir tarihsellik ile inşa edildiği görülür¹⁷. Çalışmalarda, tarih mefhumunun nasıl kullanıldığı, yazarının tarihi nasıl anladığı, algıladığı ile ilişkilidir. Tarih, süreç içerisinde birçok şekilde kullanılmış ve anlaşılmıştır. Örneğin, 19. yüzyıla kadar tarih, genelde sözlü anlatımın bir parçası olmuştur. Yazılı örnekler ise daha çok saray yazıcılarının yazdıkları vakayinameler ve kroniklerden oluşmaktadır. 19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan Klasik Historisizm ya da Rankeci tarih anlayışı tarihi bir bilim olarak nitelendirmiş ve temelde belgeler üzerinden bir incelemeyi ön plana çıkarmıştır. Marx ve Engels tarihi sınıfların tarihi olarak ele almış, ‘büyük adamların’ tarihi yerine toplumsal sınıflara odaklanmıştır. Annales Okulu ise geçmişteki olayların abartılarak anlatılmasına, belgelerin kutsanmasına ve kanıtlanmış olguların art arda dizilmesine karşı çıkmış; bütün sosyal bilimlere hâkim olmadan ve tarihin bazı kesitlerini alarak tarih yazılamayacağını savlamıştır. Jenkins gibi postmodern tarihçiler ise tarihin bir bilim dahi olmadığını, üniversitelerdeki tarih bölümlerinin kapatılmasını, tarihin edip ve filozoflarca ele alınmasını savunmuştur (Beratlı, 2006).

Foucault hem tarihi ele alışı bağlamında hem de tarihe yönelik değerlendirmelerde kendinden önceki düşünürlerden farklılaşmıştır. Foucault akademik düşün ve yazın hayatı boyunca tarih ile yoğun bir şekilde ilgilenmiştir. Bununla beraber onu yalnızca tarihçi olarak görmek indirgemecilik olacaktır. Said’e göre (1999: 187) de Foucault’yu tarihçi, filozof veya edebiyat eleştirmeni olarak sınırlandırmak doğru değildir. Ona göre Foucault bu payelerin hepsini ve hatta bunlardan daha fazlasını taşımaktadır. Foucault’nun kendisi de *Cinselliğin Tarihi* kitabının *Bilme İstenci*’nden sonra gelen ikinci cildi olan *Hazların Kullanımı*’nda tarih araştırdığını fakat tarihçi olmadığını ifade eder (Foucault, 2018: 121). Bununla beraber çalışmalarında tarih terimi ve tarih anlayışı yöntemsel olarak önemli bir

¹⁷ Örn. Ayni, M. A. (1995). *Darülfünun tarihi* (Vol. 308). Kitabevi. , Tekeli, İ. (2010). *Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve Yök’ün Tarihi* (Vol. 14). Tarih Vakfı Yurt Yayınları. Vd.

yer tutar. *Cinselliğin Tarihi ve Deliliğin Tarihi* gibi eserlerinin başlıklarında bu terime rastlanır. Adı anılan eserleri, daha sonra kitaplaştırılan dersleri, röportajları ve makalelerinin bir araya getirildiği seçme yazıları da incelendiğinde yalnızca başlıklarda yer almasının ötesinde birçok yerde tarihe kendine özgü şekilde yer verdiği ve dolayısıyla tarihi ele alış şekli bakımından farklı bir noktada durduğu söylenebilir. Örneğin deliliğin, akıl hastalığı olarak kurulması; suçluların, hapis cezası ile cezalandırılması; cinsel davranışın kendini anlama yoluyla özgürleştirilme hareketinin soykütüksel kökenini izlemek için Foucault, tarihsel çözümlemeyi kullanmıştır (Gutting, 2020: 227).

Foucault'ya göre tarih en başta burjuvazinin hükümlerini meşrulaştırmanın ve pekiştirmenin bir aracı olarak kullanılmış, burjuvaziyi yeni bir devrim ile tehdit etmenin olanaksızlığını gösteren bir disiplin olarak inşa edilmiştir. Bu yolla iktidarı işgal etme hakkını sağlamlaştıran burjuvazi, bu sayede yükselen devrim tehditlerini de uzaklaştırmaktadır. Tarih ulusal geçmişin bütünlüğünü canlı tutmayı amaçlamıştır. Eğer tarih, içinde bulunulan ideolojik sistemden kurtarılmak isteniyorsa, tarihin bu eğilimleri ve rolü üzerinde durulmalıdır. Bu bağlamda tarih, toplumların fiilen elverişli oldukları dönüşümlerin analizi şeklinde değerlendirilmelidir (Foucault, 2014: 285).

Foucault tarih anlayışını, kendinden önce gelenlerden ayıran yeniliklerden şu şekilde bahseder ve bunu dönemlendirme sorunu, süreksizlik, insan bilimleri ile tarih arasındaki karşıtlık ve nedensellik olarak dört başlık altında belirtir (Foucault, 2014: 66). Ona göre ilk olarak politik devrimlere ilişkin bölümlere ayrılan belirgin dönemlendirme çabası her zaman en iyi yöntemsel biçim değildir. İkinci olarak tarihte her dönemlendirmenin bir olay düzlemini ayırdığı ve tersi yönden de dönemindeki her olay tabakasını kendisine çağıracağı görülür. Seçilen her düzeydeki dönemlendirmeler, farklılıkları sınırlandırır ve bunlar nazik sorunlar toplamıdır. Böylece, süreksizliğin karmaşık yöntembilimine girilir. Üçüncü olarak, eş süreli olan ve evrimsel olanı incelemeyen insan bilimleri ile aralıksız büyük değişimin boyutunu analiz eden tarih

arasındaki eski karşıtlık yok olmaktadır. Değişim, yapı kavramları ile analizin nesnesi olarak ele alınabilir. Tarihsel söylemde ise sosyoloji ve etnolojiden, insan bilimlerinden edinilen analizler yoğun olarak kullanılmaktadır. Dördüncü ve son olarak da evrensel nedensellik ilişkisi ile tanımlanmak istenen tarihsel yöntemin daha ziyade birden fazla ilişki türü ve bağlantı kipleri analize sokulmaktadır. Bu sayede ‘*gösterge, iz, kurum, pratik, eser, vs.*’ şeklinde süreç içerisine dâhil edilmiş materyaller toplamını nesne olarak analiz edilmesine imkân sağlanmaktadır (Foucault, 2014: 285).

Munslow’a (2021: 215) göre Foucault, tarihi tümevarımsal çıkarımların olmadığı, tamamen nedenselliğe ve doğruluk, kesinlik gibi isnatlara dayanmayan farklı ve aynı zamanda yeni bir biçim olarak yeniden şekillendirmiştir. Buna ek olarak Revel (2012: 117-118). Foucault’nun çalışmalarında tarihin üç ayrı söylem ekseninde olduğu iddia etmektedir. Bunlardan birincisi; sürekli, çizgisel, çizgisel, başlangıcı olan, telosu bulunan, ‘anıtsal tarih’ ve tarih-üstü gibi söylemlere dair eleştiridir. Bu da Foucault’nun 70’li yıllar itibarıyla benimsediği ve çalışmalarının köşe taşlarından birini oluşturan soykütük terimi/yöntemi üzerine çalışmaya başlamasındaki temel itki sayılabilir. İkinci olarak Deleuze’nin çalışmalarına benzer biçimde gerçek yaşamın içerisinde bulunan hayatlara ve olaylara yönelik olarak, mikro ölçekteki olayların dile getirilişidir. Bu anlamda Foucault’nun arşive olan ilgisinin buradan beslendiği söylenebilir. Üçüncü olarak ise yine arşivden hareketle gelişen, hem felsefi pratik ile tarihsel pratik arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırması hem de 1960’lı yıllar itibarıyla Fransız tarih yazıcılığının evrimini eleştirel şekilde sorgulamasıdır.

Buraya kadar Foucault’nun tarihi nasıl ele aldığı üzerine kendi yazılarından ve diğer düşünürlerin görüşlerinden yola çıkıldığında şu değerlendirmeleri yapabilmek mümkün hale gelmektedir. Öncelikle Foucault için tarih çizgisel değildir yani düz bir çizgi üzerinde kesintisiz bir şekilde süregelen değildir. Aksine tarihte belli başlı bazı kırılma noktaları vardır. Buna bağlı olarak da tarihin çıkış yaptığı tek bir nokta ya da varacağı

nihai bir mecra yoktur. Dahası Foucault'nun tarih anlayışını yalnızca geçmişten günümüze bir silsile olarak değerlendirmek de doğru değildir. Onun tarih anlayışı esasen günümüzden geriye doğru gidilmesine dayanmaktadır. Fakat bu geriye doğru olan serüvende amaç, şimdinin kaynağını geçmişte bulmak -yani tarihi bugünü meşrulaştırmanın bir aracı olarak kullanmak-değil; bugünün özgül koşullarını tespit etmenin bir yöntemi şeklinde kullanmaktır. Dolayısıyla Foucault'nun 'şimdinin tarihi'ni yaptığını söylemek zor olmayacaktır. Sayıldığı üzere tarihte bazı kırılmalar vardır ancak bu kırılmaların üstünde de farklı birtakım iktidar odaklarının olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Bu kırılmalar sırasında görünür hale gelen iktidar odakları birbirleri ile keşiştikleri noktalarda bir iktidar mücadelesine girmektedirler ve burada iktidar oyunu olduğunu söyleyebilmek mümkün olabilmektedir.

Foucault'nun tarih anlayışı ile analiz yapılırken, Marksist tarih anlayışında dile getirilen ve cevabı aranan 'aslında ne oldu?' gibi temel soruların yerini başka sorular almaktadır. Foucault'nun yönteminde 'ne?' soru ekinin yerine 'nasıl?' sorusu daha ayrıcalıklı bir yere oturmaktadır. 'Nasıl?' sorusundan anlaşılması gereken şeyleri de burada açmak gereklidir. Soru yöneltilen mefhumun 'kendisini nasıl dışa vurduğu?' sorusundan ziyade 'şeylerin nasıl işlediği?' meselesi daha ön plana çıkmaktadır. Daha spesifik olarak 'bazı bireylerin diğer bireyler üzerinde iktidar uygulamaları sonucunda neler olmaktadır?' şeklindeki sorular Foucault'nun yönteminde ön plana çıkmaktadır (Foucault, 2016c: 69). Böylesi bir tarihsel analiz yapılırken tabii ki metinlerden yararlanılmaktadır. Bununla beraber tıpkı klasik historisizmde değerlendirildiği şekli ile tarihsel metinler doğrudan doğruya nesnel ve sarih belgeler olarak kabul edilmemektedir. Bunun tam da aksine incelenen metinler, tıpkı bir arkeoloğun kazı alanında yaptığı gibi ele alınmakta katman katman ele alınmaktadır. Bu bağlamda Foucault'nun da arkeoloji yöntemini açıklarken yaptığı gibi arşivlerde bir anlamda kazıya girilmektedir (Doğan, 2022).

Tüm bu yöntemsel açıklamanın ve değerlendirmelerin ardından tarih mefhumunun yükseköğretim üzerine yapılacak araştırmalar bağlamında nasıl kullanılacağına değinmek gerekmektedir. Foucault'nun yukarıda sayılan ve diğer düşünürlerden ayrılan tarih kullanımı yükseköğretim üzerine çalışırken de yol gösterici olmakta ve işlevsel görünmektedir. Yukarıda sayıldığı üzere, örneğin Marksist bir perspektiften sınıf mücadeleleri içerisinde incelemek ve yahut bugünkü yükseköğretim politikalarının siyasal olarak meşrulaştırılmasının bir aracı olarak tarihi kullanmak mümkün olabilir. Bu çalışmalar kanımızca değerli olmakla birlikte, yükseköğretim sistemini makro bir perspektiften analiz etmekte, yükseköğretim alanında iktidar ilişkilerini ve aktörler arasındaki ilişkileri görünmez kılmakta, yükseköğretimi farklı öğeleri olan söylemleri, kurumları, idari kararları ve direnişleri ile görmeyi zorlaştırmaktadır. Bu tez çalışmasında yapılmaya çalışılan bu değildir. Yapılmak istenen, Foucaultcu bir perspektifle yükseköğretimi, tarihsel kırılmaları içerisinde ve bu kırılmalar üzerinde ortaya çıkan iktidar ilişkileri çerçevesinde yönetsel düzenekleri analiz etmeye çalışmaktır.

1.2.1.2 Foucault'nun Söylem Analizi

Foucault'nun analizinde söylem, merkezi yer edinen önemli kavramlardan biri olarak ön plana çıkmaktadır. Foucault'nun bakış açısına göre söylem yalnızca dile ve metne bağlı değildir. Bunun da ötesine geçerek kurum ve yapıları da söylem içerisinde değerlendirir. Foucault söylem ile belirli bir dönemde belirli bir alanda geçerli hale gelen düşünce yapısını, dilsel ifadeleri, kuralları ve normları içeren anlam sistemlerini betimler. Bu bakımdan söylemlerin her zaman iktidar ilişkileri içerisinde işlediğini ifade eder. Bu yolla da aslında mevcut toplumsal düzenin sürdürülebilirliğini ve meşruiyetini sağlamanın yolu olarak gözlemler.

Söylem analizi yükseköğretim üzerine düşünürken önemli bir çözümleme aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü yükseköğretimdeki dönüşümlerin anlaşılabilmesi için söylemlerin iktidar ilişkileri bağlamında nasıl oluştuğu ve dönüştüğünü gözlemlemek

önemlidir. Diğer taraftan yükseköğretimde özellikle idari kararlar aracılığıyla belirli normların söylemsel olarak nasıl ortaya çıktığı, disipline etmenin aracı olarak kullanıldığı da anlaşılabilir. Alternatif söylemler ve direnişlerin de söyleminin analiz edilmesi sağlanabilir.

Söylem analizinin yükseköğretimin incelenmesinde önemli bir ağırlığı vardır. Yükseköğretimin dönüşümü ele alındığında yönetsel düzeneklerin en önemli öğelerinden biri olarak söylemler öne çıkmaktadır. Bu bağlamda öncelikle söylemin ne olduğu ve tez bağlamında nasıl ele alınacağına açıklanmasına ihtiyaç vardır.

Söylem genel olarak konuşmak, hitap etmek, bir konuyu sözlü veya yazılı dile getirmek anlamlarını ifade etmektedir (Bal, 2016: 286). Söylem aynı zamanda sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel alanların tamamıyla yakın ilişki içerisinde değerlendirilir (Sözen, 1999: 21). Söylem analizi yöntemsel bir araç olarak çok farklı disiplinlerden ve farklı perspektiften sorunlara cevap verebilecek bir niteliği içerisinde barındırır. Bu bağlamda söylem analizindeki temel vurgunun, söylemin içerik tarafından nasıl biçimlendiği ve söylemin içeriği nasıl biçimlendiği gibi temel meseleler kapsamında olduğu da söylenebilir (Johnstone, 2002: 3-6). Foucault da yöntemsel olarak söylem mefhumuna önem vermiş; kavramı genişleterek analizine dahil etmiştir (Foucault, 2005a: 181-195). Foucault'nun söylem analizinin geniş perspektifinden faydalanarak, yükseköğretime ilişkin yalnızca yazılı ve sözlü olarak değerlendirilen söylemlerin ötesinde ve olaylar bağlamında ortaya çıkan yönetsel düzenekleri tarihsel, toplumsal ve siyasal boyutlarıyla ele almak mümkün olmaktadır.

Revel'in yazmış olduğu *Foucault Sözlüğü*'nde ise söylem, "Farklı alanlara ait olabilen, fakat her şeye rağmen ortak çalışma kurallarına uyan bir ifadeler birliğini gösterir. Bu kurallar dilbilimsel ya da biçimsel değildir, ama tarihsel olarak belirlenmiş belirli bir sayıdaki bölmeyi yansıtmaktadır. Özel bir döneme özgü olarak nitelenen

‘söylemin düzeni’ hem ilkesel ve düzenli bir işleve sahiptir, hem de bilgi, strateji, pratik oluşumları arasında hakikatin örgütlenme mekanizmalarını” ortaya koymaktadır (Revel, 2012: 114).

Bilginin Arkeolojisi’nde söylem öncelikle bazen tüm ifadelerin genel anlamı, bazen tek tek ele alınabilir bir ifadeler grubu bazen de birtakım ifadeleri aydınlığa kavuşturan organize edilmiş bir pratik alanı şeklinde gözlemlediğini belirtmektedir (Foucault, 1999). Sonrasında gelen araştırmalarında söylem ifadesinin anlamını biraz daha genişletmiştir. Sadece dilsel alana özgü olan şeyleri değil; dahası ‘polemik ve stratejik’ olguları da söylemin inceleme nesnesi hâline getirmiştir ve bunların düzenli bir toplamı olduğunu ifade etmiştir (Foucault, 2005a: 165). Foucault önceleri söylem kavramını, yalnızca dile ait bir alan olarak gösterirken daha sonra dilin dışındaki unsurları da analiz nesnesi olarak saymıştır. Söylem, Foucault’nun analizinde oldukça merkezi bir noktada konumlanmaktadır. Bunun nedeni söylemsel pratikler aracılığı ile iktidar ilişkilerinin yalnızca birlikte olmalarını değil eşanlı olarak ortaya çıkmalarının da sağlanmasıdır.

Foucault’nun çalışmalarında kullandığı en temel çözümlenme birimlerinden birinin söylem olduğu söylenebilir. Foucault, söylem mefhumu ile birtakım ifadelerin doğru veya yanlış oyunları içerisindeki konumlarının saptanmasına yönelik kuralların neler olabileceği üzerine dikkatini vermiştir. Bu kuralların belirgin hale geldiği noktada ise söylemsel bir oluşumun varlığından bahsedebilmek kabildir. Dolayısıyla söylemin, doğru veya yanlış olması muhtemel ifadeler üretilmesine olanak verecek bir olasılıklar sistemi olarak değerlendirilmesi mümkündür (Urhan, 2013: 31).

Foucault’nun, söylemin sadece öznelere değil aynı zamanda nesnelere de yarattığı tezinin, toplumsal teoriye katkı yaptığı en önemli alan olarak değerlendiren Hekman (1999: 226-227), buna ilave olarak söylemin hem teorik bir oluşum hem de düzenlenmiş toplumsal pratikler olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda söylemin, bilginin yanı sıra

iktidarı da yarattığı görülebilmektedir. Böylece iktidarla içkin olarak bağlantılı olan bilgi, söylemsel pratik tarafından oluşturulur. Bunların yanı sıra söylemler, gelenek, görenek, tözler, bilgiler, normlar, kanunlar, kurumlar gibi belli konular çerçevesinde örülmüş birtakım öğeleri de analize dâhil etmeyi gerektirir. Bu sebeple söylemsel pratiklerden bahsederken yönetsel düzeneklerden de bahsetmiş oluruz. Dolayısıyla söylemler yönetsel düzeneklerin en önemli öğelerindendir. Aşağıda ilgili başlıkta tanımlanacağı üzere yönetsel düzenekler söylemsel ve söylemsel olmayan pratiklerin toplamıdır ve analizi yapılan şey bu öğeler arasındaki ilişkilerin niteliğidir.

Söylem kavramının açıklanması ve diğer kavramlar ile ilişkilerinden yola çıkarak, Kendal ve Wickham (2016: 101-110), Foucaultcu söylem kavramının kullanımının nasıl olabileceğini ifade ederken; Henriques vd. den (1984: 105-106) ödünç aldığı birtakım aşamaları sıralamaktadır. Buna göre;

- Söylemin düzenli ve sistematik olması gerekmektedir.
- İfadelerin üretim kurallarının tespit edilmesi gerekmektedir.
- Söylenebilir olan şeyleri sınırlayan kuralların belirlenmesi gerekmektedir.
- Yeni ifadelerin üretilebileceği alanları yaratan kuralların belirlenmesi gerekir.
- Bir pratiğin aynı anda hem maddiliğini hem de söylemselliğini temin eden kuralların belirlenmesi gerekir.

Yükseköğretim alanında siyasal iktidar, yükseköğretim kurumları, özel sektör kuruluşları, ulusal ve uluslararası kuruluşlar vd. çeşitli iktidar odaklarının uyuşan ve çatışan söylemler oluşturdukları görülebilir. Bu söylemlerden hangisinin hâkim hale geldiği, tekrarlandığı sınırlarının nasıl belirlendiği gibi meseleler söylem analizi ile gün yüzüne çıkartılabilmektedir. Kurumların belirlenen söylemlere göre nasıl dönüştüğü ve

bu söylemlere yönelik olarak hangi idari kararların alındığı ve uygulandığının tespitinde söylem analizi yardımcı olmaktadır. İkinci bölümde bu söylemler pratik olarak farklı dönemlerde incelenmektedirler. Ancak öncelikle Foucault'nun tez kavramında kullanılan önemli kavramlarına değinmek gereklidir. Devam eden başlıklarda bu kavramsal çözümlmeye değinilmektedir.

1.2.2 Foucault'nun Kavramlarıyla Yükseköğretim

Foucault'nun yönteminin açıklanması ve yükseköğretim üzerinde yapılan çalışmada kullanılmasının ne derece işlevsel olduğunun tartışılmasının ve tez bağlamında nasıl kullanılacağına açıklanmasının ardından, tez kapsamında sıklıkla başvuru kavramlara ve bu kavramlara nasıl anlamlar yüklendiğine yönelik de izahata girişmek gereklidir. Bu kapsamda tez çalışması, Foucault'nun tarihsel yöntemi çerçevesinde kullandığı bazı önemli kavramları analiz ederek derinleştirilmiştir. En başta tezin temel kavramı olan yönetsel düzeneğin ne olduğu ve nasıl işlediği üzerinden bir değerlendirme bu bölümde yapılmaktadır. Ardından yönetsel düzenek kavramını açıklarken sıklıkla başvuru iktidar, bilgi, özne, direniş ve yönetsel alana yapılan vurguyu belirtmek için yönetimsellik kavramının açıklanmasına yer verilmektedir.

Bu kavramlardan ilki ve tez çalışması bağlamında en önemlisi yönetsel düzenek kavramıdır. Tez kapsamında bu kavram ve niteliği merkezi bir noktada bulunmaktadır. Yönetsel düzenekler ile söylemler, kurumlar, kanunlar, idari önlemler, bilimsel önermeler, mimari yapılar, tüzel kararlar; felsefe, ahlak ve insan severlik söylemleri gibi birçok farklı parçanın bir arada incelendiği bir ağ anlaşılmaktadır (Foucault, 2005a: 118-155). Bu çalışmada özgün bir kategori olarak söylemler, kurumlar, idari kararlar ve direnişler başlıkları altında yönetsel düzenekler analiz edilmektedir. Açmak gerekirse belirli bir alana ilişkin olarak farklı aktörlerce oluşturulan birtakım söylemlerin ne yönde işlev gördüğü, söyleme ilişkin oluşturulan ya da yeniden tasarılan kurumların etkinliği, yönetsel düzeneğin işler kılınmasına yönelik olarak hangi idari kararların hangi

kurumlar tarafından alındığının gösterilmesi önem arz etmektedir. Bu heterojen parçaların ayrı ayrı incelenmesi ve fakat hepsinin aslında birlikte işlediğinin gösterilmesine imkân vermesi yönetsel düzeneğin en öne çıkan özelliğidir.

Yönetsel düzenek her zaman bir iktidar ilişkisi içerisinde işlemektedir. Bu nedenle iktidar da önemli bir kavram olarak öne çıkmaktadır. İktidar Foucault'nun en öne çıkan kavramlarından birisi olarak öne çıkmaktadır. Burada önemli olan Foucault'nun iktidarı nasıl ele aldığı ve dahası iktidar ilişkilerine ne anlamlar atfettiğidir. İktidar sadece devletin sahip olduğu ve aşağıya doğru uyguladığı bir güç olarak ele alınmamaktadır. Bunun yerine, örneğin yükseköğretim alanına içkin olarak bu alanda kendi örgütlenmeleri olan güç ilişkilerinin çokluğunu anlamak olarak nitelendirilebilir. Bu anlamda tek ve büyük bir iktidar algısının yerine iktidarlardan bahsedebilmek mümkün olabilmektedir.

Foucault analizinde iktidarı doğrudan ele almak yerine iktidar ile diğer mefhumlar arasındaki ilişkiye daha fazla odaklanmaktadır. Bu bağlamda iktidar ile bilginin, öznenin, direnişlerin ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Tez kapsamında bu ilişkilerin niteliği önemli hale gelmektedir. İktidar daima bilgi ile sıkı bir ilişki içerisinde. İktidarın üretilmesinde ve sürdürülmesinde bilginin büyük önemi bulunmaktadır. Hangi bilginin nasıl üretildiği ve nasıl söylemsel hale geldiğinin iktidar ile ilişkisinin vurgulanması gereklidir. Örneğin yükseköğretim alanı doğrudan bilgi-iktidar ilişkisi alanında ortaya çıkmaktadır. Modern dönemde bilginin üretim mekânı yükseköğretim kurumlarıdır. Burada hangi bilgilerin nasıl üretileceği disiplin hâline geleceği ve hangi bilgilerin dışlanacağı meselesi iktidar ilişkileri içerisinde önem arz etmektedir. Bu nedenle de önemli bir iktidar alanı olduğunu vurgulamak gereklidir. Diğer taraftan siyasal iktidarların da yükseköğretim alanına nüfuz etmeye çalıştıkları da bir gerçektir. Bu bağlamda bilgi ve iktidar ilişkilerinin nasıl işlediğine yönelik değerlendirmenin bu bölümde yapılması elzemdir.

Özne konumları belirli bir tarihsellik ve bilgi-iktidar ilişkileri içerisinde kurulan bir şeydir. Bu bağlamda insanların iktidar ilişkileri içerisinde nasıl özneye dönüştükleri meselesi önemi bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. Tez kapsamında yükseköğretim alanında özne konumunda yer alan akademisyenler ve öğrenciler tarihin dışında, kendiliğinden oluşmuş ve tamamen özgür bilinçle işleyen konumunda bulunmaz. Bunlar daha önce de farklı formlarda bulunsa da modern üniversitenin oluşmasının ardından kurulmuş özneler olarak karşımıza çıkmaktadır ve yönetsel düzenekler içerisinde nasıl dönüştüğü iktidar ilişkileri içerisinde önemli bir noktada yer almaktadır. Bu kapsamda özneleşmeyi de öz olarak iktidarın, çeşitli pratikler vasıtasıyla özneyi kuşattığı bir süreç olarak düşünmek mümkündür.

Özne konumları tamamen edilgen değildir. Bireyler kendilerine dayatılan özneleşirmeye mahkûm değildir ve her zaman direniş kapasitelerini içlerinde barındırmaktadırlar. Foucault'nun analizinde de iktidarlar daima direnişler ile beraber işlemektedir. Dahası direnişin ve karşı duruşların olmadığı yerde iktidardan bahsetmek mümkün olamamakta orada tahakküm söz konusu olmaktadır. Bu kapsamda bireylerin kendileriyle ilişkilerine sahip olmaları ve iktidarı doğrudan kabul etmemeleri doğrultusunda direnişler de ön plana çıkmaktadır. Direnişler her zaman iktidarı etkileme potansiyelini de taşır ve iktidarlar da bu direnişlere göre şekil alır. Böylece direnişler vasıtasıyla yönetsel düzeneklerin dönüştürülmesine de yol açabilir.

Yönetsel düzenek kavramı çerçevesinde yapılan bir analizde yönetsel alana yapılan vurgunun teorik ifadesini yönetimsellik kavramında gözlemlemek mümkündür. Bunun sebebi, hem yükseköğretim kurumlarının günümüzde kamu yönetimi örgütlenmesi içerisinde yer alması hem de yönetsel düzenek olarak yükseköğretim ele alındığında kurumların ve idari kararların etkili olması ile özne olarak akademisyenlerin de kamu görevlisi olmasıyla açıklanabilmektedir. Öz olarak yönetimsellik devletin rasyonel yönetimi olarak açıklanabilir. Burada yalnızca toplumun ya da kurumların yönetiminin

ötesinde bireylerin de yönetimi analize dâhil olmaktadır. Yönetimsellik, farklı sosyal ve kamusal aktörlerin, grupların ve kurumsal yapılanmaların birbirleri ile ilişkileri bağlamında oluşan iktidar odaklarının analiz edilmesini mümkün hale getirmesi bağlamında önemlidir. Diğer taraftan hem yönetim alanına yaptığı vurgu hem de neo-liberalleşme sürecine iktidar, özne, bilgi gibi kavramları dahil etmesi ile kavram öne çıkmaktadır. Yükseköğretim alanında yönetsel süreçlerin ele alınması, değişik iktidar odaklarının birbirleri ile ilişkilerinin değerlendirilmesi, neo-liberal politikaların¹⁸ farklı perspektiflerden ele alınmasının bir aracı olarak yönetsel düzenekler bağlamında değerlendirmeye imkân sağlaması da tez kapsamında işlevseldir.

1.2.2.1 Yönetsel Düzenek (Dispozitif)

Yönetsel düzenek kavramı Foucault'nun kavramsallaştırdığı ve '*yönetimsellik*' ve '*insanların yönetimi*' diye adlandırdığı meseleleri odağına aldığı 1970'lerin ortasından itibaren kullanmaya başladığı önemli bir kavramdır (Agamben, 2012: 14). Tez çalışmamız kapsamında yükseköğretim araştırmaları üzerine odaklanırken yönetsel düzenek kavramı analizin temel kavramı olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun sebebi yönetsel düzenekler aracılığı ile yükseköğretim sistemi içerisinde iktidar ilişkilerinin, bilgi üretim koşullarının ve normların anlaşılmasında önemli bir araç sağlamasıdır. Kavram, yükseköğretim sisteminde yapısal, işlevsel ve toplumsal etkileri gözlemlemeyi ve değişimleri anlamlandırmayı da kolaylaştırmaktadır.

Kavramın açıklamasına geçmeden önce kavramın çalışmamız kapsamında neden yönetsel düzenek olarak kullanıldığının açıklamasının yapılması elzemdir. Bunu yaparken öncelikle kelimenin farklı dillerdeki sözlük karşılıklarına bakılması gereklidir. Almancada, '*dispozitif*'; Arapçada '*tarkiba*', '*tasarruf*', '*al-i'dad al-taktiki*'; İngilizce'de '*apparatus*'; İspanyolca'da '*dispositivo*'; Rusçada '*dispozitivnost*'; Çince'de

¹⁸ Foucault'nun neo-liberalizmi nasıl ele aldığı konusu yönetimsellik başlığı altında tartışılmaktadır.

'zhuangzhi', 'buzhi', 'bushu' ve Foucault'nun da eserlerini kaleme aldığı dil olan Fransızcada, 'dispozitif' şekillerinde kullanıldığı ve/veya çevrildiği görülmektedir (Laugstien, 2016: 143). Kavramın, kullandığımız bağlamında köken dili olan Fransızca karşılıklarına bakıldığında ise üçlü bir ayrıma gidildiği görülmektedir. İlki, hukukta kullanılan dar anlamı ile mahkeme kararlarının hükümle karara bağlanan kısmı (hüküm fıkrası), kanunlar için ise kanunun ahkâmıdır. İkinci olarak teknolojide kullanılan ve bir makinanın ya da düzeneğin parçalarının nasıl yerleştiği ve genel anlamda düzeneğin kendisidir. Son olarak da askeriyede kullanılan anlamıyla 'bir plan çerçevesinde yapılan düzenlemelerin tümü' olarak tanımlanmıştır (Agamben, 2012: 21-22).

Kavramın Türkçe yazında ve çevirilerde de farklı kullanımları olduğu görülmektedir. Örneğin, *Cinselliğin Tarihi* (Foucault, 2018) kitabının çevirisinde, 'tertibat' kavramına yer verilmiş; *Entelektüelin Siyasal İşlevi* (Foucault, 2005a) kitabında ve 'Söylem, Arkeoloji ve İktidar (Keskin, 1999)' makalesinde ise doğrudan 'dispozitif' terimi kullanılmıştır. Revel'in *Foucault Sözlüğü*'nün Türkçe çevirisinde ise 'düzenek' kavramı tercih edilmiştir (Revel, 2012: 64). Bu çalışmada, yükseköğretimin dönüşümündeki iktidar ilişkilerini içerimleyen kavramın iktidar ilişkileri içerisinde yönetsel sürece yaptığı vurguyu gösterebilmek, toplumsal ekonomik ve özellikle yönetsel dönüşümler ile bağlantısını kurabilmek adına 'yönetsel düzenek' şeklinde kullanımı tercih edilmiştir.

Foucault, yönetsel düzenek kavramına yukarıda sayılan sözlük anlamlarının dışında -ve aslında yukarıdaki anlamları da içerecek şekilde-yeni anlamlar yüklemiştir. Bununla beraber kavramın birebir tanımını doğrudan hiçbir zaman vermemiş fakat çeşitli eser ve mülakatlarında kavram hakkında bazı ipuçları vermiştir. Örneğin *Cinselliğin Tarihi* (Foucault, 2018) kitabının ilk cildinde modern dönem öncesi cinsellik ile modern dönem sonrası disipline edilen, kurumsallaştırılan cinsellik yönetsel düzeneğini açığa çıkarmaya çalışmıştır. *Entelektüelin Siyasal İşlevi* (Foucault, 2005a: 118-155) eserinde ise yönetsel

düzenegi hem heterojen unsurlardan olusan bir yapı ile hem de bir ortaya cikis anıyla belirlendigini göstermistir.

Foucault, yonetsel duzenekler ile aciga cikarmak istedigii sey, soylem, kurum, mimari yapı, duzenleyici karar, kanun, idari onlem, bilimsel sozce, felsefi, ahlaki ve hayirseverce onermeler gibi soylene memiş ve soylene miş şeylerin tamamından olusan ve tamamen heterojen bir bütün olduğunu belirtir ve bunların bahsedilen kavramın unsurları olduğunu ifade eder. Yonetsel duzenegin kendisini ise bahsedilen unsurların birbirleri ile ilişkileri bağlamında kurulabilecek ilişkiler şebekesi olarak tanımlar. İkinci olarak ise kavram ile saptamaya çalıştığı şeyin belirtilen unsurlar arasında örülen ağın niteliği olduğunu söyler. Örneğin, hangi söylemlerin, ne zaman bir yükseköğretim üzerinde etkisi olan kurumların programı olarak görünebilecekleri; sessiz kalan birtakım pratiklerin rasyonelleştirilmesinin ya da maskelenmesinin aracı olarak işlev görebileceğini gösterir. Kısaca söylemsel veya değil, bu tüm unsurlar arasındaki gerçekleşebilecek işlev ve konum değişikliklerinin arasındaki 'bir tür oyun' olduğunu ifade eder. Son olarak bu kavramdan, tarihsel bir anda örneğin yükseköğretim alanında olusan acil bir ihtiyaca yönelik verilecek cevabı içermeyen bir formasyonu anlamaktadır (Foucault, 2005a).

Foucault sonrası dönemde kavramı ele alan ve yeniden yorumlayan bazı düşünürler ve çalışmaları da bulunmaktadır. Agamben (2012: 15-16), Foucaultcu anlamda yonetsel duzenegi üç başlık halinde betimler. Buna göre:

a) Dilsel ya da dil dışı olsun, virtüel olarak hemen her minvalden (söylem, kurum, yapı, kanun, polis önlemi, felsefi önerme vs.) unsurları içermeyen homojen olmayan bir bütün mevcuttur. Yonetsel duzenek ise bu öğeler arasında işleyen bir ağ olarak nitelenmektedir. Yükseköğretimde siyasal iktidarın ve diğer aktörlerin oluşturdukları söylemler, YÖK ve üniversiteler gibi kurumlar, yükseköğretim kanunları ve alınan idari

kararlar, akademisyenler ve öğrenciler arasındaki ilişki ağları yönetsel düzeneğe örnek olur niteliktedir.

b) Düzeneğin hep somut, stratejik bir fonksiyonu olmaktadır ve yine hep bir iktidar ilişkisi çerçevesinde var olmaktadır. Yönetsel düzenek, yükseköğretim üzerinde aktörler arasındaki iktidar ilişkilerini görünür kılmak ve farklı dönemlerdeki temel birtakım söylemleri gerçekleştirebilmenin bir aracı olarak işlev görmektedir. Örneğin 1980 sonrası güvenliğe ve disipline yönelik söylem ile anarşi ortamının sorumlusu olarak görülen üniversiteler merkezi idare tarafından kontrol altına alınmak istenmiştir.

c) Bu hali ile yönetsel düzenekler, iktidar ilişkileriyle bilme ilişkilerinin bir araya gelmesinden doğmaktadır. İktidar ile bilgi birbiri ile sıkı ilişkileri olan kavramlardır. Yükseköğretim alanı bilginin üretimi bağlamında önemli bir noktada durmaktadır. Üniversitede hangi bilginin nasıl üretileceği, hangi alanlara yoğunluk verilip hangi alanların ise kaldırılacağı gibi süreçler iktidarın etki alanı bağlamında önem kazanmaktadır. Bu bağlamda yükseköğretim alanında bilgi iktidar ilişkileri daha fazla önemli hale gelmektedir.

Deleuze (1992: 159) de yönetsel düzenekleri farklı çizgilerden oluşan, yer değiştiren ve heterojen bir topluluk şeklinde ifade etmiştir. Agamben (2012:20)'e göre Foucault'nun sorunsallaştırdığı alanı 'yaşayan bir varlık olarak birey ile tarihsel unsur, yani iktidar ilişkilerinin somutlaşmasından doğan kurumlar, özneleştirme süreçleri ve kurallar bütünü arasındaki ilişki' olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada Foucault yönetsel düzeneklerin iktidar '*oyunları*' içerisinde ne gibi somut biçimlere bürünerek etkin hale geldiğini göstermektedir. Yükseköğretimde işleyen yönetsel düzeneği ele almak bu durumu somut bir şekilde betimlemenin bir örneği olarak ön plana çıkmaktadır.

Agamben'e göre Foucault devlet, egemenlik, kanun ya da kurumları birtakım tümeller şeklinde görmekte ve bu yapılara olabildiğince mesafeli durmaktadır. Foucault'nun izlediği stratejide bu tümellerin yerine yönetsel düzenekler geçmektedir. Yönetsel düzenek "ne tek başına bir polisiye önlem ne tek bir iktidar teknolojisidir, ne de soyutlama yoluyla elde

edilmiş bir genellemedir aksine yönetsel düzenek bu unsurlar arasında örülen ağdır” (Agamben, 2012: 15).

Keskin’e göre yönetsel düzeneğin stratejik bir işlevi bulunmaktadır. Bu strateji ile güç ilişkilerini belirli bir yöne kanalize etmek, geliştirmek, ön almak, dengelemek ve kullanmak mümkün olmaktadır. Dolayısıyla yönetsel düzenekler daima iktidar oyunları içerisinde yer almaktadırlar; eşanlı olarak yönetsel düzenek iktidar ile ortaya çıkmakla birlikte iktidarın kendisine koşut bir bilgiye dayanmaktadır. Yönetsel düzeneklerin bilgi ve iktidar alanlarında buluşması noktasında söylemsel ve aynı zamanda söylem dışı bilgi ağları olduğu söylenebilir. Bahsedilen pratikler vasıtasıyla da birtakım deneyimler kurarak ve insanları bu deneyimin özneleri olarak tanımlayarak, onlara kendilerine ilişkin hakikatler dayatmaktadırlar ve bu yolla da iktidar araçları ile şiddet kullanmadan bedenini çevrelenmesini sağlayarak özneleri uysal ve iktidara itaatkâr hale getirmeleri mümkün olmaktadır (Keskin, 2016: 18). Bu şekilde bilgi ile iktidarı yönetsel düzenekler aracılığıyla birbirleriyle eklemlendirerek sadece belli başlı deneyimlerin tarihin belirli bir anında neden sorunsallaştırıldıklarını açıklamakla yetinmemiş, bir doğruluk oyununu değiştirmenin imkânını göstermiştir. Böylece önermeleri neyin yönettiği ve bilimsel olarak doğrulanabilir ya da yanlışlanabilir önerme kümesi olarak birbirlerini nasıl yönettikleri söz konusu olmaktadır (Keskin, 1999: 23).

Tüm bu anlatılanlar ışığında özet olarak yönetsel düzenek kavramı toplumsal, ekonomik ve politik krizler neticesinde, yönetimsellik süreçlerinin yeniden inşasına yol açan çeşitli iktidar tarzlarının analizi olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda yönetsel düzeneğin, birer prototip olarak hukuk, disiplin ve güvenlik tekniklerinde tanımlanabilen bir iktidar, kontrol ve toplumsal yaşamın düzenlenmesi mekanizması ve aracı olarak değerlendirilebilir. Tam burada yönetsel düzenek kavramının içerdiği hukuk, disiplin ve güvenlik tekniklerinin de nasıl inşa edilebileceğinin açıklanmasına ihtiyaç vardır. Bunlar aynı zamanda yükseköğretimde işleyen yönetsel düzenekleri incelerken hukuk, güvenlik ve disiplin gibi

pratiklerle nasıl genişletileceği ve nasıl ele alınacağını göstermesi bakımından önem arz etmektedirler. Çünkü ikinci bölümde görülebileceği üzere farklı dönemlerde yönetsel düzeneğin oluşturulmasında bu mefhumlar önemli hale gelmektedirler.

Hukuk kavramını Foucault doğrudan analiz nesnesi hâline getirmemiş fakat yönetimsellik ve biyo-iktidarın ortaya çıktığı pre-modern ve modern olarak ifade ettiği dönemdeki dönüşümden bahsederken hukukun normlaşmasına vurgu yapmıştır (Foucault, 2005b, 2015a). Foucault'nun hukuka yönelik yaklaşımı Foucault sonrası araştırmacılar tarafından üç farklı yaklaşımla ele alınmıştır. İlki hukukun defedilmesi tezidir. Buna göre Foucault, hukuk mefhumunun modern dönemdeki rolünü hesaba katmamış veya onu kasıtlı olarak marjinal olarak değerlendirmiştir; İkinci yaklaşım ise Foucault'nun hukuk tezidir. Buna göre Foucault ilk yaklaşımda ifade edildiği gibi modern dönem içerisinde hukuku yadsımamış, hukuk ve disiplin arasında bir etkileşim ve eklemlenme şeklinde idrak etmiştir; sonuncu yaklaşım ise hukuku bir yönetsel düzenek olarak gören yaklaşımdır (Kahveci ve Tınas: 68). Buna göre hukuk yönetsel düzeneği, hukuk kod sistemine ve neyin yasak olduğu bilgisine dayanır. Bu nedenle, her 'tüzel kişiliğin' tabii olduğu yasaklanmış faaliyetlerin ve yürürlükteki yaptırımların türünü belirtir. Hukuk terminolojisinin yardımıyla hukuksal prosedürleri ve ikili bir düzeni tanıtan bir iktidar mekanizmasıdır. Modern çağdan bu yana, güvenlik disiplini ve mekanizmaları ile birlikte hukuk, yarı-yargı kurumları ve yeni 'kanun koyucular' tarafından yeni bir biçimde kodlanmıştır (Foucault, 2016b).

Buna karşılık disiplin, önleyici (standartlara uymayan olayları engeller) ve üretken (standart olarak kabul edilene üretmeye) bir şekilde görev almaktadır. Bir iktidar biçimi olarak disiplin pratiklerinin her yerde bulunabilmesi, görünmezliği ve üretkenliği en doğru biçimde Panoptikon metaforunda gözlemlenebilmektedir. Panoptikon, Foucault tarafından Jeremy Bentham'ın kullandığı şekilde kullanır. Panoptikon bir hapisane tasarımıdır ve gözetlenenin gözetleyeni görmediği ama gözetlediğini bildiği bir formu

içerir. Foucault bu metaforu iktidar analizine dâhil eder, iktidarın panoptikon aracılığı ile disipline etme pratiklerini uyguladığını ifade eder (Foucault, 2015: 85-105). Disiplinin etkinliği, hiyerarşik görüş, yaptırımları normalleştirme ve bunların bir inceleme şeklinde birleştirilmesi olmak üzere üç tekniğin yayılmasıyla sağlanmaktadır. Hiyerarşik denetim, kendi bakış açısıyla yönetime tabi olan tüm unsurları kapsar ve her birine içinde faaliyet gösterdiği yönetsel düzeneğin ekonomisi ve amaçlarıyla ilgili belirli bir rol verir. Disiplin cezaları, hukuksal normlar, düzenlemeler ve programlar şeklinde oluşturulan düzeni korur. Birincil işlevleri, rütbelerin dağılımıdır. Bir disiplin aracı olarak örneğin sınav, hiyerarşik denetim ve standardizasyon tekniklerini birleştirir. Tüm bireyleri kapsayan, onları sınıflandırmayı ve yaptırımlara tabi tutmayı mümkün kılan normatif bir bakış açısıdır (Ostrowicka vd, 2020).

Güvenlik, bireyleri ve toplulukları, yönetimin amaçları açısından istenen eylemleri gerçekleştirmeleri için harekete geçirerek, nüfusun kendi kendini düzenlemesini amaçlamaktadır. En temelde kâr ve zarar hesabına, istatistiksel göstergelere ve olasılık analizlerine dayanmaktadır. Olabileceklerin analizini hesaba katan bir güç mekanizması olarak değerlendirilmektedir. Bu şekilde, güvenlik kipliği, olası sonuçları yönetmek için beklenmedik olanı işlemektedir. Foucault 1978-1979 dersleri olan Biyopolitikanın Doğuşu'nda (Foucault, 2016a) yönetsel düzeneğin bu kipliğini, disiplin ve hukukla nasıl iç içe geçtiği bağlamında analiz etmiştir.

Yönetsel düzeneğin tüm bu unsurları temel olarak Foucault'nun iktidar kavramsallaştırmasına dayanmaktadır. Foucault iktidarı, bilgiyle, özneyle ve direnişle ilişkileri içerisinde incelemiş, geleneksel olarak bilinen hali ile iktidar tanımlamalarının ötesine geçen bir yaklaşım geliştirmiştir. Devam eden başlıklar iktidar meselesinin nasıl ele alınacağı üzerinedir. Bu yola da yükseköğretimin bir yönetsel düzenek olarak iktidar ilişkileri içerisinde nasıl dönüştüğünün analizinin yapılması konusunda daha fazla bilgi verilmesi mümkün olabilecektir.

1.2.2.2 İktidar

Yükseköğretimin dönüşümü analiz edilirken iktidar kavramının kullanılması işlevseldir. Burada farklı aktörlerin arasında iktidarın nasıl işlediği, söylemler ve kurumlar aracılığı ile nasıl inşa edildiği, normlar ve disiplinler aracılığı ile nasıl özneleştirme pratiklerine dönüştüğü ve direniş ve karşı direniş örneklerinin nasıl iktidar mekanizmalarına meydan okuduğu gibi sorular vasıtasıyla yükseköğretimdeki dönüşümleri anlaşılır kılmak için fırsatlar sunmaktadır. Bu bağlamda öncelikle iktidar kavramının tanımı, tez çalışmasında kullanıldığı hali ile Foucault'nun iktidar kavramına yönelik getirdiği yenilikleri ve geleneksel olarak tanımlanan iktidar anlayışından farklılıklarını ele almak gereklidir. Bu sayede Türkiye'de yükseköğretimde yaşanan dönüşümler bağlamında iktidarın nasıl işlediğinin anlaşılması sağlanabilecektir.

İktidar kavramı, Foucault'nun analizinde önemli bir noktada durmaktadır. Hatta Foucault'nun adı çoğunlukla iktidar kavramı ile yan yana gelmekte ve birlikte anılmaktadır. Foucault'nun iktidar kavramına yaklaşımı ve iktidar anlayışı kendine özgüdür. Kavramın geleneksel olarak kabul edilen anlamlarından ayrı bir noktada durmaktadır. Bunun sebebi İktidar kavramının geleneksel olarak merkezinde devletin/hükümetin bulunduğu bir odak bulunması, iktidarın olumsuz bir çağrışımla anılması ve ideolojik olarak değerlendirilmesidir (Foucault, 2018: 69).

Bu bağlamda Foucault'nun iktidara nasıl baktığının açıklanması elzemdir. Foucault, devletin tek başına iktidarın merkezinde bulunmadığına, iktidarın belirli bir şeklinin olmadığına ve mikro-iktidar konumlarının bulunduğu dikkat çeken ilk filozoflardan bir tanesidir (Akay, 2016: 28-29). Foucault'ya göre iktidar kavramından bahsederken anlaşılması gereken, 'uygulandıkları alana içkin olan ve kendi örgütlenmelerini kuran güç ilişkileri çokluğunu anlamak'tır (Foucault, 2018: 69). Bu noktada belirtmek gerekir ki Foucault açısından iktidar, hiçbir şekilde tutarlı, durağan ve birlikli bir kendilik şeklinde görülmemektedir ve bu sebeple de bir töz olarak

değerlendirilmemektedir. İktidar fethedilecek ya da devir edilecek bir toprak parçası da değildir. İktidarın sahip olunan ya da takas edilen bir mal olarak değerlendirilmesi de mümkün değildir. Dahası iktidarın belirli birtakım birey, grup ya da sınıfın hakkı veya özel mülkü olduğu da söylenemez. Foucault'nun doğrudan ve yeknesak bir iktidarı incelediğini söylemek de güçtür. Tüm bunların yerine Foucault; geleneksel iktidar anlayışının ötesi de dâhil olmak üzere pek çok etkiyi inceleme alanına dâhil eden 'iktidar ilişkileri'ni odağına almaktadır. Daha açık ifadeyle, iktidar kavramı ile mücadeleler ve karşı karşıya gelmeler vasıtasıyla pek çok çelişen ve çakışan stratejileri ele almaktadır (Akay, 2016: 10; Lemke, 2015: 13-16; Revel, 2012: 81-82; Urhan, 2013: 235). Deveci'nin ifade ettiği üzere göre Foucault'nun iktidar çözümlemesini tarihsel bir olgu olarak ele almasıyla geleneksel iktidar anlayışından uzaklaşmaktadır. Foucault iktidarı incelerken verili olan ilişkiler arasında sınırlı bir zaman dilimi içerisinde kimlerin diğerleri üzerinde nasıl etkide bulunduğunu odağına almaktan ziyade iktidar ilişkilerinin nasıl inşa edildikleri meselesine yoğunlaşmıştır (Deveci, 1999: 29).

Foucault iktidarın mekanizmalarını aşağıda sayılan güç ilişkileri ile incelemek gerektiğini söylemektedir. Buna göre (Foucault, 2018: 69-72):

- İktidar elde edilen bir mefhum değildir;
- Sonsuz noktadan çıkabilen iktidar, eşitsiz ve hareketlilik içerisinde işler; dolayısıyla 'iktidar her yerdedir';
- İktidar ilişkileri, ekonomik süreçler ve bilgi ilişkileri gibi başka tür ilişkilere içkindir;
- İktidar aşağıdan gelir;
- İktidar bağıntıları hem kastidir hem de öznel değildir;
- İktidarın olduğu her yerde direniş vardır.

Foucault kendi deyimini ile bir iktidar kuramından ziyade bir iktidar çözümlemesi yapma niyetindedir. Bununla kastettiği, iktidar ilişkileri vasıtasıyla iktidarı tahlil etmeyi sağlayan araçların belirlenmesinden oluşan özel alanın tasvir edilmesine doğru bir yöneliştir. Bunu yaparken hukuksal-söylemsel olarak ifade ettiği iktidar tipinden kurtulmak gerektiğini düşünür. Hukuksal-söylemsel iktidar kavramını Foucault; ‘egemenliği tek tek çatışmaların dışında ya da üzerinde, her şeyi kuşatma kapasitesine sahip, bölünmez şekilde duran ve politik sorunları meşruiyet ve hukukilik bakımından ele alan bir mevcudiyet olarak’ kavrar ve eleştirir (Lemke, 2015: 14). Cinselliğin Tarihi’nde (Foucault, 2018: 61-65) bu iktidar temsilinin ana çizgilerini cinsellik örneği üzerinden anlatır. Bunlar, iktidar ile cinsellik arasında kurulan yalnızca ‘*olumsuz bir bağıntı*’; kurala uygun ve kural dışı olarak ikili bir düzen içine yerleştirilen ‘*kural düzlemi*’; cinsellik üzerine uygulanan bir ‘*yasak döngüsü*’; ona izni olmadığını olumlayan, onun söylenmesini engelleyen ve onun var olduğunu reddetmek şeklinde üç biçimde var olan ‘*sansürün mantığı*’ve son olarak da iktidarın cinsellik mefhumu üzerinde bütün ortamlarda aynı şekilde faaliyet gösterdiği; hukuksal bir biçimde şemalaştırıldığı ve yol açtığı etkilerin itaat biçiminde tanımlandığı “düzeneğin birliği”dir.

Yükseköğretim üzerine düşünürken de tıpkı Foucault’nun yaptığı gibi iktidarı bir nitelik olarak görmek ve iktidar nedir sorusunu sormak yerine ‘iktidar’ bir uygulama olarak görülmeli ve ‘iktidar nasıl işler?’ sorusundan yola çıkılmaktadır (Kendall ve Wickham, 2016: 119). Foucault, nasıl sorusunu ayrıcalıklı bir yere oturturken daha önce kısaca bahsedildiği üzere bunu ne ve neden sorularını tamamen ortadan kaldırmak için değil, bunun tam aksine bahsedilen soruları farklı bir şekilde sormak için kullanır. Foucault bu soruyu merkeze almasının sebebinin, ne, neden ve nasılı kendisinde birleştiren bir iktidar tahayyülünün yerinde olup olamayacağını bilmek istemesinden kaynaklandığını söylemektedir (Foucault, 2016: 69).

Yükseköğretimin analizinde iktidarın nasıl işlediğini incelerken bilgi, özne ve özneleşme pratikleri ile buna karşılık oluşan direniş pratikleri ile birlikte ele almak elzemdir. Bu sayede yönetsel düzeneğin nasıl kurulduğu ve işlediğini gözlemlemek mümkün olabilecektir. yükseköğretim ilişkin bilgi-iktidar ilişkilerinin nasıl işlediği, akademisyen ve öğrencilerin nasıl özneleştirildiği ve bunlara karşı oluşan direnişlerin nasıl alternatif bir iktidar alanı yarattığı ve yönetsel düzeneğin dönüşümündeki etkisi görülebilecektir. Yükseköğretim üzerine oluşan yönetsel düzeneğin incelenmesinde tüm bu unsurların beraber ele alınmasının açıklanmasında bu başlıkların önemli bir yeri vardır. Bu bağlamda devam eden başlıklar; iktidarın bilgi, özne ve direniş ile ilişkisinin niteliğini ortaya koymak açısından açıklayıcı olacaktır.

Bilgi ve İktidar

Bilgi ve iktidar kavramları arasındaki ilişki Foucault'nun entelektüel yolculuğunda ve buna bağlı olarak yazdığı eserlerinde birbirleriyle sıkı ilişki içinde bulunan ve ayrı düşünülemeyen kavramlardır. Bunun sebebi bilgi talebinin eşanlı olarak bir iktidar talebi olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bahsedilen iki kavramı birbirinden ayrı olarak düşünmek oldukça zor olmaktadır (Phill, 2021: 100).

Foucault'nun, iktidar ile ilişkileri bağlamında bilgiye özel bir önem gösterdiği söylenebilir (Doğan, 2022). Foucault'nun kendisi de *Bilginin Arkeolojisi* eserinden itibaren yapmaya çalıştığı şeyin, bilgi-iktidar ve hakikat-iktidar gibi birbiriyle ilişkili kavramlar arasındaki ilişkilerin ara yüzeyini belirlemek olduğunu ve sorunsallaştırmasının temelini bu olduğunu belirtmiştir (Foucault, 2015b: 173). Bilgi-İktidar ilişkileri, bilginin üretim merkezlerinden belki de en önemlisi olan yükseköğretim bağlamında daha da öne çıkmaktadır. Bu çalışmada Yükseköğretim özelinde bilgi-iktidar ilişkileri bağlamında oluşan yönetsel düzeneğin analizi yapılacağı hatırlandığında, kavramlar arasındaki ilişkinin niteliğinin ortaya çıkartılmasının önemi daha fazla ortaya

çıkılmaktadır. Yönetimselliğin bir boyutu ve bileşeni olarak ve dolayısıyla iktidarla yakın ilişki içinde bilginin incelenmesi, yükseköğretimin ve dönüşümünde mevcut olan kategorileri, modelleri ve akademik kavramları ortaya çıkarmayı mümkün kılar.

İktidar ile bilgi arasındaki girift ilişkiyi anlayabilmek ve Foucault 'un bu iki kavramı nasıl irdelediğini kristalize edebilmek için iktidarın nasıl ifade edildiğini akılda tutarak bilgiye bakmak gerekmektedir. Bunu yaparken de aynı zamanda Foucault'nun bilgiye nasıl baktığını, verdiği önemi ve birbirleri ile nasıl ilişki içerisine soktuğunu gözlemlemek gerekmektedir. Said, Foucault'nun, bilginin kaynağı, düzeni, formasyonu, sabitlik ve değişim biçimleri, maddi varlığına her daim karşılık vermesi, bir ağ gibi karmaşıklığı ve epistemolojik durumu gibi mefhumları detaylı bir şekilde incelediğini ifade etmektedir (Said, 1999: 188).

Bilginin nasıl kullanılacağı bağlamında Foucault'nun analizinde iki Fransızca kelime ön plana çıkmaktadır. Bunlar '*connaissance*'ve '*savoir*'dir. *Connaissance*, bilimsel alanlara içkin bir bilgi türü olarak nitelendirilmektedir. *Connaissance*, araştırmayı yapan öznenin değişmemesine rağmen bilinebilir nesnelere çoğalmasına ve gittikçe daha da anlaşılır hale getirilmesine fırsat sunan bir süreçtir. *Savoir* ise bilimsel olmasa da derinlemesine olan ve arkeolojinin de meselesi olan bilgidir. Foucault bunu 'öznenin bilmek için gösterdiği çaba aracılığıyla değişime uğradığı'bir süreç olarak tanımlamaktadır (Foucault, 2004: 87; Urhan, 2013: 249). Derinlemesine bilgi olarak nitelenen *savoir*, Foucault için bilimden daha da fazlasını açıklayan ve kendisinin de bilimdeki yüzeysel anlamları bulduğu genel çerçeveyi belirten bir bilgi türüdür. Söyleme dayalı olarak görülen ve dönemin epistememesine uygun olan bir bilgi türü olarak *savoir*; *connaissance*'tan, yani yüzeysel bilgidен daha geniş bir alana sirayet eder (Doğan, 2022). Fakat sayılan bu iki farklı bilgi türünün birbirinden tamamen ayrışık olduğunu iddia etmek güçtür. İki bilgi türü arasında belli başlı bağıntı ve ilişkilerin olduğu da ifade edilmektedir (Daştan, 2018: 44-45).

Foucault tıpkı iktidar kavramının geleneksel olarak ele alınmasını eleştirdiği gibi bilginin de geleneksel olarak kullanımını hususunda eleştirilerini sıralamıştır. Bu noktada ilk olarak Aydınlanma felsefesinin bilgiyi nesnel bir şekilde ve sanki iktidar ilişkilerinin içerisinde yokmuş gibi tanımlamasını eleştirmektedir. Foucault'nun tarihi nasıl ele aldığı anlatıldığı bölümden hatırlanabileceği üzere, Rankeci tarih anlayışında vurgulanan 'belgeler' üzerinden saf bilgi eşleştirisi ve Hegel'in *'tarihsel gerçekliklerin kökenine dair felsefi bir açıklama sağlayan bir ideal anlamlar diyalektiği açısından teleolojik bir açıklama sağlama çabaları'* (Gutting,2020:152) aydınlanma düşüncesinin bilgiyi nasıl ele aldığını gösteren bazı iyi örnekler olarak değerlendirilebilir. Geleneksel tarih anlayışı büyük adamlar anlatısı ile iktidara sahip olanların tarihini yapmıştır. Bu da iktidar mekanizmalarını anlatı içerisinde silikleştirmiş ve görünmez kılmıştır. Bu sebeple Foucault, geleneksel tarih anlatısında bilgi ve iktidar ilişkilerine yeterince önem verilmediğini ve ele alınmadığını düşünmüştür. Foucault'ya göre bilgi iktidara ve iktidar da bilgiye sürekli eklenmektedir. Buna ek olarak iktidarın işleyişinin hiç durmadan bilgiler ürettiğini ve bu üretilen bilginin de daima iktidar ile etkileşim içerisinde olduğunu, kendisinin ise bu bilgi ve iktidar ilişkilerini ortaya çıkarmaya çalıştığını ifade etmektedir (Foucault, 2015b: 35). Tüm bunlara ek olarak Foucault, bilgiyi bir iktidar olgusu olarak ele almakta, söylemler, bilgi ve iktidarın birbiri olan girift ilişkilerine de vurgu yapmaktadır.

Bilgi aynı zamanda söylemseldir. Zira hangi önermelerin kabul edileceğinin ya da reddedileceğinin sınırlarının belirlenmesi gerekmektedir. Makro seviyede dilde anlamsallığın, söylemsellik vasıtasıyla oluştuğu görülmektedir. Dilsel pratikleri de içerimleyen iktidar olgusu; sadece anlamın meydana gelme sürecinde değil, eşanlı olarak oluşmuş söylemlerin toplumsal pratiklerde uygulanması sürecinde de etkin olmaktadır ve bu kaçınılmaz bir boyuttur (Deveci, 1999: 30).

Foucault'nun bilgi ve iktidar arasındaki bağıntılara dair genelleştirmeleri en iyi şekilde belirli kurumlar ile mevcut bilgiler arasındaki karmaşık ilişkileri inceleyerek görülebilir (Hunt ve Wickham, 1994: 91). Dolayısıyla tez çalışmamız kapsamında; yükseköğretim üzerindeki bilgi-iktidar ilişkileri tez çalışmamız bağlamında kilit önemdedir. Bunun yanı sıra iktidarın özne ile ilişkileri üzerinde durmak da elzemdir. Çünkü yükseköğretim üzerine düşünürken, bu alanın öznelere olan başta akademisyenler ve öğrencilerin yönetsel düzenekler vasıtasıyla nasıl öznelere çalışıldıkları önemli bir nokta olarak öne çıkmaktadır. Sonraki başlık iktidarın, özne ile olan ilişkisini açıklamaya çalışmaktadır.

İktidar ve Özne

Özne ve öznel deneyim Foucault'nun çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Ona göre özne sözcüğü iki anlama gelmektedir: Bunlardan ilki, bağımlılık ve denetim pratikleri ile başka birine ya da iktidara tabi olan öznedir. İkincisi ise vicdanı ve öz bilgisini kullanarak kendi kimliğine bağlanmış öznedir. Sözcüğün sayılan anlamlarının ikisi de iktidar tarzı olarak tabii kılmayı ve boyun eğdirmeyi aşlamaktadır (Foucault, 2016c: 63). İktidarın en önemli yönlerinden bir tanesi; bilgi-iktidar ilişkisi içerisinde değerlendirilebilecek olan öznelliklerdir. Keskin, Foucault'nun amacının öznenin bir tarihini yapmak değil, bilakis insanların özneye dönüştürülme biçimlerinin bir tarihini yapmak olduğunu ifade etmektedir (Keskin,1999:16). Foucault'ya göre iktidar öznelere oluşturur. Bunun beraberinde iktidar ilişkileri yalnızca öznelere üzerinde uygulanabilmektedir. Özne konumunun yok edildiği durumlarda ise iktidar ilişkisinden bahsedebilmek mümkün değildir (Deveci, 1999: 31).

Yükseköğretim özelinde akademisyenler ve öğrenciler başta olmak üzere bu özne konumunda yer almaktadırlar ve çeşitli pratikler vasıtasıyla öznelere süreçlerini yaşamaktadırlar. Burada özne ve öznelere süreçlerini açmak gereklidir. Foucault,

Dreyfus ve Rabinow'un kitabı içerisinde yer alan "Özne ve İktidar"¹⁹ makalesinin İngilizce yazılan ilk kısmında hedefinin bir iktidar fenomeni analizi değil, Batı kültürü içerisinde insanların özneye dönüştürülme kiplerinin bir tarihini oluşturmak olduğunu söyler (Foucault, 2016c: 57-58). Foucault, insanların özneye dönüştürülmesi sürecinde üç ayrı nesneleşme kipi üzerinde durur. Bu kiplerden birincisi bilim statüsü kazanma saiki ile faaliyet gösteren araştırma kipleridir. Foucault, buna üç örnek verir. İlki; filoloji, genel dilbilgisi ve dilbilim disiplinlerinde söz söyleyen öznenin nesneleştirilmesidir. İkincisi ise ekonomi ve refah analizinde üretken öznenin nesneleştirilmesi ve nihayetinde biyoloji ya da doğa tarihinde yer aldığı düşünülen ve bir olgu olarak 'salt yaşıyor olma' halinin nesneleştirilmesidir. İkinci kipleştirme türü; 'bölücü pratikler' vasıtasıyla öznenin, deli-akıllı, sağlıklı-hasta gibi ayrımlar ile bölünerek nesneleştirilmesidir. Üçüncü olarak da bir insanın nasıl olur da kendisini nesneleştirdiği üzerinde durur. Foucault'nun bu bağlamda verdiği örnek, bireylerin kendi kimliklerini oluştururken nasıl birer cinsellik öznesi olduklarını öğrenmeleridir (Foucault, 2016c: 58). Buradan yola çıkarak Foucault, makalesinin ilk bölümünde ele aldığı genel temanın iktidar dan ziyade özne olduğunu öne sürer. Ancak Fransızca olan ikinci bölümde Foucault'nun iktidar vurgusunun özne vurgusundan daha güçlü olduğu görülür. Bununla beraber özne ve iktidar hep iç içedir.

Tez çalışması kapsamında özneleştirme süreçlerinin nasıl oluştuğu incelendiğinde ise, yükseköğretimde akademisyenler ve öğrencilerin 'yönetim rasyonallikleri ve pratiklerinde', iktidarlarca teşvik edilen belirli özne konumlarını ve kimlikleri benimsemesi süreçleri öne çıkmaktadır. Bu süreç, nesnelere, görselleştirme yöntemlerini, dili ve bunların yanı sıra davranış yürütme süreçlerini içermektedir. Nihai olarak özneleştirme sürecinin; insanları belli amaçlar doğrultusunda harekete geçirmeyi, kontrol etmeyi, sosyal aktörlerin tercihlerini ve kararlarını yönetmeyi mümkün kılan belirli bir

¹⁹ Türkçede Foucault, M (2016) Özne ve İktidar, Seçme Eserler 2 içerisinde.

araç, program veya aygıtlar kompleksi ile ilgili olduğu söylenebilir (Bröckling vd., 2011). Bunun anlamı kısaca belirli birtakım iktidar odaklarının bazen aleni ancak çoğunlukla örtük bir şekilde uyulmasını istedikleri bazı davranış kalıplarına insanların ‘gönüllü olarak’ iştirak etmesi ve tabii olmasıdır. Yükseköğretim alanında da gerek söylemler gerekse kurumsal yapıların etkileri ve idari kararlar ile akademisyenler ve öğrencilerin özneleşmelerinin yolları aranmakta ve bu pratikler uygulanmaktadır.

Sonuç olarak söylenebilir ki Foucault’da özne, tıpkı diğer kavramların tanımlarında olduğu gibi verili bir şey ya da kendiliğinden olan bir şey değildir. Öyle ki öznenen doğal bir şey olarak bahsetmek dahi mümkün değildir. Özne, tarihsel olarak inşa edilen bir şeydir. Her dönemde o dönemin yönetsel düzeneğine, dolayısıyla söylemlerine, kurumlarına, idari kararlarına ve direnmelerine göre şekillenmektedir. Foucault, modernite bağlamında öznenin Batı’da nasıl kurulduğunun bir tarihini yapmıştır. Bu bağlamda esas meselesi Batı toplumlarında insanlara dayatılan bireysellik ve kimliklerin dayattığı sınırları görünür kılmaktır. Foucault, bunu yaparken kimliğin nasıl inşa edildiğini, iktidarların bu kimliği insanlara zorla değil gönüllü olarak nasıl kabullendirdiğini ve insanların bu kimliği özümseyerek nasıl özne konumlarına geçtiğini, yani özneleştiğini gösterir. Foucault bu durumu delilik, akıl hastalığı ve özellikle cinsellik örnekleri üzerinden tanımlar. Foucault doğrudan devlet ve devlet kurumlarını ele almamakla beraber öznenin üretimi ve tabi kılınması bağlamında belli başlı bazı pratikler ve yönetsel düzenekler ile dayatılan öznelliği göstermeye çalışır. Yükseköğretimin incelendiği bu çalışmada analizin nesnesi olan özneler en başta akademisyenler ve öğrencilerdir. Çalışmanın ikinci bölümünde yükseköğretimde oluşan yönetsel düzeneğin içerisinde belirtilen aktörlerin özne konumları üzerinde de durulmaktadır.

Şüphesiz bu özneleştirme süreci pürüzsüz işleyen mükemmel bir sistem değildir ve insanlar bu özneleşmeye mahkûm değildirler. Bu nedenle direnişler yolu ile yeni öznellikler ortaya çıkartılabilmesi de her zaman mümkündür. Bu da iktidar ile direnmenin

ilişkisinin açığa çıkartılması ile olabilecektir. Yükseköğretim alanında da yönetsel düzenekler vasıtasıyla oluşturulmaya çalışılan söylemlere yönelik olarak daima direnişler meydana gelmiştir. Bu direnişler kimi zaman bireysel kimi zaman da toplumsal olmuştur. Öyle ki bir dönemde meydana gelen direniş örnekleri sonra oluşan yönetsel düzeneğin temel söylemi hâline gelebilmektedir. İkinci bölümde ayrıntılandırılacağı üzere 28 Şubat dönemi sonrası AK Parti iktidarlarının söylemleri bunu kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla bir sonraki başlıkta iktidar ve direnme ilişkiselliği ele alınmaktadır.

İktidar ve Direniş

Yükseköğretim alanı üzerine konuşmak aynı zamanda direnme üzerine konuşmakla eş anlamlı sayılabilir. Bunun nedeni toplumsal muhalefetin ve her türlü iktidarlara karşı ilk karşı duruşların genellikle üniversitelerde baş göstermesidir. Dünya ve Türkiye tarihi bu savı haklı çıkartacak sayısız örneklerle doludur. Dünya genelinde Paris'te başlayan 1968 olayları, üniversite reformları, özgürlükler ve toplumsal değişim talepleriyle çıkmış; 1989'da Pekin'de Tiananmen Meydanı protestoları siyasal iktidara karşı üniversite öğrencilerinin mücadeleleri olarak ön plana çıkmış; 2011 Chile Üniversite Protestolarında ise yükseköğrenimdeki maliyetlere karşı bir protesto başlamış ve kısa zamanda büyük çaplı eylemlere dönüşmüştür. Türkiye özelinde ise Boğaziçi Üniversitesi direnişleri gibi olaylar bunun göstergesi niteliğindedir. Farklı zamanlardaki bu direniş örneklerinde birtakım aktörlerin faaliyetleri de ön plana çıkmaktadır. Örneğin; Öğrenci hareketleri, Akademisyenlerin ifade özgürlüğü ve özerklik konularındaki tavırları ve buna yönelik sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri bu bağlamda öne çıkmaktadır. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Bahsedilen direniş örnekleri, çoğunlukla direniş mefhumun genel tanımı içerisinde ele alınıp değerlendirilmektedir. Direniş olgusu genellikle iktidarın dışında bir yerde konumlandırılır ve ayrıca diyalektik bir sürecin sonucu bir mücadele olarak

değerlendirilir. Bu açıdan akla ilk gelen belirli bir grubun siyasal iktidara yönelik kitlesel ve fiziksel muhalefet eylemleridir. Fakat Foucault'nun bu anlayışın ötesine geçmektedir. Foucault'ya göre kuvvetlerin direniş kapasiteleri vardır. Dolayısıyla İktidar sadece bir direnişle ilişkisinde uygulanabilir. Çünkü iktidarların başka kuvvetleri etkileme kapasitesi olduğu gibi direnişlerden etkilenme kapasitesi de bulunmaktadır. Foucault'ya göre iktidara karşı direniş, iktidarın uygulanmasının bir parçasıdır (Kendall ve Wickham, 2016: 119). Yani direnme, iktidarın dışında değil iktidar ile ilintili olarak gerçekleşir ve ona sıkı sıkıya bağlıdır. Dolayısıyla diyalektik bir sürecin sonucunda oluşmaz. İktidarı kıvrmanın ve bükmenin yolunun yine iktidarın içinden geçtiğini belirterek, yeni bir direnme odağı bakışını ortaya koyar ve buradaki mücadele de her an yapılmakta olan bir eylemdir (Akay, 2016: 9). Dolayısıyla yukarıda sayılan direniş örnekleri esasen yükseköğretime yönelik politika değişiklikleri ve dönüşümlerle ilgili alternatif söylemler ve pratikler oluşturmayı amaçlamış ve her zaman bir iktidar ilişkisi içerisinde yer almışlardır.

Foucault'ya göre iktidar ve direniş mefhumları şu şekilde açığa kavuşturulabilir (Foucault, 2015b: 177).

'İktidar ilişkileri kaçınılmaz olarak direnişe yol açar, her an direniş çağrısı yapar, direnişe imkanı olduğu için, gerçek direniş olduğu için tahakküm uygulayanın iktidarı çok daha fazla güçle, direniş ne kadar büyükse o kadar daha fazla kurnazlıkla tutunmaya çalışır.'

Yine Foucault'ya göre direnişin tek bir mekânı, bir merkezi de bulunmamaktadır. Direnme noktaları iktidar şebekesinin her yerine yayılmış durumdadır ve birçok çeşidi vardır. Foucault 'zorunlu, olanaklı, olanaksız, yaban, kendiliğinden, yalnız, danışıklı, yükselen, şiddetli, uzlaşmaz, uzlaşmaya yatkın, çıkar güden, kurban vermeye hazır direnmeler' gibi birçok farklı direniş türünden bahseder (Foucault, 2015b: 177).

Foucault'ya göre bu direnmelerin edilgen değildir; zira bu direniş noktaları iktidar ilişkilerindeki diğer mercilerdir ve bu ilişkiler içerisinde yok edilemez karşılıklar olarak yer almaktadırlar. Direniş koşulları bazı durumlarda kişileri ya da grupları değişmez ve geri dönülemez biçimde ayaklandırmaktadırlar ve bu ayaklanmalar zaman ve uzam içerisinde direnişin yayılmasına sebep olmaktadır. Bazen radikal kopmalar ve ikiye ayrılmalara yol açan kitlesel direnişlere rastlanmakla beraber çoğunlukla bir toplumun içerisinde konum değiştiren, ayrılıklara yol açan, birlikleri bozan ve yeniden kümeleşmelere neden olan, hareketli ve geçici direnme noktalarının daha genel olduğu görülebilmektedir. Direnişlerin devrime dönüşme potansiyeline yönelik olarak ise 'Nasıl ki devlet iktidar bağlantılarının kurumsal bütünleşmesine dayanıyorsa, bir devrimi olanaklı kılan da bu direnme noktalarının stratejik olarak kodlanmasıdır' tespitinde bulunmaktadır (Foucault, 2018: 71-72).

Foucault'nun bakış açısına göre temelde üç tip direniş olduğu söylenebilmektedir. Bunlardan ilki etnik, dinsel ve toplumsal tahakküm biçimlerinin aleyhinde yapılan direnişlerdir. İkincisi ise insanları ürettikleri ürünlerden kopartan sömürü biçimlerine karşı yapılan direnişlerdir. Üçüncü olarak ise bireyi tabi hale getirmeye karşı, öznellik ve boyun eğdirme pratiklerine karşı olan direnişlerdir (Foucault, 2016: 63). Günümüzde sömürü ve tahakküm biçimlerinin aleyhinde direnişler topyekûn sona ermemiştir. Bununla beraber baskın olarak tabi hale getirme pratiklerine karşı direnişler gittikçe önemli hale gelmektedir. Tez kapsamında değerlendirildiğinde yükseköğretim sisteminde öğrencilerin belli bir kalıpta eğitimle tek tipleştirilerek üretilmeye çalışılması, akademisyenlerin performans kriterleri vasıtasıyla belli konularda araştırma yapmalarının teşvik edilmesi, yönetsel düzeneğin içerisinde belli alanlarda verdikleri tepkiler ve yayınlara yönelik ise kadro verilmemesi, soruşturma açılması ve ihraç edilmeleri gibi disiplinci ve dışlayıcı pratiklerle engellenmesi bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Hunt ve Wickham'a göre ise (1994: 83) yönetimin teknik bir unsuru olarak direniş, yönetimin süreklilik içerisinde siyasete tabii olması gerçeğine sıkı sıkıya bağlıdır. Direniş, bir toplumsal sistemin, iktidarlarca, eksik ya da kusurlu şekilde devam ettirebilmesinin bir parçası olarak görülmektedir. Foucault'nun da belirttiği şekliyle direnişin iktidara yönelik bir karşı darbe olduğunu söylemektedirler ve makine metaforuna atıfta bulunarak güçlü teknolojik çağrışımları olduğunu belirtmektedirler. Bu bağlamda direnişin ve iktidarın toplumu yönetme makinesi olduğunu ancak direnişin iktidarın kusursuzca işleminin bir aracı olduğu görüşünü komplo teorisi olarak kabul ederler. Dolayısıyla direniş ve iktidar ilişkileri ne bir üzüntü ne de bir sevinç kaynağıdır. Araştırmacının görevi iktidarın bir parçası olarak direnişin nasıl işlediğini betimlemektir. İktidara karşı direniş elzemdir fakat ne övülmeli ne de ondan korkulmalıdır. Direniş iktidarın teknik bir bileşeni, işleyişinin bir parçasıdır (Kendall ve Wickham, 2016: 120-128).

Foucault'ya göre iktidarlar özneler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra iktidar ilişkileri de yalnızca özneler üzerinde uygulanabilir niteliktedir. Özne konumunun yok edildiği bir durumda iktidar ilişkisinden bahsetmek mümkün olamamaktadır. Dolayısıyla orada iktidarın değil tahakkümün olduğu görülür. Daha açık ifade etmek gerekirse Foucault'nun iktidarın sınırlarını tahakküme dayandırmış olduğu gözlemlenebilmektedir. Öte yandan iktidarın bir diğer sınırını özne ile ilişkiler oluşturmaktadır. Özne meselesinin iktidara dayanmasında direnişin önemini vurgulamak gereklidir. Çünkü iktidarların, direnmelerin kapasitelerini varsayarak oluşturdukları söylemler ile işletildiği bir gerçektir. Tam aksi taraftan bakıldığında da direnmelerin iktidar ilişkisi içerisinde gerçekleştiği görülebilir. Bunun sebebi her bir direnişin de belli güç odaklarını bir araya getirip istikrarlı bir bütün oluşturmaya çalıştığı, alternatif söylemler oluşturduğu bir iktidar ilişkisi içerisinde işlediği gözlemlenebilir. Bu yolla da hâkim iktidarı etkileme ve dönüştürme kapasitesini içerisinde barındırmaktadır. Dahası direnişler öznelerin bir araya

gelerek kendi bütünlüklerini sağlamaya yönelik bir iktidar ilişkisi içerisine girmektedirler. Dolayısıyla direnme iktidara içkindir. Direnişlere yönelik bu bakış açısı Foucault'nun en özgün yanlarından birini oluşturmaktadır. Bunun sebebi hâkim yönetsel düzenek ile direnişte bulunan gruplar bağlamında iktidar ilişkileri açısından bir farklılık atfetmemesi ve eşdeğer olarak analiz etmesinden kaynaklanmaktadır. Deveciye göre, iktidar sahip olunabilen bir şey olmadığından bütünsellik ve çelişkilerden ortaya çıkan mücadelelerin devinimleri birbirine geçişli olmaktadır. Her bir mücadele konumu birbirine rakip iki veya daha fazla bütünselleşme süreci arasında gerçekleşmektedir. Diğer taraftan bütünselleşme girişimlerinin direniş ile karşılaşması kaçınılmaz olduğundan olası mücadelelere ve farklı bütünselleşme stratejileriyle karşılaşabilecektir (Deveci 1999: 34-35).

Bununla beraber Foucault'da iktidara direnişin devrime varamayacağı ve mücadeleyi oldukça pasif anladığı konusunda da eleştiriler bulunmaktadır. Deveci'nin araştırmasına göre (1999) Foucault'nun direnişin normatif temellerini vermediğine yönelik eleştiriler yoğunluktadır; Buna göre Taylor (1992), iktidarın dışında oluşacak özgürlük mevhumunun eksikliğine dikkat çeker; Walzer (1992), Fraser gibi değişik direnmelere dahil olup olmamasını, destekleme ya da geri durma tercihlerinin en son planda ahlaki seçimler olduğunu fakat bu şekilde gerçekleşecek bir seçimin Foucault'nun iktidar tahlili kapsamında anlaşılamayacağını ifade etmişlerdir.

Scott (2016: 103) ise Foucault eserlerinde iktidarın, okunaklılığın, denetimin kılcal etikleri ile iktidarın bu mikro düzeylerde nasıl işlediğinin analizini yapmış ve direnişin de tam olarak bu şekilde işleyeceğini belirtmiştir. Ancak ona göre Foucault geriye bir direniş kuramı bırakmamıştır.

Scott, Foucault'nun iktidar direniş ilişkilerinden yola çıkarak ve direniş bağlamında eksik bıraktığını düşündüğü noktaları saha ve alan araştırmaları ile tamamlamıştır. Scott,

‘gündelik direniş’ kavramsallaştırmalarını ele alarak Foucault’nun ‘iktidarın olduğu her yerde direniş de vardır’ formülünü sarıhleştirilmiş ve direnişin iktidarı nasıl dönüştürme kapasitesine sahip olduğunu malaya yerlileri üzerinde yaptığı bir araştırma ile göstermiştir (Özmkas, 2016; Scott, 1985).

Foucault’ya göre (2016c: 68), çağımızın siyasi toplumsal, etik ve felsefi meselesi, bireyi devlet veya ona ilişkin kurumlardan kurtarmak değildir. İnsanlığın kendisini devlet ve devletle iltisaklı bireyselleştirmeden kurtarmaktır. Asırlardır zorunlu olarak dayatılan bu tarz bir bireyselliği kabul etmeyip, bunun yerine yeni birtakım öznellik biçimleri getirmek gereklidir. Tez çalışmamız kapsamında yükseköğretim yönetsel düzenekleri tam da bu alana denk düşmektedir. Nasıl ki yönetsel düzeneğin içerisinde özneleşen akademik öznelerden bahsedebiliyor isek aynı zamanda bu yönetsel düzeneğe karşı duruşlar ve direnişleri de gözlemlememiz mümkündür. Türkiye’de yükseköğretim alanında süreç içerisinde birçok direniş örneğine rastlamak mümkündür bunlardan bazıları kitlesel hareketler halini de almıştır. Bu bağlamda alternatif söylemler üretilmiş ve bazen farklı bir yönetsel düzeneğin oluşmasına yol açmıştır. Bununla beraber bu söylemlerin tamamı iktidar ilişkileri içerisinde işlemiş ve iktidarı dönüştürücü etkileri de olmuştur. Bu bağlamda ikinci bölümde yükseköğretimin dönüşümünde yönetsel düzenek bağlamında incelerken her bir safhada direnişlere de yer verilmiştir.

1.2.2.3 Yönetimsellik

Yönetimsellik kavramı, yönetim bilimleri alanı da dâhil olmak üzere birçok alanda ilgi gören ve kullanılan bir kavramdır. Bunun nedeni değişik sosyal ve kamusal aktörler, farklı gruplar ve kurumsal yapılar arasındaki iktidar ilişkilerinin değerlendirilmesini mümkün hale getiren teorik bir bakış açısı sunuyor olmasıdır. Yönetimsellik öz olarak bireylerin ve toplumların nasıl yönetileceği meselesini ele alan stratejiler ve teknikler olarak değerlendirilebilir. En genelde devlet organizmasının toplumu ve bireyleri denetleme, şekillendirme ve kontrol süreçlerini içerir. Bunu yaparken de Orta çağdan beri

gelen görünür bir iktidar yapısı yerine rasyonel yönetim olarak nitelendirilebilecek örtük ve görünmez bir iktidar şeklinde uygular. Böylece bireylerin iktidarın yönlendirmelerini nasıl gönüllü olarak kabul ettiği sürecini açıklamaya çalışır.

Yükseköğretim üzerine yapılacak olan analizde de yönetsel alan özellikle ön plana çıkmaktadır. Bunun nedeni yükseköğretim sisteminin kamu yönetimi örgütlenmesi içerisinde tasarlanması, yönetsel düzenekler bağlamında hem söylemlerin oluşması hem kurumsal yapılanma hem de özne olarak akademisyenlerin yönetsel alana bir şekilde temas ediyor olmasıdır. Eğitimin yönetilmesi, bireylerin özneleştirilmesi ve kurumların yönetilmesi gibi konular yönetim alanına girmekte ve yönetimsellik bağlamında değerlendirilebilmektedir.

Yönetimsellik kavramının kullanımı vasıtası ile yükseköğretim sistemindeki aktörlere yönelik (akademisyenler ve öğrenciler başta olmak üzere) oluşturulan baskın düşünce biçimleri gün yüzüne çıkmaktadır. Bu şekilde aktörlere etki ederek yükseköğretimin dönüşümündeki stratejik ve metodik yönün ortaya çıkartılma potansiyeli bulunmaktadır. Böylece akademi dünyasında öznelerin nesne hâline gelmesi ve özneleşme süreçlerinin etkilerini ortaya çıkartmaktadır. Tez çalışmasında aktörler arasındaki ilişkilerin yeniden inşasının analizinde yönetimsellik, yönetsel düzeneğin unsurlarından biri olarak değerlendirilmekte ve bilgi-iktidar, söylem, özne gibi kavramları birbirine bağlaması açısından da önem arz etmektedir.

Yönetimsellik, Foucault'nun *Cinselliğin Tarihi* adlı eseriyle eşanlı olarak, son dönemlerinde ilgisini yönelttiği alanlarda türettiği ve incelediği kavramlardan birisidir. Fransızcada yer alan *gouvernemental* (yönetimi ilgilendiren) sıfatından elde edilen bir kavram şeklinde literatüre dahil etmiştir (Lemke, 2016: 11). Foucault 1978 ve 1979 yıllarında College de France 'da verdiği, Türkçe'ye 'Güvenlik, Toprak, Nüfus (2016b)' ve 'Biyopolitikanın Doğuşu (2015a)' şeklinde tercüme edilen ders notlarında,

yönetimselliğin bir tarihini yapmaya gayret göstermiştir. Bu bağlamda temel olarak yönetim sorununa odaklanmış, modern devletin ve öznelliğin esasen birlikte evrimleştiğini ve yönetimin asıl olarak devlet veya hükümetler tarafından yönetilmenin yanı sıra; kişinin kendi kendini denetlemesi, ailenin ve evin idaresi ile ruhun yönlendirilmesi gibi sorunları da kapsadığını da savlamıştır (Lemke, 2016: 19-20).

Foucault, bu konuyu ele aldığı dersleri süresince yönetimselliğin, arkaik Hristiyan pastoral modelinden doğduğu, doğum sürecinde diplomatik ve askeri bir teknikten nasıl destek aldığı, son boyutlarına ancak, oluşumları itibariyle tam da yönetim sanatlarına çağdaş olan ve kelimenin eski, 17 ve 18. Yüzyıldaki anlamıyla '*polis*' olarak adlandırılan bir dizi özgül araç sayesinde ulaştığını göstermiştir (Doğan, 2022).

Ostrowicka vd. göre (2020) yönetimsellik iki şekilde yorumlanabilmektedir. Bunlardan ilki bir zamanlar, nüfusu yönetme eğiliminde olan belirli bir iktidar biçimi olarak ve diğer durumlarda, çeşitli güç modalitelerinin çokluğu ve entegrasyonudur. İlk durumda, genellikle 'özgürlük yoluyla yönetme', bireyleri sorumlu tutma, güvenlik stratejileri ve nüfusu yönetmeye yönelik diğer liberal teknolojileri temel alan neo-liberal iktidarı incelemek için kullanılmaktadır. İkincisinde ise yönetimsellik kavramı disiplin ve neo-liberal iktidar gibi çeşitli iktidar biçimlerini içermektedir (Ostrowicka, 2020: 2).

Nihayetinde Foucault (2016b: 97-98) yönetimsellik kavramı ile kastettiği üç şey olduğunu ifade etmektedir. Birincisi ana yöneliminin 'nüfus', hakim bilgi biçiminin 'ekonomi politik', teknik aracının da 'güvenlik düzenekleri' olduğu bir bütündür. Oldukça belirgin ve karmaşık olan iktidar biçiminin ifa edilmesini temin eden usul, kurum, çözümlenme ve düşünce, taktik ve hesaplardan oluşan bir bütündür. İkincisi batı dünyasının genelinde 'yönetim' şeklinde adlandırılan iktidar şeklini disiplin ve hükümlerlik üzerinde hakim etmeyi uzun bir zamandır sürdüren eğilimi ve kuvvet çizgisini kastetmektedir. Üçüncü ve son olarak ise 15 ve 16. yüzyıllar itibariyle, Orta

çağın adalet devletinin, idari bir devlete dönüştüğü ve giderek yönetimselleştiği süreci ve daha açık anlatımla belirtilen sürecin sonunu ifade etmektedir.

Yönetimsellik fikrinin teorik ve metodolojik potansiyeli, diğer şeylerin yanı sıra, tarihselliği ve felsefi doğasında yatmaktadır (Ostrowicka vd, 2020: 5). Yönetimsellik tarihsel bir kavram olarak ele alındığında, Foucault tarafından ‘devletin yönetimselleşmesi’ olarak tanımlanan süreçle, Alman ordo-liberalizmi ve Chicago neo-liberal okulu gibi iki liberal düşünce akımının gelişmesi ve 17. yüzyılda yeni bir siyasi, ekonomik ve bilimsel varlık olarak nüfusun tanımlanmasıyla ortaya çıkmıştır (Foucault, 2016b). Felsefi bir kategori olarak ise yönetimsellik, iktidar hakkında düşünmede, zorlama ve özgürlüğün karşıtlığını aşmanın ve her toplumsal ilişkide bunların bir arada varlığını kabul etmenin neden olduğu açmazları ve gerilimleri desteklemektedir. ‘Yaratıcılık’, ‘yaşam boyu öğrenme’, ‘katılım’ ve ‘güçlendirme’ gibi kavramlar, etkinleşen bir devlet ile sorumlu ve kendi kendine yeterli bir vatandaş arasındaki ilişkide ‘girişimci bir özne’ yaratan yönetim teknolojisi ile eş anlamlı hale gelmiştir (Bröckling vd. , 2011). Yükseköğretim alanındaki çeşitli tezahürlerinde ise zorlama ve özgürlüğün çıkmazı, çeşitli egemenlik, disiplin ve yönetim gücü mekanizmalarının karşılıklı olarak birleştirilmesine işaret etmektedir (Ostrowicka vd., 2020: 5).

Yönetimsellik ve iktidar, tanımlamalardan da görülebileceği üzere birbirleri ile yakından ilintili kavramlardır. Foucault, 17. yüzyıldan itibaren iktidarın şekil değiştirdiğini hukuksal-söylemsel modelin idrak edemediği şekilde yeni tip bir iktidar anlayışının ortaya çıktığını ifade etmiştir (Keskin, 2016: 16). Bu süreçte ‘iktidar’ kavramı gittikçe silikleşmeye başlamıştır ve bu kavramın yerine ‘yönetimsellik’ ve onunla ilintili şekilde ‘biyo-politika’ ve ‘biyo-iktidar’ gibi kavramlara bırakmıştır. Bununla beraber bahsedilen kavramların Foucault’nun iktidar çözümlemesinin farklı safhaları olduğunu söylemek de mümkündür.

Biyo-iktidar kavramı ile de benzer şekilde 17. yüzyılın ardından Batı toplumlarında hukuksal-söylemsel modelin tespit edemediği yeni bir tür iktidar modelinin türediğini; ortaya çıkan yeni iktidar biçiminin ise hukuksal söylemsel iktidarın negatif iktidar algısının aksine pozitif olduğunu belirtmiştir (Keskin, 2016: 16). Biyo-iktidar insanların yaşamına iki şekilde müdahil olmaktadır. Bunların birincisi bedene bir tür makine olarak bakan disiplinci bir iktidar olmaktadır. İkincisi ise insan bedenine doğal bir tür olarak yaklaşmaktadır ve kontrol edici bir denetim mekanizması öngörmektedir. Biyo-iktidar, kapitalizmin gelişmesi sonucunda insan bedeninin öneminin artması ve üretim biçiminin insan bedenini bir kaynak olarak önemsemesi bakımından önem arz etmektedir. Bu bağlamda insan emeği artık yeni bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bedenin üretim aracı şeklinde kullanılması ve eşanlı olarak uysal ve itaatkâr hale getirilmesi gerekmektedir. Bunu gerçekleştirmeye çalışırken ise bedene yönelik olarak negatif ve sınırlayıcı bir iktidar pratiği uygulanmasında ziyade gönüllü ve zımni kabulü öne alan iktidar yöntemleri devreye girmiştir. Bunun uygulayıcısı ise biyo-iktidar ve buna bağlı olarak norm düzeni olmuştur. Yaşam üzerine odaklanan biyo-iktidar bireyleri önceden belirlenmiş normlara itaat etmeye zorlayan ve bu bağlamda normalleştiren bir toplum oluşturmaktadır. Şiddetin iktidar aygıtı olarak kullanılmasının ortadan kalkması ile birlikte bedenin iktidar tarafından çevrelenmesinde toplumun geneline yayılan yeni ve incelikli birtakım tekniklerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bunun sonucu olarak da yönetsel düzenekler şeklindeki somut düzenlemeler biçimini almıştır (Keskin, 2016: 18).

Öz olarak Foucault, hukuksal-söylemsel iktidarın iktidarı yalnızca negatif bir yaklaşım olarak görülmesini eleştirir bunun yerine üretici niteliğine de odaklanmak gerektiğini söyler. Sözleşme, meşruiyet, rıza gibi iktidar araçlarına dayanan bir analizden vazgeçip; strateji, teknoloji gibi terimleri kullanmaya başlar. İktidarın sabit niteliğini eleştirerek iktidar ilişkilerine vurgu yapar ve son olarak İktidarın devlet sorunundan daha

kapsamlı olduğunu belirterek mikro iktidarlara dikkat çeker (Özmkas, 2016: 98-99). Bununla beraber dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta, devlet iktidarının, çözümlemenin son noktası olduğudur ve ‘disiplinlerin’ kurumları, pratikleri ve bilgi talepleri tarafından düzenlenen ve sağlamlaştırılan birçok tekil iktidar uygulamasından meydana gelmektedir (Phill, 2021: 101). Bu bağlamda Jessop (2011)’un da belirttiği gibi, Foucault’nun yaklaşımı devlet, sivil toplum veya devlet-ekonomi ilişkilerine ilişkin makro araştırmalara ve ayrıca mikro düzeyde analizlere, yani bireysel organizasyonların veya kurumların kişilerarası etkileşimlerine başarıyla uygulanabilir.

Sonuç olarak Foucault’nun yönetimsellik kavramı ile yükseköğretim alanında iktidarın nasıl yapılandığına ve nasıl uygulandığına odaklanmak mümkündür. Bu sayede yükseköğretime yönelik yönetim biçimlerinin ve politikalarının anlaşılmasının önü açılır. Örneğin, yükseköğretimde akademik yükselme ve atama kriterleri, performans ölçütleri vb. pek çok konuya yönelik olarak etkili bir analiz aracı olarak kullanılabilir. Bunun yanı sıra, yükseköğretimdeki iktidar dinamiklerini ve akademisyenlerin ve öğrencilerin hangi şekillerde normlar ve disiplinlerle düzenlendiğini de ele alabilmektedir. Tüm bu anlatılanlar ışığında tez çalışmasının belirtilen perspektiften yükseköğretime ele almakta ve yönetimsellik boyutuyla iktidar uygulamaları bir yönetsel düzenek olarak değerlendirmektedir. Bu anlamda yönetimselliğin çalışmamız bağlamında önemli bir kavram olarak öne çıktığı gözlemlenmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’de yükseköğretimin dönüşümü incelenirken yönetimsellik de dahil olmak üzere sayılan kavramlar, yönetsel düzenekler olarak analiz edilmektedir.

1.3 DEĞERLENDİRME

Tez çalışmasının bu ilk bölümünde müstakil bir araştırma alanı olarak büyüyen yükseköğretim araştırmaları disiplini çerçevesinden, Foucault’nun tarihsel yöntemi, söylem analizi ve temel kavram olarak yönetsel düzenek kavramı ile diğer ilişkili

kavramlarını açarak kuramsal ve kavramsal bir değerlendirme yapılmıştır. Burada öncelikle yükseköğretim araştırmaları alanının hangi sorunlar üzerinden yükseldiği, kendinden önce gelen çalışmalardan nasıl ayrıştığı üzerinden bir değerlendirmeye girilmiş, disiplinin Türkiye’de nasıl bir yön aldığı üzerinde de durulmuştur. Bunun yanı sıra Foucault’nun doğrudan yükseköğretim üzerine eser vermese de gerek tarihsel yöntemi ve söylem analizi gerekse yönetsel düzenek başta olmak üzere kavramları ile incelenmesinin alanda önemli bir alan açacağı tespiti üzerinde durulmuştur. Foucault’nun yöntem ve kavramları yükseköğretim kurumlarının nasıl şekillendiği ve iktidar ilişkileri içerisinde nasıl işlediğini göstermesi bakımından önemli görülmektedir. Dolayısıyla Foucault’nun perspektifinden yükseköğretim araştırmalarını ele almak hem yapıları hem de ilişkileri analiz etmenin yolunu açmaktadır. Bu sayede yükseköğretimin incelenmesinde eleştirel bir bakış açısı sağlamaktadır. Aşağıda tüm bu unsurların değerlendirilmesine yer verilmektedir.

Tez çalışmasının ilk başlıklarında öncelikle yükseköğretim üzerine yapılan araştırmalara bakılmış, yükseköğretim araştırmalarının öncülleri olarak kabul edilecek araştırmalara odaklanılmıştır. John Henry Newman, Emile Durkheim, Immanuel Kant, Wilhelm von Humboldt, Louis Althusser, Jacques Derrida, Pierre Bourdieu vd. düşünürlerin eserlerinden yola çıkarak üniversitenin felsefi temelleri ve ‘Üniversite nedir? Araştırma ve eğitim nasıl yapılmalıdır? Kurumların ve bilimin toplumsal işlevi nedir? Üniversite iktidar ve toplum ilişkileri nasıl olmalıdır? Üniversite özerk mi olmalıdır?’ gibi sorun alanlarına yönelik tartışmalar değerlendirilmiştir.

19 yüzyıldan başlayarak uzun bir tarihsellik içerisinde yükseköğretimi değerlendiren bu düşünürlerin çalışmaları, yükseköğretimin bugüne kadarki kırılmaları ve gelişimine ışık tutmaktadır. Örneğin Newman, üniversitenin, bireylerin dogmayı sorgulamasına, önceki bilgileri geliştirmesine ve inanç ile akıl arasındaki paradoksları anlamasına olanak tanıyan değerli bir kurum olarak değerlendirirken, Kant, üniversite

özerkliğini üniversite mensuplarının özgürlüğü olarak tanımlamış ve üniversitenin Orta çağ özerkliğinden modern özerkliğe geçmesi üzerinde durmuş ve ayrıca kurguladığı felsefe fakültesinin ayrıcalıklı yerine vurgu yapmıştır. Humboldt ise bugün halen geleneği devam eden kürsü sisteminin üniversitelerde yer almasını sağlamış; Yükseköğretim sisteminde araştırma ve eğitimin birbirinden ayrılmazlığına vurgu yapmıştır. Ona göre beşerî bilimler ve doğa bilimleri birlikte üniversitenin çekirdeğini oluşturmaktadır. Humboldt'un belki de en dikkat çekici değerlendirmesi ise Üniversitede öğrenme ve öğretme özgürlüğüne dayanan bir akademik özgürlük alanının olmasına yönelik düşünce ve girişimleri olmuştur. Emile Durkheim üniversiteler ve bilim sosyolojisi üzerine verdiği eserlerde üniversitelerin feodal kökenlerinden kopmadıkları ve feodal lonca özelliklerini devam ettirdikleri tespitinde bulunmuştur. Bilimsel bilgiyi ise tanımı gereği mutlak ve nesnel olarak doğru kabul etmiştir.

Althusser, Derrida ve Bourdieu gibi düşünürler dönemsel olarak yükseköğretim araştırmaları disiplininin doğduğu ve geliştiği dönemlerde yükseköğretim üzerine eserler vermiş olsalar da sordukları felsefi sorular ve üzerine eğildikleri konular bağlamında yine yukarıda sayılan düşünürlerle aynı başlık altında bölümlendirilmiş ve tartışılmışlardır. Bu düşünürlerin yaklaşımları incelendiğinde öncelikle Althusser'in yaklaşımına bakmak yerinde olacaktır. Althusser Marksist bir perspektifle okulu ele almış, Marks ve Engels'in ayrıntılı bir üst yapı kuramı kuramadıklarından hareketle okulu bir üst yapı kuruluşu olarak nitelmiştir. Dönemindeki mevcut okul yapılanmasını kapitalist devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak görmüş, okulun daha kreşten itibaren insanları biçimlendirdiğini ve toplumsal sınıf konumlarına uygun olarak konumlandığını belirtmiştir. Her ne kadar aralarında temel farklar bulunuyor olsa ve sınıflara göre bir değerlendirme yapıyor olsa da devlet olarak nitelendirilen iktidarın bireyleri dönüştürmesi meselesi bağlamında Althusser'in ve Foucault'nun yaklaşımında benzer ifadeleri görebilmek mümkün olabilmektedir.

Bir diğerk Fransız düşünür Derrida, yükseköğretimin yapı-sökümünü yapmış bir düşünürdür. Düşünürün araştırmalarını yaptığı dönemde, öğretim ve araştırma politikasıyla ve üniversitenin bu alanda oynayabileceği role ilişkin olarak, bütün bilimleri savaş ile ulusal ve uluslararası güvenliğin hizmetinde değerlendirmiştir. Toplumsal bilimlerin içerisinde yer alan disiplinlere ise bazı eleştiriler yöneltmiştir. Bunlar, modern üniversitenin esas temeline dokunmamak, söylemleri düzenleyen bilimsel normatifliği sorgulamamak ve üniversite içerisinde kalmak olarak özetlenebilmektedir. Derrida, Foucault'nun çağdaşı olması ve yaklaşık aynı pencereden meseleleri analiz etmeleri bağlamında kanımızca önemlidir. Foucault'nun aksine doğrudan yükseköğretimi de sorunsallaştırması da önemlidir. Bununla birlikte yöntemsel olarak Foucault'nun tarihsel yaklaşımı, söylem analizi ve yönetsel düzenek kavramı kanımızca yükseköğretimi araştırmada daha geniş bir perspektif sağlamaktadır.

Yükseköğretim üzerine eser vermiş bir diğerk önemli Fransız düşünür Pierre Bourdieu'dur. Bourdieu eğitim ve akademik alan ile bu alanlardaki eşitsizlikler üzerinde bir değerlendirme yapmış, "Homo Academicus" eserinde doğrudan akademisyenler üzerine akademinin içerisinde bir değerlendirme yapmıştır. Akademisyenlerin geldikleri yerler ve çalıştıkları disiplinler bağlamında bir habitusu olduğu ve bunun dışına çıkmadıkları, dışarıdan da bu habitusa eklenmenin oldukça zor olduğunu göstermiştir. Genel olarak yükseköğretimi ise sermaye sahiplerinin iktidar mücadelesi verdikleri bir alt-alan olarak betimlemiştir.

Tüm bu düşünürlerin çalışmalarının yanı sıra İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte yükseköğretimin kendine özgü bazı spesifik sorun alanlarına ve gereksinmelere yönelik olarak ABD merkezli bir disiplin ortaya çıkmıştır. Yükseköğretim araştırmaları olarak nitelendirilen bu disiplin en temelde yükseköğretimdeki eğitim, öğretim, yönetim ve politika gibi alanlarda yapılan incelemelerle öne çıkmaktadır. Günümüzde ise daha özelde kitleleşme, uluslararasılaşma ve genişleme süreçleri, piyasalaşma, üniversite-

sanayi işbirlikleri ve bilgi-iletişim teknolojilerindeki gelişmeler gibi kamu politikası sorunlarına çözüm araması bağlamında önem arz etmektedir. Ayrıca disiplinin üniversiteleri araştırma, eğitim ve toplumsal hizmet işlevlerini yerine getiren kurumlar olarak görmesi de disiplini ayıran yönlerden birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Yükseköğretim araştırmaları disiplini öncüller olarak nitelendirilen düşünürlerin eserlerinde yer aldığı şekliyle üniversitenin nasıl ortaya çıktığı ve üniversitenin ne olduğu üzerinden bir tartışma içerisine girmek yerine; üniversitelerin, ekonomik ve toplumsal krizlerin ardından yeniden değerlendirilmesi konusunda etkin görünmektedir.

Yükseköğretim araştırmaları disiplini çerçevesinde birçok yazarın eser verdiği ve disiplinin temellerini attığı görülebilmektedir. Bu düşünürler ve çalışmalarının yeniden değerlendirilmesi de önem arz etmektedir. Clark Kerr (1963)'in multiversite modeli, Liberal düşünür John R. Searle (1971)'in 'Kampüs Savaşları' nitelemesi, Martin Trow (1973)'un elit, kitlesel ve evrensel yükseköğretim sınıflandırmaları ve Burton Clark (1973)'in yükseköğretim sosyolojisi ve örgüt olarak üniversite üzerine araştırmaları bunlardan bazılarıdır.

Kerr üniversiteyi modern dönemde multiversite olarak adlandırmış, çeşitli analogiler kurarak dönemdeki mevcut ABD üniversitelerinin yanıtlayamadığı sorunlara yönelik yeni bir örgütlenme önermiştir. Bu yaklaşım genel anlamda rağbet göremese alan üzerindeki tartışmalarda ufuk açıcı olmuş, son yıllarda çok kampüslü araştırma üniversiteleri üzerine yapılan tartışmalarda öne çıkmıştır. Searle 1964 yılında ABD üniversitelerinde yaşanan ve kampüs savaşları olarak nitelenen toplumsal olaya yönelik üniversite içerisinden bir değerlendirme getirmiş, bu olayın sebeplerinin üniversite içinden ve dışından sebepleri üzerinde durmuştur. Dış sebep olarak refah devletinin yarattığı hoşgörüsüz gençliği ve buna karşıt olarak soğuk savaş atmosferinin sertliğini, iç sebep olarak ise kitleselleşme vasıtasıyla genişleyen üniversitelerin geri kalmış yönetim anlayışının kontrolü zorlaştırdığından bahsetmiştir. Searle'nin üniversitede yer alan

somut bir soruna yönelik tespitleri üniversitenin yönetimine ilişkin değerlendirmeleri alandaki önemli çalışmalardan biri olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Yükseköğretim araştırmaları bağlamında bir diğer önemli isim olan Trow ise yine dönemde ortaya çıkan yükseköğretimin yaygınlaştırılmasına, genişlemesine, erişilebilirliğine ve eşitlik konularına eğilmiştir. Bu bağlamda elit, kitlesel ve evrensel yükseköğretim sınıflandırması ile bir çözüm önerisi getirmesi bağlamında alana katkı sunmuştur. Burton R. Clark ise üniversiteleri girişimci olarak dizayn edilmesini savunan bir düşünür olarak ön plana çıkmaktadır. Bu sayede yükseköğretim araştırmaları disiplininin doğuşunda sosyolojik ve örgütsel katkı vermiştir.

Tüm bu düşünürlerin eserleri ve sorun alanları kapsamında yükseköğretim araştırmaları disiplininin doğuşundan itibaren ortaya çıkan çözümlenmeleri ve değişimleri şu şekilde değerlendirebilmek mümkün olmaktadır. İlk yıllarda ana tema yükseköğretimin ekonomik büyüme ile ilişkisi bağlamında olurken, 1960'lı yılların nihayete erdiği dönemde üniversitelerin genişlemesi, kurumsal olarak çeşitlenmesi ve eğitimde fırsat eşitliği gibi temalar ön plana çıkmıştır. Toplumsal alanda önemli etkileri olan 1968 olaylarının merkezlerinden birisi üniversiteler olmuştur. Bu eylemlerin etkisi ile eğitimin nasıl yönetileceği, rehberlik ve müfredatta öğrenci temelli yaklaşımların geliştirilmesi konuları üzerinden çalışmalar yapılmış bu süreç personelin geliştirilmesine yönelik merkezlerin açılmasına neden olmuştur. 1970'lerin ortalarından başlayarak ise kitleselleşen üniversitelerden mezun olan öğrencilerin istihdam edilmesi sorunları, artan öğrenci sayıları ile değişken yetenekler, motivasyon ve kariyer planlamasına yönelik kaygılar artmıştır. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren ise yükseköğretimin değerlendirilmesi ve kalite konuları ön plana çıkmıştır. Bu süreçte Avrupa ülkelerinde de bu konular yoğunluklu olarak gündeme gelmiş ve disiplinin küresel olarak tartışılmasında yönlendirici olmuştur. 1990'ların sonu ve 2000lerden itibaren ise küreselleşme söylemi yükseköğretim araştırmaları disiplininde etkili olmuş, buna bağlı olarak da kitleselleşme,

uluslararasılaşma, piyasalaşma, Bologna süreci, hükümet-üniversite-sanayi işbirliği, kalite güvencesi ve akreditasyon vd. konular alanda daha yoğun bir şekilde tartışılır hale gelmiştir (Teichler, 1996; Kurtoğlu: 2019). Günümüzde de bu konuların alanda tartışıldığı gözlemlenebilmektedir.

Yükseköğretim araştırmaları alanının Türkiye’de de tartışıldığı ve giderek daha fazla sorunsallaştırıldığı gözlemlenebilmektedir. Bununla beraber alanın tartışılmasının henüz daha yeni olduğu söylenebilmekle beraber yükseköğretim üzerine ilginin yeni olduğunu söylemek mümkün olmamaktadır. Henüz daha Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasının ardından yapılan üniversite reformlarına yönelik raporlarda, tez çalışmasının odaklandığı 1980 sonrası dönemde ise hem raporlarda hem de yükseköğretim üzerine yazılan eserlerde hem yükseköğretiminin yönetimine ilişkin yazılan telif eserlerde görebilmek mümkün olmaktadır. Bu eser ve raporlarda yukarıda sayılan güncel sorun alanlarının neredeyse tamamına yönelik değerlendirmeleri giderek daha fazla görebilmek de mümkün olmaktadır.

Foucault’nun yöntem ve kavramları ile yükseköğretim araştırmaları alanında ortaya çıkan sorun alanlarını ele almak ve genişletmek mümkün görünmektedir. Çünkü Foucault’nun tarihsel yöntemi ile yükseköğretimi dönemselleştirmek, yükseköğretimin yönetimine ilişkin politikaları iktidar ilişkileri bağlamında incelemek için kullanmak mümkün hale gelmektedir. Söylem analiziyle ise yükseköğretim araştırmalarında politika belgelerinin incelenmesi, yükseköğretimin dönüşümünde ortaya çıkan söylemlerin analiz edilmesi ile yükseköğretim alanında ortaya çıkan normların nasıl şekillendiğini ortaya çıkartılmaktadır. Yönetimsel düzenek kavramının yükseköğretim araştırmaları alanında kullanılmasıyla da yükseköğretimin birçok farklı unsurunun nasıl iktidar ilişkileri içerisinde bir araya geldiği ve yükseköğretimi ne yönde etkilediğini gösterebilmek mümkündür. Bu kapsamda Foucault’nun yöntem ve kavramlarının değerlendirilmesi gereklidir.

Tez çalışmasında Foucault'nun yöntemi bütünsel olarak değerlendirilmiş ve bununda tarihsel bir yöntem olduğu kabul edilmiştir. Yükseköğretim üzerine yapılan analizde de eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirme yapabilmek amacıyla Foucault'nun tarihsel yöntemi benimsenmiştir. Foucault'nun tarihsel yönteminin ne olduğu, tarihi nasıl ele aldığı ve yöntemsel olarak nasıl kullanılacağına yönelik sorulara ilişkin bazı değerlendirmeler yapmak elzemdir. En başta Foucault'nun tarihe nasıl baktığı önem arz etmektedir. Ona göre tarihte süreksizlikler bulunmaktadır. Buradan anlaşılması gereken şey tarihi analiz ederken köken arayışından kurtulmak ve tarihin ulaşacağı nihai bir nokta olmadığını göstermektir dolayısıyla tüme varımsal değildir. Süreksizliğin yanı sıra, tarihte rastlantıları, olayları ve tikelliği ön plana çıkartmaktadır. Bu anlamda nedensel bir tarih anlayışını da içerisinde barındırmamaktadır. Foucault'nun tarih anlayışı makro bir tarih anlayışını içermemektedir. Çokça belirtildiği üzere devletlerin tarihi, hükümdarların tarihi veya Orta çağ tarihi gibi büyük anlatıları içeren makro bir tarihçiliği benimsememektedir. Bunun yerine doğrudan belli bir konuyu ve olayları ele alma eğilimindedir. Bu anlamda mikro tarihlere odaklandığını ifade edebilmek mümkündür. Foucault'nun tarihsel analizi günümüzün meşrulaştırılmasının bir aracı olarak değerlendirilememektedir. O, dönüşümlerin ve olayların nasıl gerçekleştiğini açıklamak için tarihsel yöntemden faydalanmaktadır. Foucault'nun tarihsel yöntemi ile yükseköğretim ele alındığında değişik dönemlerde ortaya çıkan sorun alanlarına yönelik o dönemde ortaya çıkan dönüşümleri ve sorun alanlarını, kendi özgülükleri içerisinde tartışmanın aracı olarak tarihsel yöntemden faydalanmak mümkündür.

Foucault'nun yöntemsel olarak en fazla başvurduğu ve bizimde tez çalışması kapsamında yükseköğretimdeki dönüşümleri anlayabilmek için başvurduğumuz analiz yöntemi söylem analizidir. Söylem en genel ifadesiyle söz söylemeyi ve hitap etmeyi, bir konu hakkında sözlü veya yazılı olarak beyanat vermeyi kapsamaktadır. Foucault'nun analizinde ise söylem bu anlamın ötesine geçmekte, sözlü ve yazılı alanın da dışına

çıkarak söylemin belirli birtakım olaylar çerçevesinde ele alınan bir analiz yöntemi olarak ortaya çıkmaktadır. Söylemin Foucaultcu yöntemle analiz edilmesi ile birbirleriyle rekabet eden söylemlerin hangisinin nasıl baskın hale geldiği, tekrarlandığı ve sistematik hale geldiği, söyleme ilişkin ifadelerin nasıl üretildiği, söylenebilecek ve söylenemeyecek ifadelerin nasıl tespit edileceği, bazı pratiklerin hem maddesel hem de söylemsel şekilde nasıl oluşturulduğunun tespit edilebilmesi mümkün hale gelmektedir. Yükseköğretimde siyasal iktidar başta olmak üzere birçok diğer kurumun birbirleriyle uyuşan ve rekabet eden söylemler oluşturdukları görülür. Bu söylemlerden hangilerinin hâkim hale geldiği, tekrar edildiği, sınırlarını çizdiği söylem analizi ile ortaya çıkartılabilmektedir. Buna ek olarak, kurumların belirtilen söylemlere göre nasıl dönüştüğü, söyleme uygun hangi idari kararlar alındığı ve uygulandığı da bu analiz ile belirlenebilmektedir.

Yöntemsel açıklamaların ardından ise tez çalışmamız bağlamında Foucault'nun kullandığı şekli ile çalışmanın temel kavramı olarak yönetsel düzenek açıklanmıştır. Yönetsel düzenek kavramının nasıl ele alınabileceği neden yönetsel düzenek olarak Türkçeleştirildiği ve yükseköğretim üzerine sonraki bölümlerde nasıl kullanılabileceği ifade edilmiştir. Yönetsel düzeneğe ilişkin olarak ise iktidar, bilgi, özne ve direniş kavramları değerlendirilmiş, yükseköğretim alanında nasıl kullanılabileceği üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

Yükseköğretimin tarihsel seyrini ve söylemleri takip ederken en kilit kavramlardan biri olan yönetsel düzeneklere başvurmak elzemdir. Yönetsel düzenek Foucault'nun tabiri ettiği şekli ile söylem, kurum, mimari yapı, düzenleyici karar, kanun, idari önlem, bilimsel sözce, felsefi, ahlaki ve hayırseverce önermeler gibi söylenmemiş ve söylenmiş şeylerin tamamından oluşan ve tamamen heterojen bir bütündür. Bahsedilen unsurların birbirleri ile ilişkileri ile oluşan şebeke ise yönetsel düzenektir. Tez çalışması kapsamında özgün bir kurguyla dörtlü kategori olarak tasnif edildiği haliyle söylemler, kurumlar, idari kararlar ve direnişler gibi unsurlar arasındaki ilişki odağa alınmıştır. Foucault belirtilen

unsurlar arasında örülen ağın niteliğine odaklanmaktadır. Öz olarak söylemsel ve kurumsal olarak tüm unsurlar arasındaki gerçekleşebilecek işlev ve konum değişikliklerinin arasında ‘bir tür oyun’ olduğu görülebilmektedir. İktidarın yükseköğretim alanında nasıl uygulandığının anlaşılabilmesi için yönetsel düzeneğin kullanılması işlevseldir. Belli sorun alanlarına yönelik olarak siyasal iktidar başta olmak üzere farklı aktörlerce yükseköğretim alanı üzerinde oluşturulan söylemlerin farklı dönemlerde nasıl işlediği görünebilir. Belirlenen söylemlerin uygulama alanı bulması için bazı yeni kurumların oluşturulması ve mevcut kurumların da uygun söyleme yönelik hareket etmesi gerekmektedir. Yükseköğretim alanında hangi kurumların bulunduğu, bu kurumların nasıl ihdas edildiği ve yönetsel düzenek bağlamında hangi işlevleri üstlendiğinin görülmesi sağlanabilir. Oluşturulan bu kurumların aldıkları idari kararlar da yönetsel düzenek için önem arz etmektedir. Hangi kurumların hangi kararları aldıkları ve bu idari kararların nasıl uygulandıkları tespit edilebilmektedir.

Bahsedilen süreci incelerken yönetsel düzenek ile ilişkili olarak ele alınan ve kilit noktada bulunan iktidar ile bilgi, özne, direniş ve yönetimsellik gibi birbiriyle yakından ilişkili kavramları açıklamak ve yükseköğretim alanında nasıl kullanıldığının da belirtilmesi gerekmektedir.

İktidar, Foucault’nun perspektifinden bakıldığında üzerinde en çok durulması gereken kavramlardan biri olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun nedeni Foucault’nun iktidarı yalnızca devletin veya siyasal iktidarın sahip olduğu bir şey olarak görme eğilimi yerine farklı iktidarlardan bahsetmesidir. Tutarlı, durağan ve birlikli bir kendilik şeklinde de ele alınamamaktadır. İktidar bir toprak parçası değildir. İktidarın sahip olunan ya da takas edilen bir mal da değildir. İktidar aynı zamanda özel mülkiyet olarak da görülemez. Analizinde mikro-iktidar konumlarına da yer vermektedir. Foucault iktidarı doğrudan analiz etmemekte bunun yerine iktidarın diğer mefhumlarla ilişkilerine dikkat çekmektedir.

İktidar ilişkileri vasıtasıyla yükseköğretim örneği ele alındığında siyasal iktidarlar, kurumlar, üniversite içi aktörler gibi iktidar odaklarının birbirleri ile ilişkileri ön plana çıkmaktadır. Burada sadece merkezi yönetimin yukarıdan aşağıya olan iktidarı değil diğer odaklarında etkileri ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda yükseköğretim alanı ile doğrudan ilişkili olarak değerlendirilebilecek iktidar ile bilginin, yükseköğretim örneğinde akademisyenler ve öğrenciler özelinde gerçekleşen iktidar ve özne ilişkisi ve yine yükseköğretimde kurumların, akademisyenlerin ve öğrencilerin direnişleri bağlamında örneklenebilecek iktidar ile direnişlerin ilişkisine de odaklanılmaktadır.

İktidar ilişkileri içerisinde bilginin önemli bir konumu bulunmaktadır. Modern dönemde bilginin üretim mekânı yükseköğretim kurumlarıdır. Burada hangi bilgilerin nasıl üretileceği disiplin hâline geleceği ve hangi bilgilerin dışlanacağı meselesi iktidar ilişkileri içerisinde önemli bir nokta olarak ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle yükseköğretim alanı aynı zamanda bilgi-iktidar alanı olarak ön plana çıkmaktadır. Çünkü bilgi iktidara ve iktidar da bilgiye sürekli eklemlenmektedir. İktidar işlerken sürekli olarak bilgiler üretmekte ve bu bilgilerin de iktidar ile etkileşim içerisinde olmaktadır. Tüm bunlara ek olarak bilgi bir iktidar olgusu olarak ele alındığında, söylemler, bilgi ve iktidarın birbiri olan girift ilişkilerine de gözden kaçırmamak gereklidir.

Özne ve öznel deneyim yükseköğretimin incelenmesinde Foucaultcu bakış açısıyla önemli bir yer tutar. Çünkü iktidar özneler oluşturur ve iktidar ilişkileri özneler üzerinde uygulanabilir. Özne konumunun olmadığı yerde iktidar ilişkisi yoktur (Deveci, 1999: 31). Burada öznenin verili bir şey ya da kendiliğinden olan bir şey olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Özne, doğal bir olgu değil tarihsel olarak oluşturulan bir şeydir. Yükseköğretim bağlamında değerlendirildiğinde özellikle akademisyenler ve öğrenciler akademik özneler olarak ön plana çıkmaktadırlar. Akademik özneler her dönemin yönetsel düzeneğine, dolayısıyla söylemlerine, kurumlarına, idari kararlarına ve direnmelerine göre şekillenmekte, önem kazanmakta, öznelenmekte ya da direnmektedir.

Bu özne konularının yönetsel düzenekler içerisinde nasıl dönüştüğü ve kurulmuş olan bu öznelerin nasıl özneleştikleri de iktidar ilişkileri içerisinde önemli bir yerde durmaktadır.

Yükseköğretimde direnişler de hem yönetsel düzeneğin bir unsuru hem iktidar ile ilişkileri hem de özneleşme bağlamında incelenmesi gereken noktalardan biri olarak ön plana çıkmaktadır. Yükseköğretim alanı aynı zamanda direniş alanıdır. Foucaultcu perspektifle bakıldığında da aslında her kuvvetin bir direniş kapasitesi olduğu görülebilmektedir. Dolayısıyla iktidar sadece bir direnişle ilişkisinde uygulanabilir. Çünkü iktidarların başka kuvvetleri etkileme kapasitesi olduğu gibi direnişlerden etkilenme kapasitesi de bulunmaktadır. Foucault'ya göre iktidara karşı direniş, iktidarın uygulanmasının bir parçasıdır (Foucault, 2015b: 177). Bununla beraber direnişlerin iktidarı dönüştürme kapasiteleri de vardır. Türkiye'de yükseköğretim üzerine farklı yönetsel düzeneklerdeki direnişler başlıklarında görülebileceği üzere bu direnişler sonraki dönemlerde ortaya çıkacak yönetsel düzenekleri zaman zaman etkilemiş ve dönüştürmüşlerdir.

Tüm bu kavramların yanı sıra yükseköğretimin dönüşümünün yönetsel düzenekler bağlamında yönetimsellik perspektifinden de ele alınması elzemdir. Çünkü Foucault, yönetsel düzenekleri yönetimsellik tartışmalarını odağa aldığı bir dönemde ele almıştır. Ayrıca yükseköğretim üzerine yapılan analizlerde yönetsel alana vurgu yapılması özellikle önemlidir. Yükseköğretim kurumları kamu yönetimi örgütlenmesi içerisinde yer almaktadır. Yükseköğretim yönetsel düzenek olarak düşünüldüğünde kurumların ve idari kararların etkili olması ve akademisyenlerin de kamu görevlisi olması bu anlamda dikkat çekilmesi gereken noktalardandır. Foucault'nun geç dönem çalışmalarında da devletin rasyonel yönetimi gibi konuları ele aldığı ve yönetimsellik olarak formüle ettiği çalışmaları yönetsel alana denk düşmektedir. Foucault yönetimsellik ile Orta çağdan gelen ve iktidarın doğrudan görünür olduğu bir yönetim sanatından, devlet aygıtının ilke

ve uygulama olarak rasyonelleştiği bir yönetime geçişi analiz etmektedir. Yönetimsellik ile devletin nasıl rasyonel olarak yönetildiği vurgulanmaktadır. Toplumun, kurumların ve bireylerin yönetimi bu anlamda önemli hale gelmektedir. Eğitimin yönetilmesi, bireylerin özneleşmesi ve kurumların yönetilmesi gibi konular ön plana çıkmaktadır. Sonuç olarak yönetimsellik ile başkaları üzerindeki iktidarın kullanılması ile öznelerin birbirleri ve başkayla olan ilişkilerini olanaklı kılan kendilik teknikleri arasındaki karşılaşma kastedilmektedir.

Nihayet bu bölümde ayrıntılandırılan yöntem ve kavramlara dair şunları söyleyebilmek bir sonraki bölümde yükseköğretim üzerine tartışırken bunların nasıl kullanılacağı üzerine de bazı ön değerlendirmelerde bulunulmak mümkündür. Tez çalışması bağlamında Foucault'nun kavram seti ve yöntemini merkezine alan bir analiz yöntemi ile yükseköğretim araştırmaları disiplini çerçevesinde Türkiye'de yükseköğretimi incelemek ideal ve hatta zorunludur. Daha açık ifade etmek gerekirse, yükseköğretimi yönetsel düzenekler çerçevesinde ele almak; farklı dönemlerde oluşan tarihsel toplumsal ve ekonomik kırılmalara paralel olarak oluşan yönetsel düzenekleri tespit etmek ve bunları yapı söküme uğratmak mümkündür. Bu süreçleri Foucault'nun değimiyle söylemsel ve söylemsel olmayan pratiklerin toplamı olarak görmek, geleneksel iktidar kalıplarının dışına çıkararak değerlendirmek de önemlidir. Bu örüntü içerisinde bir kurum olarak YÖK'e odaklanmak özellikle gereklidir. Bunun sebebi YÖK'ün bugün yükseköğretim için kilit ve merkezi bir noktada durmasıdır. Her cenahtan eleştirilmesine ve her gelen iktidarın kapatma veya reforma uğratma vaadine rağmen olağanca ağırlığı le yükseköğretimin en önemli aktörü olarak varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla YÖK'ün kuruluşundan itibaren yükseköğretimin -Foucaultcu anlamda-tarihinin yapılması bu tezde amaçlanmıştır. Bunu yaparken iktidar ilişkilerine, tarihsel toplumsal ve ekonomik kırılmalara; söylemlere, bu söylemleri destekleyen kurumlara ve idari kararlara odaklanmak gerekmektedir. Diğer taraftan iktidara içkin olarak ortaya çıkan ve dahası

karar alma süreçlerini etkileyebilme, değiştirme ve dönüştürme kapasitesi olan direnişleri de gözlemek ve analize dâhil etmek önemlidir. Bu sayede söylem, bilgi, özne ve direnişler bağlamında nasıl bir yönetsel düzenek ortaya çıktığı gün yüzüne çıkarılabilecektir. Dolayısıyla tezin ikinci bölümünde, burada ayrıntılandırılan yöntem ve kavramları ele alan ve Türkiye’de yükseköğretim sürecini değerlendiren bir analiz gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

2 TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI YÜKSEKÖĞRETİM YÖNETSEL DÜZENEKLERİ

Birinci bölümde Foucault'un teorik perspektifiyle arka planını oluşturmaya ve yükseköğretim araştırmaları alanında kavramların kullanılabilirlik potansiyelini ortaya koymaya gayret gösterilen tez çalışmasının bu bölümünde Türkiye özelinde 1980 sonrası yükseköğretimin dönüşümünün analizi yapılmaktadır. Bu analizi yaparken yöntemsel olarak Foucault'nun tarihsel yöntemi ve söylem analizinden yararlanılmış temel kavram olarak ise yönetsel düzenek benimsenmiştir. Yükseköğretimdeki dönüşümlerin Foucault'nun belirtilen yöntemleri ve kavramları ile analiz edilmesi, bu dönemdeki bilgi ve iktidar ilişkilerini, söylemler vasıtasıyla siyasal iktidarın ve diğer aktörlerin yükseköğretim üzerindeki etkisini ve bu etkinin akademisyenler, öğrenciler ve diğer bireyler ile toplumun geneli üzerinde nasıl işlediğini analiz etmeyi sağlar niteliktedir.

Foucault'nun tarihsel yöntemi, Türkiye'de 1980 sonrası dönemdeki dönüşümleri ele almak için önemli bir yöntemsel araç sağlamaktadır. Foucault'nun tarih anlayışı, öz olarak bilgi, iktidar ve özne oluşumları üzerine düşüncelerinin temel bir bileşeni olarak görülebilmektedir. Foucault'nun tarihsel yöntemi ile iktidarın, bilginin ve öznenin tarihini yaparken incelenen dönemin tarihsel koşullarını ve bu koşulların belirli düşünce biçimlerinin ve pratiklerin nasıl oluştuğunu anlaşılabilir. Bu bağlamda yukarıdaki bölümde ayrıntılı olarak verilen tarihsel yöntemin 1980 sonrası Türkiye'deki yükseköğretim sisteminin dönüşümünü anlamak için tarihsel yöntemin kullanımı işlevseldir.

Foucault'nun söylemsel analizi de 1980 sonrası dönemde Türkiye'deki yükseköğretimin YÖK'ün dönüşümünü incelemek için kullanılmaktadır. Foucault'ya göre söylem, yalnızca bir dilbilgisi veya iletişim meselesi olarak değerlendirilmemektedir. Bunun yanı sıra toplumsal yapıları, iktidar ilişkilerini ve

egemenlik biçimlerini yansıtan araç olarak değerlendirilmektedir. Söylem hem tarihsel yöntemle hem de iktidar ilişkileriyle önemli bağlantılar barındırmaktadır. 1980 sonrası süreçte Türkiye'nin yükseköğretimdeki dönüşümleri anlamak için YÖK'ün kurulması sürecinde, 28 Şubat sürecinde ve AK Parti siyasal iktidarları dönemindeki söylemlerin iktidar ilişkileri içerisinde nasıl işlediği bu bağlamda incelenmektedir.

Yükseköğretimdeki dönüşümleri yönetsel düzenekler olarak ele almak mümkündür. Yönetsel düzenek kavramı, söylemsel ve kurumsal unsurları bir arada incelemesi ve bu unsurlar arasındaki ilişkiyi yüzey alanına çıkartma potansiyeline sahip olması bağlamında yükseköğretimi ayrıntılı olarak incelenmeyi sağlamaktadır. Bu sayede Türkiye'de yükseköğretimin farklı bakış açılarıyla incelenmesi ve iktidar ilişkilerinin görünür kılınmasını mümkün hale getirmektedir. Bu kapsamda Türkiye'de yükseköğretiminin dönüşümünde farklı dönemlerde oluşan yönetsel düzenekler bu tez çalışmasında vurgulandığı ve özgün bir kurguyla dörtlü kategori olarak tasnif edildiği haliyle söylemler, kurumlar, idari kararlar ve direnişler gibi unsurlar arasındaki ağırlar vasıtasıyla incelenmektedir.

Türkiye'de modern anlamda üniversiteyi Darülfünûn ile başlatabilmek mümkündür (Gözübüyük ve Tan, 2004: 553; Tekeli, 2011). Cumhuriyetin kurulmasını müteakiben 1933 yılında von Humboldt²⁰ modelinin etkin olduğu yeni bir üniversite yapılanmasına gidilmiştir. Bu dönemde merkez örgütlenmesi içerisinde ve MEB bünyesinde üniversiteler yeniden tasarlanmış, Darülfünûn'un Cumhuriyet devrimlerine yönelik olarak yeterince dönüşüm gösteremediği eleştirisi üzerine İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmüş, Mülkiye ve Hukuk Mektebi gibi yapılar ise Ankara Üniversitesi çatısı

²⁰ İlk bölümde açıklandığı üzere Humboldt modelinde: Araştırma ve eğitim birbirinden ayrılmaz bir bütünlük içerisinde yürütülmesi; Beşeri bilimler ve doğa bilimleri birlikte üniversitenin çekirdeğini oluşturması; Üniversitede akademik özgürlük olması gibi ilkeleri ön plana çıkartmaktadır.

altında birleştirilmiştir. 1946 yılında ise çok partili hayata geçişin etkileri sonucu üniversiteler 4936 Sayılı Kanun ile idari ve bilimsel olarak özerkleştirilmiş, bununla beraber özü itibari ile Humboldt modeline bağlı kalınmıştır (Türel, 2004: 14). 1954 yılında ise kanunda yapılan değişiklik ile MEB'e öğretim üyelerini Bakanlık emrine alma yetkisi verilmesi ile merkezi idarenin üniversitelere müdahalesi kolaylaşmıştır. (Gözübüyük ve Tan, 2004: 554). 1960 Müdahalesi ve 1961 Anayasası'nı takip eden dönemde üniversitelere bilimsel ve idari açıdan yeniden özerklik tanınmış, MEB'in üniversiteler üzerindeki etkililiğinin önüne geçilmiştir. Fakat devam eden süreçte çeşitli düzenlemelerle yeniden devletin üniversiteler üzerindeki kontrolünün artırılmasına çalışılmıştır. Buna örnek olarak 1973 yılında 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu ile YÖK benzeri bir organizasyon ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın yetkileri yükseköğretim sisteminde artırılmaya çalışılmış ancak Anayasa Mahkemesi kararı ile bu düzenlemeler iptal edilmiştir (Mevzuat.gov.tr).

1980 sonrası dönemde Türkiye'de hem siyasi hem de sosyo-ekonomik açıdan büyük dönüşümler yaşanmıştır. 1980 Askeri Darbesi, Türkiye'de devletin, toplumun ve eğitim sisteminin temel yapısında bazı önemli değişikliklere sebep olmuştur. Darbenin yükseköğretim alanındaki bir sonucu olarak 1981 yılında yükseköğretimi koordine eden ve yönlendiren bir kurum olarak YÖK kurulmuştur. Türkiye'nin yükseköğretiminde teşkil edildiği günden itibaren en etkili yapılardan biri olagelen YÖK, aynı zamanda en tartışmalı kurumlardan birisidir. Bu tartışmaların odağını genellikle YÖK'ün varlığı ve yetkilerinin genişliği oluşturmaktadır. Kurulduğu günden bugüne farklı cenahlardan akademisyenler, medya organları, siyasetçiler vb. aktörler tarafından eleştirilmiş; kurumun yetkilerinin azaltılması ve bu yetkilerin yükseköğretimin koordinasyonu ile sınırlanması üzerine görüş belirtilmiştir (Çetinsaya, 2014; Gür ve Çelik, 2011; Özcan, 2009). Geçmişten günümüze ise siyasi partilerin seçim programlarında YÖK'ün kaldırılması sürekli gündeme gelmiştir ve halen gelmektedir. Bununla birlikte bahsedilen

partiler siyasal iktidar olduklarında ise kurulu kaldırmadıkları gibi daha da güçlendirmişlerdir. Yükseköğretim üzerindeki etkisi daima tartışmaların odağında olagelmış bir kurulun her yönüyle ele alınması elzemdir.

Yukarıdaki bölümlerde başlıklandırılan kavramlar ışığında YÖK'ün yönetsel düzenek içerisinde önemli bir kurum olarak ortaya çıktığı iddia edilmektedir. YÖK'ün yükseköğretim sistemi içerisindeki konumu odağa alınarak, yine yükseköğretimdeki belirli bir davranış biçiminin ya da olgunun sorun olarak algılanması, bu soruna yönelik bir söylem oluşması ve belli düzenlilikler içerisinde tekrar etmesi, kurallar oluşturması, bu kurallara yönelik olarak kurumların meydana gelmesi ile ilgili aktörlerin bu bilinç ilişkisini ne kadar kabul ettiklerinin analizi de bu kapsamda yapılmaktadır. Dolayısıyla bu tezde bahsedilen tüm aşamalara yer verilmeye çalışılmakla birlikte özellikle yükseköğretimin bir sorun alanı ve söylem olarak inşa edilmesi ile buna yönelik oluşturulan kurum olan YÖK'e özellikle değinilmekte, iktidar ilişkileri bağlamında nasıl konumlandığı, dönüştüğü ve diğer aktörleri dönüştürdüğü üzerinden bir analiz gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Yükseköğretimin günümüze değin dönüşümünü söylemler, kurumlar, idari kararlar ve direnişler arasındaki ağların analiz edildiği bir yönetsel düzenek olarak ele almak süreci kristalize edebilmek ve doğru anlayabilmek için önem arz etmektedir. Bu bağlamda bazı dönemselleştirmelere gitmek işlevsel görünmektedir. Şüphesiz bu dönemselleştirme çabası bir ilk değildir. Daha önce yapılan çalışmalarda da bazı dönemselleştirmelere gidildiği izlenebilmektedir. Örneğin Gür ve Çelik (2011) daha önce de belirtildiği üzere SETA raporunda, Yükseköğretimin ve YÖK'ün evrimini dört döneme ayırmaktadır. Bunlardan ilki 1981 ve 1988 yılları arası YÖK'ün kuruluş sürecini ele alan 12 Eylül sonrası 'otoriter dönem'; ikincisi, 1989 ve 1996 yılları arasında kalan ve siyasal iktidarların YÖK'e ilişkin reform süreçlerini ve planlarını kapsayan dalgalı dönem; 1997 ve 2007 yıllarını içerisine alan ve 28 Şubat 1997 tarihinde toplanan

MGK'nın kararlarıyla başlayan '28 Şubat sonrası baskıcı dönem' ve 2007 sonrasında Prof. Dr. Yusuf Ziya Özcan'ın YÖK Başkanı olarak atamasıyla başlayan 'Normalleşme' dönemidir.

Diğer taraftan Okçabol (2021) çalışmasında dönemselleştirmeyi YÖK Başkanlarının görev süreleri açısından ele almaktadır. Buna göre YÖK'ün kuruluşundaki başkanı Prof. Dr. İhsan Doğramacı'dan başlayarak Prof. Dr. Yekta Saraç'a değin her bir YÖK Başkanını ve icraatlarını yükseköğretimdeki dönüşümler bağlamında ayrı birer başlıkta ele değerlendirmiştir. Mevcut YÖK Başkanı Prof. Dr. Erol Özvar'ı ise kitabın yazıldığı tarihlerde henüz atandığı için analizine dâhil etmemiştir. Daha önce de belirtildiği gibi Okçabol'a göre YÖK, başkanlarına; üniversiteler de YÖK'e göre konum almaktadır. Bu bize göre de kısmen doğru bir yöntemdir ancak göz ardı edilmemesi gereken nokta yükseköğretimin dönüşümünde yalnızca YÖK'ün ve başkanlarının değişiminin ele alınması değil, cumhurbaşkanları ve siyasal iktidarların da değişimleri ile ülkede meydana gelen ekonomik ve toplumsal krizlerin ayrıca bu krizlerden etkilenen aktörlerin analize dâhil edilmesi gerekliliğidir. Bu sayede Foucaultcu bakış ile oluşan yönetsel düzeneğin analizi mümkün olabilecektir (tablo 1).

Bu tez çalışmasında Türkiye'de 1980 sonrası süreçte yükseköğretimin dönüşümü üç ayrı dönemde ele alınmıştır. Bilgi-iktidar ilişkileri, söylemler ve kurumsal pratiklerin tamamını içerimleyen yönetsel düzenekler bağlamında dönemselleştirmeler ve sorular aşağıdaki gibi planlanmıştır:

1. YÖK'ün kuruluş sürecindeki yönetsel düzenek (1980 Askeri Darbesi sonrası dönem)
 - Söylemler bağlamında darbenin ardından yükseköğretim alanında hangi söylemler egemen olmuştur? Güvenlik, milli birlik ve güvenlik gibi söylemler nasıl etkin hale gelmiştir?

- Darbenin ardından yükseköğretim alanında nasıl bir kurumsal yapılanma olmuştur? YÖK'ün kuruluşu ve işleyişi nasıl şekillenmiştir?
- Yükseköğretimde hangi idari kararlar alınmıştır? Hangi politika belgeleri, kanunlar ve yönetmelikler yükseköğretimi etkilemiştir?
- Bu süreçte hangi direniş örnekleri görülmüştür ve hangi karşı söylemler geliştirilmiştir?

2. 28 Şubat 1997 MGK kararları sonrasında oluşan yönetsel düzenek

- 28 Şubat sürecinde yükseköğretim alanında hangi söylemler ortaya çıkmıştır? Laiklik, demokrasi gibi söylemler yükseköğretim alanında nasıl etkili olmuştur?
- 28 Şubat sürecinde yükseköğretim alanında nasıl bir kurumsal dönüşüm yaşanmıştır ve söylemlerin uygulanmasında nasıl bir etkisi olmuştur? Disiplin soruşturmaları vb. süreçler nasıl bir etki yaratmıştır?
- Yükseköğretim alanında YÖK ve diğer aktörler hangi kararları almışlar, hangi politikaları uygulamışlar ve bu politikaların sonuçları neler olmuştur?
- 28 Şubat sürecinde başta öğrenci direnişleri olmak üzere hangi direnişler yaşanmış ve sonuçları neler olmuştur?

3. AK Parti siyasal iktidarları döneminde oluşan yönetsel düzenek

- AK Parti siyasal iktidarları döneminde yükseköğretim alanında hangi söylemler öne çıkmıştır?
- AK Parti siyasal iktidarları döneminde yükseköğretimde nasıl bir kurumsal dönüşüm yaşanmıştır? YÖK ve diğer kurumların yapısal dönüşümleri neler olmuştur?

- AK Parti siyasal iktidarları döneminde yükseköğretim politikalarında hangi idari kararlar alınmıştır ve hangi dönüşümler yaşanmıştır?
- AK Parti siyasal iktidarları döneminde yükseköğretimde hangi direniş örnekleri görülmüştür ve bu direnişlerin yönetsel düzenek üzerinde nasıl etkileri olmuştur?

Yukarıda ifade edilen dönemlerin her biri aşağıdaki bölümlerde ayrıntılandırılacağı üzere yükseköğretimdeki belli önemli dönüşümlere ve krizlere karşılık gelmektedir. Fakat bu krizler çoğunlukla yalnızca yükseköğretime özgü şekilde ortaya çıkmamışlardır. Türkiye’de yaşanan tarihsel, toplumsal, yönetsel ve ekonomik krizler ile birçok defa iç içe girmişlerdir. Bu krizlerle ortaya çıkan ve farklılaşan dönemlerin her birinde söylemlerin, kurumların, idari kararların ve direnişlerin farklılaştığı izlenebilmektedir. Bununla beraber aşağıda verili olduğu üzere bazı noktalarda göze çarpan süreklilikleri de gözden kaçırmamak gerekmektedir. Bahsedilen her dönemde oluşan yönetsel düzeneğin nasıl oluştuğu ile yönetsel düzenek içerisinde söylemsel ve kurumsal unsurlar arasındaki ilişki ağlarının niteliğinin açıklanması önem taşımaktadır. Tez çalışmasının ikinci bölümü bu çaba ile inşa edilmiştir ve bahsedilen hususlar aşağıdaki başlıklarda ayrıntılandırılmaya çalışılmıştır.

Tablo. 1: Yükseköğretimin ve YÖK'ün tarihsel süreci

Cumhurbaşkanı	YÖK Başkanı	Kırılmalar
	İhsan Doğramacı 21.12.1981-09.07.1992	12 Eylül 1980 Askeri Darbesi
Kenan Evren 09.11.1982		
Turgut Özal 09.11.1989		
	Mehmet Sağlam 15.07.1992-03.11.1995	
Süleyman Demirel 17.04.1993		
	Kemal Gürüz 06.12.1995-06.12.2003	28 Şubat 1997 Tarihli MGK kararları
Ahmet Necdet Sezer 16.05.2000		
	Erdoğan Teziç 09.12.2003-09.12.2007	3 Kasım 2002 – AK Parti'nin siyasal iktidar olması
Abdullah Gül 28.08.2007		
	Yusuf Ziya Özcan 11.12.2007-11.12.2011	21.10.2007 Referandumu
	Gökhan Çetinsaya 11.12.2011-06.11.2014	
Recep Tayyip Erdoğan 28.08.2014 (1. Dönem)		
	Yekta Saraç 11.11.2014-30.07.2021	Yeni YÖK söylemi
		15.07.2016 Darbe Girişimi
Recep Tayyip Erdoğan 24.06.2018 (2. Dönem)		
	Erol Özvar 30.07.2021-Halen	11 Mart 2020 İlk Covid-19 Vakası
Recep Tayyip Erdoğan 28.05.2023 (3. Dönem)		

Kaynak: Gür & Çelik (2011); YÖK (2021) <https://www.yok.gov.tr/kurumsal/baskanlarimiz> ve Cumhurbaşkanlığı'ndan (2022) <https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/> derlenerek yazarca oluşturulmuştur.

2.1 YÖK'ÜN KURULUŞ SÜRECİNDE OLUŞAN YÖNETSEL DÜZENEK

Türkiye’de 1980 yılının 12 Eylül’ünde, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin emir-komuta silsilesi içerisinde ve Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren öncülüğünde sivil demokratik kurumların işleyişine askeri bir darbe yapılmış ve ülkenin yönetimi Milli Güvenlik Konseyi’nce (M.G.K.) yürütülmeye başlanmıştır. M.G.K. siyasal iktidar hâline gelerek en önemli iktidar odaklarından biri hâline gelmiştir. Bu konseyin içerisinde genelkurmay başkanının yanı sıra kuvvet komutanları da yer almıştır. Konseyin idareyi ele alması ile 1961 Anayasası’nın işleyişi askıya alınmış, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ve hükümet lağvedilmiş, siyasi partiler kapatılmış ve yükseköğretim alanında ise akademisyenlerin siyaset yapmaları yasaklanmıştır. Özetle siyasetin ve kamu yönetiminin olağan işleyişi dondurulmuş, M.G.K.’nın yürürlükte olduğu iki yıl süresince olağanüstü bir ara rejim dönemi yaşanagelmiştir.

12 Eylül 1980’de Türkiye’de yaşanan darbe hayatın her alanına sirayet etmiştir. Bununla beraber bu durumdan en çok etkilenen alanlardan birinin yükseköğretim sistemi ve üniversiteler olduğu iddia edilebilir. Bunun nedeni darbeyi yapanlar tarafından, darbe öncesi kaotik durumun ve sosyal çekişmelerin baş sorumlularından biri olarak üniversitenin görülmesidir (Derman, 1990: 49; Dölen, 2010: 115). Bu darbe sonrası dönemde yükseköğretimde yeni bir yönetsel düzeneğin inşa edildiği iddia edilmektedir. Bu minvalde darbeyi yapanlar tarafından yükseköğretim üzerine temel bir söylemin oluşturulduğu izlenebilmektedir. Genele dair oluşturulan söylem ‘milli kültürün bozulması’ ve ‘milli birlik’, üniversite üzerinde yapılacak dönüşümlerde de başat bir yerde durmuştur. En temelde güvenlik söylemi ve milliyetçi söylem bu anlamda öne çıkmıştır. Buna göre üniversitelerin daha sıkı bir şekilde denetlenmesi ve ‘anarşi’ ortamının ortadan kaldırılmasına yönelik bazı söylemler gündeme gelmiştir. Milliyetçilik

temel vurgulardan biri olmuş ve ilgili kanunda nasıl bir milliyetçi gençlik oluşturulacağına yönelik ödevler de yer almıştır. Bunun yanı sıra üniversitede mevcut olduğu iddia edilen yönetim, özerklik ve kitleselleşme gibi sorun alanlarına yönelik söylemler ise yönetsel düzenek kapsamındaki dönüşümün görünür ve meşrulaştırıcı kısmını oluşturmuştur. Ayrıca 24 Ocak 1980 ekonomik kararları ile oluşan devletin ‘serbest piyasa ekonomisi’ne geçmesi, uluslararası sermaye ile uyum içinde olunması, kamunun ekonomi içerisindeki payının azaltılarak özel kesimin öne çıkartılması gibi kararlar üniversite sistemine de sirayet etmiştir (Okçabol, 2021: 79). Bu kararların 1980 Askeri Darbesi sonrası da benimsenmesiyle de vakıf üniversitelerinin kurulması başta olmak üzere bazı önemli düzenlemeler yapılmıştır. Söylemin desteklenmesi ve uygulanmasının bir aracı olarak yeni bir yükseköğretim yasaı çıkartılmış, bir üst kuruluş şeklinde YÖK kurulmuş ve üniversitelerin bu şekilde denetlenmesi ve dahası yeniden tasarlanması hedeflenmiştir. Dönemin mevcut siyasal iktidarının YÖK aracılığı ile üniversiteleri denetlemesi ve özneleştirme pratiklerini uygulaması da bu minvalde gerçekleştirilmiştir. Buna karşılık olarak farklı karşıt söylemler, istifalar vd. bazı önemli direniş pratikleri de bu süreçte görülmüştür. Görüleceği üzere 1980 Askeri Darbesi sonrasında özellikle YÖK’ün kurulması ile başlayan süreçte yeni bir yönetsel düzenek oluşmuştur. Bu düzeneğin nasıl işlediği de aşağıdaki başlıklarda ayrıntılandırılmaktadır.

2.1.1 Söylem

Söylem ilgili bölümden hatırlanacağı üzere Foucault’nun analizinde önemli bir noktada durmaktadır. Çeşitli iktidar odaklarınca meydana getirilen söylemin nasıl oluştuğu, düzenli ve sistematik hale geldiği, sınırlarının nasıl belirlendiği ve yeni ifadeleri nasıl yaratacağının belirlenmesi gibi süreçlere odaklanılması gereklidir Yükseköğretim alanında ve YÖK’ün kuruluş döneminde oluşan söylemi ele alırken, söylemdeki bu noktaları dikkate alarak yüzey alanına çıkartmak gereklidir.

Tez çalışmasının iddiası bağlamında 1980 sonrası Yükseköğretime ilişkin oluşan yönetsel düzeneğe dair söylemlerin üniversitenin ülkedeki sorunların kaynağını teşkil ettiği ve milli birliği bozduğu üzerinden gelişen milliyetçi ve güvenlikçi bir söylem olduğu söylenebilmektedir. Bu söyleme bağlı olarak üniversitenin içsel sorunlarından bahseden, dönüşümü bu bağlamda meşrulaştıran söylemlerde görülmektedir.

YÖK'ün kuruluşunda oluşan söylem dikkatlice incelendiğinde, ekseriyetle bu kurumun kuruluşundan önce yükseköğretimdeki koşullar ve sorun alanları, nedensellik bağı çerçevesinde ifade edilmiştir. Bu sayede söylemin meşruluğu bağlamında bir zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. Söylem, hem darbe yöneticilerinin röportaj ve beyanatlarında hem de akademi içerisinden kişilerin eserlerinde yer bulmakta ve tekrar etmektedir. Buna göre 1961 Anayasası üniversitelere idari ve akademik düzlemde geniş özgürlükler vermiştir ancak bu özgürlükleri denetleyici mekanizmalar kuramamışlardır. Ayrıca 1960'ların sonlarından başlayarak ideolojik ayrımlar temelinde üniversitelerde baş gösteren öğrenci olayları vesilesiyle üniversitelerin toplum nezdinde 'anarşi yuvası' olarak görüldüğü ifade edilmiştir (Demir, 2008: 8; Gür ve Çelik, 2011: 14). İlk YÖK Başkanı olan Prof. Dr. İhsan Doğramacı da 'politik süreçlerin, üniversitelerin akademik işlevlerini yerine getirmesine müsaade etmeyecek boyutlara ulaştırdığı' söylemi vasıtasıyla gerek üniversitelerde rektörlerin seçim usulü gerek akademik terfiler ile üniversiteler arasındaki eşgüdüm ve işbirliklerinin sağlıklı olmadığını ifade etmiştir (Doğramacı, 1985).

M.G.K.'nın ve Evren'in üniversiteye yönelik algıları olumsuzdur. Öyle ki üniversiteye 'kötülüklerin kaynağı olan, dersi verilip uslandırılması gereken bir kurum' olarak bakmaktadırlar (Tekeli, 2010: 204). Birçok söylev ve demeçlerinde bu karşıtlığın izlerini gözlemleyebilmek mümkün olmaktadır. Buna göre Evren'in Fransa'da halen günlük yayımlanan ve uluslararası etkinliği olan *Le Figaro* gazetesine verdiği demeçte 12 Eylül öncesi süreçte üniversite ve okulların anarşi ve terör arenası hâline getirildiği ve

kendilerinin bu müesseseleri gerçek birer eğitim kurumu hâline getirmek üzere tedbirler aldığını ifade etmiştir. Evren, bunun yanı sıra bu tedbirlerin de yakın zamana dek kenara bırakılan *‘Türk’e özgü, asrın en mükemmel ideolojisi olan Atatürkçülük’* temelinde olduğunu beyan etmiştir. Evren, Diyarbakır Tıp Fakültesi Eğitim Hastanesi’nin açılışında yaptığı konuşmasında ise üslup olarak oldukça serttir ve üniversite öğretim üyelerini, kendilerine verilen harcırahı az bulup ilgili etkinliğe gelmemeleri iddiası üzerine vatana ve millete hizmeti para ile ölçtükleri ithamında bulunmuştur. O bu durumu üniversite özerkliğine bağlayarak, *‘Bu özerklik değildir. Bu, devletin karşısına dikilmek demektir’* şeklinde eleştirmiştir (Evren, 1981; Tekeli, 2010: 204).

M.G.K.’nın milliyetçi ve güvenlikçi söylemleri oluşturulmak istenen yönetsel düzeneğin ne yönde işletilmesinin istendiğini de gösterir niteliktedir. Yapılmak istenen üniversitelerin kontrol altına alınması, akademisyenlerin ve öğrencilerin oluşturulmak istenen milliyetçi değerlere bağlı ve siyasal iktidarla uyumlu bir temelde özneleşmesidir. Bu temellendirmeler YÖK’ün kuruluşunu ve yeni oluşturulan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nu meşrulaştıran söylemler olmuştur. 2547 sayılı Kanun ve YÖK’ün kuruluşunda ise yeni oluşan söylemi görebilmek mümkündür (Mevzuat.gov.tr).

2547 Sayılı Kanun’da yukarıda sayılan 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi öncesine yönelik oluşan duruma dair söylemin yansımalarını görebilmek mümkündür. Kanun, ‘milli birlik’ söylemini ön plana almış görünmektedir. Dolayısıyla oluşan söylem milliyetçi bir tonda ve üniversiteden çıkan öğrencilerden beklenenleri gösterir niteliktedir. Bu bağlamda öğrenciyi siyasal iktidarın beklentileri doğrultusunda özneleştirmeyi amaçlayan bir yapıyı kurmaya gayret ettiği de gözlemlenebilir. Bilimsel özgürlük, evrensellik gibi temalar daha geri plana itilirken, ‘aşırı’ fikirlere karşı gençleri esirgeyen bir yapılanma olduğu iddiası da görülür. Yükseköğretim Kanunu’nun ve YÖK’ün en patolojik yanının ise yükseköğretim kurumlarının bilimsel faaliyetlerin yapıldığı ve öğretildiği bir alandan ziyade, üniversite aktörlerini ‘terbiye’ etme amacını

içerimleyen ideolojik ve dogmalara dayanan bir kurum olarak tasvir etmiş olmasıdır (Küçükcan ve Gür, 2009: 158-159). Bu da yönetsel düzeneğin söylemsel temelde esas işlevini gösterir niteliktedir.

Yukarıda sayılan ve 'milli birlik' temelli olarak nitelenebilecek söyleme dayanarak ve buna ek olarak yükseköğretimdeki eksiklikler ile 1980 sonrası düzenlemenin gerekliliğine ilişkin oluşan ve müdahaleyi meşrulaştırıcı birtakım söylemler de ön plana çıkmıştır. Bu söylemler esasen ilk söylemin yani milli birlik söylemini destekleyici ve kurumlar ve idari kararları ile haklı gösterici bir hüviyet taşımaktadır ve temelde şu sorunlar üzerinden özetlenebilmektedir (Gür ve Çelik, 2011: 15; Tunçay, 1984: 682).

- Seçim usulüne dayanan yönetim özerkliğinin işlerliğine yönelik sorunlar.
- Yeni kurulan taşra üniversitelerinde gerekli akademik kadroların oluşturulamaması.
- Genel düzenlemelerin ve koordinasyonun eksik olması.
- Eğitimlerde, araştırmalarda ve yayınların yapılmasında nesnel ve etkin bir denetim sisteminin mevcut olmaması.

Bahsedilen sorunlar kapsamında Doğramacı (Doğramacı, 1992) 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nu ile getirilen hükümlerin görünürdeki temel hedeflerini şu şekilde sıralamıştır:

- Yükseköğretim çağındaki gençlere daha çok öğrenim imkânı sağlamak amacı ile yükseköğretim kurumlarının sayısını artırmak, bunları yurt sathına yaymak ve büyük ihtiyaç duyulan ara insan gücünü yetiştirmek üzere meslek yüksekokullarına önem vermek;
- Yüksek nitelikte ve yeter sayıda öğretim elemanı yetiştirmek için tedbirler almak;

- Eğitimin kalitesini yükseltmek, araştırmaları sayı ve nitelik yönünden geliştirmek için gerekli çalışmaları yapmak.

Söyleme yönelik köken arayışı ve tarihsel temellendirmelerin izleri ayrıca 1933 yılında İstanbul Darülfünûn'nun 14 maddelik 2252 sayılı Kanun vasıtasıyla kapatılarak İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmesi sürecinde alınan idari kararlar da örnek olarak verilmiştir. Doğramacı'ya göre (Doğramacı, 1985: 667) 2547 sayılı Kanun ve YÖK, Atatürk döneminde oluşturulan düzenlemelerin bir devamı ve tamamlayıcısı niteliğindedir.

Bu dönemde ortaya çıkan ve dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise piyasalaşma olarak nitelendirilebilecek dönemin politikalarına yönelik söylemlerdir. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrası bilim-teknoloji ile sosyal ve iktisadi politikalar bakımından başka bir döneme girişilmiştir. Bu süreçte üniversite sistemi köklü bir dönüşüm içerisine girmiş, üniversitelerin misyonu neo-liberal bir çizgide tarif edilmiş, 1990'lı yılların ilk yarısından itibaren ise global piyasa eksenli bir dönüşüm yaşanmıştır (Özuğurlu, 1998: 3). Ulusal, uluslararası kuruluşlar ve sanayi birlikleri gibi çeşitli aktörler bu süreçte yer almıştır YÖK'ün söylemlerinde piyasa üniversite sanayi işbirliği gibi kavramlara rastlanır olmuş bunun sonucunda da kurumlar başlığında ifade edileceği üzere vakıf üniversiteleri kurulmuştur. Bu söylem genel olarak şu başlıklarda sıralanmaktadır (Mızıkcacı, 2022: 36):

- Devlet üniversiteleri bütçe yetersizlikleri nedeniyle eğitim ve araştırma niteliğini yitirmiştir,
- Yükseköğretime olan aşırı talep devlet üniversiteleri tarafından karşılanamaz durumdadır,
- Devlet üniversiteleri kendilerini yenileyememekte ve çağın gerekliliklerine cevap verememektedirler.

Sonuç olarak bu yönetsel düzenekler bağlamında oluşturulan söylemlerden şu çıkarımları yapabilmek mümkündür. Makro ölçekte 1980 ve sonrası dönem yalnızca Türkiye’de değil, dünyada da toplumsal ve ekonomik önemli değişimlerin olduğu bir dönemdir. Türkiye’de de bu dönüşümlerin izleri görülmektedir. Bu dönem Türkiye için daha olağan üstü bir dönüşümü ifade etmektedir. Askeri Darbe ile siyasetin ve kamu yönetiminin tüm işleyişi değişmiştir. Bu değişimden yükseköğretim de payını almıştır. En başta darbenin meydana gelmesinden sonra siyasal iktidar hâline gelen M.G.K.’nın yükseköğretime yönelik bakış açısı ve yükseköğretime yönelik uygulanmak istenen iktidarın yönü ve niteliği önemli hale gelmektedir. Bu durumu söylemlerde gözlemlemek mümkündür. Gerek Evren’in verdiği röportajlar gerek YÖK Başkanı’nın yazılarındaki söylemler yükseköğretimde yapılmak istenen dönüşümü gösterir niteliktedir. Burada sorun alanları olarak yükseköğretim alanının fazla özerk olduğu, anarşi ortamına yol açtığı vb. niteliklemlerle yükseköğretimin siyasal iktidarın etkisine girmesi ve milliyetçi öğeleri içerisinde barındırmasının çeşitli söylemsel pratiklerle ön plana çıktığı görülebilmektedir. Burada sadece verilen beyanatlardan ötesinde söylemle ortaya çıkan, tekrar edilen ve sınırları belirlenen fiili durumda analizin yapılması elzemdir. Bu bağlamda kurumların, alınan idari kararların ve hâkim söylemin dışında Askeri Darbeye, yükseköğretime ve YÖK’e yönelik karşıt söylemlerin de önemi ortaya çıkmaktadır. Karşıt söylemler direnişler başlığı altında verilmektedir. Bunun sebebi karşıt söylemlerin daha çok direnişlere içkin olmasıdır ve direnişler vasıtasıyla yönetsel düzeneği etkileme kapasitesi bulunmasıdır.

2.1.2 Kurumlar

Yönetsel düzeneğin oluşumunda söylemlere içkin olarak kurumların da önemli bir işlevi vardır. Çünkü Foucault’nun kullandığı şekliyle söylemsel ve söylemsel olmayan mefhumların tamamı yönetsel düzeneğin parçalarıdır. Kurumlar, söylemlerin uygulanmasının bir aracı olarak işlev kazanmaktadır. Deliliğe ilişkin söylemde akıl

hastanesinin, suça ilişkin söylemde hapislihanenin inceleme nesnesi olarak alınması gibi, yükseköğretime ilişkin yönetsel düzeneden bahsederken de üniversiteler ve onlara ilişkin kurumların analiz edilmesine ihtiyaç vardır. Tez çalışması bağlamında bu kurumların en önemlisi ve odağımız YÖK olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda 12 Eylül Darbesi'nin yükseköğretime yönelik oluşturduğu söylemin ardından yükseköğretimin tek çatı altında toplanması, kontrol edilmesi, üniversite bileşenlerinin yeni söyleme göre dönüştürülmesinin bir aracı olarak yeni bir yükseköğretim yasasının oluşturulması ve YÖK'ün kurulması gündeme gelmiştir.

2.1.2.1 Yükseköğretim Kurulu (YÖK)

1980 sonrası dönemde yükseköğretim alanında oluşturulan yönetsel düzeneğin en önemli kurumsal aktörlerden birisi YÖK olarak öne çıkmaktadır. YÖK esasen yeni bir kurum olarak doğmamıştır. 12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin komuta kademesinin dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a verdikleri bir muhtıra ile Başbakanlığını Süleyman Demirel'in yaptığı 32. Türkiye Hükümeti'nin istifasına yol açan sürecin önü açılmıştır. Bu süreç sonunda kurulan Nihat Erim'in başbakanlığını yaptığı hükümetin ilk icraatlarından birisi, özgürlüklerin kısılmaya çalışıldığı bir Anayasa değişikliği, yeni bir yükseköğretim kanunu ve "Yükseköğretim Kurulu" olarak kurulan bir yapı olmuştur. 1961 Anayasasının 120. Maddesinde yapılan bir değişiklik ile 'üniversiteler üzerinde Devletin gözetim ve denetim hakkı' ihdas edilmiş bunun yanı sıra da Bakanlar Kurulu'na üniversitelerin idaresine el koyma hakkı verilmiştir (RG, S. 13964; 22 Eylül 1971). Ardından çıkartılan 1750 sayılı Yükseköğretim Kanunu vasıtasıyla da Yükseköğretim Kurulu ve Üniversite Denetleme Kurulu gibi iki yeni kurum kurulmuş ve bu kurumlar merkezi yönetimin üniversiteleri gözetim altına alması ve disipline etmesinin bir aracı olarak ihdas edilmişlerdir (Mevzuat.gov.tr; 1750 Sayılı Kanun, Md. 4-8). Bununla beraber Anayasa mahkemesinde açılan bir dava sonucu olarak ilk YÖK'e ilişkin maddeler iptal edilmiştir (RG, S.15431; 3 Aralık, 1975).

Araştırmamızın zamansal sınırlılıkları içerisinde bakıldığında ise 12 Eylül 1980 darbesinin ardından ülkenin içerisinde bulunduğu anarşi ortamının kaynağının üniversiteler olduğu bağlamındaki güvenlikçi söylem çerçevesinde 2547 sayılı Kanun ile bugün bahsettiğimiz hali ile YÖK kurulmuştur (Mevzuat.gov.tr; 2547 Sayılı Kanun) İlgili Kanun'da YÖK'ün kuruluşu şu şekilde belirtilmiştir:

“Yükseköğretim Kurulu tüm yükseköğretimi düzenleyen ve yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerine yön veren, bu kanunla kendisine verilen görev ve yetkiler çerçevesinde özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip, sürekli görev yapan bir kuruluştur.” (Mevzuat.gov.tr; 2547 Sayılı Kanun, Md. 6).

YÖK aynı zamanda anayasal bir kurum olarak 1982 Anayasası'nda yükseköğretim üst kuruluşları arasında yer almıştır. Buna göre;

“Yükseköğretim kurumlarının öğretimini planlamak, düzenlemek, yönetmek, denetlemek, yükseköğretim kurumlarındaki eğitim -öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetlerini yönlendirmek bu kurumların kanunda belirtilen amaç ve ilkeler doğrultusunda kurulmasını, geliştirilmesini ve üniversitelere tahsis edilen kaynakların etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak ve öğretim elemanlarının yetiştirilmesi için planlama yapmak maksadı ile Yükseköğretim Kurulu kurulur.” (T.C. Anayasası, Md.132).

YÖK'ün Anayasal bir kurum olarak kendine yer edinmesi hukuksal düzeneğin bir parçası olarak değerlendirildiğinde önemlidir. Bunun nedeni Türkiye Cumhuriyeti'nin çekirdeğini oluşturan ve normlar hiyerarşisinde de en üstte bulunan anayasanın ve anayasa maddelerinin değiştirilme usulünün, diğer kanunlara göre oldukça zor olmasıdır. Bu bilinçli bir seçimdir. Şöyle ki bir anayasa maddesinin değiştirilebilmesi için meclis üye tamsayısının üçte birinden az olmamak kaydıyla milletvekillerinin yazılı teklif vermesi, bu teklifin meclis genel kurulunda iki defa görüşülmesi ve kabul edilen

değiştirme teklifinin gizli oylamaya sunulması sonucunda meclis üye tam sayısının beşte üç çoğunluğunun kabulü ile mümkün olabilmektedir (T.C. Anayasası, Md. 175). Diğer kanunlar ise bir veya birden fazla milletvekilinin teklifi üzerine kanunun madde madde ve bütünüünün görüşülmesinin ardından genel kurulda onaylanmasının ardından kanunlaşmış sayılmaktadır (T.C. Anayasası Md. 88; TBMM İçtüzüğü Md. 74-81). Burada dikkat çekici bir diğer husus ise izlenen yol olmuştur. Alışla geldiği üzere herhangi bir düzenleme ya da kurumun kuruluşunda önce Anayasada belli bir düzenleme yapılması ve daha sonra yine anayasanın ilgili maddesinde dayanarak kanun çıkartılması usulü yerine; önce 2547 sayılı Kanun çıkartılmış, ardından YÖK'e ilişkin ilgili hükümler oluşturulan yeni anayasaya eklenmiştir (Mevzuat.gov.tr). Bu durum, başka kanunlar ve kurumlar nezdinde de daha önce ve sonra da yaşanmış olsa da YÖK'e verilen önemin göstergelerinden biridir. YÖK'ün anayasal bir kurum olarak teşkil edilmesi de dönemin darbe yöneticilerinin kuruma verdiği önemi gösterir niteliktedir.

Mevcut başkan Prof. Dr. Erol Özvar ile birlikte YÖK toplamda sekiz başkan değiştirmiştir. Her başkan döneminde süreklilikler ve kırılmalar olduğu görülebilmektedir. 40 yıl hem çok uzun hem de çok kısa bir süredir. Kısaadır çünkü Foucault'nun tabiriyle üniversite, modern anlamda bilmelerin disipline sokulduğu 17. yüzyıldan beri varlığını sürdürmektedir. Antik çağın kurumsal olmasa da sokratik müzakere ve tartışma kültürünü içerisinde barındıran 'akademia'larından başlatıldığında ise 2000 yıldan uzun bir tarihsellik arz etmektedir. Aynı şekilde Türkiye üniversite tarihi bazında, bazı kaynakların ifade ettiği gibi 1453 yılında İstanbul'un fethi ile (Ayni, 1995: 31) ya da modern üniversite olarak Darülfünûn kurulması ile başlatılsa dahi 40 yıl çok kısa bir süredir. Diğer taraftan 40 yıl uzun bir süredir çünkü YÖK'ün kuruluşundan itibaren, mevcut Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın üçüncü dönemi de dâhil edildiğinde 8 cumhurbaşkanı, başkanlık sistemi dâhil 25 hükümet ve 12 ayrı başbakan

görülmüştür²¹. Bu süreçte YÖK yükseköğretim sistemini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen sayısız kriz, 1 hükümet rejimi değişikliği, 1 post-modern darbe ve 15 Temmuz darbe girişimi ile karşılaşılan dönemlerde yükseköğretim politikasının en önemli aktörü olagelmiştir. Aynı zamanda süreç içerisinde binlerce öğrenci üniversiteye girmiş ve mezun olmuş, çeşitli kurum ve kuruluşlarca istihdam edilmiş, binlerce akademisyen ise yükseköğretim sürecine dâhil olmuş ve ihraç edilmiştir.

Genellikle YÖK'ün kurumun başkanlarının profiline göre dönüştüğü ve dolayısıyla üniversitelerin de YÖK'ün aldığı kararlara ve uyguladığı politikalara göre konumlandıkları iddia edilmektedir (Okçabol, 2021: 8). Bununla beraber YÖK'ün bazı konularda ve politikalarda süreklilikleri, bazılarında ise kesintiler olduğu tespit edilebilir. Bu politikaların oluşum, karar alma, uygulama değerlendirme gibi aşamalarında tamamen pürüzsüz işleyen bir iktidar süreci olduğunu söyleyebilmek de mümkün değildir. Dahası önemli bir etki alanı oluşturmakla beraber sadece siyasal iktidarların yönlendirdiği bir alan da değildir. Akademisyenler, siyasal iktidarlar, diğer kurum ve kuruluşlar ile öğrenciler bu iktidar alanının güçleri ve etkileri değişmekle birlikte önemli aktörleridir. Bununla birlikte YÖK'ün tarihi boyunca kararlarına yönelik esaslı itirazlar ve direnişleri de zaman zaman gözlemleyebilmek mümkündür. Nitekim YÖK, kurulduğu günden bugüne yönetsel düzeneğin en önemli unsurlarından biri olagelmiştir. İlgili kanunlarda da izlenebileceği üzere yükseköğretimi yönlendirme üniversiteler üzerindeki bilimsel ve idari özerkliği kontrol etme, üniversitelerin unsurlarını özneleştirme gibi konularda iktidarların bir aracı olmuştur. Bunun nasıl yapıldığı ise aşağıdaki idari kararlar başlığında netleştirilmesine gayret edilecektir ama öncelikle YÖK'e bağlı ve YÖK sistemi ile ilişkili kurumlara da burada yer vermek gereklidir.

²¹ https://www5.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html

2.1.2.2 YÖK'e Bağlı Kurumlar

YÖK'ün kuruluşunun ardından faaliyetlerini yürütmesi ve kuruluş amacı ile belirlenen söylemelere yönelik olarak hareket edebilmesi için YÖK'e bağlı olarak bazı kurul ve merkezler de oluşturulmuştur. Bunlar; Yüksek Denetleme Kurulu, Üniversitelerarası Kurul (ÜAK) ve Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) dir (Tablo 2). Bu kurumların her biri yükseköğretime ilişkin oluşturulan söylemlerin uygulanması ve düzenlemelerin yapılmasına ve bu saikle yükseköğretim üzerinde YÖK'ün etkinliğinin artırılmasına yönelik işlev görmektedirler. Bu bakımdan yönetsel düzenek kapsamında hangi görevleri üstlendiklerine bakmak gereklidir.

Tablo 2: YÖK'e bağlı kurumlar.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK)	Yükseköğretim Denetleme Kurulu (YDK)	Üniversiteler Arası Kurul (ÜAK)	Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM)
Bağlı organların ve yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerini yönetir.	Yükseköğretim kurumlarının ve ilgili birimlerin faaliyetlerini denetler; araştırmaya yönelik prosedürler yürütür.	Yükseköğretim kurumları arasında koordinasyon sağlar.	Sınav ilkelerini belirler; merkezi sınavları hazırlar, yönetir ve değerlendirir.

Kaynak: (Mızıkacı, 2019: 28)

Yükseköğretim Denetleme Kurulu

Yükseköğretim Denetleme Kurulu (YDK), 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 8. ve 9. Maddelerinde yer alan hükümlere göre kurulmuş; görev ve yetkileri de bu maddelerde belirlenmiştir (Mevzuat.gov.tr). YDK, kurulduğu dönemde YÖK'ün

belirlediği beş üniversite profesörü, Yargıtay, Sayıştay ve Danıştay, MEB ve Genelkurmay Başkanlığınca belirlenen birer üye ile toplam on üyeli, YÖK'e bağlı bir kurul olarak teşkil edilmiştir. Burada dikkat çeken husus üniversiteler üzerinde denetim aygıtı olarak kurulan ve YÖK'e bu anlamda yardımcı olması tasarlanan kurulun içerisinde Genelkurmay Başkanlığınca belirlenen bir üyenin de bulunuyor olmasıdır. Bu durum kanımızca o dönem siyasal iktidarı üstlenen M.G.K.'nın yükseköğretim sistemi üzerinde askeri denetimi de sağlamak istediğinin ve yönetsel düzeneği ne şekilde yönlendirdiğinin de bir göstergesidir. Kanun'un güncel halinde ise YÖK tarafından profesörler ve bakanlık merkez teşkilatlarında en az on yıl müfettiş veya denetçi olarak çalışanlar arasından önerilecek on beş üye, Yargıtay, Sayıştay ve Danıştay, MEB ve bu kez Genelkurmay yerine Milli Savunma Bakanlığı'ndan birer üyenin kurul üyesi olacağı yer almaktadır. Kurulun Başkanı, YÖK Başkanı tarafından atanmaktadır. Temel olarak da anlaşılacağı üzere yükseköğretimin denetlenmesi; üniversitelerin, bağlı birimlerin, öğretim elemanlarının ve faaliyetlerinin gözetiminin yapılması, disiplin soruşturmalarının yürütülmesi gibi görevleri üstlenmiştir (Mevzuat.gov.tr; 2547 sayılı Kanun, md:9).

Üniversitelerarası Kurul (ÜAK)

Üniversitelerarası Kurul (ÜAK) yükseköğretimin akademik anlamda işlevlerinin yerine getirilmesinde çok önemli bir yer edinmektedir. Kurulun temelleri daha 1946 yılında atılmış, süreç içerisinde yapısı ve işlevleri birkaç defa değişikliğe uğramıştır. İlgili dönemde ise YÖK'e bağlı bir kurul olarak 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 11. Maddesinde kuruluş ve görevleri bağlamında yer almıştır. Kanun'un ilk halinde ÜAK, üniversite rektörlerinden, Genelkurmay Başkanlığının seçtiği bir profesör ile üniversitelerin senatolarının 4 yıl süre için seçtikleri profesörlerden teşkil olmuştur. ÜAK'ın başkanlığı ise üniversite rektörleri tarafından bir yıl süreli olarak ifa edilmekteydi. Sıralamada ise Üniversitelerin kuruluş tarihlerinin esas alınması söz

konusu olmuştur. Kurulun bir araya gelmesi hususunda en az yılda iki kez olma hükmü getirilmiş, toplantı yeri olarak ise o dönem hangi üniversitenin rektörü başkanlık görevini ifa ediyorsa o üniversitenin bulunduğu şehirde yapılması uygun görülmüştür. ÜAK'ın toplantılarındaki gündem maddeleri ise toplantı henüz gerçekleştirilmeden önce MEB'e, YÖK'e ve ÜAK üyelerine ulaştırılır. Kurulun bazı önemli görevleri vardır. Bunlardan başlıcaları üniversitelerin eğitim -öğretim, bilimsel araştırma ve yayım faaliyetlerini koordine etmek ve uygulamaları değerlendirmektir. YÖK ve üniversitelere akademik konularda önerilerde bulunmak, öğretim üyesi ihtiyacını karşılayacak önlemleri teklif etmek, eğitim – öğretim alanına ilişkin yönetmelikleri hazırlamak veya görüş bildirmek, fakülte ve bölümler arası koordinasyonu sağlamak, Doktora ile ilgili esasları tespit etmek ve denkliklere karar vermek, Doçentliğe ilişkin ilgili görevleri yapmak gibi görev alanları da vardır. Ayrıca faaliyetlerine yönelik olarak komisyonlar ve komiteler kurmak gibi görevleri de bulunmaktadır (Mevzuat.gov.tr). Günümüzde ÜAK üniversite sayısındaki artış sonucu çok üyeli yapısı, her yıl başka bir üniversite rektörünün başkanlık etmesi sonucu olarak temsiliyet anlamında ortaya çıkabilecek sorunlar ve yürüttüğü görevler ile aynı oranda teşkilat ve personel yapısına sahip olamaması gibi durumlar nedeniyle işlevlerini yerine getirmede zorluklar çekmekte ve yeni bir yapılanmaya ihtiyaç duymaktadır.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM)²²

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM), aslen 22 Kasım 1974 tarihinde, dönemin üniversite kanunu olan 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun 52. Maddesine dayanarak Üniversitelerarası kurul tarafından 'Üniversitelerarası Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÜSYM)' adı ile kurulmuştur. 12 Eylül 1980 darbesini takip eden dönem de ise 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile YÖK'e bağlanmıştır. YÖK'e

²² Güncel adı Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi olan Kurum, YÖK'ün ilgili kuruluşu olup tüzel kişiliği haizdir.

bağlanmasının ardından ise ‘Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM)’ olarak adı değiştirilmiştir. 17 Şubat 2011 tarihinde yürürlüğe giren 6114 sayılı Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile idari ve mali özerkliğe sahip olmuş ve adı “Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı” şeklinde değiştirilmiştir (Mevzuat.gov.tr).

ÖSYM’nin görevleri adı ile uygun şekilde yükseköğretim kurumlarında ön lisans, lisans veya lisansüstü öğrenim görmek amacıyla başvuran adayların yapılan merkezi sınavlar neticesinde puan sıralamasına göre tespit edilmesi ile yerleştirilmesi olarak ön plana çıkmaktadır. Bunların yanı sıra yükseköğretim kurumlarında atama ve yükselmelere ilişkin sınavların yapılması gibi görevleri de bulunmaktadır.

ÖSYM yönetsel düzenekler bağlamında önemli bir işlev üstlenmiştir. Yükseköğretimin kiteselleştiği bir dönemde üniversitelerin kendi öğrencilerini yine kendilerinin yapacakları sınavlar ile alma usulü yerine merkezi bir sınav vasıtasıyla alınması, akademisyen adaylarının atanması ve yükselmesine ilişkin sınavlarında yine aynı usul ile yapılması gibi hususlarda daha merkezi bir rol edinmesi bağlamında önemlidir. Bu sayede oluşturuldukları dönemde üniversiteler üzerinde dolaylı bir kontrol aygıtı olarak yer almış ve kurumsal olarak yönetsel düzeneğin uygulanmasına destek olmuştur.

2.1.2.3 YÖK ile İlişkili Diğer Kurum ve Kuruluşlar

YÖK ile doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili birçok kurum ve kuruluş da bulunmaktadır. Yükseköğretim politikasının oluşturulmasında, uygulanmasında ve değerlendirilmesinde önem arz eden Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) bunların başlıcalarıdır. Bu kurumların yükseköğretim sistemi içerisinde aldıkları rollere aşağıda yer verilmiştir.

Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK)

Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK) Türkiye'nin bilim ve teknoloji politikalarının belirlenmesinde önemli aktörlerden birisi olarak ortaya çıkmıştır. 1983 yılında 77 sayılı KHK ile kurulmuştur (RG. 04.10.1983 Sayı: 18181). 1. maddede kurulun amacı, adı üzerinde bilim ve teknoloji alanlarında Ar-Ge politikalarının ekonomik gelişmeye, kalkınmaya ve milli güvenliğe uygun şekilde saptanmasını, yönlendirilmesini ile eşgüdümün gerçekleştirilmesini sağlamak olarak belirtilmiştir. Kurulun sekreteryasını TÜBİTAK gerçekleştirmekte ve yılda iki kez başkanın çağrısı üzerine toplanmaktadır. Bununla beraber ilk toplantısını 1989'da yapan kurul 2004'e kadar yalnızca dokuz kez toplanmış ve 2004 sonrası süreçte ise en başta tasarlandığı üzere yılda iki kez toplantılarına devam etmiştir. BTYK'nın belli başlı görevleri ise şu şekilde sıralanmaktadır (Erat ve Arap, 2016: 201).

- Ülkenin uzun vadeli bilim ve teknoloji politikalarının belirlenmesinde hükümete yardımcı olmak
- Araştırma ve geliştirme hedeflerini tespit etmek, bunlar arasında öncelikli olanları tespit ederek plan hazırlamak
- Hazırlanan plan ve Programlar doğrultusunda kamu kuruluşlarını görevlendirmek, gerekli görüldüğünde özel sektör ile işbirliğinde bulunmak ve bunları teşvik edici tedbirler almak
- Etkili bir bilim ve teknoloji sistemi için bu alandaki mevzuatı hazırlamak
- Araştırmacı yetiştirilmesi ve etkin kullanımı için gereken tedbirleri almak

- Özel kuruluşların araştırma geliştirme merkezlerini kurmaları için gereken düzenlemeleri belirlemek, bunları izlemek değerlendirmek ve yönlendirmek
- Araştırma ve geliştirme yatırımlarının hangi alanda ve ne oranda yapılması gerektiğini belirlemek
- Programlama ve yürütme aşamaları arasındaki eşgüdümü sağlamak.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), 30 Eylül 1960 tarihinde kanunlaşan 91 sayılı kanun ile teşkil edilmiştir. 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı şeklinde yeniden organize edildiği tarihe kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. DPT'nin kuruluşu Mıhçıoğlu'na göre (1983) 'Türkiye'de yalnız yönetim tarihi bakımından değil ekonomi tarihi bakımından da büyük bir olay' olarak nitelenmiştir. DPT sosyal ve ekonomik gelişme saikleri ile 5 'er yıllık kalkınma planlarının hazırlanmasından sorumlu olmuştur. Mevzuatımıza göre, devlet kurumları faaliyetlerini bu planlara göre yürütmeli ve hizmetlerine bu doğrultuda devam etmelidir. YÖK de bu doğrultuda hareket etmek durumundadır. Nitekim bu ve devam eden bölümlerde görüleceği üzere kalkınma planlarında yükseköğretime ve YÖK'e yönelik birçok hüküm olduğu görülebilir. Bu bağlamda örneğin 1985 ve 1989 yılları arası dönemi planlayan 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda üniversitelerin, "...gerçeklerin devamlı araştırıcısı, toplum değerlerinin koruyucusu, millî birliğin teminatı, gençliğin yönlendiricisi ve toplumun gerektirdiği liderliğin sağlayıcısı olma niteliklerini korumalarına yönelik tedbirlerin alınmasına devam edilecektir. Üniversitelerin bilimsel araştırmalarla ve iş hayatı ile yakın ilişkiler içerisinde, bilgi üretme ve ilmi bulguları toplumun sosyal ve ekonomik geleceğinin meydana getirilmesinde başarıyla kullanacak olan toplum liderlerini yetiştirme gibi fonksiyonlarına eşit şekilde ağırlık verilecektir. Ayrıca; yükseköğretimdeki mevcut kapasitenin, kalkınmanın insan gücü ihtiyaçları ve istihdam imkânları doğrultusunda

düzenlenmesi ve kullanılmasına, yükseköğretime geçişte fırsat eşitliğinin sağlanmasına itina gösterilmesi, başarılı elemanların üniversiteye çekilebilmesi için öğretim üyeliğinin cazip hale getirilmesi plan döneminde yükseköğretim politikasının temelini teşkil edecektir. Yükseköğretim kurumları arasında bilimsel rekabeti sağlayacak ve hızlandıracak gerekli tedbirler alınacak ve düzenlemeler yapılacaktır” denilmektedir (Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985: 145-146). Görülebileceği üzere milli birlik ve güvenlik söylemlerinin izleri ayrıca yaratılmak istenen yapıya yönelik izler kurumlarda ve raporlarda da devam etmektedir. DPT burada ayrıca önemlidir çünkü söylemin oluşturulmasında ve uygulanmasında önemli ve bağlayıcı bir noktada her zaman yer almıştır.

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), daha çok fen bilimleri alanındaki bilimsel ve teknolojik politikalara yön vermek amacıyla 1963 yılında 278 sayılı Kanun ile kurulmuştur. 1987, 1993, 2005 ve 2012 yıllarında ise amaç ve görevleri bağlamında farklı hukuksal değişikliklere uğramıştır. Örneğin 1987 yılında çıkartılan 294 sayılı KHK ile amacı müspet bilimler ve kalkınma planları doğrultusunda araştırma ve geliştirme yapmak, yapılmasını sağlamak ve koordine etmek gibi amaçlar belirlenirken, görevleri ise bu amaçlar doğrultusunda kuruluş amacına uygun olarak bilim adamlarının ve araştırmacıların yetiştirilmesi olarak özetlenebilir. Erat ve Arap (2016: 179) rekabet bilimi dönemi olarak niteledikleri 1983 sonrası dönemde TÜBİTAK’ın kalkınma anlayışından rekabet anlayışına geçtiğini ve siyasal iktidarlar tarafından yapısal değişiklikler ile bilimsel özerkliğine müdahale edildiğinin altını çizmektedir.

2.1.2.4 Vakıf Üniversiteleri

Kurumlar bağlamında bir diğer önemli başlık vakıf üniversiteleridir. Vakıf üniversitelerinin kurulması 1980 sonrası dönemde ve 2547 sayılı kanun ile ortaya çıkan

diğer önemli bir kurum ve buna bağlı idari karar olarak öne çıkmaktadır. Vakıf üniversitelerine ilişkin tüm düzenlemeler bu tez kapsamında süreklilikler olarak ele alınmaktadır. İlk vakıf üniversitesi dönemin YÖK Başkanı Prof. Dr. İhsan Doğramacı tarafından 1984 yılında Ankara'da İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi adıyla kurulmuştur ve bugün de faaliyetlerini sürdürmektedir. Günümüzde 75 vakıf üniversitesi ve 4 vakıf meslek yüksekokulu yükseköğretim faaliyetlerini sürdürmektedir (YÖK, 2022). Vakıf Üniversiteleri'nin yapısal ve yönetsel yönleri incelendiğinde ise Yükseköğretim Kanunu'na ve yönetmeliklerine dayanmaktadırlar. Devletin bütçe, arazi, yurt vb. desteği, Bologna sürecine dâhil olma, kalite ve akreditasyon uygulamaları, üniversite sıralamalarında yer alma gibi uygulamalara entegre olmaları bağlamında devlet üniversiteleriyle eş yapıldırlar (Mızıkacı, 2022: 38). Bununla beraber açılan fakülteler ve odaklanılan alanlar incelendiğinde ise popüler olan ve piyasaya yönelik mezun veren bölümlere yönlendiği görülmektedir. Personel bağlamında ise öğretim elemanlarının ekseriyeti ya devlet üniversitelerinden emekli olan akademisyenler ya da diğer düşük maaşlı ve/veya yarı zamanlı çalışanlardan oluşmaktadır (Levy, 2013; Mızıkacı, 2022: 38). Sonuç olarak 24 Ocak kararları ve 12 Eylül darbesi sonrası üniversitelerin gittikçe piyasalaşması söylemi bağlamında vakıf üniversiteleri en önemli kurumlar olarak geçmiştten bugüne varlığını sürdürmektedir.

2.1.3 İdari Kararlar

İdari kararlar oluşturulmak istenen yönetsel düzeneklerin söylemler ve kurumlar gibi heterojen unsurlarından biri olarak ön plana çıkmaktadırlar. İdari kararların yükseköğretimde oluşan yönetsel düzenekler bağlamında söylemlerin uygulanmasına yönelik etkilerinin ağırlıklı olması onları yönetsel düzeneğin en önemli unsurlarından biri olarak ön plana çıkmaktadır. 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında oluşturulan yönetsel düzenekle oluşturulan güvenlikçi ve milliyetçi söylemin ve bu söylemin inşası için oluşturulan YÖK başta olmak üzere kurumların yanında hangi idari kararların alındığı

önemli hale gelmektedir. Bu başlık altında bunlardan bazıları sıralanmaktadır. Yükseköğretim sisteminin ve üniversitelerin yeniden tasarlanmasının ve YÖK Başkanı olarak Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın atanmasının yanında yine idari kararlar vasıtası ile akademisyenlerin görevde yükselmesi, üniversiteden tasfiye edilmesi gibi unsurlar bu dönemdeki yönetsel düzeneğin öne çıkan idari kararları olarak ele alınmaktadır.

2.1.3.1 2547 Sayılı Kanun'a Dayanarak Alınan İdari Kararlar

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu çerçevesinde Türkiye'nin yükseköğretiminde bazı köklü değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişiklikler şu şekilde özetlenebilir (Dölen, 2010: 115): İlk olarak, üniversiteler halen tüzel kişiliği haiz olmakla birlikte fakülteler ve diğer bağlı birimlerin tüzel kişiliği ortadan kaldırılmıştır. Dolayısıyla yönetsel özerkliğin sınırlı olduğu bir yapı olduğu izlenmektedir. Üniversitelere bilimsel özerklik tanınmış ancak bu özerkliğin hangi vasıtalarla ve nasıl kullanılacağı belirtilmemiştir. İkinci olarak yükseköğretim kurumları tek tipleştirilmiş; akademi, eğitim enstitüsü, teknik okul, konservatuvar gibi kendine özgü özellikleri olan birimlerin birbirlerinden köklü ayrılıkları göz ardı edilerek farklılıkları ortadan kaldırılmıştır. Buna bağlı olarak ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun geçici 6. maddesine dayanarak unvanlarda da tek tipleştirilme yolu izlenmiştir. Üçüncü olarak ise yükseköğretim kurumlarında yer alan çeşitli kurulların etkinliğini azaltıcı düzenlemeler yapılmış ve kurullar özellikle rektör karşısında yalnızca görüş bildirir hale getirilmiş, seçim olanakları kısıtlanmış ve buna bağlı olarak kendisi de atama ile gelen üniversite rektörü dışında karar alma yetkisi neredeyse ortadan kaldırılmıştır. Dördüncü olarak YÖK ve Yükseköğretim Denetleme Kurulu önemli yetkilere sahip üst kuruluşlar şeklinde teşkil edilmiştir. Üniversiteler arası kurul işlevsizleştirilmiş ve birçok yetkisi YÖK'e aktarılmıştır. Son olarak üniversiteleri ve unsurlarını özneleştirici ve depolitize edici önlemler alınmıştır. Bu bağlamda kanunun 5. maddesinin a ve b bentlerinde yer aldığı şekliyle “*Öğrencilere, ATATÜRK inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda ATATÜRK milliyetçiliğine bağlı hizmet bilincinin*” ve “*Milli*

Kültürümüz, örf ve adetlerimize bağlı, kendimize has şekil ve özellikleri ile evrensel kültür içinde korunarak geliştirilir ve öğrencilere, milli birlik ve beraberliği kuvvetlendirici ruh ve irade gücü” kazandırılması hedeflenmektedir. Bunun anlamı daha önce söylem başlığında bahsedildiği üzere devlete karşı itaatkâr, muhafazakâr ve milliyetçi şekilde özneleşmiş bir öğrenci profili yetiştirilmesinin amaçlanması olarak değerlendirilebilir.

2.1.3.2 İlk YÖK Başkanı'nın Atanması

YÖK'ün kuruluşu ile oluşan yönetsel düzenek bağlamında bazı idari kararlar özellikle önem arz etmektedir. Bunlardan en önemlilerinden biri ilk YÖK başkanı olarak kimin atanacağıdır. Bu kapsamda YÖK'ün kuruluşunda, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun hazırlanmasında, YÖK'ün aldığı kararlarda ve üniversitelerdeki değişimlerde büyük etkisi olan ve bu bağlamda yönetsel düzeneğin oluşumunda büyük etkisi olan Prof. Dr. İhsan Doğramacı ilk YÖK Başkanı olarak atanmıştır. Doğramacı bu görevi 21 Aralık 1981 ila 12 Temmuz 1992 tarihleri arasında yürütmüştür (YÖK, 2022).

Doğramacı²³ YÖK Başkanı olduktan sonra birçok idari karara imza atmış ve YÖK'ün kendisine vermiş olduğu geniş yetkileri kullanmıştır. Yeni üniversiteler açılması konusunda desteği²⁴, ilk vakıf üniversitesini kurması, üniversitelerin Rektör ve Dekan seçimlerindeki tutumu ve dahası döneminde YÖK'ün aldığı tüm kararlarda olan etkisini görebilmek mümkün olmuştur.

²³ Doğramacı şu an Irak sınırları içerisinde bulunan Erbil şehrinde 3 Nisan 1915 tarihinde doğmuş ve 25 Şubat 2010 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir. Akademik yaşamında ise 1949 yılında doçent ve 1955 yılında ise profesör olmuştur. 1963 ve 1965 yılları arasında Ankara Üniversitesi Rektörlüğünü yapmış, 1965 ve 1967 yılları arasında ise Ortadoğu Teknik Üniversitesi Müttevelli Heyeti Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. 1967 yılında Hacettepe Üniversitesi'nin kuruluşuna öncülük etmiş ve rektörlüğünü üstlenmiştir. Bu görevinin ardından darbe sonrası Türkiye'de yükseköğretimin yeniden oluşturmak üzere 1980 yılında Türkiye'ye çağrılana kadar ise Paris Descartes Üniversitesi'nde görev almıştır. YÖK. (2022). Yüksek Öğretim Kurulu. <https://www.yok.gov.tr> (Erişim tarihi: 2022)

²⁴ 3 Temmuz 1992 tarihli ve 3837 sayılı Kanun ile 21 üniversite kurulmuştur.

2.1.3.3 Akademisyenlere Yönelik Alınan Kararlar

Öne çıkan ve incelenmesi gereken diğer önemli idari kararlar akademisyenlere yönelik olanlardır. Çünkü akademisyenler üniversitelerin başat özneleri ve yönlendiricileridir. Üniversite yöneticileri de dahil olmak üzere birçok idari görevi de yükseköğretim sistemi içerisinde akademisyenler üstlenmektedirler. Ayrıca ülkede yaşanan birçok toplumsal olaya yönelik olarak önemli tepkilerin birçoğu akademisyenlerce verilmektedir. Hatırlanacağı üzere dönemin siyasal iktidarının, söylemin ortaya çıkışında akademisyenlere yönelik bazı tutumları olduğu görülmektedir. Yönetmelik düzenine ilişkin işlerliği bağlamında burada özellikle iki başlığın ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki akademisyenlerin görevde yükselmesi ve rotasyon uygulaması ile denetim altına alınması; diğeri ise bazı akademisyenlerin buldukları üniversitelerden tasfiye edilmeleri ile yükseköğretim sisteminden dışlanmaları sürecidir.

Akademisyenlerin Görevde Yükselmesi ve Rotasyon Uygulaması

Akademisyenlerin görevde yükselmesi ve rotasyon uygulaması, 1980 sonrası dönemde YÖK'ün kurulması ile ortaya çıkan yönetmelik düzenek kapsamında akademisyenlere yönelik olarak alınan önemli idari kararlardandır. Bu kararlar öz olarak şu şekilde ifade edilebilir.

1980 sonrası süreçte ihdas edilen 2547 sayılı Kanun'un hükümleri doğrultusunda akademisyenler, akademik unvanların eşitlenmesi ve tek tipleşmesi sonucu, yardımcı doçent, doçent ve profesör gibi unvanlar ile akademik kadrolara atanmışlardır. Buna göre özgün bilimsel araştırma ve yayın yapan doktora ya da eşdeğerinde yeterlilik kazanmış kişiler yardımcı doçent olabilmektedir (Mevzuat.gov.tr).

Doçent olabilmek için ise Kanun'un çıkarıldığı ilk yıllarda, üç yıl boyunca yardımcı doçent olarak bulunma zorunluğu bulunmaktaydı. Bununla beraber daha sonra bu zorunluluk ortadan kaldırılmıştır. Usul olarak ise ÜAK tarafından yapılan merkezi bir

yabancı dil sınavını geçen doçent adayı ilgili belgeleri tamamladıktan sonra doçentlik sınavına girmekte ve eğer sınavı başarı ile geçerse doçent unvanını almaya hak kazanmaktadır. Kanunun ilk halinde doçentlik sınavları yalnızca yılda bir kez gerçekleştirilmiştir. Bu sürecin sonunda doçent unvanını kazanan kişilerin kadrolara atanmaları da üniversitelerin inisiyatifine bırakılmıştır (2547 sayılı Kanun).

Profesör olabilmek için ise beş yıl bekleme şartı getirilmiş, ilk etapta YÖK'e başvurulması ve Jürilerce atanması usulü; 15 Haziran 1989 tarihli ve 369 sayılı KHK ile bir değerlendirme komisyonunca atanması usulü ve son olarak ise profesörlüğe yükselme ve atama yetkisinin üniversitelere verilmesi usulü gibi dönüşümler de bu süreçte yaşanmıştır. Bahsedilen dönemde göze çarpan bir diğer idari karar rotasyon uygulaması olmuştur. Doçent ve Profesör kadrolarına başvuracak adayların 2 yıl süre ile başka üniversitelerde görev yapması şartı getirilmiş, bu vasıta ile büyükşehirler dışında kalan üniversitelerde niteliğin artırılması istenmiştir. Bu uygulama daha sonra kaldırılmıştır (Okçabol, 2021: 123-124). Burada belirtmek gerekir ki bir diğer idari uygulama güvenlik soruşturmaları olmuştur. Yakın bir dönemde hatırlanabileceği gibi 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında kamuya alımlarda güvenlik soruşturmaları yapılmış, bazen aylarca sonuçlanmayan soruşturmalara rastlanmıştır. 1980 dönemi sonrasındaki olağan üstü koşullar göze alındığında birçok akademisyenin görevde yükselmeye başvurmadıkları güvenlik soruşturmaları sonucu üniversitelerden tasfiye edilmesinin önünü açan uygulamalarla karşılaşmamak için bu yolu izledikleri bilinmektedir.

Akademisyenlerin Tasfiyesi

Bir diğer önemli karar akademisyenlerin üniversiteden tasfiye edilmesidir. Üniversite tarihi kimi yazarlara göre aynı zamanda tasfiyelerin de tarihidir (Dölen, 2010: 198). Bunun sebebi Osmanlı Dönemi'nde daha Darülfünûn'un kurulmasından itibaren (örn. Hoca Tahsin Efendi'nin zındık ve dinsiz ilan edilerek tasfiyesi (Ayni, 1995))

tasfiyenin neredeyse bir gelenek olarak günümüze değin her dönemde bir iktidar aracı olarak kullanılmasıdır. Genel gerekçe ve üretilen söylem ise öğretim üyelerinin yetersiz olması, dışarıda daha iyilerinin bulunması vb. dir. Fakat çoğunlukla siyasal sebepler bunun önüne geçmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk üniversite reformu olan 1933 reformunda İstanbul Darülfünûn'u kapatılmış, açığa alınan 240 akademik personelin yalnızca 83'ü yeni kurulan İstanbul Üniversitesi'nin kadrosuna alınmışlardır. Buna ilişkin olarak Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip Bey'in söylemi önemli ve dönemin iktidar söylemini yansıtır niteliktedir (Hirsch, 1998):

“Memlekette büyük politik ve dalgalanmalar olmaktaydı. Üniversite (Darülfünûn) bunun karşısında tarafsız seyirci rolünü sürdürdü. İktisat alanında önemli değişimler olmaktaydı. Darülfünûn bunlarla tamamen ilgisiz görünüyordu. Hukukta köktenci değişiklikler yapıldı. Darülfünûn yalnızca yeni kanunları ders programlarına almakla yetindi. Yazı reformu yapılmış, dilin özleştirilmesi hareketi başlamıştı; Darülfünûn bununla hiçbir surette ilgilenmiyordu. Yeni bir tarih değerlendirilmesi ulusal bir hareket anlamında bütün ülkeyi sarmıştı. Darülfünûn'un buna karşı ilgisini uyandırmak için, üç yıl beklemek ve çabalar sarf etmek gerekti. İstanbul Darülfünûnu en sonunda sustu, kendi kabuğuna çekildi ve adeta bir Orta çağ yalıtılmışlığıyla dış dünyadan tamamen koptu.”

Bu söylem, dönemin siyasal iktidarının üniversiteler üzerinde bir iktidar alanı oluşturduğu ve nasıl müdahalede bulunduğunu gösterir nitelikte bir olaydır. Söyleme uygun olarak üniversite düzenlenmek istenmiş, buna ilişkin olarak 1933 üniversite reformu gerçekleştirilmiş, yeni söyleme uymadığı düşünülen akademisyenler ise yukarıdaki ifadelerde görüldüğü üzere farklı gerekçelerle üniversiteden tasfiye

edilmişlerdir. Bu bağlamda benzer bir yönetsel düzeneğin bu dönemde de işlediği görülebilmektedir.

27 Mayıs 1960 Darbesi'nin ardından da 114 Sayılı Kanun ile 147 akademik personel tasfiye edilmiş; diğer 4'ü ise başka üniversitelere sürülmüştür. Bununla beraber oluşan toplumsal direniş sonucunda 12 Nisan 1962'de çıkarılan 43 sayılı Kanun ile görevlerine dönmüşlerdir (Dölen, 2010: 203).

12 Eylül 1980 Askeri Darbesinin peşi sıra gelen süreçte ise 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nda yapılan değişiklikler önemlidir (Mevzuat.gov.tr). Kanun aslında 15 Mayıs 1971 tarihinde çıkarılmış ancak 1980 ve 1982 yıllarında yapılan değişiklikler ile eğitim ve öğretim ile çalışma hayatını kısıtlayıcı bazı hükümler eklenmiştir. Eklenen bu hükümler neticesinde sıkıyönetim komutanlığının talebi ve ilgili kurumun idarecisinin yazısı ile kamu görevlilerinin yargılanmaksızın işlerinden atılmasının önü açılmıştır. Bu kanuna dayanarak 38 Profesör, 25 Doçent ve 10 Yardımcı Doçent'in aralarında olduğu birçok kamu görevlisi ihraç edilmiştir. İhraçlar 3 Şubat 1983 tarihinde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden başlamak üzere diğer üniversitelere yayılmıştır (Okçabol, 2021: 122). KTÜ Rektörü Erdem Aksoy, Alpaslan Işıklı, Cevat Geray, Aydın Aybay, Rona Aybay, Baskın Oran, Mete Tunçay, Yakup Kepenek, Oya Köymen, Hüseyin Hatemi, Korkut Boratav, Bahri Savcı, Kurthan Fişek başta olmak üzere birçok akademisyen üniversiteden ihraç edilmiştir. Bu süreç, direnişler başlığı altında açıklanacağı üzere akademi, uluslararası örgütlerden ve diğer birçok aktörden tepki almıştır. Dölen'e göre (2010:195) üniversitelerin disipline edilmesinin bir aracı olarak öncelikle tasfiye ve ardından yeni düzenlemelere gitme yolu uzun süreden beri kullanılan eski bir yöntemdir ve 1980 sonrası dönemde de aynen uygulanmıştır. M.G.K. ve Evren'in oluşturulan söyleme uygun şekilde üniversitelerde sükûneti sağlamak gayesi ile 'anarşi'ye yol açan akademisyenlerin görevden alınması gerekmiştir YÖK'ün kuruluşunun ardından yine tasfiyeler yapılmış, bu tasfiyeler rektörlerin hazırladığı listeler

aracılığı ile sıkıyönetim komutanlıklarına iletilmesi ile yaşanmıştır (Tekeli, 2010: 228-229).

2.1.3.4 Üniversite Sanayi İşbirliği Bağlamında Alınan İdari Kararlar

Yükseköğretim araştırmaları alanının en fazla üzerine eğildiği alanlardan birinin üniversite-sanayi işbirlikleri olduğu daha önce belirtilmişti. İncelenen yönetsel düzeneğin oluştuğu dönemdeki dönüşümlerden birisi de ekonomik alanda neo-liberal dönüşümler olmuş, devletin piyasa ile ilişkilerinin artmasına yönelik birçok adım atılmıştır. Bu adımların yükseköğretimdeki karşılıklarından biri yukarıdaki başlıkta açıklandığı üzere Vakıf Üniversitelerinin kurulması olurken üniversite sanayi işbirlikleri de incelenen dönemden günümüze gelen süreçte varlığını ve önemini korumuştur. Bu durum da geçmişten günümüze yönetsel düzenekler içerisindeki süreklilikleri göstermesi bağlamında önemli hale gelmektedir. Bu başlık altında 1980 sonrası süreçte üniversite sanayi işbirliği bağlamında alınan idari kararlardan bazıları sıralanmaktadır.

1980 sonrası süreçte üniversite sanayi işbirliği bakımından yaşanan en önemli gelişmelerden biri 1983 yılında 77 sayılı KHK ile Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun oluşturulması ve ardından oluşturulan Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikası (1983-2003) belgesidir. Belgede öncelikle Türkiye'de bilim ve teknoloji sistemleri bağlamında değerlendirilen bütün yapılar incelenmiş ve eksikliklere yönelik öneriler geliştirilmiştir. Türkiye'nin bilim politikası 'Temel Bilimler Araştırma Politikası', 'Millî Savunma Araştırma Politikası' ve 'Sektörler Bazında Bilim ve Araştırma Politikası' üzerine temellendirilmiştir. Üniversite sanayi işbirliği kapsamında 'Temel Bilimler Araştırma Politikası' ile bilim alanı ile sanayi alanı arasındaki kopukluk aşılarak, bu sayede sanayinin teknolojik ilerlemesinin sağlanması ve kalkınmayı desteklemesi amaçlanmıştır (Elmacı, 2015: 66).

1990 tarihli 1. Bilim ve Teknoloji Şurası çalışmaları kapsamında Üniversite-Endüstri-Devlet İşbirliği Komisyonu tarafından hazırlanan rapor ise Üniversite Sanayi işbirliğinin oluşturulması açısından en kapsamlı hazırlık olarak değerlendirilebilir (Özügurlu, 2006: 86). Raporla üniversite sanayi işbirliği kapsamında bazı öneriler özellikle dikkat çekmektedir. Örneğin, üniversitelerde gerçekleştirilen araştırmaların büyük bir bölümünün salt akademik derece amacına bağlı olduğu iddia edilmiştir. Bu akademik çalışmaların sanayi ile işbirliğinin ihtiyaçlarına yönelik olarak yönlendirilmesi istenmiştir. Lisansüstü çalışmalarda araştırma konularının sanayinin gündemindeki ve ihtiyaçları konusunda seçilmesi ve bu konuların seçiminde sanayicilerin de bulunması istenmiştir. Bu sayede profesyonel bilim ve teknoloji yönetiminin tesis edilmesinin mümkün olacağı belirtilmiştir. Üniversitede yer alan akademisyenlerin ve sanayicilerin, birbirilerinin oluşturacakları programlarda kolaylıkla yer almalarının ve birlikte çalışabilmelerinin önünün açılması ve bunun hukuksal dayanağının oluşturulması da istenmiştir. Üniversite sanayi işbirliği modelinin üniversitelerin özerkliği ve özgür bilimsel faaliyetlerine ilişkin sorunları çözeceği iddia edilmiştir. Bunu da sanayicilerin, akademisyenlerin bilimsel çalışmalarına kaba müdahaleden kaçınmasına ve duyarlı olmasına bağlamıştır. Bu sayede akademik ortamın özel koruma gerektiren yapısının devletten çok sanayicilerin sorumluluk alanına gireceği de iddia edilmiştir (Özügurlu, 2006: 86).

2.1.4 Direnişler

Foucault'un bakış açısıyla bakıldığında direnişler her iktidar sürecinde vardır ve iktidara içkindir. Foucault'ya göre iktidar ilişkileri direnişlere yol açmaktadır. Direnişe imkân olduğu için ise iktidarı uygulayan daha fazla güç ve kurnazlıkla iktidarını sürdürmeye çalışmaktadır. Diğer taraftan direnişlerin de her zaman iktidarı etkileme kapasitesi vardır (Foucault, 2015b: 177). Yükseköğretim alanı da aynı zamanda bir direniş alanı olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun nedeni hem yükseköğretim alanının

eleştirel doğasında yatmakta hem de toplumsal ve yönetsel olaylara yönelik tepkilerin genellikle akademisyenlerden ve öğrencilerden gelmesidir.

Tez çalışması bağlamında bakıldığında YÖK'ün kurulması ve ardından gelen süreçler pürüzsüz ve her cenahtan kabul gören bir şekilde gerçekleşmemiştir. Oluşan yönetsel düzeneğe yönelik, akademik özgürlük, özerklik ve üniversitenin toplumdaki yeri gibi temel başlıklar altında eleştiriler yapılmış ve karşı duruşlar gösterilmiştir. Eleştiriler basın, siyaset kurumları, akademisyenler ve neredeyse diğer her cenahtan gelmiştir. Eleştirenlerin temel söylemi bu dönüşümlerin özerkliği ortadan kaldırdığı, özgür bilim yapma olanağının kalmadığı ve akademik personelin güvencelerini ortadan kaldırdığı üzerinde yoğunlaşmıştır. Aşağıda sayılan Aydınlar Dilekçesi, Öğretim Üyeleri Derneği Sempozyumundaki görüşler ve diğer örneklerde bu karşıt söylemin izleri izlenebilmektedir.

Binin üzerinde sanatçı ve akademisyenin imzasıyla Cumhurbaşkanlığı ve TBMM Başkanlığı'na sunulan ve 'Aydınlar Dilekçesi' olarak kamuoyunda yer alan 'Türkiye'de Demokratik Düzene ilişkin Gözlem ve İstekler' başlığını taşıyan metin, bu direniş örneklerinin en göze çarpanlarından biri olmuştur. Dilekçenin eğitim ve üniversiteye ilişkin bölümlerinde eğitimin amacının ne olması gerektiği, üniversite özerkliği, fikir ve sanat özgürlükleri üzerine görüş belirtilmiştir. Buna göre eğitimin amacının düşüncesi özgür, bilgili, becerili, üretici ve eleştirel bakabilen insan yetiştirmek olduğu, aksi yönde tek tip insan yetiştirmenin ise demokrasi ile bağdaşmayacağı belirtilmiştir. Üniversitelerin özerklikten yoksun bırakılmasının demokrasi ile bağdaşmadığı ve 'YÖK düzeninin bir an önce seçim ilkesine dayalı özerklik yönünde değiştirilmesi' talep edilmiştir. Ayrıca fikir ve sanat özgürlüklerini engelleyen fiili ve hukuksal engellerin kaldırılması gerektiği, sanat ve bilim insanların güvenceli hale getirilmesinin öneminden bahsetmişlerdir. Sonuç olarak bu akademisyenler demokratik değerlere aykırı olan düzenlemelerin kaldırılması gerekliliği ve yaşanan sorunlu süreçten, sağlıklı ve

güvenli şekilde çıkılacağına inançlarını ilan etmişlerdir (Aydınlar Dilekçesi, 15 Mayıs 1984).

Diğer taraftan 1988 yılında kurulan Öğretim Üyeleri Derneği'nin 24-25 Kasım 1990 tarihinde düzenlediği ve yükseköğretimde yaşanan sorunların konuşulduğu sempozyum, akademisyenlerin mevcut YÖK sistemine eleştirilerini sundukları ve görüş bildirdikleri önemli bir etkinlik olarak ön plana çıkmaktadır. Sempozyuma 28 konuşmacı katılmıştır. Bu etkinlikte bazı başlıklar ise özellikle ön plana çıkmıştır. Bunlardan ilki tek merkezden yönetilen ve özerkliğin olmadığı üniversitelerde bilimin gelişemeyeceğidir. Bir diğer eleştiri noktası, dinsel dogmaların üniversitelerde bilimin gelişmesini baltalayıcı bir etki yaptığı ve buna karşıt olarak bilim ve demokrasi ilkelerinin benimsenmesi gerektiği üzerinedir. Bilimsel değerlere sahip çıkan akademisyen sayısının gün geçtikçe azaldığı da vurgulanmıştır. YÖK'ün üniversiteleri gittikçe yüksekokul düzeyine indirmediği, taşrada üniversite açılmasının sorunları ve üniversitelerin çağın gerisinde kaldığı konuları üzerinden de birtakım eleştiriler getirilmiştir (Okçabol, 2021: 153-155).

Yukarıda sayılan 1402 sayılı Kanun ile tasfiye edilen akademisyenlere ilişkin direnişe de odaklanmak gereklidir. Direniş yine öncelikle üniversitelerden gelmiştir. İçerisinde Haldun Özen, Aydın Güven Gürkan, İlber Ortaylı, Gündüz Vassaf, Taha Parla, Şirin Tekeli, Reşit Canbeyli, Ömer Madra, Fazıl Sağlam, Oruç Aruoba vd. bulunduğu bazı akademisyenler yaşanan ihraçları protesto etmişlerdir ve üniversitelerinden ya istifa etmiş ya da emekli olmuşlardır (Özen, 2002: 407). Öyle ki tasfiye ve istifalar sonucu 400 kadar Profesör üniversitelerinden ayrılmıştır. Bu sayı o dönemin toplam profesör sayısının yüzde 20'sine tekabül etmektedir ve oran olarak oldukça çarpıcı boyuttadır (Tekeli, 2010: 254). Dahası Oruç Aruoba istifa dilekçesini 1 Nisan 1983 günü rektörlüğe verdiğinde, dilekçesi "Türk Kanunlarına hakaret" gerekçesi ile savcılığa iletilmiş fakat

daha ilk celseden beraat etmiştir (Cumhuriyet, 8 Ocak 1992)²⁵. Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde öğretim üyesi iken tanık olduğu tasfiye sürecini kabullenemeyip istifa eden Haldun Özen ise sonraki yaşamını 1402 sayılı kanuna karşı mücadeleye adanmıştır. Burada parantez olarak başka bir istifadan da bahsetmek kanımızca önemlidir. Emre Kongar'ın ise kılık kıyafet yönetmeliği kapsamında sakalının kesilmesi istenmiştir. Bu uygulama tek tipleştirme ve beden üzerinde iktidar uygulanmasının bir aracı olarak değerlendirilebilir. Buna karşılık Kongar, darbe yönetiminin üniversite üzerindeki uygulamalarını ve YÖK'ü protesto etmek için; "Sakal benim eşimin egemenlik alanıdır, devletin egemenlik alanı değildir" diyerek 15 Şubat 1983 tarihinde üniversiteden istifa etmiştir (Keskin, 2014: 124).

Bahsedilen dönemde İstanbul İdari ve Ticari İlimler Akademisi yöneticilerinden olması sebebiyle Emre Dölen tasfiye mekanizmalarını yakından görmüş ve tasfiyelerin kendi kurumlarında işlememesi veyahut minimize edilmesi için önlem almıştır (Dölen, 2010:194-195). Okulun bulunduğu yüksekokullardan sorumlu Binbaşı Kemal Turan'ın elindeki ihbar mektuplarının aleyhinde 'bu ihbarların geçerli olmadığı, kişisel nedenlerle yapılmış olduğu konusunda' saatlerce süren konuşmalarda bulunması neticesinde kendi kurumundan 1402 sayılı Kanun ile ihraç edilen kimse olmadığını belirtmiştir.

Tasfiyelere karşı bir duruş olarak İnsan Hakları Derneği de 1402'likler komisyonu kurmuş, komisyon raporu Türk-iş aracılığı ile Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'ne gönderilmiştir. ILO, Türkiye'yi kara listeye almış ve her yıl izleme kararı almıştır (Dölen, 2010: 195).

Devam eden süreçte önemli görülen bir diğer direniş, rektörlerin doğrudan atanması usulüne karşı olarak Boğaziçi Üniversitesi'nin Rektör adayı belirleme girişimi ön plana çıkmaktadır (Okçabol, 2021: 138). Bu süreçte üniversitede görevli akademisyenler kendi

²⁵ Oruç Aruoba "YÖK ayıbı" Cumhuriyet, 8 Ocak 1992

rektörlerini kendileri belirlemek üzere bir komisyon kurmuş, tüm fakültelerden öğretim üyelerinin %77 katılımı ile 26 Mayıs 1992 tarihinde bir seçim yapılmış ve seçimle belirlenen dört aday, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve YÖK'e gönderilmiştir. Aynı sırada YÖK'te de dokuz üyeli bir komisyon kurulmuş ve komisyon, üniversitelerin fakülte sayısına göre üniversitelerden gelecek iki ile dört arasında senato üyesinin katılımı ile yedişer rektör adayı belirlenmesi ve YÖK Başkanı'nın bu sayıyı dörde indirip Cumhurbaşkanı'na sunması önerisinde bulunmuştur. Siyasal iktidarın da 1991 genel seçimlerinde yükseköğretim sisteminin demokratikleştirileceği ve bilimselleştirileceği beyanı üzerine bir fırsat penceresi açılmıştır. Sürecin sonucu olarak da 7 Temmuz 1992'de Mecliste kabul edildiği şekliyle altı adayın belirlenmesi ve üçünün YÖK Başkanı tarafından Cumhurbaşkanı'na gönderilmesi kabul edilmiştir. Bu kararın ardından YÖK Başkanı İhsan Doğramacı istifa etmiştir. Günümüzde ise 15 Temmuz darbe girişimi sonrası ortaya çıkan KHK düzeniyle ve 676 sayılı KHK ile seçim usulü tekrar kaldırılmış ve devlet üniversitelerinde rektörler, asgari üç yıl görev almış profesörler arasından gösterilecek üç rektör adayı arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanması usulü getirilmiştir.

Son olarak, söylemsel katkısı ve hiciv anlayışı gereği Foucaultcu anlamda farklı bir direniş pratiği olarak değerlendirilebilecek bir şiire yer vermek elzemdir. Kul Ahmet mahlası ile bilinen halk ozanı Ahmet Kartalkanat'ın 'YOK YOK' adlı eserinin bir uyarlaması olarak değerlendirilebilecek, Prof. Dr. Ercan Eyüpoğlu tarafından kaleme alınan taşlama olarak nitelendirilebilecek bir şiir, 1981 yılında yazılmış ve SBF Basın-Yayın Yüksek Okulu'nda yapılan bir toplantıda sunulmuştur. Bu şiirde üniversitenin özerkliği, öğrencinin hiçliği, asistanın açlığı, düşüncenin suç teşkil etmesi, üniversite yönetiminin hiyerarşik yapısı ve üniversitelerin bilimselliği üzerine eleştirilerini dile getirmiş; tüm bunların sorumlusu olarak ise "*dedim fail var mı, dedi ki YÖK YÖK*" diyerek YÖK'ü işaret etmiştir (Eyüboğlu, 1981).

Tüm bu direniş örnekleri dönemin mevcut siyasal iktidarının yükseköğretim üzerindeki hâkim olma süreçlerinin pürüzsüz işlemediğini, dönemin şartları gereği kitlesel direnişler şeklinde kendisini göstermese de üniversitenin içinden çeşitli tepkilerin ve direniş örneklerinin olduğunu gösterir niteliktedir. Bu direnişlerin ne kadar etkili olduğundan ziyade en baskıcı dönemlerde dahi oluşturulan yönetsel düzeneklerin karşı duruşlarla birlikte işlemlerini göstermesi açısından kanımızca önemli görülmektedir. Nitekim ilerleyen dönemde tasfiye edilen akademisyenlerin üniversitelerine geri dönmelerine imkân sağlanmasında bu direnişlerin de etkisi olmuştur. Dolayısıyla söylemler, kurumlar, idari kararlar kadar direnişler de yönetsel düzeneklerin önemli unsurlarından biri olarak bu dönemde kendini göstermiştir.

2.1.5 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi Sonrası Oluşan Yönetsel Düzenegın Değerlendirilmesi

Türkiye çeşitli dönemlerde tarihsel, toplumsal, yönetsel ve ekonomik krizlerden ve buna bağılı dönüşümlerden geçmiştir. Bu dönüşümler hiç şüphesiz yükseköğretim alanını da derinden etkilemiştir. 1980 yılının 12 Eylül'ünde meydana gelen Askeri Darbe sonrasında tüm alanlarda oluşun kriz hali üniversitelerde de kendini göstermiştir. Darbe sonrası siyasal iktidar hâline gelen Orgeneral Kenan Evren ve onun öncülüğünde siyasal iktidarı teşkil edilen M.G.K., her alanda olduğu gibi, yükseköğretime ve daha özeldir üniversitelere yönelik bazı tasarruflarda bulunmuştur. Yapılan bu müdahaleyle ise yeni bir yükseköğretim yönetsel düzenegi oluşmuştur. Bu düzenek, söylemler, kurumlar, idari kararlar ve iktidara yönelik gerçekleştirilen direnişler ile kendini göstermiştir. Düzenegın oluşumunda en önemli kurum olan YÖK'ün kurulması önemlidir. YÖK'ün kuruluşundan itibaren yükseköğretime yönlendiren, dönüştüren, gözetleyen, disipline eden ve özneleştirilen yapısı düzenegın en öne çıkan tarafını oluşturmuştur.

YÖK'ün kuruluşundaki yönetsel düzenegı genel olarak bakıldığında, darbeyi yapanların üniversiteye yönelik algılarının olumsuz olduğu ve bu olumsuz algıya yönelik

olarak güvenlik ve milliyetçilik temelli bazı söylemlerin oluştuğu izlenebilmektedir. Üniversitenin içsel sorunlarına yönelik söylemler ve piyasalaşmanın etkisi söylemin diğer boyutlarını oluşturmuştur. Bununla beraber, tıpkı Harp Okulu'nda olduğu gibi, bütünleşmiş ve tek çatı altına alınmış bir üniversite yapılanması oluşturulması stratejisi çerçevesinde, merkezi bir yükseköğretim kurulu oluşturulması, üniversitede akademisyen ve öğrencilerin depolitize edilmesine çalışılması, kanunda öğrenci ve akademisyene yönelik beklentilerin yer alması ve müfredatta Türk-İslam sentezi öğelerinin bulunmasına yönelik taktikler geliştirilmiştir. Anayasa dâhil o dönemin temel hukuksal dokümanları incelendiğinde neredeyse tüm alanlarda belirlenen söylemin izleri görülmektedir. Ayrıca oluşturulacak yapıya dair bahsedilen dönüşümün önemli aktörlerinden biri olan İhsan Doğramacı tarafından söyleme yönelik bilimsel dayanaklar oluşturmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Doğramacı, yeni yapılanmanın Atatürk döneminde yapılan 1933 reformunun izleyicisi olduğu, demokratik ve özgürlükçü olduğu ve yöneticilerin seçimle değil atanma ile gelmesinin bilimsel olarak daha etkin olacağı üzerinden değerlendirmeler yapmıştır (Doğramacı, 1985). Yükseköğretim kanununun tasarılaştırılması sürecinde Milli Eğitim Bakanlığı'nda bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon dönemin ruhuna ve temel söylemlere uygun olarak, üç konu üzerinde durmuştur. Bunlar üniversitelerde ideolojik denetimin sağlanması, harp okulu benzeri tek tip bir eğitim örgütlenmesi yapılması ve politikacıların kararlarından etkilenmeyen bir yükseköğretim yapısı oluşturulmasıdır. Komisyona, Üniversitelerarası Kurul da önerilerde bulunmuştur ancak önerilerin dinlenmesi yalnızca tali konularda gerçekleşmiştir. Tasarı, oluşturulmasının ardından dönemin en üst karar alma ve yürütme organı olan Milli Güvenlik Kurulu (M.G.K.)'nda görüşülmüş; özel üniversitelerin vakıf statüsünde kurulması ve evrensel değerlerin yanına örf ve adet kelimelerinin eklenmesi gibi değişiklikler ile kabul edilmiş ve kanunlaşmıştır (Dölen, 2010; Tekeli, 2010).

Hukuksal çerçevede YÖK, 2547 sayılı kanunla kurulmuş, 1982 anayasası ile anayasal bir kurum hâline getirilmiştir. YÖK günümüze kadar etkin bir şekilde yükseköğretim politikalarının hazırlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi süreçlerinin tamamında yer almıştır. Bu sayede diğer kurumsal yapılanmalarla birlikte yukarıda sayılan söylemlerin üniversitelerde uygulanmasının bir aracı olarak işlev görmüştür (Mevzuat.gov.tr).

YÖK'ün kurulmasının ardından bu süreçte alınan bazı idari kararlar da öne çıkmaktadır. Sürecin başından itibaren içerisinde bulunan Prof. Dr. İhsan Doğramacı, YÖK Başkanı olarak atanmıştır. Akademisyenlere yönelik de bazı idari kararlar öne çıkmıştır. Bunlar yönetsel düzenek çerçevesinde iktidar süreçleri içerisinde yer alması istenmeyen-karşı duran akademisyenleri tasfiyeleri ve görevde yükselme vb. süreçlerle akademisyenlerin disiplin mekanizmaları içerisine alınmaları olmuştur.

Oluşturulması istenen yapıya yönelik, akademik özgürlük, özerklik ve üniversitenin toplumdaki yeri gibi temel başlıklar altında eleştiriler yapılmıştır. Eleştiriler her cenahtan gelmiştir. Eleştirenlerin temel söylemi bu dönüşümlerin özerkliği ortadan kaldırdığı, özgür bilim yapma olanağının kalmadığı ve akademik personelin güvencelerini ortadan kaldırdığı yönünde olmuştur. Bu süreçte önemli bir bölüm akademisyen idari bir önlem olarak 1402 sayılı kanun çerçevesinde üniversitelerden tasfiye edilmişlerdir. Tasfiyelere karşı bir duruş olarak akademisyenler görevlerinden istifa etmişler, ya da çeşitli vesilelerle iktidarın tutumunu eleştirici yayın faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Görülebileceği üzere YÖK, yükseköğretimi gözetleyici, düzenleyici, denetleyici ve dönüştürücü bir şekilde tasarılanmış, yükseköğretimin her alanında etkin bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. 1980 sonrası kriz atmosferinde üniversiteler özelinde panoptik bir işlev üstlenmiş, bir iktidar aygıtı olarak yönetsel düzeneğin önemli bir parçası olmuştur. Yönetsel düzenek ile ise yukarıda sayılan söylemler oluşturulmuş, kanunlar ile tekrar

edilmiş, buna uygun kurumsallaşmaya gidilmiştir. Bunlarla beraber pürüzsüz bir süreç olmamış ve direnişler de kendini göstermiştir. Bu dönem M.G.K.'nın etkisiyle şekillendirilmiş ve bir sonraki başlıkta bahsedilen 28 Şubat sürecinde oluşan düzeneğe kadar geçen sürede yaklaşık aynı şekilde sürdürülmüştür.

2.2 28 ŞUBAT 1997 MGK KARARLARI SONRASI YÜKSEKÖĞRETİM YÖNETSEL DÜZENEGİ

28 Şubat 1997 tarihinde gerçekleştirilen Milli Güvenlik Kurulu'nda (MGK) alınan kararlar, öncesi ve sonrasında vuku bulan birtakım olaylar ile birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'de yeni bir kriz atmosferi oluşturmuştur. Sürecin toplumsal, ekonomik, siyasal ve yönetsel birçok etkisi olmuştur. Ayrıca bu sürecin etkilerini yükseköğretim alanında da görebilmek mümkündür. Öyle ki sürecin yükseköğretim alanında yeni bir yükseköğretim yönetsel düzeneğinin oluştuğu iddia edilmektedir.

Yönetsel düzeneğin oluşumunun incelenmesi için 28 Şubat sürecinin öncesi ve sonrasının nasıl geliştiğinin dönemsel olarak ele alınması gerekmektedir. Burada 28 Şubat sürecinin bir tanımlaması yapılmaya çalışılmamakla birlikte sürecin doğru anlaşılabilmesi için döneminde oluşan olaylara doğrudan odaklanmaya gayret edilmektedir. Bu bağlamda öncelikle 28 Şubat sürecinin nasıl okunacağı önemli bir soru işareti olarak öne çıkmaktadır. Bu durum sürecin içerisinde aktörlerin konumlanmasına ve hangi cenahtan bakıldığına göre değişiklik gösterebilmektedir.

Bir görüşe göre bu süreç ile demokrasiye 'balans ayarı' verilerek, raydan çıktığı düşünülen demokrasi yeniden şekillendirilmiştir. Diğer taraftan bir görüşe göre bu süreç bir 'post-modern darbe' olarak nitelendirilmiş bu darbenin sonucunda ordu daha önce defaten olduğu gibi sivil siyasete müdahil olmuş ve iktidarı değiştirmiştir. Diğer bir görüşe göre ise 28 Şubat 1997'de alınan MGK kararları olası bir Askeri Darbeyi berhava

etmek adına alınmıştır. Başka bir görüşü savunanlara göre ise bu süreç bir sivil darbe olarak nitelendirilmektedir. Bu sivil darbenin aktörleri ise askeri-sivil bürokrasi, medya ve iş dünyası olarak ortaya çıkmaktadır. Sivil darbeyi yapanlar, temel söylem olarak, irtica tehdidi ve laikliğin ortadan kaldırılmaya girişildiğini iddia etmişlerdir. Bu girişimin sorumlusu olarak ise dönemin mevcut siyasal iktidarını görmekteyiz. Sayılan gruplar, dönemin mevcut siyasal iktidarının hilafında direniş göstermiş ve amaçlarına ulaşarak siyasal iktidarı değiştirmeyi başarmışlardır. Diğer bir başka görüşe göre ise bu süreç ve alınan kararların darbe olduğunu söyleyebilmek güçtür çünkü darbelerin tipik unsurları bir araya gelmemiştir. Bu görüşe göre TBMM kapanmamış, birkaç parti dışında partiler kapatılmamış ve anayasal süreç ortadan kaldırılmamıştır (Kongar, 2000: 89-112; Öcal, 2009: 15). 28 Şubat süreci sayılan perspektiflerden hangisi ile ele alınırsa alınsın her koşulda yükseköğretim üzerinde çok etkili olmuştur. Söylemleri, kurumları, idari kararları ve direnişleri ile yeni bir yönetsel düzenek oluşturmuştur. Gelecek başlıklarda bu konular ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Belirtilen sürece giden dönemde yaşanan olaylara bu noktada kısaca yer vermek gereklidir. 1995 genel seçimlerinde İslamcı bir çizgide siyaset yapan Necmettin Erbakan ve genel başkanlığını yürüttüğü Refah Partisi (RP) sandıktan birinci parti olarak çıkmış, Tansu Çiller ve genel başkanlığını yaptığı Doğruyol Partisi (DYP) ile bir ittifak kurarak Refah-Yol adıyla anılan 54. hükümeti kurmuştur. Bu hükümet 28 Haziran 1996 tarihinde kurulmuş ve 28 Şubat sürecinden kısa bir süre sonra Necmettin Erbakan'ın Başbakanlıktan istifası ile 30 Haziran 1997 tarihinde son bulmuştur. 28 Şubat 1997 MGK kararlarına giden süreçte Refah Partisi'nin söylemleri önemli birer adım teşkil etmiştir. Örneğin Necmettin Erbakan rektörlere ithafen üniversiteye türbanlı olarak giremeyen kadın öğrencilerin önünde selam duracaklarını söylemiştir (Kongar, 2000: 276). Yine Necmettin Erbakan'ın, 1996 yılı Ekim ayında yaptığı uluslararası bir gezi sırasında siyasal İslamcılarla görüşmelerde bulunması bazı çevrelerce hoş karşılanmamıştır.

Ramazan ayı ve iftar gibi etkinlikler kapsamında Necmettin Erbakan'ın 'sarıklı' tarikat şeyhlerini resmi konutta ağırlaması gibi süreçler de devletin laiklik söylemini zedeleyici nitelikte değerlendirilmiştir. Ayrıca bu süreçte, tam olarak tarihler 3 Kasım 1996yı gösterirken, Balıkesir ilinin Susurluk ilçesinde yaşanan bir kaza kamuoyunda büyük bir infial yaratmıştır. Kaza yapan araçta DYP milletvekili ve bir aşiret reisi olan Sedat Bucak, Emniyet Müdürü Hüseyin Kocadağ ve ülkücü mafya Abdullah Çatlı'nın bulunması sonucu mafya-siyasetçi-polis ilişkilerinin ortaya çıkması bu süreçte önemli bir olay olarak değerlendirilmiştir. Bu olay sonrası bir direniş örneği olarak 'bir dakika karanlık' eylemleri de başlamıştır. İfade edilen bu olaylar doğrultusunda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) yüksek rütbeli subayları, önce 22 Ocak 1997 tarihinde Gölcük'te bir irtica toplantısı gerçekleştirmiştir. Bu toplantının ardından yine siyasal iktidarın eylemleri ile iltisaklandırılan 'Kudüs Gecesi' gibi etkinlikler düzenlenmesi sonucu Ankara'nın Sincan ilçesinin merkezinden tankların yürütülmesi gibi hadiseler sürecin hazırlayıcısı olmuştur (Yetkin, 2021: 235-251).

Bu durumda Foucaultcu bir analizle alınan kararların oluşturduğu yönetsel düzeneğin yükseköğretim kısmına bu bölümde odaklanılmaktadır. Bu süreçte ortaya çıkan söylemlerin özünü irtica ve laiklik oluşturmuştur. Bu söylemler çeşitli iktidar odaklarınca oluşturulmuş ve sık sık vurgulanmıştır. Söylemin yükseköğretimdeki kurumsal uygulayıcıları olarak YÖK ve özellikle İstanbul Üniversitesi ön plana çıkmıştır. Bu süreçte alınan MGK kararlarına uygun olarak YÖK ve İstanbul Üniversitesi özelinde alınan kararlar ile (örn. türban bu süreçte sembol olmuştur.) yükseköğretimin kurumsal ve idari olarak söyleme uygun dönüşmesi de izlenmiştir. Buna karşın İstanbul Üniversitesi önündeki türban eylemleri, el ele tutuşarak oluşturulan insan zincirleri gibi bazı direnişler de ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan 28 Şubat süreci yeni bir yönetsel düzenek olarak değerlendirilse de önceki döneme ilişkin bazı sürekliliklerin de olduğunu söylemek gereklidir. Bu bağlamda siyasal ve yönetsel farklılaşmalar yaşanmakla birlikte

yükseköğretimin özellikle piyasalaşması ve özelleşmesi şeklinde değerlendirilebilecek bazı uygulamalarda bir süreklilik olduğu görülmektedir. Örneğin vakıf üniversitelerinin açılması bu dönemde de devam etmiştir. 28 Şubat Kararları sonrası oluşan yükseköğretim yönetsel düzeneği söylem, kurumlar, idari kararlar ve direnişler başlıkları altında aşağıda açıklanarak sürecin bir değerlendirilmesi de yine bu bölümde yapılmıştır.

2.2.1 Söylem

Söylem Foucault'nun bakış açısıyla incelendiğinde sözlü ve yazılı alanın da ötesinde belirli birtakım olaylar çerçevesinde ele alınan bir analiz yöntemi olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda yönetsel düzenekler bağlamında iktidarın uygulanmasında temel bir rolü olmaktadır. 28 Şubat dönemi öncesi ve sonrasında alınan kararlar hem Türkiye siyasal hayatında hem de yükseköğretimde önemli dönüşümleri beraberinde getirmiş ve yönetsel düzeneği oluşturmuştur. Bu kararlara bakıldığında bazı önemli söylem alanlarının ortaya çıktığı görülebilmektedir. TSK'nın temel kaygısı ve söylemler; 'Atatürk milliyetçiliği', 'Atatürk ilke ve inkılapları', 'çağdaş medeniyet', 'rejim aleyhtarı', 'çağdışı uygulamalar', 'devleti güçsüzleştirmeye yeltenme' vd. başlıklar altında ortaya çıkmaktadır (Genç, 2017: 233). Bahsedilen başlıkların en bilinen şekliyle irtica söylemi olarak özetlenmesi ve çalışmanın geri kalanında bu şekilde kullanılması uygun görülmektedir. 'İrtica' kelime anlamı olarak, 'gericilik' demektir (TDK, 2022). Bununla beraber siyasi yaşam içerisinde İslami yaşam tarzına dönüşü savunan kişi ve grupların faaliyetlerini tanımlamak adına kullanılan bir söylem olarak gündemde yer bulmuştur. Söylem dönemin hükümeti tarafından ortaya atılmış bir söylem değildir. Aksine siyasal iktidara karşı başka grupların iktidar alanı olarak ortaya attıkları bir söylem şeklinde ön plana çıkmıştır. 28 Şubat 1997 tarihindeki MGK toplantısının öncesi ve sonrası süreçlerde bu söylem ön plana çıkmıştır. Öyle ki söylem, dönemin Başbakan'ı Necmettin Erbakan'ın istifasına ve hükümetin düşmesine yol açmıştır. Bu sürecin ardından ise söylem yeni kurulan hükümetler döneminde devam ettirilmiş, irtica

ve laiklik söylemi hâkim söylem hâline gelmiştir. Söylem TSK'nın yanı sıra, medya, bazı sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler tarafından da tekrar edilmiş ve yeniden üretilmiştir.

Söylemin oluşturulmasında en etkili organlardan biri medyadır ve bir iktidar odağı olarak ön plana çıkmaktadır. 28 Şubat döneminin en karakteristik özelliklerinden biri, medya üzerinden söylem ve karşıt söylem oluşturma faaliyeti yapılmış olmasıdır. Bunun sebebi 90'lı yıllar boyunca medyanın gittikçe güçlenen rolüdür. Öyle ki güçler ayrılığında yasama, yürütme ve yargı erklerinden sonra dördüncü bir güç odağı olarak görüldüğü de söylenmektedir. Dolayısıyla medyanın sahip olduğu gücü kullanarak söylemin tekrar edilmesi ve meşrulaştırılmasında önemli bir iktidar aygıtı şeklinde işlev gördüğü iddia edilebilir. Örneğin Hürriyet, Milliyet ve Sabah gibi günlük gazetelerin bu süreçte dönemin hükümeti aleyhinde birçok yayın yaptığı izlenebilmektedir. Bu yayınların temel vurgusu dönemin temel söylemi olan 'irtica', 'laiklik' ve 'şeriat' vb. dir. Medyanın bu amaçla kamuoyunun yönlendirilmesinde araçsal bir rol üstlendiği de iddia edilebilir. Medyanın bu sayede DYP lideri Tansu Çiller'i siyaseten zorlayarak mevcut koalisyondan çekilmeye sevk ederken diğer taraftan 'irtica ve şeriat tehdidi' iddiaları altında dönemin başbakanı Erbakan'ı istifa etmeye zorladığı iddia edilmiştir (Eğitim-Bir-Sen, 2014: 17).

Söylemin geniş kesimlerce kabul edilmesinde bir başka araç olarak brifingler etkili olmuştur. TSK tarafından, 11 Ocak 1997 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e öncelikle bir 'irtica brifingi' verilmiş, daha sonra bu brifingler üniversite rektörlerinden yargı üyelerine ve sivil toplum kuruluşlarına ve medyaya kadar pek çok kesime verilmiştir (Yetkin, 2021: 241). Oramiral Güven Erkaya brifingler vasıtasıyla kamuoyunu bilinçlendirdiklerini, bu bilinçlendirme faaliyetlerini özellikle milletvekillerini ikna etmeye yönelik gerçekleştirdiklerini ve rejimin içerisinde bulunduğu düşünülen tehlikelerin anlatılması gibi faaliyetleri icra ettiklerini ifade etmiştir. Dönemin Genel Kurmay Genel Sekreteri Tümgeneral Erol Özkasnak ise anılan

brifinglerin gerekçesinden bahsederken TSK'nın yapılanması gereği kamuoyu ile doğrudan ilişkili bir kurum olmadığı fakat kimi faaliyetlere yönelik olarak kamuoyunu bilgilendirme ihtiyacı olduğu ve bu sebeple brifingleri kullandıklarından bahsetmektedir. Burada demokrasiye saygı duyduklarını da eklemekle birlikte tehlike olarak gördükleri alandaki kararlılıklarını da ifade etmektedir. Bahsedilen dönemde Genelkurmay İkinci Başkanı olarak görev alan Orgeneral Çevik Bir ise Washington Post gazetesine bir demeç vermiştir. Demeçte TSK'nın anti-laik yapılanmaları not ettiğini ve bu tehdidin PKK tehdidinin bile önüne geçtiğinden bahsetmiştir. MGK'da alınan kararların mutlaka uygulanması gerektiğini ve askeri darbelerin ülkeye zarar verdiklerini bildiklerini de belirtmiştir (Eğitim-Bir-Sen, 2014: 15).

28 Şubat 1997 MGK'sında alınan kararların şüphesiz yükseköğretime de yansımaları olmuştur ve söylem yalnızca TSK ve medya tarafından dile getirilmemiştir. Bazı öğretim üyeleri de bu söylemi sahiplenmiş bu kapsamda 'laiklik demokrasi ve özerklik için' Anıtkabirde bir buluşma gerçekleştirmiş, bu buluşma sürecinde "laik ve demokratik Türkiye'nin ödünsüz savunucuları olarak demokratikleşme yolunda atılacak her adımın yanında olacaklarını" da açıklamışlardır (Cumhuriyet, 01 Mart 1997). Örnekten görülebileceği üzere söylemin etkileri yükseköğretime de yansımıştır. Tekrar etmek pahasına bu kriz durumunun yükseköğretimde öncekinden farklı bir yönetsel düzenek oluşturduğu da iddia edilmektedir. Söylemler bu anlamda yükseköğretimde karşılık bulmuştur. Özellikle yukarıda yer verilen irticai faaliyetlere karşı duruş söylemi ve buna bağlı olarak kılık kıyafet üzerinden geliştirilen söylem üniversitelerde uygulama alanı bulmuştur. Türban meselesi bu konuda sembolik bir noktada durmuştur.

Türban meselesi aslında daha önce Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın YÖK Başkanlığı döneminde ortaya çıkmış ve ulusal bir sorun hâline gelmiştir. Üniversiteye girişlerde türban takmanın çok sorun olmadığı bir dönemde 20 Aralık 1982 tarihinde çıkartılan bir genelge ile üniversitede örtünme yasaklanmış, 1984'te ise türban konusunda serbestlik

getirilmiştir. 8 Ocak 1987’de ise bu kez ‘çağdaş kıyafet ve görünüm dışında’ üniversiteye girmek Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliğine eklenen bir maddeye göre disiplin suçu olarak değerlendirilmiştir. 1988’de ise bu kez dini inançla örtünmek serbest bırakılmış, 1989’da AYM tarafından ilgili madde iptal edilmiştir.1990 yılında 3670 Sayılı Kanun ile kıyafet serbestliğine ilişkin bir madde eklenmiş fakat 1991’de bu kez AYM tarafından bu madde kaldırılmıştır. Görülebileceği üzere ülkenin içerisinde bulunduğu çalkantılı duruma uygun olarak sürekli değişen bir yaklaşım söz konusu olmuş bu da türban konusunda bir çıkmaza yol açmıştır. 28 Şubat 1997 sürecinde ise konu yeniden gündeme gelmiş ve söylem ile ibre bir kez daha türbanın yasaklanması ve türbanlı öğrencilerin üniversitelere alınmaması gibi süreçlere yol açmıştır. 28 Şubat kararları sonrasında temel tartışma ekseninin özerklik ve benzeri konulardan laiklik ve türban söylemine hapsediği kısır bir tartışma dönemine girilmiş ancak bu süreç kimi yazarlara göre daha sonraki seçimlerde siyasal iktidar olacak partiyi bile belirleyici konumda olmuştur (Yetkin, 2021: 251).

28 Şubat sürecinde Foucaultcu perspektifle sayılan söylemler yönetsel düzeneğin oluşumunda etkili olmuştur. Burada söylemin hem oluşturulmasında hem tekrar edilmesinde hem de bir baskı unsuru olarak kullanılmasında etkili olan iktidar odaklarına vurgu yapmak gerekmektedir. Çünkü söylem doğrudan siyasal iktidar tarafından ortaya atılmış bir söylem değildir. Dönemin kamu örgütlenmesinde önemli bir yeri olan MGK’da özellikle askeri kanat tarafından uygulanması istenen birtakım kararlar vasıtasıyla kendini göstermiştir. Öyle ki dönemin başbakanının istifasına giden bir süreci tetiklemiştir. 28 Şubat sürecinde medyanın da bir iktidar odağı olarak etkisinin nasıl olduğu görülmüştür. Oluşan söylemin etkili bir şekilde tekrar edilmesi, sistematize edilmesi, söyleme ilişkin neyin söylenip neyin söylenemeyeceğine ilişkin örtük kurallar belirlemesi burada önemli bir unsur olarak ön plana çıkmıştır. Bir sonraki başlıkta ise bu söyleme yönelik olarak kurumların dönüşümüne yer verilmektedir.

2.2.2 Kurumlar

Kurumlar daha önce bahsedildiği üzere söylemlerin uygulanmasında kilit bir noktada bulunmaktadır. Bu başlık altında, yukarıda yer verilen söylemlerin, uygulamaya geçmesi süreçlerinde hangi kurum ve kuruluşların etkili olduğu üzerinden bir değerlendirmeye girilmektedir. Bu doğrultuda öncelikle söylemin üretilmesi sürecinde etkili olan MGK'nın yapısı ve alınan kararlara etkisi üzerinde durulmaktadır. Ardından söylemin uygulanmasını takip etmek amacıyla kurulan Batı Çalışma Grubu'nun kimlerden oluştuğu ve ne gibi faaliyetlerde bulunduğu değerlendirilmektedir. Söylemin uygulanmasında etkili olan 'silahsız kuvvetler' (Hürriyet, 20 Aralık 1996) şeklinde bazı generallerce betimlenen ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan 'Beşli Sivil İnisiyatif'in faaliyetlerinden de bahsedilmektedir. İrtica söyleminin yükseköğretimdeki etkileri bağlamında ise YÖK'ün faaliyetlerine odaklanılmıştır (örneğin toplumsal faaliyet birimi). Süreçte belki de en önemli olayların yaşandığı İstanbul Üniversitesi de bu başlık altında irdelenmiştir. Söylemin tekrarlayıcısı ve uygulayıcı olan bu kurum ve kuruluşların faaliyetlerinin sayılmasının ardından ise bir sonraki başlıkta alınan idari kararların ne olduğu üzerinden bir değerlendirme yapılmaya çalışılmaktadır.

2.2.2.1 Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve Diğer Kurumsal Yapılar

Yükseköğretimle doğrudan bağlantılı bir kurum olmamakla birlikte aldıkları kararlar bağlamında yükseköğretimdeki yönetsel düzeneğin dönüşmesinde önemli bir etkisi olan MGK önemli bir kurum olarak ortaya çıkmaktadır. MGK'nın doğuşunu 1933 yılında oluşturulan "Yüksek Müdafaa Meclisi ve Umumi Katipliği" ne kadar götürmek mümkündür (Yurttaş, 2004: 26). İkinci dünya savaşı sonrası süreçte 1949 Milli Savunma Yüksek Kurulu (MSYK) adıyla bir yardımcı organ oluşturulmuş, 1961 Anayasasıyla "milli güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasına yardımcı olmak üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildir (mek)" için MGK kurulmuştur (Sezen, 2000: 63). Bununla beraber konu bağlamında yer alan hali ile

1983 yılında teşkil edilen MGK hukuksal yapı olarak Anayasanın yürütme bölümünde yer almış, 118. maddesindeki şekli ile ‘Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulu’na bildirmekle’ görevli kılınmıştır. Bu maddeye dayanarak 2945 sayılı ‘Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu’ oluşturulmuştur (Mevzuat.gov.tr). MGK’nın konu bağlamındaki önemi her ne kadar Bakanlar Kurulu’nun danışma organı olarak teşkil edilmiş olsa da 28 Şubat 1997 tarihli MGK’da askeri kanadın zor gücünü elinde bulduran bir organ olarak siyasal iktidarı yönlendirici bir konumda bulunması ve Foucaultcu bakış açısıyla incelendiğinde bir iktidar odağı olarak ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Kamu yönetiminin işleyişi bağlamında bakıldığında ise bir danışma organının, karar organı gibi davranması dikkat çekici olmakta ve önem arz etmektedir.

MGK toplantıları, Türkiye Cumhuriyeti’nin iç ve dış güvenlik konuları ve stratejik amaçlarının tartışıldığı en üst düzeyde etkinlikler olarak öne çıkmaktadır. Odaklanılan dönemde MGK toplantıları ayda bir kez olmak üzere gerçekleştirilmekteydi. Toplantılara hükümet mensuplarından Başbakan, İçişleri Bakanı, Dışişleri Bakanı ve Milli Savunma Bakanı sivil üyeler olarak yer almaktaydı. Asker üyeler olarak ise Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ve MGK Genel Sekreteri katılmaktaydı. MGK’nın bu toplantılarını Cumhurbaşkanı yönetmekteydi. Sürecin işleyişine bakıldığında ise önce bürokratların katıldığı bir toplantı gerçekleştirilmekte ardından ise yukarıda yer verilen-aktörlerin bir araya geldiği toplantı yapılmaktaydı. Toplantıda görüşülen sorunlara ve çözüm için atılacak adımlara dair yapılacaklar, toplantının sona ermesinden hemen ardından hazırlanan bir bildiri ile kayıtlara geçirilmekteydi. Hazırlanan bildiri ise doğrudan bağlayıcı olmamakla birlikte dönemin hükümeti için tavsiye niteliği taşımaktadır (Birand ve Yıldız, 2012: 207).

28 Şubat 1997 tarihinde MGK'da alınan kararlar belirtilen kurumsal yapılanma içerisinde ele alınmıştır. MGK tarafından alınan kararların uygulanmasının izlenmesi kararı üzerine ise TSK içerisinde bir yapı oluşturulmuştur. Bu yapı kamuoyunda Batı Çalışma Grubu (BÇG) olarak bilinmektedir. Orgeneral Fevzi Türkeri BÇG'yi şu şekilde betimlemektedir (Akın, 2012)²⁶:

“İrticaî faaliyetler TSK tarafından değerlendirilerek 28 Şubat 1997 tarihinde toplanan MGK'da başlıca gündem maddesini olmuştur. Ancak bundan sonradır ki, TSK irticaî faaliyetleri iç tehditte bölücü terör ile aynı seviyeye, yani birinci önceliğe yükseltmiş ve bu duruma bağlı olarak Batı Çalışma Grubu oluşturulmuş ve faaliyete geçirilmiştir. İşte bu teşkilatın oluşturulması ile TSK tarafından siyasal İslam'ın ülke genelinde resmi çıkarılarak irticaî faaliyetlere ilişkin ülke boyutundaki genel görüntü tüm yönleriyle yakinen takip ve kontrol altında izlenmektedir.”

BÇG, bu dönemde istihbarat çalışmalarına ağırlık vermiş ve bu bağlamda irticaî faaliyetlerde bulunduğu düşünülen kimseleri “fişleme” uygulamalarıyla dikkat çekmiştir. Bu faaliyetlere başbakanlık personeli de iştirak etmiştir. BÇG bu faaliyetleri kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör dâhil her alana yaymıştır (Yetkin, 2021: 247). BÇG, 54. Hükümet olan ve başbakanlığını Necmettin Erbakan'ın yaptığı Refah-Yol hükümetinin istifa etmesinin ardından Anavatan Partisi'nin (ANAP) genel başkanı Mesut Yılmaz tarafından kurulan 55. Hükümet döneminde “Başbakanlık Takip Kurulu” olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Bununla beraber 2002 yılında gerçekleştirilen genel seçimler sonrası tek başına iktidar olan AK Parti siyasal iktidarları döneminde ise ortadan kaldırılmıştır (Menek, 2016: 140).

²⁶<https://t24.com.tr/yazarlar/bilinmeyen/15-soruda-28-subat-bati-harekat-konsepti-ve-bati-calisma-grubu,4964>

2.2.2.2 Sivil Toplum Kuruluşları (Beşli Sivil İnisiyatif)

28 Şubat sürecinin uygulanmasının bir diğer ayağı olarak TOBB Başkanı Fuat Miras, TESK Başkanı Derviş Günday, TÜRK-İŞ Başkanı Bayram Meral, DİSK Başkanı Rıdvan Budak ve TİSK Başkanı Refik Baydur dan müteşekkil ve kamuoyunda bilindiği haliyle ‘Beşli Sivil İnisiyatif’ olarak bilinen STK’ların faaliyetlerini görebilmek mümkündür (Eğitim-Bir-Sen, 2021). Bu STK’lar Foucault’un yaklaşımı ve yönetsel düzenekler bağlamında birer iktidar odağı olarak ortaya çıkmış ve söylemin yaygınlaştırılmasına yönelik önemli beyanlarda bulunmuştur. Necmettin Erbakan’ın başında olduğu hükümetin rejimin aleyhinde bazı eylemlerde bulunduğu şeklinde söylemler geliştirmişlerdir. Bu söylemin yayılmasının bir aracı olarak ise basın toplantıları gerçekleştirmişlerdir. TÜRK-İŞ, DİSK, TESK, TOBB ve TİSK Genel Başkanları 21 Mayıs 1997’de Ankara’da gerçekleştirdikleri ortak açıklamada, devletin irtica tehdidi altında olduğunu bu kapsamda irticai faaliyetlerin desteklenerek ülkenin karanlığa çekildiğini belirtmişlerdir. Dış politikada ülkenin onurunu çiğneyici faaliyetlerde bulunulduğu bir siyaset izlendiğinden bahsedilmiştir. Bahsedilen STK’lar, ülkenin tüm sorunlarının sivil demokratik parlamenter sistem içinde çözülmesi gerektiğini de vurgulamışlardır. Halkın dönemin hükümetine güveni kalmadığını, bu hükümetin istifa edip yerine Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, laik ve demokratik Cumhuriyeti savunan ve sorunları çözecek bir hükümetin kurulmasını istediklerini belirtmişlerdir (Koç, 1999: 162).

2.2.2.3 YÖK ve Üniversiteler

Yükseköğretim bağlamında bakıldığında ise 1980 sonrası dönemde teşkil edilen YÖK, 28 Şubat döneminde de en önemli aktörlerden birisi olarak ortaya çıkmaktadır. 28 Şubat’ta alınan kararlar çerçevesinde ve buna uyumlu olarak üniversitelerde uygulanmak üzere kararlar alıyor olması bu durumun en önemli göstergelerinden biri olarak ön plana

çıkılmaktadır. Bu süreçte üniversitelerde türban yasağının uygulanması ve ikna odalarının kurulması gibi süreçler söyleme uygun hareket edildiğinin göstergesi niteliğindedir.

YÖK nezdinde ayrıca toplumsal faaliyet birimi kurulmuştur. Bu birimin görevi akademisyenlerin atama ve terfi süreçlerini ideolojik gerekçelerle yönlendirdiği, bir nevi fişleme yaptığı iddiasıyla tartışmaların odağında olmuştur. Birim 29 Şubat 2012 tarihinde dönemin YÖK Başkanı Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya döneminde ortadan kaldırılmıştır (NTV, 01.03. 2012)²⁷.

İstanbul Üniversitesi, MGK'da alınan kararların YÖK tarafından yükseköğretimde uygulanmasının merkezi olması bağlamında önemli bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. İstanbul Üniversitesi'nin kökleri Darülfünûn'a değin uzanmakla birlikte Türkiye'nin en köklü üniversitelerinden biri ve diğer taraftan 1933 reformu sonrasında kurulan ilk üniversite olması bakımından da kilit bir noktadadır. Türkiye'nin nüfus ve çeşitlilik olarak en yoğun şehri olan İstanbul'da kurulmuş olması bir diğer kilit nokta olarak öne çıkmaktadır. Diğer taraftan direnişler başlığı altında ele alınacağı üzere yönetsel düzenek bağlamında en bilinen direnişler de yine bu üniversitenin çatısı altında özellikle okula alınmayan türbanlı öğrenciler ve onlara destek veren siyasi yelpazenin her tarafında yer alan aktörlerce gösterilmiştir.

28 Şubat 1997 MGK Kararları döneminde önemli aktörler olarak ortaya çıkan bu kurumlar hem söylemin oluşmasında hem de uygulanmasında ön plana çıkmışlardır. Bu kurumların yükseköğretimin yönlendirilmesinde de önemli etkileri olduğu görülebilmektedir. Bu yönlendirmelerin idari kararlar bağlamında etkileri bir sonraki başlıkta incelenmeye çalışılmıştır.

²⁷<https://www.ntv.com.tr/egitim/yokte-28-subatin-son-izi-de-silindi,cLSHtfdx2EivQb649K5xww>

2.2.3 İdari Kararlar

28 Şubat sürecinde oluşan irtica söylemi ve bu söylemin yükseköğretim özelinde uygulayıcısı YÖK, İstanbul Üniversitesi gibi kurumları betimledikten sonra, söyleme ilişkin kurumlarca alınan idari kararlara da yer vermek elzemdir. Yönetmelik düzenine unsurları bağlamında öncelikle 28 Şubat 1997 MGK'sında alınan kararlara bakmak gereklidir. Bu kararlar şüphesiz yönetmelik düzenine oluşmasında en etkili idari kararlar olarak öne çıkmaktadır. Diğer alınan kararların neredeyse tamamı bu kararlar ışığında oluşan söylemle ve bu söylemi uygulayan kurumlara göre şekillenmiştir.

2.2.3.1 28 Şubat 1997 MGK Kararları

MGK'nın 28 Şubat 1997 tarihinde yayımlanan 406 sayılı kararının ekindeki rapora 'rejim aleyhtarı irticai faaliyetlere karşı alınması gereken tedbirler' başlığı atılmıştır. Söylem henüz başlıkta kendini göstermiştir. 18 maddeden oluşan raporun ayrıntılarına bakıldığında ise ilk maddesinde öncelikle anayasaya atıf yapılarak laiklik ilkesinin büyük bir titizlik ve hassasiyetle korunmasının gereğine vurgu yapılmaktadır. Bunu uygulamak için ise mevcut kanunların titizlikle uygulanması ve eğer bu kanunlar yeterli görülüyorsa yeni birtakım düzenlemeler yapılması gereği üzerinde durulmaktadır. İkinci maddesinde dini tarikatlar ile bağlantılı olduğu tespit edilen özel yurtlar, vakıflar ve okulların ilgili kanunlar gereğince Milli Eğitim Bakanlığına devredilmesinin sağlanması istenmektedir. Üçüncü madde Foucaultcu anlamda bir özneleştirme talebi içermektedir. Buna göre 8 yıllık kesintisiz eğitime geçilmesi ve Kur'an kurslarının MEB denetiminde işlemesi gibi süreçlerin yürütülmesi talep edilmiştir. Buna uygun bir hukuksal düzenleme yapılmasının beklendiği de madde kapsamında ifade edilmiştir. Dördüncü maddede din adamı yetiştirilmesi sürecinde yine Atatürk ilke ve inkılaplarına vurgu yapılmış ve bu ilkelere bağlı aydın din adamlarının yetiştirilmesine vurgu yapılmıştır. Raporun beşinci maddesinde dini tesislerin belirli birtakım çevrelere mesaj vermek amacıyla kullanılmaması ve eğer bu tesislerin yapımına ihtiyaç varsa bunların

Diyaret İşleri Başkanlığı ile bu tesislere ihtiyaç duyan bölgenin yerel yönetimleri ve diğer ilgili makamlar arasında eşgüdümle yapılması gerekliliği ifade edilmektedir. Altıncı madde 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun'un hükümlerine aykırılık teşkil edecek tüm tarikat ve benzeri kurum ve kuruluşların kapatılmasını talep etmektedir. Bu bağlamda 'toplumun demokratik, siyasi sosyal hukuk düzeninin zedelenmesinin' önüne geçilmesi istenmektedir. Yedinci madde irticai faaliyetleri sebebiyle TSK'dan ihraç edilen personel aracılığıyla TSK'nın dine karşı gibi gösterilmesinin önüne geçilmesi için aleyhte yayın yapanların kontrol altına alınmasını talep etmektedir. Sekizinci maddede yine TSK'dan ihraç edilen personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarında istihdam edilmesinin önüne geçilmesi üzerinedir. TSK'ya aşırı dinci kesimden sızmaların önlenmesi amacıyla alınacak tedbirlerin diğer kamu kurum ve kuruluşları, özellikle üniversite ve diğer eğitim kurumları ile bürokrasinin her kademesinde ve yargı kuruluşlarında da uygulanması istenmektedir. Onuncu madde ise Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini ilgilendirdiği gerekçesi ile yayımlanmamıştır. Daha sonra açıklandığı haliyle ise İran İslam Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'nde rejim aleyhtar faaliyetlerinin önlenmesini içermektedir. On birinci maddede bahsedilen kesimin mezhep ayrılıklarını körüklemek suretiyle toplumsal kutuplaşmaya yol açmasının önlenmesi hususlarına dikkat çekilmiştir. On ikinci madde ise Anayasaya, Siyasi Partiler Kanunu'na, Türk Ceza Kanunu'na ve özellikle Belediyeler Kanunu'na karşı sergilenen olayların sorumlularına karşı hukuksal ve idari işlemlerin kısa zamanda sonuçlandırılması istenmiştir. Tez çalışmamız bağlamında en fazla referans sahip on üçüncü madde ise kılık kıyafet özelinde bir hassasiyet içermektedir. Burada Türkiye'nin çağdışı gösterilmesine yönelik uygulamalara karşı durulması istenmekte buna yönelik ilgili kanun hükümlerinin uygulanması talep edilmektedir. On dördüncü madde kısa ve uzun namlulu silahların denetimine ilişkindir ve bu maddede silaha sahiplik konusunda hukuksal kısıtlama talep

edilmektedir. On beşinci madde aşırı dinci örgüt ve tarikatların Kurban Bayramı vesilesiyle deri toplaması ve bu deriler vasıtasıyla ek gelir elde etmelerine karşı önlemler alınması gerektiği üzerinedir. On altıncı maddede kanundışı şekilde kimi şahısları korumak üzere özel üniforma giydirilmiş korumalara karşı ilgili hukuksal süreçlerin işletilmesi istenmektedir. On yedinci maddede ülkenin sorunlarının çözümüne ilişkin ‘Millet kavramı yerine ümmet kavramı’ şeklinde ele alınarak çözülmesinin önüne geçilmesinin gereği vurgulanmıştır. On sekizinci ve son maddede ise Atatürk’ü Koruma Kanunu çerçevesinde ilgili önlemlerin alınması talep edilmiştir.²⁸

28 Şubat MGK Toplantısında ‘irtica tehdidi’ne dair, mevcut durumun ortaya konulmasına ek olarak, beliren ‘tehlikeli duruma’ yönelik olarak ekonomik, siyasi, hukuki, sosyo-kültürel ve eğitsel alanlarda alınması istenen önlemler kurul üyelerine sunulmuş ve önemle vurgulanmıştır (Gülmez, 2014: 144). Bu bağlamda maddeler incelendiğinde görülmektedir ki aşırı dinci olarak görülen gruplar hedef alınmaktadır. Bu grupların örgütsel, mali ve diğer her türlü faaliyetlerine karşı en başta hükümetin önlem alması istenmiştir. Bu bağlamda çeşitli kurum ve kuruluşların da ilgili kanunlar çerçevesinde harekete geçmesi istenmiştir. Bunlar arasında üniversiteler de mevcuttur. Özellikle raporun on üçüncü maddesindeki kılık kıyafetlere ilişkin talepler üzerinden üniversitelerde önemli düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Türban meselesi belki de bunların en başında yer almaktadır. Üniversitelere türban ile girilmemesi ve buna ilişkin kararların uygulanmaya koyulması kamuoyunda ‘türban meselesi’ olarak bilinen süreci körüklemiştir. YÖK ve İstanbul Üniversitesi’nin faaliyetleri bu anlamda özellikle ön plana çıkmış, türban yasakları daha sonra tüm üniversitelere yayılmıştır.

İçişleri Bakanlığı tarafından tüm illere MGK kararlarından bir ay sonra 28.03.1997 tarihli ve 70674 sayılı ‘Anayasa ve Yasaların Uygulanmasına Uyulacak Usul ve Esaslar’

²⁸ Çiçek, H. (1997), *İrticaya Karşı Genelkurmay Belgeleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul

başlığını taşıyan bir genelge gönderilmiştir. Genelgede, 28 Şubat MGK Kararı'nda yer alan ve yukarıdaki paragraflarda yer verilen tüm başlıkların icrasına ilişkin emirler Vali ve Kaymakamlara iletilmiş ve uygulanması istenmiştir (Eğitim-Bir-Sen, 2014).

2.2.3.2 YÖK'ün ve Üniversitelerin İdari Kararları

Yükseköğretim cenahında da bu kararlara yönelik bazı önemli idari kararlar alınmıştır. Bu süreçte en başta YÖK'ün aldığı idari kararlar önem arz etmektedir. Bu bağlamda YÖK'ün başındaki Prof. Dr. Kemal Gürüz'e ayrı bir yer verilmesi gerekmektedir. Bunun sebebi süreç boyunca YÖK'ün başında olması ve YÖK'ün aldığı idari kararlar bağlamında ifade edildiği üzere önemli bir noktada durmasıdır. Prof. Dr. Kemal Gürüz, önceki YÖK Başkanı Prof. Dr. Mehmet Sağlam'ın siyasete atılması sonrasında 6 Aralık 1995 tarihinde YÖK Başkanlığına dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından atanmıştır. Göreve atandığı süreçte Prof. Dr. Kemal Gürüz Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin rektörüdür. Hatipoğlu'na göre (1996: 10) Prof. Dr. Kemal Gürüz YÖK'ün kuruluşundan sonraki dönemde dekanlık, rektörlük ve YÖK üyeliğinde bulunması ve uzun süre YÖK sistemi içerisinde yer alması sebebiyle köklü dönüşümleri yapacak nitelikte bir profil çizmemektedir. Bunun yanı sıra geçmiş dönemden gelen süreklilikler bağlamında neo-liberal ve piyasacı uygulamalar Prof. Dr. Kemal Gürüz döneminde de gerçekleşmiştir. Vakıf üniversitelerinin büyük bir hızla artması, SUNY ortak programları, ücretli yaz okullarının açılması ve Bologna sürecine uyum gibi süreçler ve faaliyetler bu dönemde dikkat çekmektedir.

Prof. Dr. Kemal Gürüz'ün YÖK Başkanı olduğu dönemde türban yasağı hemen benimsenmiştir. Türban, 'Kıyafet Kanunu'na aykırı olarak' değerlendirilmiş ve üniversitelere türban ile girilmesinin önüne engel konulmuştur. Buna ek olarak YÖK, üniversitelere genelgeler göndermiş ve rektörlere yönelik bilgilendirme toplantıları yapmıştır. Bu toplantılarda ise türban yasağının tavizsiz bir şekilde uygulanmasını istenmiştir (Gür ve Çelik, 2011: 25).

Bir diğerk önemli aktör olan İstanbul Üniversitesi'nin de bu süreçte YÖK'ün kararlarına paralel şekilde aldığı kararlar önem arz etmektedir. Bunlardan en göze çarpanı, üniversite senatosunun aldığı bir kararla türbanlı öğrencilerin artık üniversitelerde eğitim yapamayacaklarının açıklanması olmuştur. Bu bağlamda ikna odaları teşkil edilmiştir. İkna odaları özetle türban ile okula girmek isteyen kadın öğrencilere psikolog, polis ve akademisyenler eşliğinde türbanını çıkartması ve okuluna devam etmesi için ikna edilmesi için kurulmuş bir yapıdır (Birand ve Yıldız, 2012: 273). Bu saikle türbanlı kadın öğrencilerin bu kıyafetler ile okula giremeyecekleri anlatılmaya çalışılmış ve bu şekilde girmekte ısrar ederlerse de okuldan uzaklaştırma cezası alacakları belirtilmiştir. İkna odaları uygulaması ilk kez İstanbul Üniversitesi'nin Avcılar Kampüsü'nde kurulmuş ve uygulanmıştır. Üniversiteye öğrencilerin kaydı burada yapılmış ve bu sırada uygulama başlamıştır. İkna odaları uygulaması Foucaultcu anlamda değerlendirildiğinde biyo-politik bir disiplin uygulaması olarak değerlendirilmektedir. Kişinin bedeni üzerinden kendini hak sahibi olarak gören bir iktidar odağı kılık kıyafet üzerinden bir normal tanımlamakta ve bu vasıta ile kendi iktidarını dayatmaktadır. İktidar tarafından üretilen normun kişiler tarafından kabul edilmemesi durumunda ise dışlama pratiklerini uygulamaktadır. Bu önemli bir idari karar olarak ön plana çıkmaktadır.

Dışlama pratikleri öğrenciler için okula girememek ve eğitim hakkının ellerinden alınması olarak tezahür ederken diğerk taraftan akademik ve idari personel için ise tasfiyeler ön plana çıkmıştır. Genel kapsamda binlerce kişinin fişlendiği, soruşturma geçirdiği, yüzlerce kişinin 'irticai örgüt' üyeliği bağlamında yargılandığı, yine yüzlerce kamu personelinin görevlerinden atıldığı bir süreç yaşanmıştır. Yükseköğretim alanında ise yaygın bir akademisyen tasfiyesi uygulanmıştır. Lisansüstü öğrenim görmek amacıyla yurtdışına giden öğrencilerin bir kısmı geri çağırılmış ve akademik hayatları sona erdirilmiştir. El Ezher gibi yurtdışındaki İslami tandanslı bazı üniversitelerin denklikleri iptal edilmiş ve bu üniversitelerden daha önce mezun olanların da lisans dereceleri iptal

edilmiştir. Bu yolla da Türkiye yükseköğretim kurumları içerisinde herhangi bir kademedeki görev alan öğretim elemanlarının lise mezunu statüsüne indirgenerek işlerini kaybetmeleri sonucu doğmuştur. Üniversite öğrencileri bağlamında ise bazı kadın öğrenciler başlarını açmış ya da peruk takarak öğretim hayatlarına devam etmiştir. Başlarını açmayı reddedenlerin ise okulları ile ilişkileri kesilmiştir. Sekiz yıllık eğitime geçiş ve katsayıların artırılması gibi süreçlerle de imam hatip liseleri gibi meslek okulu öğrencilerinin üniversiteye girmelerini engelleyici bir puanlama sistemi ile tasfiye edilmelerinin yolu izlenmiştir (Eğitim-Bir-Sen, 2014)

Sürecin sonunda YÖK Disiplin Kurulu tarafından Kılık Kıyafet Yönetmeliğine uymadıkları, ideolojik gerekçelerle türban taktıkları, irticai faaliyette buldukları ya da bu konuya ilişkin eylemlere katıldıkları gerekçesi ile 1997 ve 2000 yılları arasında 139 personel kamu görevinden çıkarılmıştır (Eğitim-Bir-Sen, 2014: 26). Tüm bu süreçler ise yine pürüzsüz işleyen bir iktidar oyunu içerisinde yer almamış, direniş pratikleri de bu süreçte kendini göstermiştir.

2.2.3.3 Süreklilikler Bağlamında Üniversite-Sanayi İşbirliklerinin Gelişimi

Bu dönemde önceki dönemde ortaya atılan söylemdeki süreklilikler bağlamında üniversite-sanayi işbirliklerine yönelik adımlar da atılmıştır. Yönetimsel düzenekler bağlamında değişmeyen şeylerden biri bu adımlar olmuştur. Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD)'nin 1994'de yayınladığı 'Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim, Bilim ve Teknoloji Raporu'da (TÜSİAD, 1994), üniversite-sanayi işbirliği açısından patronlar kulübü olarak nitelenebilecek yani piyasanın içerisinde bir kurumun üniversitelere yönelik yaptığı bir çalışma olması bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Raporu hazırlayanlar arasında daha sonra Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı da yapacak Kemal Gürüz'ün olması bu raporda belirtilen politika önerilerinin uygulama alanı bulması ve hızlandırılması açısından önemlidir. Raporda daha önce 1. Bilim ve Sanayi Şurası'nda belirlenen politikalara ek olarak 'girişimci, işletmeciler ve piyasacı

üniversite' modeli öngörülmüştür; bu model ile üniversite sanayi işbirliğinin o zorunlu bir hal aldığı ve oluşturulacak yeni üniversite modelinin bu doğrultuda şekillenmesi gerektiği savunulmaktadır. Bu yapının yansıması da üniversitelerin kendilerinin firmalaşması ya da içerisinde firmaların bulunduğu bir yapıyı içeren ve parasal kaynakları sağlayan şirketlere/piyasa kuruluşlarına teknolojik araştırma ve ürün geliştirme hizmeti sunan teknoparklar olmuştur. Raporda teknoparklar vasıtasıyla 'üniversitelerdeki bilimsel gelişmelerin ticari uygulamaya dönüşümü'nün sağlanması kurgulanmaktadır. Buna göre üniversitelerde yapılacak çalışmaların sanayi aktörlerinin beklenti ve ihtiyaçlarına yönelik olarak şekillendirilmesi bağlamında öncelikli araştırma alanlarının tanımlanması talebi işbirliğinin diğer bir boyutunu ifade etmektedir. Raporda bahsedilen önerilerin neredeyse tamamının günümüzde gerçekleştirilmiş olması ise dikkat çekicidir.

Uluslararası bir kurum olan OECD, Türkiye'de bilim teknoloji politikası ve bu kapsamda üniversite sanayi işbirliğine yönelik politikaların oluşturulmasında ve dönüştürülmesinde önemli bir aktör olarak yer almaktadır. Örgütün 1996 yılında yayınladığı Türkiye Ulusal Bilim ve Teknoloji Raporu'na göre 'yasaların öğretim üye ve üniversitelerin kendi şirketlerini kurmalarına olanak verecek şekilde değiştirilmesi gerekliliği' belirtilmiştir. Bu istek 2001 yılında çıkarılan teknoloji geliştirme bölgeleri kanununda karşılığını bulmuş ve etkili olmuştur.

1996 ve 2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı da (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996) önemli bir belge olarak karşımıza çıkmaktadır. Planda, Türk sanayiinin ana sorununun yeniliğe dayalı olarak rekabet gücünün kazanılması şeklinde ifade edilmiştir. Bu temel sorun çerçevesinde de bilim-teknoloji sanayi bağlamında geliştirilen çözüm önerileri de devlet tarafından ulusal hedefler olarak benimsenmiştir. "Bu alanda devlete biçilen yeni rol, Ar-Ge fonlarının yönetimi ve kamu desteğinin yönlendirilmesi, eğitim ve sanayi ile diğer kilit sektörlerin düzenlenmesi gibi

unsurları içeren “ulusal bilim ve teknoloji politikalarını” üretmesidir.”(Özuğurlu, 1998: 7). Bu anlamda üniversite-sanayi işbirliği politikası stratejik bir yerde durmaktadır.

Üniversite-Sanayi işbirlikleri kapsamında oluşturulan bir diğer program ise 1996 yılında, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından uygulamaya konulmuş olan ve 10 yıl boyunca süren Üniversite-Sanayi Ortak Araştırma Merkezleri Programı (ÜSAMP) olmuştur. Bu program ABD’de yer alan National Science Foundation (NSF) tarafından yürütülen programdan esinlenilerek geliştirilmiştir. Program esas olarak üniversite ve sanayi aktörlerinin, teknolojik ve diğer alana ilişkin geliştirmelerde temel ve uygulamalı araştırmalar yaparak etkileşimlerini güçlendirmeye dayalı bir kurumsallaştırma hamlesi öngörmüştür. Programın işleyişi incelendiğinde kurulacak merkezlerin üniversiteler bünyesinde kurulması; bu merkezlerin giderlerinin devlet ve sanayiciler tarafından sağlanması; hukuki statü olarak TÜBİTAK çatısında kurulmalarına rağmen, ekseriyetle sanayicilerin yer aldıkları, bağımsız, esnek ve hızlı kararlar alabilen bir yönetim kurulunca yönlendirilmesi esas alınmıştır (Kiper, 2005).

2.2.4 Direnişler

28 Şubat süreci yükseköğretim alanı içinde ve dışında oluşturulan söylem ve bu söyleme uygun kurumları ve idari kararları ile etkili bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Şüphesiz ki bu süreçte de bazı direnişler gözlemlenebilmiştir. Bu direnişler genellikle üniversitelere başörtülü ve sakallı girilememesine karşı bir tepki niteliğinde olmuş, sivil itaatsizlik oturma eylemleri ve insan zincirleri oluşturma gibi dışavurumlar ile kendini göstermiştir. Burada sayılan direnişler yalnızca sayılan yönetsel düzeneğe yönelik olanlardır. Çünkü yükseköğretim alanı birçok sorunun aynı anda olabildiği ve buna ilişkin olarak da birçok söylemin aynı anda işlediği bir alan olmaktadır. Tabiatıyla da direnişler de bu bağlamda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla buradaki direnişler sürece yönelik olarak en öne çıkanlardan tarafımızca seçilmiştir.

Bu direnişler 28 Şubat uygulamalarının pilot üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi'nde en çetin örneklerini vermiştir. İstanbul Üniversitesi'ne girmeye çalışan öğrenciler ile güvenlik güçleri arasında ortaya çıkan gerilimler bu duruma örnek olarak verilebilir. 24 Şubat 1998'de İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü önünde 2.500 öğrenci kararlara tepki göstermek için bir araya gelmişlerdir (Benli, 2011: 53-54). Benzer süreçler gazetelerde de "... Sakallı, başörtülü ve kimliksiz oldukları gerekçesiyle içeri alınmayan 300 öğrenci kapıyı zorlayınca, çevik kuvvet ile aralarında arbede çıktı" şeklinde basında yer almıştır (Hürriyet, 1998).

Öğrencilerin okula alınmamalarının ardından ise oturma eylemi gündeme gelmiştir. Bu eylemlere çeşitli siyasal ve sosyal gruplardan da destek gelmiştir. Bunlardan en çarpıcı olanı islami grupların dışında bazı sol ve feminist gruplardan da eyleme katılımlar olmasıdır (Şanlı ve Coşğun, 2020: 401). Bu da sürece tepkinin yalnızca İslami kanattan gelmediğini bunun bir insan hakları meselesi olarak ele alındığını ve bu şekilde değerlendirildiğini gösteren adımlardan birisidir.

Bir diğer önemli direniş alanı insan zincirleri şeklinde tanımlanan eylemler olmuştur. Bu kapsamda eylemi gerçekleştirenler, Türkiye haritası üzerinde belirli rotalar belirleyerek büyük bir insan zinciri kurmak istemişlerdir. Belirlenen şehirlere öğrenciler önceden seyahat ederek destek aramışlardır. Bu bağlamda 11 Ekim 1998'de 'İnanca Saygı Düşünceye Özgürlük için El Ele' zinciri oluşturulmuştur. Katılımcılar slogan atmamıştır ve yol kenarlarında el ele tutuşarak 20 dakika boyunca türban yaşağını protesto etmişlerdir (Benli, 2011: 65).

Bu direniş örnekleri dönem içerisinde oldukça ses getirmiş ve gelecek dönemlerde de türban başta olmak üzere üniversitelerde serbestleşmesinin önünün açılmasında önemli tepkiler olarak kamuoyunda yer bulmuştur.

2.2.5 28 Şubat 1997 MGK Kararları Sonrası Oluşan Yönetmel Düzenegin Değerlendirilmesi

28 Şubat süreci Türkiye gündeminde önemli etkiler bırakmış bir kriz atmosferinde meydana gelmiştir. Bu kriz atmosferinde irtica ve laiklik temelli bazı söylemler ön plana çıkmış, bu söylemler medya ve TSK'nın brifingleri aracılığı ile dolaşıma sokulmuştur. Söylemin etkileri yükseköğretimde de tekrar edilmiş, YÖK'ün yönetmelikleri ve İstanbul üniversitesi başta olmak üzere üniversitelerin uygulamaları vasıtasıyla tam bir yönetmel düzenek hüviyeti sergilemiştir. Bununla beraber insan zinciri ve oturma eylemleri gibi direniş pratikleri ile de sürece karşı tepkiler gösterilebilmiştir.

28 Şubat süreci YÖK'e ve üniversitelere ülkenin gündeminde yeniden bir ağırlık kazandırmıştır. Bu süreçte yaşanan olayların ekseriyeti üniversitelerde meydana gelmiştir. Söylemin dönemin siyasal iktidarı tarafından oluşturulmaması ve MGK toplantısında askeri unsurlar tarafından tetiklenmesi önemlidir. Öyle ki mevcut hükümetin düşmesine gidecek bir süreç böylece başlamıştır. Diğer taraftan hem STK'lar hem basın yoluyla söylemin sistematize edilmesi, Foucault'nun söylem analizinde bahsettiği olguları gösterir niteliktedir. Söylemdeki süreklilikler bağlamında ise önceki yönetmel düzenekte yer alan üniversite sanayi işbirliğine ilişkin gelişmelerin bu dönemde de var olduğu görülebilmektedir.

MGK ve sürecin yürütülmesine yönelik BÇG vb. kurumsal yapıların oluşması ve söylemi uygulaması, yükseköğretim alanında YÖK'ün ve özellikle İstanbul Üniversitesi'nin irtica söylemini kabul edencesine kararlar alması (ki bunlardan sembol olanı türbanla kadın öğrencilerin okula alınmamasını doğurmuştur) yönetmel düzeneği destekleyici bir gösterge olmuştur. Ayrıca ikna odaları vb. uygulamalar da bu dönemin uygulamalarından öne çıkanlar olarak kendini göstermiştir. İktidar süreçleri her zaman direnişleri içerisinde bulundurmaktadır.

Bu yönetsel düzeneğin uygulanmasında da bazı önemli direnişler gözlemlenebilmiştir. İstanbul Üniversitesi önünde yaşanan kitlesel eylemler bu açıdan öne çıkmıştır. Bu direnişler, toplumsal kesimlerin önemli bir kısmından destek bulması ve yönetsel düzeneği dönüştürücü alternatif söylemler oluşturması bakımından önemli görülmüş ve analize dâhil edilmiştir.

Bu süreçte oluşan yönetsel düzenek aslında bir sonra oluşan yönetsel düzeneğe de sebep olmuştur. Üniversitelerde yaşanan süreçler ve tepkiler diğer birçok krizin yanı sıra yeni bir siyasal oluşuma yol açmış AK Parti'nin kuruluşu ve iktidara gelişi ile yeni bir yönetsel düzeneğin imkânı doğmuştur.

2.3 AK PARTİ SİYASAL İKTİDARLARI DÖNEMİNDE OLUŞAN YÜKSEKÖĞRETİM YÖNETSEL DÜZENEĞİ

Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti²⁹), 14 Ağustos, 2001 tarihinde kurulmuş ve Türkiye'yi derinden etkileyen 2001 ekonomik krizinin ardından, 3 Kasım 2002 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimler ile tek başına siyasal iktidar olmuştur. Bu tarihten itibaren yapılan, biri hariç (Haziran 2015) tüm genel seçimlerde de (2002, 2007, 2011, Kasım 2015, 2018 ve 2023 genel seçimleri) tek başına siyasal iktidar olmayı sürdürmüştür. 20 yılı aşan bir süreyi kapsayan bu dönem, birçok alanı olduğu gibi yükseköğretimin de dönüşümünü etkilemiş, yeni söylemler, kurumlar, idari kararlar ve direnişlerden oluşan yönetsel düzeneğin oluşmasında etkili olmuştur. Şüphesiz ki AK Parti siyasal iktidarları dönemlerini tek bir başlık altında tartışmak oldukça zordur. Dahası sadece siyasal iktidara ve siyasal iktidardaki partiye endeksli bir anlatı yapmak da kanımızca doğru olmayacaktır. Bununla beraber siyasal iktidarlar daha önceki başlıklarda ele alındığı gibi yönetsel düzeneğin en önemli aktörlerindendir ve söylem ve eylemleri ile yönetsel

²⁹ Adalet ve Kalkınma Partisinin kısaltmasınının AK Parti veya AKP olarak kullanıldığı görülmektedir. İdeolojik bir amaç gütmeyen, Parti'nin resmi olarak kendi kısaltmasını AK Parti olarak vermesi sebebiyle çalışmada bu halinden yararlanılmıştır.

düzenegın hem oluşumunda hem de yönlendirilmesinde en önemli iktidar odağı olarak öne çıkmaktadırlar. Nitekim AK Parti dönemlerinde yönetsel düzenegın dönüştüğünü ve siyasal iktidar eliyle yeni bir formda ortaya çıktığını görebilmek mümkündür. Fakat burada bahsedilen doğrudan siyasal iktidarın yükseköğretim politikalarını analiz etmek değil; dönemlerinde oluşan iktidar ilişkileri içerisinde yönetsel düzenegın nasıl oluştuğunun ve yükseköğretimi nasıl dönüştürdüğünün bir analizini yapmaktır. Bu bağlamda aşağıdaki başlıklar altında AK Partinin ilk dönem reform denemeleri, yeni YÖK söylemi ile 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası milli birlik gibi güvenlikçi söylemlere odaklanılmaktadır. Sayılan söylemlere ilişkin olarak başta YÖK olmak üzere kurumlardaki değişimler, bu süreçte alınan acil eylem planı, türbanın üniversitelerde serbest bırakılması gibi idari kararların yanı sıra YÖK başkanlarının kararlarına odaklanılmaktadır. Siyasal iktidarın üniversiteler üzerindeki doğrudan veya dolaylı olarak tasarrufları bağlamında ‘Boğaziçi eylemleri’, ‘Barış İmzacıları’ gibi başlıklarda oluşan direnişlerin de bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılmaktadır.

AK Parti bu tezin nihayete erdirildiği süreçte İktidarda 21. yılının içerisinde bulunmaktadır. Bu süre nispeten uzun bir döneme denk gelmektedir. Bu dönemlerde siyasal iktidar başta olmak üzere çeşitli aktörlerin yükseköğretim ve YÖK üzerinden söylemsel ve kurumsal süreçlerine yönelik analizi bu başlığın konusunu oluşturmakta ve yüzey alanına çıkartılmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla bahsedilen söylemler, kurumlar, idari kararlar ve direnişler aşağıdaki başlıklarda incelenmektedir.

2.3.1 Söylem

AK Parti iktidarlara döneminde zamanın ruhuna göre değişen birden fazla söylemin hâkim olduğu süreçler gözlemlenebilmektedir. Bununla birlikte sürecin tamamına bakıldığında bu söylemleri tek bir yönetsel düzenegın parçaları olarak değerlendirebilmek mümkündür. Bunun sebebi, söylemlerin zaman zaman değişmesine rağmen, siyasal iktidarın etki alanının yükseköğretim üzerinde giderek artması olarak

değerlendirilebilir. Öyle ki iktidara geldikleri ilk dönemlerde daha özgürlükçü, YÖK'ü dönüştürücü bir süreç inşası vaatlerinde bulunulurken iktidara gelmelerinin ardından devam eden süreçte bu söylem gerilemiş ve hatta unutulmuştur. 2007 yılında Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı olması ve YÖK Başkanlığına Prof. Dr. Yusuf Ziya Özcan'ı ataması, sonrasında ise 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişimi gibi bazı kırılmaların da ardından siyasal iktidarın 'milli birlik söylemi' gibi güvenlikçi ve disipline edici söylemler üzerinden, gittikçe yükseköğretimde etki alanını genişlettiği süreçler yaşanagelmiştir. Bu süreçte ayrıca 'Yeni YÖK söylemi' gibi söylemler aracılığı ile YÖK'ün üniversiteler üzerinde etkisini azaltacağı minvalinde birtakım beyanlar dolaşıma sokulsa da kurumların ve idari kararların bu yönde ilerlemediği görülmektedir. Diğer taraftan önceki dönemlerde bahsedilen üniversitelerin piyasalaşması gibi olguların söylemler aracılığı ile sürekliliklerinin devam ettiği ve özellikle Bologna sürecinin etkisinin gittikçe arttığı ve üniversite-sanayi işbirliği gibi başlıklara da ağırlık verildiği gözlemlenebilmektedir. Tüm bu söylemsel izlek aşağıdaki başlıklarda tartışılmaktadır.

2.3.1.1 AK Parti'nin Beyanname ve Programlarında Söylemin İzleri

AK Parti iktidara geldiği ilk seçimlerde genele yönelik 'Demokratikleşme, Avrupa Birliği, vesayet, yolsuzluk, yoksulluk ve yasaklar ile mücadele' gibi söylemleri ile oldukça etkili olmuştur. Yükseköğretim alanında ise iktidara geldikleri ilk seçim beyannamesindeki söylemler önemlidir. Beynamede YÖK'ün üniversiteler arasında koordinasyonu sağlayıp standartları belirleyen bir yapıya kavuşturulacağı belirtilmiştir. Ayrıca üniversiteleri, idari ve akademik özgürlüğü olan, öğretim elemanı ve öğrenciler tarafından bilimsel faaliyetlerin serbestçe yapılabilirdiği araştırma ve öğretim kurumları düzeyine getirmek amaç olarak belirtilmiştir. Buna ek olarak rektörden, ana bilim dalı başkanına kadar, her kademedeki yöneticilerin ise seçimle işbaşına geleceği belirtilmiştir (AK Parti, 2002: 79). Görülebileceği üzere seçim beyannamesinde yükseköğretim ve YÖK üzerine son derece özgürlükçü ve her kesimin onayını alabilecek bir vaat öne

sürülmüştür. Bununla beraber bu söylemin uygulama alanında ne derece etkili olduğu idari kararlar kısmında tartışılmaktadır.

2007 yılındaki seçimler öncesindeki seçim beyannamesinde ise bir bütün olarak üniversite sisteminin yeniliklere ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir. Bu yeniliği bilgi ekonomisi, kalite gibi kavramları kullanarak ifade etmişlerdir. Buna ek olarak toplumun talebi olduğunu belirttikleri sosyal yapının güçlendirilmesi, eleştirel düşünce ve demokratik değerlerin yaygınlaştırılması gibi alanlara da beyannamede vurgu yapılmıştır (AK Parti, 2007: 70).

2011 yılında gerçekleştirilen seçimler öncesine gelindiğinde ise beyannamede yükseköğretim ve YÖK'e dair bazı ifadeler dikkat çekmektedir. Seçimlerin ardından yapılacak anayasa değişikliği ile YÖK'ün yapısının yeniden düzenlenmesi üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda YÖK'ün, üniversiteler arasında koordinasyonu sağlayan, denetleyen ve belli alanlarda akreditasyonu sağlayan bir kurum hâline dönüştürülmesi planlanmıştır. Üniversitelerin çeşitliliğine ve kendilerini geliştirmesine kolaylık sağlayan bir yapı oluşturulması da vaatler arasındadır (AK Parti, 2011: 81).

2015 yılında gerçekleştirilen seçimler öncesindeki beyannamede ise bir yükseköğretim reformu yapılacağı ve bu reform çerçevesinde özerklikleri odağa alacak bir 'Yükseköğretim Çerçeve Yasası' hazırlanacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda üniversite yönetimlerinin de özerklik ve hesap verebilirlik kapsamında yeniden örgütleneceği belirtilmiştir (AK Parti, 2015: 88).

2018 yılı hem cumhurbaşkanı seçimi hem de genel seçimlerin bir arada yapılması nedeniyle dikkat çekmekte, adına Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemi denilen ve bir bakıma başkanlık sistemi olarak değerlendirilen sisteme geçiş yapılması bakımından önem arz etmektedir. Bu bakımdan yeni 'rejim' in yükseköğretim ve YÖK'e yaklaşımının nasıl olacağının ipuçları bu seçimler öncesi AK Parti tarafından açıklanan beyannamede

aranabilir. Beynamede geçmiş dönemde yapılanlar uzun sayılabilecek şekilde tekrarlanmış ve bir önceki seçim beyannamesinde de bahsedilen çerçeve kanunun hazırlanması vaat edilmektedir. *‘Üniversite yönetiminin özerklik ve hesap verebilirlik temelinde yeniden örgütlenmesini sağlayan reformcu bir anlayışla yeni bir ‘Yükseköğretim Çerçeve Yasası’ hazırlayacağız (AK Parti, 2018: 62)’* denilmektedir.

Parti programları söylemler bağlamında önemli işaretler vermeleri bağlamında önemlidir. AK Parti’nin güncel parti programında sosyal politikalar başlığı altında ve eğitim maddesinde yükseköğretime yönelik değerlendirmelerin olduğunu görmek mümkündür. Bu başlık altında ilk olarak merkezi yönetimin, devletin ihtiyaç duyduğu kimi alanlarda üniversitelerde araştırma ve teknoloji geliştirme programını destekleyerek fon sağlayacağı ifade edilmektedir. Bu sayede ise üniversite sanayi işbirliğinin sağlanacağı ve üniversitelerin pratik faydayı gözeten kurumlar hâline gelmesinin sağlanacağı ve gerçek hayattan kopuk olmalarının önüne geçileceği belirtilmiştir. Bu kısım partinin eğitime ve yükseköğretime yönelik piyasacı bir tutum aldığını gösterir niteliktedir. İkinci olarak, Türkiye’de yükseköğretimin nicelik bakımından oldukça ilerlediği ancak nitelik bakımından aynı ilerlemenin kaydedilmediği programda yer almıştır. Bu bağlamda yükseköğretimin köklü bir reforma tabi tutulması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Programda YÖK’e dair de ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelere göre YÖK, koordinasyonu sağlayan, standartları belirleyen bir yapıya kavuşturulacaktır. Üniversiteler ise akademik ve idari olarak özerkliği haiz, akademisyen ve öğrenciler üstünde antidemokratik ve baskıcı uygulamaların olmadığı, eğitim ve araştırmanın öne alındığı ve bilimsel bilginin üretildiği kurumlar hâline getirileceği belirtilmiştir (AK Parti Programı, 2022).

Parti Programları ve seçim beyannameleri partilerin, seçmenlere vaatlerini ifade eden ve söylemlerini oluşturdukları en temel metinler olma özelliklerini ihtiva etmektedirler. Bununla beraber uygulamada her zaman aynı çıktıların alınması pek de

mümkün olamamaktadır. Bu bağlamda yukarıda yükseköğretime yönelik sayılan genel söylemlerin uygulamadaki yansımaları aşağıdaki başlıklarda ayrıntılandırılmıştır.

Bunun yanı sıra süreç içerisinde birkaç söylemin daha ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki YÖK tarafından ortaya atılan Yeni YÖK söylemi olmaktadır. Diğeri ise yine bir kriz durumunu ifade eden 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin ardından ortaya çıkan söylemlerdir. Bu söylemler de aşağıda ayrıntılandırılmıştır.

2.3.1.2 Yeni YÖK Söylemi

YÖK Başkanı olarak 2014 yılının sonlarında Prof. Dr. Yekta Saraç'ın atanmasından itibaren 'Yeni YÖK' söylemi dolaşıma girmiştir. Kurulun internet sitesi incelendiğinde Saraç'ın YÖK başkanlığı dönemindeki neredeyse her rapor ve haberde bu 'yeni' ifadesine rastlanmaktadır. Daha ayrıntılı bakıldığında ve özellikle 'Yükseköğretim Politikalarında Yeni YÖK' raporu incelendiğinde 'kalite eksenli büyüme, ihtisaslaşma, öncelikli alanlar, nitelikli bilgi ve nitelikli insan gücü, yetki devri ve politika üreten yeni YÖK' şeklinde vurguların öne çıktığı görülmektedir. Bu vurgular tüm rapor boyunca devam etmektedir. Ayrıca her yıl YÖK'ün kuruluş yıldönümü olan 6 Kasım'da yayınlanan kutlama mesajlarında da aynı başlıkların vurgulandığı görülebilmektedir. 2020 yılındaki 39. yıl kutlama yazısında yeni YÖK'e ilişkin bazı ifadeler dikkat çekicidir (YÖK, 06.11.2020). Buna göre 'Yeni YÖK' felsefesi çerçevesinde 'eski YÖK' imajından kurtulmak için yapısal dönüşümler yapıldığından bahsedilmektedir. Bu süreçte 'eski' YÖK'ün üniversitelere çok fazla müdahil olduğunu fakat Yeni YÖK'ün üniversitelere sürekli müdahale etmek yerine yetki devri vasıtasıyla üniversitelere müdahale etmediğini belirtmektedir.

İkinci olarak Yeni YÖK'ün liyakat ve şeffaflığı misyonu ve vizyonu hâline getirdiği belirtilmektedir. Bu bağlamda 'Yükseköğretim Kalite Kurulunun kurulması, Yükseköğretimde Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi, YÖK 100/200 Doktora

Projesi, Hedef Odaklı Uluslararasılaşma, Üniversite-Sanayi İş Birliği, Dijital Dönüşüm, Açık Bilim ve Açık Erişim Projesi, Geleceğin Meslekleri Projesi, YÖK Sanal Laboratuvarı, akademide liyakata ve kritik alanlara öncelik veren YÖK-Gelecek Projesi ve YÖK Anadolu Projesi' gibi Projelere de bu kapsamda yer verildiğinden bahsedilmektedir.

Raporda ayrıca Vakıf Üniversitelerindeki kaliteyi artırmaya yönelik bazı faaliyetlerde de bulunduğu belirtilmektedir. Buna göre Vakıf Üniversiteleri'ne araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yönelik olarak bütçe ayırma zorunlulukları ile öğretim üyesi yetiştirme zorunlulukları getirilmiştir. Diğer taraftan Vakıf Üniversitelerine ilişkin '*Üniversite Yıllık İzleme ve Değerlendirme Raporları*' ve '*Vakıf Yükseköğretim Kurumları Raporları*'da yayımlanmaya başlanmıştır (YÖK, 2022).

Yukarıda bahsedilen 'Yeni YÖK' söyleminin unsurları aslında tamamen yeni söylemler değildir. Özellikle, 1990'ların sonu ve 2000'lerden itibaren yükseköğretim çalışmalarında kiteselleşme, uluslararasılaşma, Bologna süreci, hükümet-üniversite-sanayi işbirliği, kalite güvencesi ve akreditasyon vd. konular çerçevesinde tartışmalar yürütülmüştür (Kurtoğlu, 2019: 21). Bu söylemler önceki bölümlerde de ele alınmış ve söylemdeki süreklilikler olarak vurgulanmıştır.

AK Parti seçim beyannameleri ve parti tüzüğü gibi belgeler yükseköğretime yönelik olarak genel söyleme ilişkin olarak yukarıda verilmişti. Bu belgelerin yanı sıra kalkınma planlarında da özellikle Yeni YÖK'e ilişkin söylemleri izleyebilmek mümkündür. Özellikle 9. 10. ve 11. Kalkınma Planları incelendiğinde yükseköğretim politikası kapsamında paralel bir söylemin olduğu görülebilecektir.

2007 ve 2013 yılları arası dönemi kapsayan 9. Kalkınma Planı geniş bir perspektifte incelendiğinde 'Yeni YÖK' söyleminin açıkladığı unsurların birçoğunun henüz daha söylem ortaya çıkmadan dahi içerdiği görülebilir (Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2006).

- Raporda Bologna sürecine de atıf yapılmaktadır. Bu kapsamda öğrenci ve öğretim üyesi değişimi, Avrupa kredi transfer sistemi ve diploma eki alanlarında çalışmalar olduğu söylenmektedir. Bununla beraber yükseköğretim sisteminin merkeziyetçi yapısı ve kalitesine ilişkin sorunların yükseköğretimin rekabet edebilirliğini ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilme kapasitesini olumsuz yönde etkilemeye devam ettiği raporda yer almaktadır (md.240).
- Doğrudan YÖK'e ilişkin bir madde de bulunmaktadır. Buna göre *'Yükseköğretim Kurulu, standart belirleme, koordinasyon ve planlamadan sorumlu olacak şekilde yeniden yapılandırılacaktır. Yükseköğretim kurumlarının, şeffaflık, hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda idari ve mali özerkliğe sahip olmaları ve yerel özelliklere uygun şekilde uzmanlaşmaları sağlanarak, sistemin rekabetçi bir yapıya kavuşması desteklenecektir (md.601).'*
- *'Kaliteli eğitim imkânlarının yaygınlaştırılması amacıyla eğitim kurumlarında kalite güvence sistemi kurulacak, kalite standartları belirlenerek yaygınlaştırılacak, eğitim kurumlarının yetkileri ve kurumsal kapasiteleri artırılacak, performans ölçümüne dayalı bir model geliştirilecektir (md.602).'*

2014-2018 yılları arasını kapsayan 10. Kalkınma Planında ise 'Yeni YÖK' söylemine paralel birçok maddenin olduğu görülmektedir. Dikkat çekilmesi gereken bir nokta 'Yeni YÖK' söyleminin başlangıcının tarihlendiği tarih de 2014 yılıdır. Dolayısıyla bu raporda yer alan paralellikler daha dikkat çekicidir (Onuncu Kalkınma Planı, 2013).

- Öncelikle yükseköğretim sistemine ilişkin hedef ve beklentiler şu şekilde açıklanmıştır: *'Toplumun ve ekonominin ihtiyaçlarına duyarlı,*

paydaşlarıyla etkileşim içerisinde olan, ürettiği bilgiyi ürüne, teknolojiye ve hizmete dönüştüren, akademik, idari ve mali açıdan özerk üniversite modeli çerçevesinde küresel ölçekte rekabetçi bir yükseköğretim sistemine ulaşılması hedeflenmektedir (md.143).’

- Bu madde ve takip eden diğer maddelerde ise ‘Yeni YÖK’ söylemi ile aynı vurgular dikkat çekmektedir. *‘Yükseköğretim sistemi, hesap verebilirlik temelinde özerklik, performans odaklılık, ihtisaslaşma ve çeşitlilik ilkeleri çerçevesinde kalite odaklı rekabetçi bir yapıya dönüştürülecektir (md.161).’*
- *‘Yükseköğretim Kurulu, standart belirleme, planlama ve koordinasyondan sorumlu olacak şekilde yeniden yapılandırılacaktır (md.162).’*
- *‘Yükseköğretimde kalite güvencesi sistemi oluşturulacaktır (md.163).’*
- *‘Yükseköğretim kurumlarının sanayi ile işbirliği içerisinde teknoloji üretimine önem veren, çıktı odaklı bir yapıya dönüştürülmesi teşvik edilecek ve girişimci faaliyetler ile gelir kaynakları çeşitlendirilecektir (md.164).’*
- *‘Yükseköğretim kurumları çeşitlendirilecek ve yükseköğretim sistemi uluslararası öğrenciler ve öğretim üyeleri için çekim merkezi hâline getirilecektir (md.165).’*

Tez çalışmasının hazırlandığı dönemi kapsayan ve 2019-2023 yıllarını içerisine alan 11. Kalkınma Planında da yükseköğretime ve ‘Yeni YÖK’ söylemine dair birçok madde yer almakta, tespit ve planlar bulunmaktadır (On Birinci Kalkınma Planı, 2019).

- Daha önceki planlarda kurulacağı belirtilen Yükseköğretim Kalite Kurulu’nun idari ve mali özelliklere sahip şekilde 10. plan döneminde kurulduğu belirtilmiştir.
- Girişimci üniversiteye doğru bir geçiş yaşandığı belirtilmekte, Kamu üniversite ve sanayi işbirliği vurgulanmaktadır (md.37, md 322.13). Bu

işbirliğine yönelik olarak sayılan öncelikli sektörlerle yönelik, YÖK tarafından oluşturulan standartlar çerçevesinde seçilen lisansüstü tezler ilgili meslek kuruluşları ile firmaların katkısıyla desteklenecektir (md.332). Bağlı olarak üniversitelerin ve personelin Ar-Ge alanlarındaki rolleri güçlendirilmeye çalışılacaktır (md.440,441). Burs olanakları geliştirilecektir (md.442).

- Yükseköğretimde çeşitlilik artırılacak (Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma) (md560), Yükseköğretim sistemi küresel rekabet gücü olan, kalite odaklı ve dinamik bir yapıya kavuşturulacak; yükseköğretim kurumlarının niteliklerinin artırılmasına yönelik uygulamalara devam edilecektir (md.561) .
- Yükseköğretimde uluslararasılaşma vurgusu bu plan döneminde de devam etmektedir (md.563). *‘Türk yükseköğretiminin uluslararası kalkınma işbirliğimizin güçlü olduğu ülkeler açısından çekim merkezi hâline getirilmesi için orta ve uzun vadeli stratejiler oluşturulacaktır (md. 838).’*denilmektedir.

Tüm bu rapor ve belgeler görüldüğü üzere ortak bir söylemin izlerini taşımaktadır. Yeni YÖK’ün özetle ‘Kalite vurgusu, ihtisaslaşma, öncelikli alanlar oluşturulması, nitelikli bilgi ve nitelikli insan gücü, yetki devri ve politika üreten ‘Yeni YÖK’ söylemi YÖK Başkanı Yekta Saraç döneminde en etkili söylemlerden biri olagelmıştır. Bununla beraber daha önce söylendiği üzere bu söylemin uygulamadaki karşılığının tam olarak böyle olup olmadığı tartışmalıdır.

2.3.1.3 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Oluşan Söylem

15 Temmuz 2016 tarihi Türkiye’nin tarihinde önemli bir kriz anına karşılık gelmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde daha sonra Fettullahçı Terör Örgütü’ne (FETÖ) mensup oldukları ifade edilen bir grup, darbe girişiminde bulunmuşlardır. Bu

darbe girişimi gerek TSK'nın geri kalanı ve diğer güvenlik birimleri, gerekse halkın direnişi ile (241 cana mal olma pahasına) bastırılmıştır. Bu darbe girişiminin ardından Türkiye'nin siyaseti ve kamu yönetimi başta olmak üzere birçok alanda değişim ve dönüşümleri gözlemlemek mümkün olmuştur. Bu dönüşümler söylemlerden başlayarak yaşanmıştır. Bu kapsamda yükseköğretimde de oluşan söyleme uygun bazı gelişmeler söz konusu olmuştur.

15 Temmuz Darbe girişimi sonrası oluşan kriz hali söylemde dönüşümlere yol açmış, güvenlikçi ve disiplinci söylemler bu tarihten itibaren uzun süre gündemde kalmıştır. Söylemin inşasına yönelik ilk hareket daha önce 'Gülen hareketi', 'Cemaat', 'Hizmet Hareketi' gibi adlarla anılan grubun, 'Fettullahçı Terör Örgütü' ve kısaca FETÖ olarak tanımlanması olmuştur. Ardından ise darbecilere karşı oluşan söylemin özü 'milli birlik ve beraberlik' gibi kavramlar ile sloganlaşmıştır. Nitekim Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 15 Temmuz süreci sonrası konuşmalarının teması hep bu yönde olmuştur. 'Yenikapı Mitingi' ya da 'Şehitler ve Demokrasi Mitingi' adlarıyla anılan ve 7 Ağustos 2016'da düzenlenen etkinlikte Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın konuşmalarında söylemin izlerini görmek mümkündür. Bu konuşmada Erdoğan'ın milliyetçi bir söylemi benimsediği görülmektedir. Burada ayrıca 15 Temmuz'un bir milat olarak kabul edilmesi ve yeni bir ulus devletinin inşa edilmesi gibi öğelere de yer verilmektedir. Konuşmada ayrıca milliyetçi öğeler İslami öğelerle de harmanlanmış ve iman, şehitlik gazilik gibi vurgular da ön plana çıkmıştır (Bölükbaşı, 2019). Bu bağlamda Türk-İslam sentezine ilişkin söylem bir kez daha dolaşıma sokulmuştur.

15 Temmuz sonrası süreçte basında da bahsedilen söylemin etkileri görülmektedir. Nisan ve Şeker'in (2017), darbe girişimi sonrasında ilk haftada basında çıkan haberleri ele alan araştırmalarında, basındaki söylemin ana çerçevelerinin milli birlik ve beraberlik, çatışma ve sorumluluk ve FETÖ meselesi üzerinden ele almışlardır. Buna göre milli birlik ve beraberlik üzerinden oluşan söylemlerde; birlik ve beraberlik, destanlaştırma ve

kahramanlaştırma ve millî duygular gibi temaların olduğu görülmektedir. ‘Çatışma ve Sorumluluk’ çerçevesinde; suçlama çatışması ve tehdit, politika eleştirisi ve gerekçe sunma şeklinde değerlendirmeler görülmektedir. Son olarak FETÖ Meselesi’ çerçevesinde; kınama politikası, dönüm noktası ve eylem bilgisi gibi temalarda birçok haberin servis edildiği gözlemlenmiştir.

15 Temmuz Darbe Girişimi’ne karşı yükseköğretim tarafından da tepkiler ve buna ilişkin söylemlerin oluştuğu görülmektedir. Bu bağlamda YÖK’ün hazırladığı ‘15 Temmuz ve Türk Yükseköğretimi (2016)’ başlıklı rapor önem arz etmektedir. Bu raporda özetle darbe girişimi lanetlenmiş, YÖK ve üniversitelerin 15 Temmuz darbe girişimine karşı yaptıkları etkinlikler sayılmıştır. Bu raporda 15 Temmuz sonrası YÖK’te yapılan bir toplantının ardından şu ifadelere yer verilmiştir.

‘Türkiye’nin seçilmiş, meşru Cumhurbaşkanı görevden uzaklaştırarak hayatına kastetmek, meşru hükümeti devirmek, meşru parlamentoyu kapatarak bir cunta rejimi kurmak için gerçekleştirilen bu darbe girişiminin, yıllardır devlet içerisinde yerleşerek bütün kurumlara yayılan, devlet içinde ayrı bir devlet gibi örgütlenen bir şebekenin girişimi olduğu alenen ortaya çıkmıştır.’

15 Temmuz süreci, akademisyenler tarafından da sorunsallaştırılmış ve sebepleri, süreçte yaşananlar ve toplumsal etkiler üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bunun yanı sıra darbe girişiminin yükseköğretim üzerindeki etkileri üzerine de bazı çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Arı ve Öztürk (2018), 15 Temmuz’un toplumsal etkilerine odaklanırken aynı zamanda yükseköğretime etkileri üzerine de odaklanmış, ilk bölümlerde söyleme odaklanırken devam eden bölümlerde, kapatılan üniversiteler ve öğrencilerin durumları gibi konulara çalışmasında yer vermiştir.

Yukarıda sayılan söylemler kurumlar vasıtasıyla uygulama alanı bulmuştur. Bu bağlamda devam eden başlıkta AK Parti Siyasal iktidarları döneminde oluşturulan söylemlerin kurumlar tarafından nasıl ele alındığı ve hangi kurumların bu süreçte öne çıktığı yönetsel düzenekler bağlamında incelenmektedir.

2.3.2 Kurumlar

AK Parti, siyasal iktidar olmasının ardından birçok alanda reform hamlelerine girişmiştir. Bu hamleler sonucunda birçok kurumda ise değişim ve dönüşümler gözlemlenebilmiştir. AK Partinin dönüştürmeye çalıştığı alanlar arasında yükseköğretim kurumları ve YÖK öncelikli bir yerde durmuştur. Kurumlar başlığı altında öncelikle AK Parti'nin bizzat kendisine, yükseköğretimle ilişkileri bağlamında bakılmaktadır. Ardından ise AK Parti ve YÖK'ün kurumsal ilişkilerine odaklanılmaktadır.

2.3.2.1 AK Parti ve YÖK

Kurumlar başlığı altında öncelikle incelenmesi gereken yapı AK Parti'nin kendisi olacaktır. 2002 yılından beri iktidarda olan ve yükseköğretim politikası dâhil her alanda etkin olan bu partinin genel yapısı ve yükseköğretime bakışı yönetsel düzeneğin anlaşılabilmesi bağlamında önem arz etmektedir. AK Parti 2001 yılında kurulmuş; kurucular heyetinde siyasal şemsiyenin her kanadından üyeleri barındırmıştır. Parti kendisini 'muhafazakar-demokrat' olarak tanımlamıştır. Ayrıca Refah Partisi ve haleflerinden koptuğu imajını ortadan kaldırabilmek umuduyla 'milli görüş gömleğini çıkarttığı' söylemini de dolaşıma sokmuştur.

AK Parti, Türkiye'nin içinde bulunduğu derin ekonomik krizin ardından girdiği ilk genel seçimlerden tek başına siyasal iktidar olarak çıkmıştır. Bu süreçten sonra idari kararlar başlığı altında açıklanacağı üzere acil eylem planı gibi planlar ile reform hamlelerine girişmiştir. Bu reform hamlesinin devlet örgütlenmesini topyekûn değiştirmeye çalışan bütüncül bir hamle ile yapmaya gayret göstermiştir. Burada

amaçlananın ise görünürde yerleşme olmakla beraber merkezi idarenin gücünü ve rolünü giderek artırmak olduğu da iddia edilebilmektedir (Fedai, 2015: 163). Girişilen bu reform süreci her cenah tarafından kabul edilmemiş bazı direnişler ile de karşılaşmıştır. Örneğin YÖK, acil eylem planı ile oluşturulmaya çalışılan yükseköğretim yapısına direniş göstermiş, hazırlanan yükseköğretim taslaklarına karşı bir tutum sergilemiştir.

2007 yılı ve sonrası dönem de hem AK Parti hem de yükseköğretim ve YÖK alanı bağlamında önemli dönüşümlerin yaşandığı bir dönemeç olarak ön plana çıkmıştır. Öncelikle 21 Ekim 2007 tarihinde gerçekleştirilen ve temelde Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesini öngören referandum daha sonra 16 Nisan 2017'de gerçekleştirilen referandum ile Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişin ilk adımı olmuş ve siyasal iktidarın etkinliğini her alanda artıran gelişmelerin başlangıcı olmuştur. 2007 yılında ayrıca meclis tarafından AK Parti'nin kurucularından biri olan Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı olarak seçilmesi ile hem Cumhurbaşkanlığı makamı hem de siyasal iktidar aynı görüşü paylaşır hale gelmiştir. Buna ek olarak YÖK Başkanı olarak iktidara yakın olarak değerlendirilebilecek Prof. Dr. Yusuf Ziya Özcan'ın atanması ile yükseköğretimde de dönüşümlerin kapısı aralanmıştır.

2016 yılında meydana gelen 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin ardından AK Parti tüm kurumsal alanlara olduğu gibi yükseköğretim üzerinde de daha hâkim bir noktada bulunmuş, idari kararlarda da belirtileceği üzere yükseköğretim alanında en etkili aktör hâline gelmiştir. AK Parti bugün yükseköğretim de dâhil olmak üzere birçok alanda hâkim bir siyasal iktidar olarak görünmektedir. Yükseköğretimde de yönetsel düzeneğin oluşturulmasında ve uygulanmasında ağırlıklı bir konumda bulunmaktadır. Söylemlerde, kurumlarda ve idari kararlarda da bu izleri görebilmek mümkündür. Diğer taraftan YÖK cenahından da bu dönüşümü izleyebilmek mümkündür.

YÖK'ün dönüşümü kurumlar bağlamında belki de en önemli başlık olarak öne çıkmaktadır. AK Parti iktidarının ilk yıllarında özellikle YÖK ve siyasal iktidarın birçok konuda ihtilafli ve gerilimli bir ilişki izledikleri gözlemlenebilmektedir. 2007 yılından sonra ise durum tersine dönmüş ve siyasal iktidar ile uygun politikalar benimser hale gelmiş görünmektedir. 2007 öncesi dönemde YÖK'ün AK Parti iktidarlarının yükseköğretim alanındaki düzenlemelerine karşı olmasında bazı temel motivasyonların olduğu görülebilmektedir. Bunun sebebi bir önceki yönetsel düzeneğin oluşumunda anlatıldığı üzere laiklik ve irticaya ilişkin söylemlerin devamcısı YÖK başkanlarının olmasıdır. En azından Gürüz döneminde bu algının yüksek olduğunu görmek mümkün olabilmektedir. Bununla beraber Teziç döneminde hukuk vasıtaıyla direniş örnekleri daha sık olarak görülmüştür. Bu direnişlerin örnekleri ilgili başlıkta verilmektedir.

2.3.3 İdari Kararlar

AK Parti iktidarları döneminde yönetsel düzeneğin oluşumunda bazı idari kararlar özellikle ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda 58. Hükümet acil eylem planı ve bu planda yükseköğretime dair hükümler, yükseköğretim ve YÖK'e dair oluşturulan taslaklar, türbanın üniversitelerde serbest hale gelmesi, 15 Temmuz darbe girişimi sonrası genele ve yükseköğretime yönelik alınan kararlar ön plana çıkmaktadır. Bunlara ek olarak, AK Parti siyasal iktidarları döneminde görev almış olan YÖK başkanları ve onların aldıkları idari kararlar da yönetsel düzeneğin işleyişi bağlamında dikkate değerdir. Sayılan idari kararlar aşağıda incelenmektedirler.

2.3.3.1 Acil Eylem Planı

AK Parti, 2002 yılının sonunda iktidara gelmesinin hemen ardından 2003 yılının başında 205 hedefi içeren bir acil eylem planı açıklamıştır. Plan incelendiğinde hedeflerin bazı temel başlıklar altında planlandığını görebilmek mümkündür. Bunlar Kamu Yönetimi Reformu, Ekonomik Dönüşüm Programı, Demokratikleşme ve Hukuk Reformu ile Sosyal Politikalar olarak planda yer bulmaktadır. Yükseköğretime yönelik

hedeflere Sosyal Politikalar başlığı altında ulaşabilmek mümkündür. Özetle bu hedefler aşağıda sayılmaktadır (AEP, 2003).

- Üniversiteye yerleştirme sistemi fırsat eşitliğini sağlayacak şekilde yeniden düzenlenecek (SP-09).
- ÖSYM yeni görevlerine uyumlu olarak yeniden yapılandırılacak (SP-10).
- Yükseköğretim Kurulu yeniden yapılandırılacak (SP-21)
- Yeni üniversitelerin kurulması objektif kriterlere bağlanacak (SP-22)
- Yönetilebilir olmaktan çıkan büyük üniversiteler bölünerek yeni üniversiteler hâline getirilecek, öğretim üyesi ve fiziki alt yapısı yeterli illerde de yeni üniversiteler kurulacak (SP-23).
- Üniversiteler idari ve akademik özerkliğe kavuşturulacak ve kaynak kullanımında esnekliğe sahip olacaklar (SP-24).
- Bölgenin yapısı ve öğretim elemanlarının özelliğine uygun tarzda bazı üniversitelerin belli konularda ihtisaslaşması sağlanacak (SP-25).
- Meslek yüksekokulları yeniden yapılandırılacak (SP-26).

Yukarıda sayılan faaliyetlerin yer aldığı maddelere yönelik ise sorumlu Kuruluş MEB olarak belirtilmiş Üniversiteler, YÖK, ÖSYM gibi kuruluşlar işbirliği yapılacak kuruluşlar olarak sayılmış, bu faaliyetlerin gerçekleştirilme süreleri bağlamında ise 3 ay ile 12 ay arasında süreler saptanmıştır. Ayrıca bu kapsamda yapılacak işler ile bu işlemlere yönelik açıklamalar da bu plan içerisinde yer almıştır.

2.3.3.2 YÖK'e İlişkin Yeni Taslaklar

AK Partinin acil eylem planının ilan edilmesinin ardından yükseköğretim ve YÖK'e yönelik olarak bazı değişikliklere gidilmesi gerektiği konusunda bazı çalışmalar yapılmış ve bazı yükseköğretim taslakları ortaya çıkmıştır. Bunlardan birkaç tanesi önem arz etmektedir. İlki AK Parti döneminin ilk Milli Eğitim Bakanı olan Erkan Mumcu'nun

taslağıdır. Bu süreçte Milli Eğitim Bakanı Mumcu bir çalıştay düzenlemiştir. Bu çalıştaya bazı eski üniversite rektörleri de katılmıştır. Bu çalıştayın ardından taslağa son hali verilmiştir. 2003 yılının şubat ayı sonunda taslağın, Bakanlar Kuruluna sunulacağı, ek olarak Anayasa'nın yükseköğretimi ve YÖK'ü düzenleyen maddelerinde de değişiklik yapılacağı belirtilmiştir (Gür ve Çelik, 2011: 27). Bu taslakta özet olarak YÖK'ün kaldırılması ve yerine Yükseköğretim Eşgüdüm Kurulu (YEK) olarak anılacak bir yapının oluşturulması planlanmıştır. Plana göre bu kurul vasıtasıyla üniversitelerde yer alan kurullara 'demokratik' bir yapı kazandırılması ve siyaset ve piyasa aktörlerinin kurullarda yer alacağı bir sistem öngörülmüştür. Bununla beraber dönemin YÖK Başkanı Prof. Dr. Kemal Gürüz başta olmak üzere taslağın üzerinde görüşmeyi reddetmişlerdir (Okçabol, 2021: 216). Dahası YÖK ve üniversiteler, hükümetin yükseköğretim kanun taslağı oluşturma çabalarına destek vermemiş ve bu çabaları sonuçsuz bırakmaya çalışmıştır (Gür ve Çelik, 2011: 27).

2003 yılının Mart ayında Recep Tayyip Erdoğan'ın ara seçimler ile birlikte Siirt milletvekili olarak meclise girmesi ve başbakanı olduğu ikinci AK Parti hükümetinin kurulması ile birlikte Hüseyin Çelik, Milli Eğitim Bakanı olmuştur. Çelik, selefi Erkan Mumcu'nun taslağını rafa kaldırmıştır. Onun yerine ise yeni baştan bir taslak oluşturmuştur. Bu yolla da yükseköğretim sistemini tamamen reforma tabi tutma girişiminde bulunmuştur. Bu taslakta, önceki taslakta yer alan YEK'den vazgeçilmiş, YÖK'ün üyelerinin seçimi usulü bağlamında ise siyasal aktörlerin daha etkin olduğu bir yapı öngörülmüştür. Buna göre siyasal organlar YÖK'e 11 üye, ÜAK ise 6 üye seçecektir. Ayrıca YÖK ve ÜAK'a önerilerde bulunması için kurulacak sosyal konseye vergi rekortmenleri de alınacaktır. Çelik ÜAK toplantılarına katılarak taslağı görüşmüş ancak devam eden süreçlerde uzlaşma kararlarına rağmen bir sonuç çıkmamıştır (Gür ve Çelik, 2011; Okçabol, 2021: 217; Tekeli, 2010: 344-346). Sonuç olarak YÖK ve üniversiteler

bu taslaklara oldukça fazla tepki göstermişlerdir. Buna yönelik direnişler ise ilgili başlıkta detaylandırılmıştır.

2007 yılında ise bu kez dönemin başbakanının isteği ile Prof. Ergun Özbudun bir Anayasa taslağı hazırlamıştır. Bu taslakta YÖK'e yönelik de ifadeler bulunmakta YÖK genel kurulunun yapısı bir kez daha değiştirilmek istenmektedir. Buna göre YÖK'ün 11 üyesinin 6sını bakanlar kurulu 5ini de yükseköğretim kurumlarında görevli profesörlerin seçeceği hükme bağlanmak istenmiştir. Bu taslakta ayrıca türban meselesi yeniden yer almakta, kılık kıyafet serbestisi içeren hükümlere yer verilmiştir. Fakat bu anayasa taslağı da siyasal ve toplumsal tepkiler nedeniyle gündemden düşmüştür.

2.3.3.3 Üniversitelerde Türbanın Serbest Bırakılması

AK Parti iktidarları döneminde 28 Şubat sürecinin en önemli ve sembolleşen gerilim konularından biri olan Türbanın üniversitelerde serbest hale getirilmesine yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Buna göre 9 Şubat 2008 tarihinde 5735 sayılı 'Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun' ile yükseköğretimde türbanın serbest bırakılmasına yönelik olarak bir değişiklik yapılmıştır (Mevzuat.gov.tr). Kanuna muhalif olan milletvekillerince Anayasa mahkemesine kanunun iptaline yönelik olarak dava açılmıştır. Dava sürecinin henüz devam ettiği bir aşamada YÖK Başkanı Prof. Dr. Yusuf Ziya Özcan, üniversitelere gönderdiği bir genelge ile türbanın artık üniversitelerde serbest bırakıldığı hususunu belirten ve üniversitelere buna uygun tedbirleri almaları gerektiğini belirtmiştir (Okçabol, 2021: 298). Anayasa Mahkemesi, 5 Haziran 2008 tarihli ve 2008/116 sayılı kararıyla Kanun'un ilgili maddelerinin Anayasa'nın 2., 4. ve 148. Maddelerine aykırı olduğunu belirtmiş ve oy çokluğu ile reddetmiştir.

Yükseköğretimde türban meselesinin çözümünde yukarıda sayılan girişimin sonuca ulaşamamasının ardından fiili olarak uygulamada çözme pratiği gündeme gelmiştir. Bu

süreçte 12 Eylül 2010 tarihinde gerçekleştirilen ve anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesine yönelik referandum sürecinde siyaset organları anayasada türbana ilişkin hükümler eklenmesi üzerine tartışmalarda bulunurken, YÖK yükseköğretim alanı içerisinde pratik olarak önemli bir hamlede bulunmuş ve çözüme yönelik birtakım adımlar atmıştır (Özhan vd., 2010: 156-157). Buna göre derste şapka takması sebebiyle derslikten atılan bir öğrencinin bu durumda yaşadığı hak kaybına yönelik olarak YÖK’e başvurusu üzerine YÖK, ilgili üniversiteye yolladığı yazı ile disiplin yönetmeliğine uymayan öğrencinin dersten çıkarılamayacağına ilişkin bir uyarıda bulunmuş ve buna yönelik ancak tutanak tutulabileceğini bildirmiştir. Bu talimat ile de türban yasağı başta olmak üzere kılık kıyafete ilişkin yükseköğretimdeki yaptırımlar fiilen sona erdirilmiştir. Ayrıca ÖSYM’nin yaptığı sınavlarda uygulanan türban yasağı da bu süreçte kaldırılmıştır (Gür ve Çelik, 2011).

2.3.3.4 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Süreçte Alınan İdari Kararlar.

Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca birçok darbe ve darbe girişimi yaşanmıştır. ‘27 Mayıs 1960’, ‘Talat Aydemir, 1963’, ‘9 Mart 1971’, ‘12 Mart 1971’, ‘12 Eylül 1980’ darbe ve darbe girişimleri ile 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 e-muhtırası bunlardan bazılarıdır. Son olarak 15 Temmuz 2016’da bir darbe girişimi olmuş fakat başarılı olamamıştır. Darbe girişiminin ardından birçok idari karar alınmıştır. Bu idari kararların yükseköğretime etkileri olanları olmuş, dahası doğrudan yükseköğretime hedef alanları da olmuştur. Bu kararlar aşağıda sıralanmıştır.

15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe girişiminin ardından alınan en geniş çaplı karar Olağanüstü Hal (OHAL) ilan edilmesi olmuştur. OHAL rejimi iki yıl boyunca sürmüş bu süreçte ülke Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK) ile yönetilir hale gelmiştir. OHAL kapsamında 3 adet KHK çıkartılmış, bu KHK’lar çerçevesinde 135144 kamu görevlisi kamu görevlerinden ihraç edilmiştir. Dahası ihraç edilenlerin neredeyse üçte birine tekabül eden 41705’i eğitim ve yükseköğretim kurumlarındandır (Eğitim-Sen,

2018: 3). Bu süreçte askeri lise ve yükseköğretim kurumları ile Gülhane Askeri Tıp Akademisi de kapatılmıştır.

Darbe girişiminin müsebbibi olarak tasvir edilen FETÖ'nün yükseköğretimdeki etkisi bilinen bir gerçektir. Bu grupla doğrudan bağlantısı olduğu bilinen 15 vakıf üniversitesi, darbe girişimi sonrası ilk etapta kapatılmıştır³⁰. Bu üniversitelerde eğitim gören öğrenciler farklı yükseköğretim kurumlarına yerleştirilmişlerdir. Diğer taraftan, üniversite personelinden bu örgüt ile bağlantısı olanların tespit edilmesi ve disiplin süreçlerinin işletilmesi YÖK tarafından üniversitelere bırakılmıştır (YÖK, 2016). Bu süreçte 1577 Dekanın ise istifası istenmiştir. Bu dekanların 1176'sı devlet üniversitelerinde, 401'i ise vakıf üniversitelerinde görev almıştır. Ayrıca 1065 tanesi özel okul, 361 tanesi diğer özel öğretim kurumları ve 848 tanesi ise özel öğrenci yurdundan müteşekkil 2274 adet kurum da kapatılmıştır. (Eğitim-Sen, 2018: 3).

Bu süreçte Yükseköğretime dair bir diğer önemli idari karar akademisyenlerin görevde yükselme ve unvan değişiklikleri sınavlarına ek olarak mülakat getirilmiş olması, Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP) araştırma görevlilerini 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 50/d maddesine dönüştürerek yıllık sözleşmeli istihdam koşulları genelleştirilerek hayata geçirilmiştir. Bu karardan 13179 araştırma görevlisi etkilenmiştir (Eğitim-Sen, 2018: 10-11). 50/d maddesi özetle 'Lisansüstü öğretim yapan öğrenciler, kendilerine tahsis edilebilecek burslardan yararlanabilecekleri gibi, her defasında bir yıl için olmak üzere araştırma görevlisi kadrosuna da atanabilirler' hükmüne dayanmaktadır. Bu bağlamda 50/d maddesine göre araştırma görevlisi olarak atanmak

³⁰ Söz konusu vakıf yükseköğretim kurumları sırasıyla; Altın Koza (İpek) Üniversitesi (Ankara) Bursa Orhangazi Üniversitesi (Bursa), Canik Başarı Üniversitesi (Samsun), Selahattin Eyyubi Üniversitesi (Diyarbakır), Fatih Üniversitesi (İstanbul), Melikşah Üniversitesi (Kayseri), Mevlana Üniversitesi (Konya), Şifa Üniversitesi (İzmir), Turgut Özal Üniversitesi (Ankara), Zirve Üniversitesi (Gaziantep), Kanuni Üniversitesi (Adana), İzmir Üniversitesi (İzmir), Murat Hüdavendigâr Üniversitesi (İstanbul), Gediz Üniversitesi (İzmir), Süleyman Şah Üniversitesi (İstanbul).

veyahut göreve devam edilebilmesi için öğrenci olma zorunluluğu bulunmaktadır. Bu da yüksek lisans veya doktoralarını bitiren araştırma görevlilerinin doğrudan araştırma görevliliklerinin de bittiği anlamına gelir. Bu bağlamda burslu öğrenci gibidirler ve aynı kanunun 33/a maddesinde yer alan araştırma görevlilerinin aksine iş garantileri yoktur. Bu kararın sebebi 15 Temmuz darbe girişimine ilişkin olarak doğrudan veya dolaylı olarak FETÖ iltisaklı olduğu tespit edilen ya da edilecek araştırma görevlilerinin işlerini kolayca sona erdirmek gibi görünmektedir. Diğer taraftan 50/d maddesine göre araştırma görevlisi alımı usulü bu süreçten sonra genelleştirilmiş ve bu sayede araştırma görevlileri iş kaybetme korkusu güvencesizlik gibi ek gerilimler sahibi hâline getirilerek bir anlamda öznelştirilmeye çalışıldığı da iddia edilebilir.

Rektör atama sistemi de 29 Ekim 2016 tarihli ve 676 sayılı OHAL KHK'si ile değiştirilmiştir. Buna göre daha önce üniversitelerin kısmen kullandığı kendi rektörlerini seçme usulü tamamen kaldırılmış ve rektör atama yetkisi doğrudan Cumhurbaşkanına verilmiştir. Yukarıdaki ilgili başlıklardan hatırlanacağı üzere, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrası dönemde hayata geçirilen 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun ilk halinde de üniversite yönetimlerinde seçim usulünün kaldırılmıştı. Yine bir Askeri Darbe teşebbüsü sonrası bu kez sivil bir siyasal iktidar üniversitelerin elinden bu hakkı alır görünmektedir. YÖK ise sayılan KHK'nın ardından rektör atamasına yönelik bir düzenleme yapmıştır. Buna göre en az 3 yıllık profesörlerin rektör adayı olabilmek için YÖK'e başvurması gerekmektedir. Ayrıca YÖK eğer gerek duyarsa bu adayları görüşmeye çağırabilecektir (Mevzuat.gov.tr). Bu süreçlerin ardından ise Cumhurbaşkanı doğrudan üniversite rektörlerini atayabilecektir. Burada ayrıca görülebileceği üzere YÖK uzunca bir süredir olduğu gibi siyasal iktidar ile uyumlu bir politika izlemiştir.

2.3.3.5 AK Parti İktidarları Döneminde Atanan YÖK Başkanları ve Alınan Bazı İdari Kararlar

AK Parti siyasal iktidar olduğunda YÖK Başkanı olarak önceki Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel döneminde atanmış olan Kemal Gürüz mevcut YÖK Başkanı olarak görev almaktaydı. Prof. Dr. Kemal Gürüz'ün akademik hayatına ve etkinliğine yönelik değerlendirmeler 28 Şubat sürecinde oluşan yükseköğretim yönetsel düzeneğini açıklarken yapılmıştır. Gürüz o dönemde yükseköğretimde yaşanan gelişmelerde ağırlığı olan bir aktör olarak ön plana çıkmıştır. Prof. Dr. Kemal Gürüz'ün YÖK Başkanı olarak, AK Parti'nin ilk döneminde yükseköğretimin dönüştürülmesine dair girişimlerine direniş göstermesi bakımından da önem arz etmektedir. Özellikle Milli Eğitim Bakanları Mumcu ve Çelik'in ardı ardına hazırladıkları ve yukarıda sayılan taslaklara yönelik olarak YÖK'ün direnmesi süreçlerinde etkin olduğu gözlenmektedir (Gür ve Çelik, 2011).

AK Parti iktidarının ilk yıllarında, Prof. Dr. Kemal Gürüz'ün görev süresinin dolmasının ardından dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından atanan bir diğer YÖK Başkanı Prof. Dr. Erdoğan Teziç'tir. Teziç 09.12.2003-09.12.2007 tarihleri arasında YÖK başkanlığı yapmıştır³¹. Teziç'in YÖK Başkanı olduğu dönem türbanın, kamusal alanın, katsayıların, meslek ve imam hatip liselerinin durumunun tartışıldığı bir döneme denk gelmektedir. Teziç döneminde alınan bazı idari kararlar özellikle önemli görülmektedir. Bunlardan ilki yine bir yükseköğretim kanun taslağıdır. Bu taslak ile YÖK'ün daha da güçleneceği ve üye yapısının değişeceği öngörülmüştür. Taslak 13 Mayıs 2004 tarihinde kanunlaşmıştır. 24 Mayıs 2004 tarihinde ise taslak, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından veto edilmiştir. Teziç döneminde ayrıca Vakıf

³¹ Prof. Dr. Erdoğan Teziç, 1936 yılında İstanbul Fatih'de doğmuştur. Galatasaray Lisesi'nden 1955 yılında; İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden ise 1959 yılında mezun olmuştur. Doktorasını ise Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamlamıştır. Teziç 1970 yılında Anayasa Hukuku Doçenti, 1980 yılında ise Anayasa Hukuku Profesörü olmuştur. <https://www.gsu.edu.tr/tr/universite/tarihce/prof-dr-erdogan-tezic-2000-2003>

Üniversiteleri Raporu (YÖK, 2007b) yayınlanmıştır. Bu raporda vakıf üniversitelerine ilişkin durumun tespiti yapılmakla beraber bazı eleştirilere de yer verilmektedir. Bunlar özetle üniversitelerin şirket olarak görülmesi, düşük puanlı öğrenci alması neticesinde nitelik kaygıları ve akademisyenlerin iş yükü olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde ayrıca Bologna sürecine yönelik de sürekliliklerin olduğu görülmüştür. Erasmus programlarına dâhil olunması, Diploma eki ve AKTS uygulamalarının kabul edilmesi bu süreçte gerçekleştirilmiştir.

Bu dönemde ayrıca YÖK tarafından Türkiye'nin yükseköğretim stratejisinin oluşturulmasına yönelik birtakım çalışmalar yapılmıştır (YÖK, 2007a). Bu strateji belgesinde Türkiye'nin OECD kurumsal özerklik ölçütlerine göre oldukça düşük bir yerde olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca YÖK'e yönelik özeleştirimler de burada öne çıkmıştır. Bu eleştiriler YÖK'ün idari yapısının mevcut görevleri yapmasına uygun olmadığı, yükseköğretim sisteminin büyümesine rağmen YÖK tasarımının küçük bir sisteme göre öngörüldüğü, mevzuatın karmaşıklığı ve YÖK örgütlenmesinin yeterince geliştirilmemiş olması sebebiyle rutin işleri gerçekleştirmekle ancak yetinebildiği üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

Teziç döneminde yeni üniversiteler de kurulmuştur. Bu süreç de gerilimlere sebep olmuştur. Buna göre YÖK yeni üniversite kurulmasını en az 7 profesörün istihdam edilmesi koşulunu öne sürerken, AK Parti 2006 ve 2007 yıllarında çoğu başka üniversitelerin fakültelerini birleştirmek suretiyle toplam 32 kamu üniversitesi açmıştır.³²

³² Bu üniversitelerden; Ahi Evran (Kırşehir), Kastamonu, Düzce, Mehmet Akif Ersoy (Burdur), Uşak, Rize, Namık Kemal (Tekirdağ), Erzincan Aksaray, Giresun, Hitit (Çorum), Bozok (Yozgat), Adıyaman, Ordu ve Amasya Üniversiteleri 2006 yılında açılırken; Karamanoğlu Mehmet Bey (Karaman), Ağrı İbrahim Çeçen, Çankırı Karatekin, Bitlis Eren, Osmaniye Korkut Ata, Muş Alpaslan, Mardin Artuklu, Kilis 7 Aralık, Sinop, Siirt, Nevşehir, Krabük, Bilecik, Kırklareli, Bingöl, Batman ve tez yazarının mensubu olduğu Artvin Çoruh Üniversitesi gibi üniversiteler ise 2007 yılında kurulmuşlardır.

Yukarıda sayılan iki YÖK Başkanı döneminde de YÖK siyasal iktidarla uyumlu bir profil çizmemiş ve düzenlemelerin ihtilafında bir rol oynamıştır. Dolayısıyla iktidar oyunu içerisinde YÖK'ü yönetsel düzende farklı bir şekilde konumlandırmışlardır. Bununla beraber 2007 sonrası süreçte AK Parti'de başbakanlık ve Bakanlık görevlerinde bulunmuş olan Abdullah Gül'ün 11. Cumhurbaşkanı olarak meclis tarafından belirlenmesinin ardından YÖK Başkanı Prof. Dr. Yusuf Ziya Özcan³³'ı ataması ile süreç farklılaşmıştır.

Özcan, YÖK Başkanı olarak atanmasının ardından YÖK'ün yasakçı tavrı sürdürmeyeceğine ve akademik konuların ön plana çıkarılacağına yönelik söylemde bulunmuştur (Gür ve Çelik, 2011). Bununla beraber bu dönemin yükseköğretimde siyasallaşmanın yoğun olarak hissedildiğini öne süren araştırmacılar da bulunmaktadır. Bunu da Tübitak ve TÜBA gibi yükseköğretime yönelik bilimsel kurulların yönetim yapılarının değiştirilerek siyasal iktidarın atadığı üyelerin etkili olduğu yapılar teşkil edildiği ve Rektör atamalarında siyasal iktidar ile ideolojik yakınlığı olan adayların atanmasına öncelik verildiği üzerinden savlamaktadırlar (Okçabol, 2021).

Özcan'ın YÖK başkanlığı görevinin sona ermesinin ardından Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya³⁴ YÖK Başkanı olarak atanmıştır.

³³ Prof. Dr. Yusuf Ziya Özcan 5 Mart 1951 tarihinde Ankara Polatlı'da doğmuştur. 1973 yılında Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde Sosyoloji alanında lisans derecesini almış, daha sonra 1973 ve 1975 tarihleri arasında aynı fakültede asistan olarak hizmet vermiştir. Devlet bursu ile gittiği Amerika Birleşik Devletleri, Chicago Üniversitesi'nde ise yüksek lisans ve doktora derecelerini almıştır. Özcan'ın **AK Parti** yöneticileri ile yakın ilişkisi bulunduğu ve eserlerinde mukaddesatçı öğelerin bulunmasının YÖK Başkanı olarak atanmasında etkili olduğu kimi yazarlarca iddia edilmektedir (Okçabol, 2021: 287).

³⁴ Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya 1964'te İstanbul'da doğmuştur. Lisansını (1985) ve yüksek lisansını (1988) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yapmış, University of Manchester Orta Doğu Araştırmaları Bölümünde ise doktora çalışmalarını tamamlamıştır. (1994). Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümünde araştırma görevlisi (1986-1994), yardımcı doçent (1995-1999) ve doçent (1999-2002) olarak görev yaptı. İstanbul Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümünde çalıştı (2002-2008). 2005'te ise profesör olmuştur. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerinde yer alan bazı üniversitelerde ise bilimsel çalışmalar gerçekleştirmiş ve

Çetinsaya YÖK Başkanı olarak atandığı süreçte İstanbul Şehir Üniversitesi'nin rektörlük görevini üstlenmekteydi³⁵. Çetinsaya döneminde Yükseköğretim kanun taslakları hazırlamıştır. Bologna süreci kapsamında ise Yükseköğretim Kalite Kurulu (YÖKAK) kurulmuştur. Akademik özgürlükler bildirgesi ve Yükseköğretim için bir yol haritası gibi metinler de bu dönemde hazırlanmıştır. Ayrıca Gezi olayları Gökhan Çetinsaya'nın YÖK başkanlığı döneminde gerçekleşmiştir. Gezi Parkı İstanbul'daki Taksim Meydanının hemen yakınında bulunan ağaçlık bir alandır. Bu alanda inşaat yapılmasına karşı İstanbul 6. İdare Mahkemesinin ve 2 nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun aldıkları karara rağmen, 27 Mayıs 2013 tarihinde iş makineleri ile alana girilmiştir. Bu girişimi protesto edenlere karşı yapılan müdahalelerin toplumda tepki ile karşılanması sonucunda ise 1 Haziran 2013 günü Taksim Meydanı ve Gezi Parkı halkın bir araya gelip gösterilerini sürdürdükleri bir alan olmuştur. Tepkiler sonucu Taksim Gezi parkı projesi 6 Haziran 2013 tarihinde iptal edilmiştir. 15 Haziran 2013 tarihinde ise taksim meydanı ve gezi parkı polis müdahalesi ile boşaltılmıştır. Sürecin tamamında 1 i çocuk 7 si sivil ve 2 si polis memuru olmak üzere 10 kişi hayatını kaybetmiş ve 8163 kişi ise yaralanmıştır (Okçabol, 2021: 354).

Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya, AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin ardından YÖK başkanlığı görevinden alınmıştır ve bu göreve Prof. Dr. Yekta Saraç atanmıştır. Saraç 11.11.2014-30.07.2021 tarihleri arasında YÖK Başkanı olarak görev yapmıştır. Dolayısıyla en uzun süre YÖK başkanlığı yapan isimlerden biridir. Bunun yanı sıra 2005 yılından itibaren YÖK üyeliği görevinde bulunması sebebiyle çok uzun süre YÖK'ün içerisinde bulunmuştur.

misafir öğretim üyeliği pozisyonlarında bulunmuştur YÖK. (2022). Yüksek Öğretim Kurulu. <https://www.yok.gov.tr> (Erişim tarihi: 2022)

³⁵ Bilindiği üzere Şehir Üniversitesi devam eden süreçte kapatılmıştır.

Prof. Dr. Yekta Saraç³⁶ dönemi Türkiye'nin genel durumunda ve yükseköğretim ve YÖK'e ilişkin oldukça hareketli ve olaylı bir dönemde denk gelmiştir. 15 Temmuz Darbe Girişimi gibi Türkiye'nin tamamını etkisi altına alan bir kriz durumu ile Covid -19 pandemisi gibi küresel bir krizde görev başındadır. Bu krizler hiç şüphe yok ki yükseköğretimde de kendisini hissettirmiştir. Ayrıca Barış İmzacıları hadisesi ve Boğaziçi Üniversitesi'nde meydana gelen olaylarda da Saraç'ın YÖK başkanlığı dönemine denk gelmiştir. Ayrıca Vakıf üniversiteleri raporu, Türkiye yükseköğretim sistemi, YÖK 2019-2023 strateji planı gibi belge ve raporlar da bu dönemde yazılmıştır.

Saraç, YÖK başkanlığı döneminde İktidar ile tam bir uyum ile çalışmıştır denilebilmektedir. İktidarın istekleri doğrultusunda alınan kararlar bunun göstergesi niteliğindedir. Örneği Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın bir konferansta dile getirdiği yardımcı doçentliğin kaldırılmasına yönelik talebi (Milliyet, 26 Temmuz 2017), YÖK tarafından hemen karşılık görmüş ve buna ilişkin olarak bir çalışma grubu kurulmuştur (Diken, 27 Temmuz 2017).³⁷ Nihayetinde 22 Şubat 2018 tarih ve 7100 sayılı kanun ile de yardımcı doçentlik unvanı kaldırılmış yerine ise “doktor öğretim üyeliği” ihdas edilmiştir. Bu bağlamdaki bir diğer önemli karar ise Şehir Üniversitesi'nin kapatılmasına yönelik olarak gerçekleşmiştir. Şehir Üniversitesi, kurucuları arasında AK Parti iktidarlarının eski Başbakanlarından Ahmet Davutoğlu'nun da bulunduğu Bilim ve Sanat Vakfı tarafından kurulmuştur. Bununla beraber siyasal süreçlerin etkisi ile Davutoğlu'nun Gelecek Partisi'ni kurmasının hemen ardından gelen süreçte çeşitli sebeplerle Bilim ve Sanat Vakfı'na kayyum atanmış, çeşitli süreçlerin sonunda da bu

³⁶ Prof. Dr. Yekta Saraç 1963 yılında İstanbul'da doğmuştur. Lisansını İstanbul Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde 1985 yılında tamamlamıştır. Doktorasını ise yine aynı üniversitede eski Türk edebiyatı alanında 1991 yılında yapmıştır. 1994 yılında doçentliğini ve 2000 yılında ise profesörlüğünü almıştır YÖK. (2022). Yüksek Öğretim Kurulu. <https://www.yok.gov.tr> (Erişim tarihi: 2022)

³⁷<https://www.diken.com.tr/yok-emir-telakki-etti-yardimci-docentligin-kaldirilmasi-icin-calismalara-basladik/>

üniversite kapatılmıştır. Kamuoyunda ve çeşitli yayınlarda bu kararın siyasi olduğuna yönelik birçok görüş de belirtilmiştir (Çeşitli Gazeteler, 30 Haziran-1 Temmuz 2020).

15 Temmuz Darbe Girişimi de Saraç'ın YÖK Başkanı olduğu dönemde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. YÖK ve başkanı da bu darbe girişimi sonrasında bazı önlemler almışlardır. Bu sürece ilişkin dekanların istifasının istendiği, tasfiye süreçlerinin işletildiği ve konuya ilişkin “15 Temmuz ve Türk Yükseköğretimi” adlı bir kitapçık yayımlandığı ve bu kitapçıkta YÖK ve üniversitelerin faaliyetlerine yer verildiği yukarıda yer alan müstakil başlıkta ayrıntılandırılmıştır.

Saraç döneminde YÖK'ün diğer bazı demokratik direnişlere yönelik tutumunun da sert olduğu izlenmektedir. Direnişler başlığı altında ayrıntılı olarak verileceği üzere Barış İmzacıları ve son dönemde etkileri devam eden Boğaziçi Üniversitesine Rektör atanması gibi süreçlerde bu tutumun izlerini görmek mümkündür.

Saraç'ın YÖK başkanlığı döneminin son ve önemli sınavlarından biri Covid-19 pandemisi olmuştur. Pandemi 2019 sonu ve 2020 yılının başından itibaren tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Türkiye'de de etkileri oldukça yoğun olarak kendisini hissettirmiştir. Bu kısa vadede kendisini en çok sağlık alanında hissettirse de toplumsal, ekonomik ve yönetsel tüm alanlara sirayet etmiştir. Dünya'da ve Türkiye'de yükseköğretim alanı da bu süreçten azade olmamış ve derinden etkilenmiştir. Pandemi ile birlikte kapatılma pratikleri hayat bulmuş, fiili olarak üniversitelerde dersler verilmesi askıya alınmış, dijitalleşme ve uzaktan eğitim söylemi yaygınlaşmaya başlamıştır. Çevrim içi derslerin kayıt altına alınması gibi uygulamalar ile de “post-panoptik (Baştürk, 2016)” bir gözetleme ve denetleme pratiği ortaya çıktığı; üniversite yönetimleri, akademisyenler ve öğrencilerinde bu yeni düzene göre şekillenmeye/ özneleşmeye başladığı iddia edilebilir. Yeniden “normalleşme” ile birlikte sürecin nasıl ilerleyeceğini ise zaman gösterecektir.

Son olarak, 30 Temmuz 2021 tarihinde Prof. Dr. Erol Özvar³⁸ YÖK Başkanı olarak atanmıştır. Bu tez çalışmasının hazırlandığı sırada Prof. Dr. Erol Özvar, YÖK başkanlığının henüz ilk yıllarında bulunmaktadır. Dolayısıyla idari kararlar bağlamında yapılacak incelemeler sınırlı kalmaktadır. Bununla beraber bu süreçte alınan bazı idari kararlar şu şekilde sıralanabilir. Öncelikle Yükseköğretime Geçiş Sınavında uygulanan baraj bu dönemde kaldırılmış bu yolla boş kalan kontenjanların doldurulması ve yükseköğretimde kitleselleşmeye yönelik adımların devam ettirilmesi çalışmaları yapılmıştır. Covid-19 pandemisi kapsamında aşı çalışmalarının nihayete ermesi ve kitlesel aşılama çalışmalarının yapılmaya başlandığı süreçte üniversitelerde öğretim elemanları, idari personel ve öğrencilerin aşılmasına yönelik önlemler alınmıştır. Uluslararası alanda son dönemde dış politikada oldukça yakınlaşan Türkiye ve Azerbaycan'ın ortak bir üniversite kurması bağlamında çalışmalar yürütülmüştür. Araştırma ve İhtisas Üniversitelerine ilişkin çalışmalar da yürütülmüştür. Bu süreçte ayrıca Covid-19 önlemleri çerçevesinde uzaktan ve dijital eğitimin kademeli olarak sona erdirilmesi ve yüz yüze eğitime geri dönülmesi bağlamında kararlar da alınmıştır. Doktora eğitiminin iyileştirilmesi bağlamında doktora eğitim çalışmaları yapılmıştır. Ukrayna ile Rusya arasındaki savaş sonrası yükseköğretimde mağduriyetler yaşanmaması adına Ukrayna'da eğitimlerini sürdüren öğrencilere yatay geçiş imkanı sağlanmıştır. Son dönemde sağlanan öğrenci affıyla öğrencilerin okula geri dönmelerinin yolu açılmıştır. Yükseköğretimde büyük veri projesi adıyla bir proje başlatılmıştır. YÖK ve Tusaş arasında bir protokol de

³⁸ Özvar 1966 yılında İstanbul'da doğmuştur. Lisans, Yüksek Lisans ve Doktorasını Marmara Üniversitesinde tamamlamıştır. Özvar, iktisat ve İktisat tarihi alanlarında çalışmalar yapmıştır. 2009-2012 tarihleri arasında Harvard Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi'nde ve araştırma desteği kazandığı Harvard Hukuk Fakültesi İslam Hukuku Araştırmaları Programı'nda ziyaretçi öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Özvar, Türk Tarih Kurumu'nun bilim kurulu üyeliği yapmıştır. Halen Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Birliği'nin idare kurulu üyesidir. Ayrıca Uluslararası İktisat tarihi kurumunun bilim kurulu üyesidir YÖK. (2022). Yüksek Öğretim Kurulu. <https://www.yok.gov.tr> (Erişim tarihi: 2022)

yapılmıştır. Ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik şartlar çerçevesinde Vakıf üniversitelerinin ücretlerine getirilen anormal zamanlara yönelik olarak ortaya çıkan talepler doğrultusunda ücretlerin azaltılmasına yönelik indirim çağrısı da yapılmıştır. Son olarak KPSS’de meydana geldiği iddia edilen benzer soruların çıkmış olmasına yönelik sınavın iptali ve yeniden yapılması ile soruşturmalar konusunda adımlar atılmıştır (YÖK, 2022).

2.3.4 Direnişler

AK Parti siyasal iktidarları dönemlerinde birçok konuya dair direnişlerin olduğu görülmektedir. Bu direnişlerin birçoğu doğrudan veya dolaylı olarak yükseköğretim alanına ilişkindir. Öyle ki bir dönemde direniş gösteren taraf diğer bir tarihte direnişin yöneltildiği bir konumda olabilmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki başlıklarda yükseköğretim bağlamında YÖK’ün siyasal iktidara yönelik direnişleri, YÖK’e yönelik direnişlere yer verilmektedir. Bunların yanı sıra AK Parti iktidarları döneminde Türkiye’yi önemli ölçüde etkileyen direniş pratiklerinden bazıları olan Boğaziçi Üniversitesi’ne Rektör atanmasına yönelik direniş, siyasal iktidarın bazı politikalarına karşı olarak akademisyenler tarafından imzalanan Barış Bildirisi gibi direniş örneklerine de yine yükseköğretim ve YÖK ile ilişkileri bağlamında yer verilmektedir.

2.3.4.1 YÖK’ün Direnişleri

AK Parti iktidarlarının özellikle ilk dönemlerine denk gelen Kemal Gürüz ve Erdoğan Teziç’in YÖK Başkanlıkları döneminde siyasal iktidarın uygulamalarına yönelik olarak bazı direnişlerin olduğunu görebilmek mümkün olmuştur. Bu direnişler genellikle ortak bildirimler ve hukuka başvurular yoluyla gerçekleşmiştir. Bu örneklerin bazıları aşağıda sıralanmıştır.

AK Parti’nin ilk döneminde YÖK Başkanı olan Gürüz döneminde üniversiteler ve YÖK, İktidarın yükseköğretim alanına ilişkin kanun taslağı oluşturma faaliyetlerine

destek vermemiştir ve bu girişimleri sonuçsuz bırakmaya çalışmıştır. Bu süreçte YÖK Başkanı Gürüz başkanlığında toplanan rektörler komitesi Acil Eylem planında kendilerinin müdahaleci olarak tanımlanmalarını eleştirmiştir. Gürüz ve Rektörler, yayınladıkları ortak bildiriye özetle şu açıklamaları yapmışlardır.

“Geçmişte bazı üniversite ve yükseköğretim kurumlarına bilim, medeniyet ve cumhuriyet karşıtı zihniyetlerin hakim olduğu, bu yollarla hak etmeyen kişilere akademik unvanlar dağıtarak, kadrolar yetiştirildiği ve bu kişilerden bazılarının devletin üst düzeylerinde görev aldığı bilinen bir husustur. Bugün yükseköğretim kurumlarında bu tür girişimlere imkan verilmemektedir, gelecekte de asla verilmeyecektir. Demokratik, laik, sosyal hukuk devleti anlayışına sahip Türk üniversitelerini siyasi güçlerin kontrolüne sokacak düzenlemelere izin verilemez.”

Dahası Gürüz’ün komite toplantısı öncesi yaptığı açıklamalar oldukça serttir. Buna göre, Türk üniversitelerinin, Türkiye’nin, “*Molla rejiminin kutlamalarına katılanların bataklığı ile Vahabi bataklığında boğulmasına izin vermeyeceklerini*” belirtmiştir (Hürriyet, 21.12.2002)³⁹.

Diğer taraftan, Hüseyin Çelik’in hazırladığı taslağa yönelik olarak yapılan değerlendirme toplantısının ardından ÜAK bir açıklama yapmış, taslağın kabul edilemeyecek nitelikte olduğunu bildirmiştir. Dönemin ÜAK Başkanı ve Yıldız Teknik Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ayhan Alkış, tasarının üniversiteleri siyasi müdahalelere açık hale getireceğini söylemiştir. Dahası tasarının eğitim meselesi olmaktan çıkıp, rejim meselesine dönüştüğü ve tepkisel bir hesaplaşmayı amaçladığı; Halen mevcut olan kurum

³⁹ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/vahabi-batakliginda-ulkeyi-bogdurmayiz-38440650>

ve kuruluşların yöneticilerini tasfiye ederek bir cezalandırma mekanizması işletildiği de belirtilmiştir (Hürriyet, 20.08.2003)⁴⁰.

Devam eden süreçte siyasal iktidarın tek taraflı olarak kanun tasarısını TBMM'ye göndermesi üzerine ÜAK ortak çalışmanın olanaksızlığını belirtmiştir. ÜAK üyeleri, tepkilerini göstermek üzere 25 Ekim 2003 'de Ankara'da düzenlenecek "80. yıl Cumhuriyet Yürüyüşü"ne toplu halde ve cübbelerini giyerek katılıp, hükümetin yükseköğrenim kurumlarına ve yöneticilerine yönelik tutumunu protesto etmeyi amaçlamışlardır (Milliyet, 10.10.2003).⁴¹

Prof. Dr. Erdoğan Teziç de bazı dönüşümlere yönelik direnişler göstermiş ancak bu direnişleri hukuk yolu ile yapmıştır. Teziç döneminde YÖK tarafından Milli Eğitim Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı gibi hükümet organlarına yönelik olarak çoğu laiklik karşıtı eylemlere ilişkin olmak üzere, İdare Mahkemeleri'nde ve Danıştay'da 19 dava açmıştır. Açılan bu davalardan 15 tanesi YÖK'ün lehine sonuçlanmıştır (Gür ve Çelik, 2011: 29). Dolayısıyla etkili Teziç'in YÖK Başkanı olduğu süre içerisinde etkili bir direniş gösterdiği iddia edilebilir.

YÖK'ün bu direnişlerinin yanı sıra siyasal iktidara ve YÖK'e yönelik olarak doğrudan veya dolaylı bazı diğer direnişler de yaşanmıştır. Bu direnişlere de aşağıdaki başlıklarda yer verilmiştir.

2.3.4.2 Boğaziçi Üniversitesi'ne Rektör Atanması

Boğaziçi Üniversitesi'nde daha önce de gerginlikler yaşanmakla beraber Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2021 yılında Boğaziçi Üniversitesi rektörlüğüne, daha önce AK Parti ile iltisaklı olan ve 17 Ocak 2020 'den itibaren Haliç Üniversitesi rektörlüğü görevini yürüten Prof. Dr. Melih Bulu'yu atamıştır. Bu atanmanın

⁴⁰ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hesaplamak-istiyorlar-38490277>

⁴¹ <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/ректорler-hukumet-yetkimizi-gasp-etti-5148328>

yapılmasının ardından ise Boğaziçi Üniversitesi'nin akademisyenleri ve öğrencileri “kayyum rektör istemiyoruz” söylemi çerçevesinde bir araya gelmiştir. Kısa sürede polis müdahalesi yaşanmış ve bazı öğrenciler tutuklanmıştır. Tepkilerin devamı üzerine adı anılan Rektör, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Temmuz 2021’de görevden alınmıştır. Prof. Dr. Melih Bulu’nun intihal yaptığı üzerine YÖK’ün oybirliği ile görevden alınması hakkında Cumhurbaşkanlığına yazı yazmasının bu kararın alınmasının sebebi olduğu iddia edilmektedir (Okçabol, 2021: 442). Rektör atamasına yönelik oluşan direnişin bir diğer boyutunu akademisyenler oluşturmaktadır. Prof. Dr. Melih Bulu görevden alınsa dahi yerine yine doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından Prof. Dr. Mehmet Naci İnci atanmıştır. Bulu döneminde başlayan akademisyenlerin cübbelerini giyerek sırtlarını rektörlük binasına dönme eylemi İnci’nin atanması ile de sona ermemiş, idari özerklik talebi başta olmak üzere üniversitelerin özgürleştirilmesi isteği ile yüzlerce gündür devam etmektedir ve daha da devam edecek gibi görünmektedir.

Ayrıca öğrenciler tarafından farklı bir direniş örneği olarak bir rap şarkısı bestelenmiş ve Fuat Ergin ve Boğaziçi Üniversitesi öğrencilerinin oluşturduğu gençlik hareketi koordinasyonu tarafından seslendirilmiştir. Sözlerinde bazı noktalar özellikle öne çıkmaktadır⁴². Örneğin:

“Gücünü öfkesinden alır gençlerin her biri

Hareketin her bir öznesi var eder geleceği

Kayyuma karşı haykır sesi”...

“Özgürlüğün tadı pamuk şekere benzemez

⁴² <https://t24.com.tr/video/rap-sanatcisi-fuat-ergin-den-bogazicililere-destek-sarkisi-bogazici-hur,35931>

Dolambaçlı yollar irademizi yenemez

Mücadele, hareket, gelecek bizim

Kayyum, dayatma ve baskılar sizin

Gücünü gencinden alan üniversitemiz” ...

“Vazgeçmedik doğrudan elimizde pankart

Ne ilk ne son bu mücadele ateşi yanacak” ...

“Boğaziçi Hür; Boğaziçi Hür

Biz yolumuzdan dönmeyiz

Bu toprakların umudu kim

Biz gençleriz”

Bu direniş daha önceki bölümlerde ifade edildiği üzere rektörlerin seçim usulü olmadan doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanması kararına karşı ilk karşı duruş olması bakımından önem arz etmektedir. Daha önce de Boğaziçi Üniversitesi akademisyenlerinin girişimi ile rektörlük seçimlerinin geldiği düşünülürse bu direniş pratiği daha da önemli hale gelmektedir.

2.3.4.3 Barış Bildirisi

Bir diğer önemli direniş ise kamuoyunda bilindiği hali ile “Barış Bildirisi”dir. Bu bildiri doğrudan üniversitelere ve yükseköğretime yöneltilmiş bir sorunun tezahürü değildir. Sayıları 2200 civarında olan bazı akademisyenlerin ülkenin içinde bulunduğu kriz hâline karşı yayınladığı bir görüş olarak öne çıkmaktadır. Bildirinin önemi siyasal iktidarın bazı faaliyetlerine yönelik olarak akademiden bir tepkinin gelmesi ve buna karşılık olarak YÖK ve ÜAK başta olmak üzere belli başlı kurumsal aygıtların bu alana yönelik aksiyon almaları bağlamında önemlidir. Bu akademisyenlerinin önemli bir

kısının üniversitelerinden ihraç edilmeleri, ceza davalarına uğramaları ve bunun sonucu olarak da bazılarının belli sürelerle özgürlüklerinden mahrum bırakılarak kapatılma pratiklerine maruz kalmaları olmuştur. Foucault'nun çeşitli çalışmalarında ifade ettiği norm düzeni ve kapatılma pratikleri bu bağlamda akla gelmektedir. Bununla beraber bahsedilen akademisyenlerin birçoğunun içerisinde olduğu dayanışma akademileri kurarak informal şekilde derslerine devam etmişlerdir. Bu da yalnızca kurumsal bir örgütlenmenin içerisinde yer almadan da akademik etkinliklerin sürdürülmesi konusunda önemli bir direniş örneği olarak ortaya çıkmıştır.

Barış akademisyenlerinin yazdığı bildirinin ortaya çıkış süreçleri önemlidir. Türkiye'nin içerisinde olduğu toplumsal koşullara tepki niteliğinde olan bildirinin yazıldığı dönemde ortaya çıkış koşulları değerlendirdiğinde 15 Haziran 2015 seçimleri sonrası ortaya çıkan belirsizlik hali, 2016 sonrasında Türkiye'nin güneydoğusundaki illerde gerçekleşen ve kamuoyunda hendek olaylarının yaşandığı bir sürece denk gelmiştir.

YÖK'ün bu bildiriye yönelik tavrı oldukça net olmuş, YÖK Genel Kurul'u bildiriye imzalayan akademisyenleri kınamış ve soruşturma açılacağını belirten bir bildiri yayınlamıştır. Bahsedilen bildirinin “akademik özgürlükle bağdaştırılamayacağı”, “terör destekçiliğinin hiçbir şekilde hafife alınamayacağı”, “hukuk çerçevesinde gereğinin yapılacağı”, rektörler ve Üniversitelerarası Kurul ile “bu konuyu görüşmek üzere” toplanılacağı gibi açıklamalarda bulunmuş; bunun sonucunda ise ÜAK da benzer bir açıklama yapmıştır (TİHV, 2019: 4).

Nihai olarak grubun içerisinde yer alan akademisyenler Anayasa Mahkemesine dava açmışlardır. Dava sonucu Anayasa Mahkemesi'nin aldığı kararlar bu bağlamda

önemlidir⁴³. Alınan gerekçeli kararın özellikle üniversite ve akademik özgürlüklere yönelik belli başlı kısımları şöyle özetlenebilir.

- Türkiye ve Dünyada devlet ve toplum hayatına dair tüm alanlar akademisyenlerin ilgi alanında bulunmaktadır. Mahkeme de akademisyenlerin kanaatlerini paylaşmasını kuşkusuz ifade özgürlüğünün bir parçası saymıştır (md.110).
- Üniversitelerin amacının bilimsel araştırmalar yapmak ve bu sayede toplumsal gelişmeye katkı sağlamak ve nitelikli insan gücü yetiştirmek olduğu belirtilmiştir. Bu amaçları gerçekleştirirken salt bilim üretmek ve düşünmeyi ve bilim üretmeyi özendirmekle mümkün olmadığı da eklenmiştir. Buna ek olarak düşünce açıklanmasının desteklenmesine dikkat çekilmiştir. Bu minvalde akademisyenlerin görüş bildirdiği alan kendi uzmanlık alanları olmasa da ifade özgürlüğünün sıkı koruması altında kalmaktadır (md.111).
- Akademisyenlerin her söylediğinin doğru sayılamayacağı bununla birlikte farklı görüş ve alternatif bakış açılarının herkes için daha doğru düşünme imkanı sağladığı olgusunun üzerinde uzlaşmış bir gerek olduğu belirtilmiştir. Akademisyenlerin uzmanlık alanı dışında olsa dahi hassas politik konularda görüş bildirmesi diğer vatandaşlardan daha etkili olabilir ve bu nedenle bir toplum ve ülke için hayati değerdedir.
- Terör ve şiddeti teşvik ile nefret söylemi dışındaki ifade özgürlüklerine müdahalelerin demokrasiye zarar vereceği ve tehlike altına alacağı bildirilmiştir.

⁴³AYM, R.G. Tarih ve Sayı: 19/9/2019 – 30893
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/09/20190919-14.pdf>

Bu karara ve devam eden yargı süreçlerindeki beraatlara rağmen tezin yazıldığı süreçte işe iadelere yönelik bir veri bulunamamıştır.

2.3.5 AK Parti İktidarları Döneminde Oluşan Yükseköğretim ve YÖK Yönetmel Düzeneginin Değerlendirilmesi

AK Parti, yirmi yılı aşkın bir süredir siyasal iktidar olarak Türkiye'nin yönetiminde bulunmaktadır. Yirmi yıl gibi uzun bir zaman diliminde şüphesiz her alanda önemli değişimler ve dönüşümler yaşanmıştır. Yükseköğretim ve YÖK de bu değişimlerden şüphesiz etkilenmiştir. AK Parti siyasal iktidarları döneminde yükseköğretimdeki dönüşümleri bir yönetmel düzenek olarak ele almak mümkündür. Bunun sebebi söylemleri kurumları ve idari kararları ile gittikçe artan şekilde yükseköğretime yönlendirir konumda bulunmasıdır. Buna karşın karşı duruş ve direnişleri de bu süreçte tecrübe etmiş olmasıdır. Bu yönetmel düzeneginin bütüncül olarak değerlendirilmesi bu başlık altında yapılmaktadır.

Her yönetmel düzenek sürecinde olduğu gibi AK Parti'nin iktidara geliş süreci de bir dizi krizin sonucunda oluşan atmosfer ile olmuştur. Bu kriz ekonomik olarak başlamış ve tabiatıyla kendisini diğer birçok alanda da hissettirmiştir. Ak Parti'nin iktidara geldiği süreçte yükseköğretime yönelik reform söylemleri hem seçim beyannamelerinden hem de parti programlarından görülebilmektedir. Burada genel vurgunun demokratik özerk bir yükseköğretim yapılanmasına olduğu görülebilmektedir. İlerleyen dönemlerde ortaya çıkan Yeni YÖK söylemi ile de süreklilikler bağlamında geçmişten beri gelen '*kalite eksenli büyüme, ihtisaslaşma, öncelikli alanlar, nitelikli bilgi ve nitelikli insan gücü, yetki devri ve politika üreten yeni YÖK* (YÖK, 2019b)' gibi söylemlerin ön plana çıktığı görülebilmektedir. Bununla beraber bu söylemler yeni söylemler olarak ön plana çıkmamakta ve uygulamada ise özellikle üniversitelerin demokratik olarak yönetilmesi bağlamında uygulamaların bu yönde seyretmediği izlenmektedir. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası süreçte ise her alanda olduğu gibi yükseköğretimde de söylem sertleşmiştir ve giderek merkezileşen siyasal iktidarın kontrolündeki bir anlayış ön plana

çıkılmaktadır. Aslında söylemsel olarak farklılıklar olsa da bu sürecin tamamında yükseköğretim üzerinde siyasal iktidarın etkisinin artırılmaya çalışıldığı bir sürecin olduğu tespit edilebilir.

Kurumlar AK Parti iktidarları döneminde önemli dönüşümler geçirmiştir. Özellikle YÖK ve Ak Parti iktidarları arasındaki ilişki önemli hale gelmiştir. YÖK, Ak Parti'nin ilk dönemlerinde daha muhalif bir tavırla yükseköğretime siyasal iktidarın değişikliklerine karşı durur nitelikteyken ilerleyen dönemlerde başkanlarının da değişmesiyle siyasal iktidarla daha uyumlu bir hal almıştır.

İdari kararlarda da ilk dönemlerde bazı demokratik değişimler tasarlanmıştır. Ak Parti'nin acil eylem planında demokratik reform talepleri yer almış, YÖK'e ilişkin bazı tasarımlar da ilk dönemde oluşturulmuştur. Önceki yönetsel düzeneğin en çok tartışılan konularından biri olan türban yasağı bu dönemde fiili olarak kaldırılmıştır. Devam eden süreçte ise özellikle 15 Temmuz sonrası ve Başkanlık sistemi ile birlikte, üniversitelerin rektörlerinin doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanması, üniversitelerden tasfiyeler, akademisyenlerin görevde yükselme ve unvan değişiklikleri sınavlarına ek olarak mülakat getirilmesi gibi idari kararlar vasıtasıyla üniversitelerde yönetsel özerklik zayıflamış ve gittikçe siyasal iktidarın etkisinde yer almıştır.

Direnişler de Ak Parti iktidarları döneminde yükseköğretim alanında görülmüştür. Doğrudan yükseköğretim alanıyla ilişkili ya da değil toplumsal birçok farklı olaya üniversite içerisinden itirazlar gelmiştir. Bu itirazların ortak özelliği hâkim iktidar pratiklerini ve özneleşme süreçlerini reddediyor olmalarıdır. Barış Bildirisi ve Boğaziçi Üniversitesi'ndeki direnişler bunu gösterir niteliktedir.

Sonuç olarak AK Parti'nin iktidarda olduğu süreç, yükseköğretime dair birçok şeyi değiştirmiştir. 2016 yılında yaşanan darbe girişimi ve devam eden süreçteki yeni YÖK söylemi ise başka bir boyutunu oluşturmuştur. Gittikçe siyasal iktidarın yükseköğretim

alanına dâhil olduğu ve ağırlığını artırdığı söylemsel olarak daha 6zgürlükçü ancak fiili olarak daha müdahaleci, kurumsal olarak gittikçe siyasal iktidarın etkisine giren ve idari kararların bu minvalde alındığı, tüm bunlara karşılık önemli birtakım direnişlerin işlediği bir yönetsel düzenek oluşmuştur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Tez çalışmasında 1980 sonrası Türkiye’de yükseköğretimdeki dönüşümler, yükseköğretim araştırmaları disiplini çerçevesinden, Foucault’nun tarihsel yöntemi, söylem analizi ve yönetsel düzenek kavramı ile analiz edilmiştir. Tezin ilk bölümünde yükseköğretim üzerine yapılan araştırmalar, yükseköğretim araştırmaları disiplini ve Türkiye’deki örnekleri betimlenmiş; Foucault’nun yükseköğretim araştırmaları disiplininin üzerine eğildiğı konular ve sorun alanları bağlamında nasıl kullanılacağı üzerinden bir değerlendirilmede de bulunulmuştur. Foucault’nun yönteminin tarihsel olduğu ve söylem analizinin de yükseköğretimdeki dönüşümleri açıklamak için işlevsel bir analiz yöntemi olduğu iddia edilmiştir. Yükseköğretimdeki dönüşümlerin tezin temel kavramı olan yönetsel düzenekler bağlamında ele alınması gerektiğı de vurgulanmıştır. Yönetsel düzenekler bu tezde özgün olarak vurgulanan dörtlü kategoriler çerçevesinde ele alınmıştır. Bunlar söylemler, kurumlar, idari kararlar ve direnişler olarak nitelenmiştir. Yönetsel düzenekleri açıklamak içinse gerekli olduğu düşünölen iktidar, bilgi, özne, direniş ve yönetimsellik kavramlarının tez kapsamında nasıl kullanılacağına açıklanmasına girişilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde ise kuramsal ve kavramsal açıklamalar perspektifinden Türkiye’de 1980 sonrası dönemde yükseköğretimin dönüşümü üzerine odaklanılmıştır. Burada iktidar ilişkileri ve tarihsel toplumsal ve ekonomik kırılmalar bağlamında üç ayrı yönetsel düzeneğın oluştuğı görölmüş ve bunların analizine girişilmiştir. Bunlar 1980 sonrası süreçte ve YÖK’ün kurulması ile oluşan yönetsel düzenek, 28 Şubat 1997 MGK kararları sonrası oluşan yönetsel düzenek ve AK Parti siyasal iktidarları döneminde oluşan yönetsel düzenekler olarak dönemlendirilmiştir. Bu dönemlerde ortaya çıkan söylemlerin nasıl oluştuğı, kurumların nasıl ihdas edildiğı, idari kararlara nasıl yansıdığı ve tüm bu süreçlere yönelik nasıl direnişler ortaya çıktığı üzerinden bir analiz

gerçekleştirilmiştir. Aşağıdaki başlıklarda tüm bu süreçlere yönelik değerlendirmeler yapılmaktadır.

Tez kapsamında uzun bir tarihselliği olan ve üzerine birçok araştırma yapılan yükseköğretim alanına yönelik olarak değerlendirmeler yer almış, yükseköğretim araştırmaları disiplininin doğmasına ve genişlemesine değin süreçlere yönelik literatür taranmıştır. Öncelikle üniversitenin felsefi temelleri ve ‘Üniversite nedir? Araştırma ve eğitim nasıl yapılmalıdır? Kurumların ve bilimin toplumsal işlevi nedir? Üniversite iktidar ve toplum ilişkileri nasıl olmalıdır? Üniversite özerk mi olmalıdır?’ gibi belli birtakım sorun alanlarına odaklanılmıştır

İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte yükseköğretimin kendine özgü bazı spesifik sorun alanlarına ve gereksinmelere yönelik olarak ABD merkezli olarak yükseköğretim araştırmaları disiplini ortaya çıkmıştır. Bu disiplin temel olarak yükseköğretimdeki eğitim, öğretim, yönetim ve politika gibi alanlarda araştırmalar yapmaktadır. Tarihsel olarak yükseköğretim araştırmaları disiplininin ortaya çıktığı ilk yıllarda yükseköğretimin ekonomik büyüme ile ilişkisi konuları ön plana çıkmıştır. 1960’lı yılların sonlarında ise üniversitelerdeki genişleme, çeşitlenme ve eğitimin herkes için eşit şartlarda nasıl sunulabileceği gibi konular üzerinden ilerlemiştir. 1968 protestolarının ardından eğitimin nasıl yönetileceği, rehberlik ve müfredatta öğrenci temelli yaklaşımların geliştirilmesi konuları üzerinden çalışmalar yapılmış ve merkezler açılmıştır. 1970’lerin ortalarından başlayarak ise istihdam sorunları, artan öğrenci sayıları ile değişken yetenekler, motivasyon ve kariyer planlaması gibi başlıklar ön plana çıkmıştır. 1980’lerin ikinci yarısından sonra yükseköğretimin değerlendirilmesi ve kalite konuları daha fazla incelenmiştir. Bu konular Avrupa üniversitelerinde de tartışılmıştır. 2000’lerle beraber küreselleşme söylemi temelinde, kiteselleşme, uluslararasılaşma, piyasalaşma, Bologna süreci, hükümet-üniversite-sanayi işbirliği, kalite güvencesi ve akreditasyon vd. konular günümüze kadar tartışılmaya devam etmiştir.

Yükseköğretim araştırmaları alanı Türkiye’de henüz yenidir. Ancak yükseköğretim üzerine yapılan çalışmaların önemli bir tarihi vardır. Tez çalışması içerisinde sayılan birçok kitap ve raporda bunun izleri görülmüştür. Bu eser ve raporlarda yukarıda sayılan tüm alanlara yönelik sorunsallaştırmaların ve çözüm önerilerinin olduğu izlenmiştir.

Tez kapsamında Foucault’nun yöntem ve kavramları ile yükseköğretim araştırmaları alanının sorunların ele alınması ve çözümlenmesi bağlamında ortaklaştığı iddia edilmektedir. Foucault’nun tarih anlayışı ve tarihsel yöntemi ile yükseköğretimi birtakım olaylar çerçevesinde ele almak ve analiz etmek, söylem analizi vasıtasıyla da yükseköğretimde ortaya çıkan söylemleri yalnızca sözlü ve yazılı alanın ötesinde bir iktidar olgusu olarak değerlendirmek mümkün hale gelmektedir. Bu yöntemsel yaklaşıma ek olarak ise tezin temel kavramı olan yönetsel düzenekler bağlamında, yükseköğretimin birçok farklı unsurunun nasıl iktidar ilişkileri içerisinde bir araya geldiği ve yükseköğretimin nasıl yönlendirildiğinin ortaya çıkması sağlanmaktadır.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde yükseköğretim araştırmaları disiplini çerçevesinden ve Foucault’nun teorik perspektifinden yükseköğretimin dönüşümü Türkiye örneği üzerinden incelenmiştir. Türkiye’de özellikle 1980 sonrası süreçteki tarihsel, toplumsal ve ekonomik gelişmeler ile her alanda meydana gelen köklü değişimlerin yükseköğretimdeki yansımaları bağlamında yeni yönetsel düzeneklerin olduğu vurgulanmış ve bazı dönemselleştirmelere gidilmiştir.

İlk dönem, 1980 Askeri Darbesi ve sonrasında YÖK’ün kuruluşu ve üniversiteler üzerinde etkin olma sürecinde oluşan yönetsel düzenek ele alınmıştır. Söylemsel olarak darbe yönetiminin güvenlikçi ve milliyetçi söylemler yükseköğretim üzerinde etkili olmuştur. Darbenin ardından devletin yükseköğretim üzerinde kontrol mekanizması olarak inşa ettiği YÖK kurulmuş ve yükseköğretim merkezileşmiştir. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nun yayımlanması sonrası, atamalara, yükselmelere ve

tasfiyelere yönelik alınan idari kararlar ile yükseköğretimin hâkim söylem ve iktidar pratiği doğrultusunda yönlendirildiği gözlemlenmiştir. Yönetmelik düzeneğe içkin ama aynı zamanda alternatif söylem oluşturan direnişlerin de neler olduğu üzerinden bir analiz gerçekleştirilmiştir. Tasfiyelere yönelik istifalar, hicivler, yazılar ve diğer birtakım direnişler ile özdeşleşmeye karşı durulmuş ve alternatif söylemlerin üretilmesine gayret edilmiştir.

İkinci olarak 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Konseyi (MGK) kararları sonrasında ise yeni bir yönetmelik düzenek oluştuğu iddia edilmiştir. Burada yine askeri bürokrasinin etkisiyle en başta söylemin değiştiği, laiklik ve buna bağlı olarak irtica, demokrasi ve üniversitelerde kadrolaşma gibi kavram ve temaların nasıl etkili hale geldiği gözlemlenmiştir. Bu sürecin nasıl bir kurumsal dönüşüm getirdiği, üniversitelerde yapılan atamaların, soruşturmalar önemli bir etki yaratmış, hâkim söyleme uymayan öğrenci ve akademisyenler yükseköğretim sisteminden dışlanmışlardır. YÖK ve diğer kurumların aldığı idari kararlarda bu minvalde yönetmelik düzeneği dönüştürmüştür. Bu süreçte akademisyen ve öğrencilerin direnişleri de önemli hale gelmiş, özellikle İstanbul Üniversitesi önündeki eylemler dikkat çekmiştir. Bu direnişler daha sonra oluşan yönetmelik düzeneğe de etki etmişlerdir.

Üçüncü ve son olarak ise AK Parti'nin siyasal iktidar olması ve süreç içerisinde gittikçe yükseköğretim üzerinde de etkin olma ve yeni bir yönetmelik düzenek oluşturma süreçlerine odaklanılmıştır. Türkiye, 2002 yılının sonlarından günümüze AK Parti siyasal iktidarı tarafından yönetilmektedir. Bu süreç oldukça uzun bir döneme denk gelmektedir. Farklı dönemlerde farklı eğilimler göstermiş olsa da tüm sürece bakıldığında yükseköğretim üzerine uyguladıkları politikalar bağlamında bu dönemde farklı bir yönetmelik düzenek oluştuğu ve bu yönetmelik düzeneğin temel özelliğinin siyasal iktidarın yükseköğretim üzerinde gittikçe artan bir etkiyle müdahalesi olduğu gözlemlenebilmektedir. AK Parti siyasal iktidarı dönemlerinde ortaya çıkan söylemler;

Yeni YÖK çerçevesindeki söylemler üzerinden yürürken özellikle 15 Temmuz 2016 Askeri Darbe girişimi sonrası güvenlikçi bir hal almış ve siyasal iktidarın yükseköğretim alanında gittikçe etkin olmuştur. Kurumlar bağlamında ise üniversite yönetimlerindeki değişiklikler, YÖK'ün yapısal dönüşümleri ve yeni üniversitelerin kuruluşu gibi süreçler etkili olmuştur. Tüm bunlara bağlı olarak hem siyasal iktidarın hem de YÖK ve diğer yükseköğretim aktörlerinin aldığı idari kararlar da yönetsel düzeneğin nasıl işlediğini göstermesi açısından belirleyici olmuştur. Bu süreçte oluşan yönetsel düzeneğe yönelik olarak üniversite içinden ve dışından bazı önemli direnişler de yaşanmıştır. Boğaziçi Üniversitesi'nde gerçekleştirilmeye devam eden eylemler ve Barış Bildirisi gibi olaylar önemli birer direniş örneği olarak değerlendirilebilmektedir. Bunların her biri farklı sorun alanlarına yönelik tepkiler olsa da ortak bazı noktaları olduğu da görülmektedir. Bu direniş örnekleri siyasal iktidarın yükseköğretim süreçlerine olan etkisine karşı bir duruş göstermekte ve yönetsel düzeneğin yönlendirdiği özneleşmenin bir parçası olmayı reddetmektedir.

Tez çalışması kapsamında yönetsel düzenekler bağlamında üzerinde durulan söylemler, kurumlar, idari kararlar ve direnişler bağlamında Türkiye'de yükseköğretimin dönüşümünün de bir değerlendirmesinin yapılması elzemdir.

Söylem çokça dillendirildiği üzere yalnızca siyasal iktidar tarafından üretilen bir alan olarak değerlendirilmemelidir. Tez çalışması boyunca görülebileceği üzere söylemi üreten tekrar eden yeni söylemlerin oluşum kurallarını belirleyen ve neyin söylenip neyin söylenmeyeceğini belirleyen birçok aktöre rastlamak mümkündür. Dolayısıyla söyleme doğrudan etki eden, üreten, tekrar eden ve yeniden üreten birçok aktör vardır. Şüphesiz siyasal iktidarın dışında, tez boyunca izlendiği üzere TSK, MGK, M.G.K., medya, gibi organlar da süreçte etkili olmuşlardır. Yükseköğretim bağlamında YÖK ve akademisyenlerin de söylemin üretilmesinde ve buna karşıt söylemler geliştirilmesinde de etkili olduğu söylenebilir. Burada önemle belirtmek gerekir ki bu aktörler ne koşulsuz

iktidarın yanında ne de iktidarın karşısında bir blok olarak yer alan bir yapıda olmuşlardır. Dolayısıyla böylesi yekpare bir yükseköğretim örgütlenmesinden bahsetmek her zaman doğru olmamaktadır. Süreç içerisinde birbiriyle rekabet eden bazı söylemler içerisinde iktidar oyunlarında farklı konumlanmalar edinmişlerdir. Tez çalışması boyunca yükseköğretim yönetsel düzenek içerisindeki konumu ve siyasal iktidarlar, YÖK, üniversiteler, akademisyenler vd. aktörler arasındaki ağlar ve iktidar ilişkileri ön plana çıkmıştır. Örneğin 1980 Darbesi sonrası süreçte YÖK, siyasal iktidar ile çoğunlukla uyumlu iken 28 Şubat öncesi Refah-Yol hükümeti ile ihtilaflar yaşamış, 28 Şubat döneminde alınan kararların uygulayıcısı olmuş, AK Parti iktidarının ilk yıllarında bu kez siyasal iktidar ile yine ihtilaflı bir süreç yaşamıştır. Bununla beraber özellikle 2007 yılı ve sonrası süreçte siyasal iktidarın söylemlerinin yükseköğretim üzerinde etkisi giderek artmıştır. YÖK de çoğunlukla siyasal iktidar ile ve hâkim söylem ile uyum içerisinde bir görüntü arz etmiş, yükseköğretime siyasal müdahaleler konusunda yeterince etkili olamamıştır.

Bazı söylemler yönetsel düzenek ne kadar değişirse değişsin süreklilik arz etmiştir. Piyasalaşma olarak özetlenebilecek bu söylemler 24 Ocak 1980 ekonomik kararları ile neo-liberal dönüşümlere uygun bir politika izleyeceğini belirten Türkiye'nin yükseköğretim alanında da tez boyunca verilen örneklerden görülebileceği üzere giderek artarak varlığını sürdürmüştür. YÖK'ün kuruluş dönemindeki yönetsel düzenekte, 28 Şubat döneminde ve AK Parti iktidarlarında bu söylemin devamlılığını gözlemlemek mümkün olmuştur. İlgili kanunda, partilerin programlarında, kalkınma planlarında özellikle üniversite-sanayi işbirliği şeklinde göstermiş vakıflar aracılığı ile ise vakıf üniversiteleri şeklinde kendine uygulama alanı bulmuştur. Sonuç olarak söylemler iktidar ilişkileri içerisinde belki de en önemli alana tekabül etmektedirler. Foucault'nun özellikle arkeoloji çalışmaları sırasında söyleme yönelik ilgisi ve verdiği değer bunun bir göstergesidir. Çünkü söylemler, tez boyunca hem teorik hem de pratik alanda

gösterilmeye çalışıldığı gibi kurucu bir role sahip olmuşlardır. Yönetmelik düzenineğin oluşumunda da bu durum geçerli olmuştur.

Kurumlar yönetmelik düzenekler bağlamında söylemlerin uygulanmasını sağlayan yapısal birimler olarak ön plana çıkmaktadırlar. Foucault her ne kadar post modern ve post yapısalcı bir düşünür olarak değerlendirilse de yapılarla ve daha özelde kurumlara yönelik verdiği önemi yadsımak mümkün değildir. Deliliği incelerken akıl hastanesini ve suç kavramının nasıl dönüştüğünü incelerken ise hapisane kurumunu analiz nesnesi hâline getirmiştir. Bununla beraber kurumları tek başına tümeller olarak ele almamış, yönetmelik düzenekleri açıklarken de kurumların önemini vurgulamıştır.

Tez boyunca oluştuğu iddia edilen söylemler ve buna bağlı yönetmelik düzenekleri incelerken yükseköğretimin içinde ve dışında birçok kuruma dikkat çekilmiştir. Bunlardan tez çalışmamız bağlamında en önemlisi YÖK olmuş, diğer kurum ve kuruluşların yükseköğretimdeki ağırlıkları değişse de YÖK yükseköğretimde sürekli bir iktidar odağı olarak kendisine yer bulmuştur.

Tez çalışması boyunca ifade edildiği üzere YÖK, yükseköğretim politikalarını oluşturan, uygulayan ve üniversiteleri koordine eden bir üst kuruluş olarak 1980 sonrası süreçte kurulmuştur. Süreç içerisinde yönetmelik düzenineği yönlendiren kimi zaman uygulayan kimi zaman direniş gösteren bir yapısı olmuştur. Örneğin AK Parti'nin kuruluş döneminde özellikle 28 Şubat döneminin etkisi ile siyasal iktidarın söylemleri ve reform çabalarına karşı bir duruş gösterirken, 2007 sonrası süreçte başta siyasal iktidar tarafından oluşturulan söylemin uygulayıcısı olmuş, Yeni YÖK söyleminin piyasalaşmaya ilişkin söylemlerinin dışında üniversitelerde özerkleşme ve benzeri görünür söylemlerine rağmen idari kararlarda görüldüğü üzere daha baskıcı ve siyasal iktidarın güdümünde bir duruşta bulunmuştur. Bu da yönetmelik düzeneklerin bu dönemde nasıl işlediğinin bir görüntüsünü ve örüntüsünü ortaya koyar niteliktedir.

Tez çalışmamız kapsamında sayılan yönetsel düzeneklerin oluşumu ve uygulanmasında pek çok idari karar ön plana çıkmıştır. Bu kararların bir kısmı doğrudan yükseköğretimle ilişkili olmamasına rağmen yükseköğretim alanına da sirayet etmiş, kimisi ise doğrudan yükseköğretim alanını tasarlamaya yönelik alınmıştır. Kanımızca ilk göze çarpan ise tasfiyeler olmaktadır. Burada Foucault'nun norm düzenine ilişkin tespitlerini akla getirmektedir. Yükseköğretimde ortaya çıkan yönetsel düzeneğin “normal” olarak tanımladığı alanın dışında kalan akademisyenler kapatma ya da dışlama pratiklerinden de hatırlanabileceği üzere üniversitelerin ve mevcut yükseköğretim sisteminin dışına itilmişlerdir. İktidarlar yönetsel düzenekler aracılığı ile belli söylemler oluşturmakta, bu söylemler vasıtasıyla oluşan iktidar alanının dışında bulunan, kısacası yeni normale uymayan öğeler ise iktidar tarafından dışlanmaktadır. Bu tasfiyelere maruz kalanlar ise söylemin değişimine paralel olarak değişim göstermektedirler. Bunun örneklerini 1980 sonrası süreçte 1402 Sayılı Kanun çerçevesinde üniversitelerden tasfiye edilen ve dönemin söylemine uymayan akademisyenlerde görebilmek mümkündür. Diğer taraftan 28 Şubat 1997 MGK kararları sonrası süreçte bu defa irtica ile ilişkilendirilen akademisyenlerin ve öğrencilerin üniversitelerinden tasfiye edildikleri ilgili bölümde anlatılmıştır. AK Parti iktidarları döneminde ise özellikle 15 Temmuz Darbe girişimi sonrası darbeyi gerçekleştirmeye yeltenen yasadışı FETÖ terör örgütü ile ilişkileri belirlenen üniversiteler ve mensupları üniversiteden tasfiye edilmişlerdir. Diğer taraftan ‘Barış Bildirisi’ne imza atan ‘imzacı’ akademisyenlerin bir kısmı da tasfiye süreçlerine maruz kalmışlardır.

Bir diğer idari karar örneği piyasalaşma bağlamında görülmüştür. Daha önce de ifade edildiği üzere piyasalaşma olgusu sayılan tüm yönetsel düzenekler sürecinde süreklilik oluşturmuş giderek daha fazla alan kazanmıştır. Bu bağlamda 24 Ocak Kararları ile başlayan söylemsel düzeyin idari kararlar olarak da tezahürleri görülmüştür. Bunlar 2547 sayılı Kanun çerçevesinde vakıf üniversitelerinin kurulmasına yönelik alınan

kararlar başta olmak üzere Bologna sürecine dâhil olunması, kalite ve performans ölçütlerinin üniversitelerde hâkim kılınmaya çalışılmasına yönelik alınan idari kararlar vasıtasıyla kendisini göstermiştir.

Direnişler iktidara içkindir ve yönetsel düzeneği her zaman etkileme ve dönüştürme gücüne sahiptir. Tez boyunca yönetsel düzenekler bağlamında izlenen dönüşümlerin birçoğunda direnişlerin etkisi vardır. Üniversitelerde yukarıdaki başlıklarda sayılan örneklerde görüldüğü gibi Foucaultcu perspektiften bakıldığında birçok direniş örneği gösterilmiştir. Direnişten ne anlaşıldığı da buradaki yorumlarda önemli bir nokta olarak ön plana çıkmaktadır. İktidara karşı top yekûn ve blok halinde bir üniversite direnişi gibi bir direniş bekleniyorsa bunun olması kanımızca çok mümkün görünmemektedir. 1968 öğrenci hareketleri gibi geniş kapsamlı eylemlerde dahi böylesi bir toptan direniş örneğini görebilmek mümkün olmamıştır. Bununla beraber Türkiye özelinde üniversite içerisinden farklı seslerin çıktığı, direniş örnekleri tez boyunca ilgili başlıklarda örneklendirilmiştir. Gerek tepki istifaları gerekse tasfiyeleri önleyici tavır alınması gibi uygulamalar, 28 Şubat döneminde türban ile okula girebilmek için el ele tutuşularak Boğaz Köprüsü'nün geçilmesi gibi ses getirici ve barışçıl gösteriler, gerek Boğaziçi eylemlerinde olduğu gibi akademisyenlerin rektörlüğe sırtlarını dönerek yaptıkları protestoların hepsi önemli direniş örnekleridir ve değerlidirler. Bu eylemlerin tamamı eşanlı olarak iktidara karşı ve içkindir. Çünkü kendileri de iktidar oyunu içerisinde konumlanmış, alternatif söylemler üretmiş ve hâkim iktidarı sarsıcı ve yönlendirici bir rol üstlenmişlerdir.

Burada belirtmek gerekir ki tez kapsamında, iktidar oyunları içerisindeki direniş mekanizmalarını gösterenler, bir blok bir grup veya bir sınıf olarak irdelenmemiştir. Direniş gösterenler, farklı koşullar içerisinde bireysel ya da grup olarak tepkilerini gösterebilmişlerdir. Dahası farklı kişi veya grupların da söylem ve buna bağlı olarak kurum ve idari kararların dönüşümüne göre farklı pozisyonlar aldıkları tez çalışması

boyunca çeşitli örneklerde görülmüştür. Yükseköğretimde de farklı yönetsel düzenekler içerisinde farklı grupların farklı direnişleri gösterdikleri görülmüştür. Örneğin yönetsel düzeneğin en önemli ögesi ve tez çalışması boyunca üzerinde durulan YÖK, bazı söylem, kararların uygulanması sürecinde koşulsuz bir uyum sağlamış olsa da bazılarında önemli bir direniş gösterir konumda olmuştur. Sonuç olarak yine Foucaultcu bir değerlendirme ile iktidarın her yerde olduğunun ve bu yine iktidarların olduğu yerlerde ise her zaman küçük ya da büyük direnişlerin olduğunun, yükseköğretim alanının da bundan azade olmadığını görülmesi gerekmektedir.

Yönetsel düzenekler çalışma boyunca ifade edildiği üzere belli söylemlerin çeşitli aygıtlarca uygulanmasının ve aktörlerin yönlendirilmesinin bir aracı olarak kullanılmıştır. Yönetsel düzenekler, iktidarların çeşitli vasıtaları bir araya getirerek oluşturdukları birer söylemsel iktidar araçlarıdır. Son dönemdeki yükseköğretime yönelik, tez çalışması boyunca sayılan örnekler, siyasal iktidarın gittikçe yükseköğretime yönetsel düzenekler vasıtasıyla etki altına aldığını gösterir niteliktedir. Şüphesiz buna karşı direnişler olmakla ve yönetsel düzeneği etkileme potansiyeli barındırmakla beraber bu başlık altında, oluşan yönetsel düzeneğin dışına çıkabilmek ve özgür, bilimsel ve yönetsel olarak özgür bir yükseköğretim oluşturabilmek de mümkündür.

KAYNAKÇA

- AEP.(2003). *T.C. 58. Hükümet Acil Eylem Planı*.
<https://vergiyedaircom.files.wordpress.com/2021/03/t.c.-58.-hukumet-acil-eylem-plani-aep.pdf>
- Agamben, G.(2012). *Dispozitif Nedir?*(E. Dedeoğlu, Trans.). Monokl Yayınları,.
- AK Parti.(2002). 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi. <https://www.AKParti.org.tr/media/acqnb24y/3-kasim-2002-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf>(Erişim: 2022)
- AK Parti.(2007). 2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi. <https://www.AKParti.org.tr/media/o0omydr3/22-temmuz-2007-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf>(Erişim: 2022)
- AK Parti.(2011). 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi. <https://www.AKParti.org.tr/media/iesaeuoj/12-haziran-2011-genel-secimleri-secim-beyannamesi.pdf>(Erişim, 2022)
- AK Parti.(2015). AK Parti 2015 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi. <https://www.AKParti.org.tr/media/fmypruoa/7-haziran-2015-edited.pdf>(erişim: 2022)
- AK Parti.(2018). Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Genel Seçimler Seçim Beyannamesi. <https://www.AKParti.org.tr/media/quhdqtia/24-haziran-2018-cumhurbaşkanligi-secimleri-ve-genel-secimler-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf>(Erişim: 2022)
- AK Parti Programı.(2022). *AK Parti Programı*. <https://www.AKParti.org.tr/parti/parti-programi/1-giris/>(Erişim: 2023)
- Akay, A.(2016). *Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları*. Doğu Batı Yayınları.
- Arı, B., & Öztürk, E. Ç.(2018). Temmuz Darbe Teşebbüsünün Toplumsal Etkileri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. *B. Arı ve EÇ Öztürk(Ed.)*, 15, 25-36.
- Arslan, H.(1999). Bilim, bilimsel bilgi ve iktidar. *Doğu Batı*, 2(7), 63-89.

- Ayni, M. A.(1995). *Darülfünun tarihi*(Vol. 308). Kitabevi.
- Bal, H.(2016). Nitel araştırma yöntem ve teknikleri(uygulamalı-örnekli). *Bursa: Sentez Yayıncılık*.
- Ball, S. J.(2017). *Foucault as Educator*. Springer.
- Benli, F.(2011). *1964-2011: Türkiye’de ve dünyada başörtüsü yasağı kronolojisi*. Mazlumder.
- Berathlı, N.(2006). Bilim mi–sanat mı–propaganda mı? tarih nedir. *Kıbrıs Yazıları*, 3, 3-20.
- Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.(1985). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1985-1989)*.
- Birand, M. A., & Yıldız, R.(2012). *Son Darbe: 28 Şubat*. Doğan Kitap.
- Bourdieu, P.(2021). *Homo Academicus*(A. K. v. E. G. N. Ökten, Trans.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bölükbaşı, Y. Z.(2019). 15 Temmuz Darbe Girişiminin Milliyetçi Söyleme Etkisi: Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Yenikapı Mitinginde Yaptığı Konuşmanın Analizi. *Anadolu üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(Özel Sayı), 125-146.
- Bröckling, U., Krasmann, S., & Lemke, T.(2011). *Governmentality: current issues and future challenges*(Vol. 71). Routledge.
- Callon, M.(1986). The sociology of an actor-network: The case of the electric vehicle. In *Mapping the dynamics of science and technology*(pp. 19-34). Springer.
- Callon, M.(2007). Some elements of a sociology of translation. *The Politics of Interventions*, 57-78.
- Clark, B. R.(1973). Development of the sociology of higher education. *Sociology of Education*, 2-14.
- Cronin, P., Ryan, F., & Coughlan, M.(2010). Concept analysis in healthcare research. *International journal of therapy and rehabilitation*, 17(2), 62-68.

- Cumhuriyet Gazetesi Arşivi. *Cumhuriyet*. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>
- Çetinsaya, G.(2014). Büyüme, kalite, uluslararasılaşma: Türkiye yükseköğretimi için bir yol haritası. *Yükseköğretim Kurulu raporu, Ankara*.
- Çiçek, H.(1997), *İrticaya Karşı Genelkurmay Belgeleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul
- Daştan, U.(2018). *Michel Foucault: Bilgi Ve İktidar İlişkileri Ekseninde Modern Bilim Eleştirisi* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Erzurum.
- Davey, L. (2009). The application of case study evaluations.(Çev: Tuba Gökçek). *Elementary Education Online*, 8(2), 1-3
- Deleuze, G.(1992). What is a dispositif. *Michel Foucault: Philosopher*, 159-168.
- Demir, R.(2008). *Üniversitenin bugünü ve yarını. 3. Baskı. Ankara: Palme. Palme Yayınları*.
- Derman, U.(1990). *Yükseköğretimde Sorunlar ve Çözümler*. Cem Yayınevi.
- Deveci, C.(1999). Foucault'nun İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayırıştırılamazlığı. *Doğu Batı*, 3(9), 25-44.
- Diken.(2007). YÖK 'emir telakki etti': Yardımcı doçentliğin kaldırılması için çalışmalara başladık *Diken*. <https://www.diken.com.tr/yok-emir-telakki-etti-yardimci-docentligin-kaldirilmasi-icin-calismalara-basladik/>
- Doğan, B.(2022). Foucault'nun Kavramlarını Yükseköğretim Araştırmalarında Kullanmak [Araştırma Makalesi]. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 121-141. <https://doi.org/https://dergipark.org.tr/tr/pub/acusbd/issue/71483/1119812>
- Doğan, N.(2017). Eğitimin Biyopolitiği. *felsefelogos*, 64, 157-182.
- Doğramacı, İ.(1985). Atatürk ve Eğitim. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(3), 653-670.
- Doğramacı, İ.(1992). *Yükseköğretimdeki gelişmeler: özet*. Yükseköğretim Kurulu.
- Dokuzuncu Kalkınma Planı.(2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013*.

- Dölen, E.(2010). *Türkiye üniversite tarihi(cilt 1-5)*(Vol. 7). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Dünya Bankası.(2007). *Turkey: Higher Education Policy Study, Volume 1. Strategic Directions for Higher Education in Turkey.* .
<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/7628>(Erişim: 23.05.2021).
- Dye, T. R.(1987). *Understanding public policy.* Pearson.
- Eğitim-Sen.(2018). *Eğitimde ve Yükseköğretimde OHAL Raporu.*
<https://egitimsen.org.tr/wp-content/uploads/2018/07/Eğitimde-ve-Yükseköğretimde-OHAL-Raporu-19-Temmuz.pdf>
- Eğitim-Bir-Sen.(2014). *Rakamlarla 28 Şubat Raporu.*
- Elmacı, İ.(2015). BİLİM POLİTİKASI ÇALIŞMALARINDA BÜTÜNSELLİK ARAYIŞI VE “TÜRK BİLİM POLİTİKASI 1983-2003”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 55(1), 55-68.
- Erat, V., & Arap, İ.(2016). *Dünyada ve Türkiye’de bilim-iktidar ilişkisinin evrimi.* Notabene Yayınları.
- Ergun, T.(2004). *Kamu yönetimi: Kuram, siyasa, uygulama.* Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Ergüder, Ü., Şahin, M., Terzioğlu, T., & Vardar, Ö.(2009). Neden yeni bir yükseköğretim vizyonu?
- Evren, K.(1981). *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in söylev ve demeçleri*(Vol. 1). Başbakanlık Basımevi.
- Eyüboğlu, E.(1981). *Yökleme.* <https://www.odatv4.com/siyaset/soyledi-yok-yok--2602101200-8918>(Erişim: 2021)
- Fedai, R.(2015). Kamunun Yönetiminde Artan Merkez Etkisi. In B. Övgün(Ed.), *AKP Nasıl Yönetti(2002-2015)*(pp. 163-203). Nika Yayınevi.

- Foucault, M.(1975, 10.03.1975). *Jacques Chancel reoit Michel Foucault* [Interview].
[Merlin] IDOL Distribution(Radioscopies / France Inter / Ina).
<https://www.youtube.com/watch?v=VjsHyppHiZM>(Erişim: 2021)
- Foucault, M.(1992). *Hapishanenin Doğuşu*(M. A. Kılıçbay, Trans.). İmge.
- Foucault, M.(1999). *Bilginin Arkeolojisi*(V. Urhan, Trans.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M.(2001). *Kelimeler ve Şeyler: insan bilimlerinin arkeolojisi*(M. A. Kılıçbay, Trans.). İmge Kitabevi Yayınları.
- Foucault, M.(2002). *Kliniğin Doğuşu: Tıbbi Algının Arkeolojisi*(Ő. Ünsaldı, Trans.).
- Foucault, M.(2004). *Marx'tan Sonra*(G. Aksoy, Trans.). iviyazıları.
- Foucault, M.(2005a). *Entelektüelin Siyasal İşlevi*(I. E. O. A. F. Keskin, Trans.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M.(2005b). *Toplumunu Savunmak Gerekir*(Ő. Aktaş, Trans.). Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M.(2006). *Deliliğin Tarihi*(M. A. Kılıçbay, Trans.). İmge Yay.
- Foucault, M.(2014). *Felsefe Sahnesi*(I. Ergüden, Trans.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M.(2015a). *Biyopolitikanın doğuşu College de France dersleri 1978 1979*.
İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları.
- Foucault, M.(2015b). *İktidarın Gözü*(I. Ergüden, Trans.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M.(2016a). *Biyopolitikanın doğuşu College de France dersleri 1978 1979*.
İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları.
- Foucault, M.(2016b). *Güvenlik, toprak, nüfus: Collège de France dersleri(1977-1978)*.
İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M.(2016c). *Özne ve iktidar*(I. Ergüden & O. Akınhay, Trans.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M.(2018). *Cinselliğin Tarihi*(H. U. Tanrıöver, Trans.). Ayrıntı Yayınları.

- Franenkel, J. ve Wallen, N. (2009). *How to Design and Evaluate Research in Education*, McGraw-Hill Pub. New York, 7th Edition.
- Gadamer, H.G.(2017). Hermeneutik. *Cogito*, 89.
- Gazete Arşivleri (1980-2023)
- Genç, F. N.(2017). Türkiye’de Askeri Müdahaleler Ve Kriz Yönetimi. *Electronic Turkish Studies*, 12(16).
- Gillies, V., & Lucey, H.(2007). *Power, knowledge and the academy: The institutional is political*. Springer.
- Gözkan, B.(2005). Kant ve Üniversite İdeası. *Cogito*(41-42), 215-226.
- Gözübüyük, A. Ş., & Tan, T.(2004). *İdare Hukuku*, 3. Bası. Turhan Kitabevi.
- Gutting, G.(2020). İmkansız Düşünmek. çev. *Mukadder Erkan*. Ankara: Fol Yayınları.
- Gülmez, İ.(2014). *28 Şubat 1997 Askeri Darbesi ve Türk eğitim sistemine etkileri Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*. Erzurum.
- Günay, D., & Günay, A.(2017). Türkiye’de Yükseköğretimin Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Durumu. *Yükseköğretim Dergisi*, 7(3), 156-178.
- Gür, B. S., & Çelik, Z.(2011). YÖK’ün 30 yılı. *Seta Rapor*, 4.
- Hatipoğlu, T.(1996). YÖK’ün Yeni Gürbeyi. *abece*, 168.
- Hekman, S.(1999). *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*. Paradigma Yayınları.
- Henriques, J., Hollway, W., Urwin, C., Venn, C., Walkerine, V.(1984). *Changing the Subject*. Routledge.
- Hirsch, E. E.(1998). *Dünya üniversiteleri ve Türkiye’de üniversitelerin gelişimi I*. Ankara Üniversitesi.
- Hunt, A., Wickham, G.(1994). *Foucault and law: Towards a Sociology of Law as Governance*. Pluto.
- Hürriyet Gazetesi Arşivi.(1996-2003). *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/arama/>

- Jessop, B.(2011). Constituting another Foucault effect: Foucault on states and statecraft. In *Governmentality*. Routledge.
- Johnstone, B.(2002). Discourse analysis(introducing linguistics). *Malden, MA: Blackwell Publishers*.
- Kahveci, T., & Tinas, R. Temel Anayasal Hak ve Hürriyetler Açısından 1982 Anayasasına Foucauldian Bir Bakış. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(1), 55-86.
- Kant, I.(2021) Fakültelerin Çatışması, *Mevlüt Albayrak (çev)*, Fol Yayınları, Ankara
- Kendall, G., & Wickham, G.(2016). *Foucault'nun Yöntemlerini Kullanmak*(U. Y. K. T. Sivrikaya, Trans.). Işık Yayınları.
- Keskin, F.(1999). Söylem, arkeoloji ve iktidar. *Doğu Batı*, 9, 15-22.
- Keskin, N. E.(2014). Toplumsal Sorunlar ve Üniversite. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 8(17), 121-141.
- Koç, Y.(1999). Türkiye’de Değişen Toplumsal-Siyasal Saflaşma ve Beşli Girişim. *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 22(213), 153-173.
- Koloş, U.(2015). Foucault, İktidar ve Hukuk. *İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*.
- Kongar, E.(2000). *28 Şubat ve Demokrasi*. Remzi Kitabevi.
- Kurtoğlu, M.(2019). Yükseköğretim Araştırmalarının Akademik Bir Alan Olarak Gelişimi ve Eleştirel Yükseköğretim Araştırmaları. In M. Kurtoğlu(Ed.), *Neoliberalizm, Bilgi ve Üniversiteler <eleştirel Yükseköğretim Araştırmalarına Giriş*(Vol. 1, pp. 18-32). NotaBene.
- Küçükcan, T., & Gür, B.(2009). *Türkiye’de Yükseköğretim Karşılaştırmalı Bir Analiz*.
- Lanford, M.(2019). John Henry Newman: The idea of a university. *The Literary Encyclopedia*.

- Latour, B.(1984). The powers of association. *The Sociological Review*, 32(1_suppl), 264-280.
- Latour, B.(1990). Technology is society made durable. *The Sociological Review*, 38(1_suppl), 103-131.
- Latour, B.(1992). 10 “Where Are the Missing Masses? The Sociology of a Few Mundane Artifacts”.
- Laugstien, T.(2016). Tarihsel Eleştirel Marksizm Sözlüğü-Dispozitif. *felsefelogos*, 63, 143-148.
- Lavender, W.(2010). *Worldview and public policy: From American exceptionalism to American empire* [George Mason University].
- Lemke, T.(2015). Foucault, yönetimsellik ve devlet. U. Özmakas(çev.). Ankara: *Pharmakon Yayınevi*.
- Lemke, T.(2016). *Politik Aklın Eleştirisi: Foucault'nun Modern Yönetimsellik Çözümlemesi*(Ö. Karlık, Trans.). Phoenix Yayınevi.
- Levy, D. C.(2013). The decline of private higher education. *Higher Education Policy*, 26, 25-42.
- Malche, A.(1939). *İstanbul Üniversitesi hakkında rapor*. Devlet Basımevi.
- Menek, A.(2016). 28 Şubat: Postmodern Darbe. *Şehir ve İrfan Araştırmaları Dergisi*(2), 138-149.
- Metin, O. ve Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 273-294.
- Mevzuat.gov.tr. <https://www.mevzuat.gov.tr>(erişim: 2023)
- Mihçioğlu, C.(1983). Devlet Planlama Örgütünün Kuruluş Günleri. *AÜSBF Yay*, 522.
- Milliyet Gazetesi Arşivi.(2003). *Milliyet*. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>
- Mızıkacı, F.(2019). *Türkiye 'de Yükseköğretim*. Pedagoji Yayınları.

- Mızıkcı, F.(2022). Türkiye’de Vakıf Üniversiteleri Gerçeği: Neoliberalizm Bağlamında Devlet Politikası Olarak Meşrulaştırma. *Eğitim, Bilim ve Toplum*, 19(75), 33-53.
- Munslow, A.(2021). *Tarihin yapısökümü*(A. Yılmaz, Trans.). Ayrıntı Yayınları.
- Nalbantoğlu, H. Ü.(2009). *Arayışlar: Bilim, kültür, üniversite*. İletişim Yayınları.
- Nisan, F., & Şeker, N. T.(2017). Demokrasiyi sekteye uğratan darbe haberlerinin çerçevesi: 15 Temmuz 2016 darbe girişimi örneği. *TRT Akademi*, 2(3), 68-96.
- Okçabol, R.(2021). *YÖK, YÖK Başkanları ve Üniversiteleri*. Ütopya
- On Birinci Kalkınma Planı, -(2019). *On Birinci Kalkınma Planı(2019-2023)*.
- Onuncu Kalkınma Planı.(2013). *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*.
- Ostrowicka, H.(2020). Introduction: The reform as a dispositif. In *The Dispositif of the University Reform*(pp. 1-23). Routledge.
- Öcal, B.(2009). 12 Eylül’den 28 Şubat’a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi. *Ethos*, 1(1/4), 4.
- Özcan, Y. Z.(2009). En Büyük Hayalim YÖK’ü Yok Etmek. *Aksiyon Dergisi*
<https://medimagazin.com.tr/hekim/ozcan-en-buyuk-hayalim-yoku-yok-etmek-21058>(Erişim: 2022)
- Özen, H.(2002). *Entelektüelin Dramı: 12 Eylül’ün Cadı Kazanı*. İmge Yayınları.
- Özhan, T., Ete, H., & Bölme, S.(2010). 2010’da Türkiye. In. Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Özmas, U.(2016). *Biyopolitika Kavramına Dair Bir Soruşturma* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Ankara.
- Özğürlü, M.(1998). Üniversite-Sanayi İşbirliği Programı Uzerine Bir Eleştiri. *Kültür ve İletişim*, 1(2), 47-76.
- Phill, M.(2021). Michel Foucault. In Q. Skinner(Ed.), *Çağdaş Siyasal Kuramlar*. İletişim Yayınları.

- Rajan, T.(2007). Derrida, Foucault, and the university. *Mosaic: A journal for the interdisciplinary study of literature*, 133-150.
- Resmi Gazete. Retrieved from <https://www.resmigazete.gov.tr>(erişim: 2022)
- Revel, J.(2005). *Michel Foucault Güncelliğın Bir Ontolojisi*(K. Atakay, Trans.). Otonom Yayıncılık.
- Revel, J.(2012). *Foucault sözlüğü*(V. Urhan, Trans.). Say Yayınları.
- Said, E. W.(1999). Michel Foucault 1926-1984. *Doğu Batı*, 185-194.
- Salgırlı, S. G.(2007). Maskeli Filozof, Spesifik Entelektüel ve Politikanın Kırılgan Fay Hatları. *felsefelogos*, 64.
- Sarup, M.(1995). *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm(Poststructuralism and Postmodernism)*,(B. Güçlü., Trans.). Ankara: Ark Press.
- Sezen, S. (2000). Milli Güvenlik Kurulu Üzerine. *Amme İdaresi Dergisi*, 33(4), 63-83.
- Scott, J. C.(1985). *Weapons of the weak: Everyday forms of peasant resistance*. yale university Press.
- Scott, J. C.(2016). *Toplum Gibi Görmek*(S. Torlak, Trans.). zoom kitap.
- Sözen, E.(1999). *Söylem: Belirsizlik, mübadele, bilgi/güç ve refleksivite*. Paradigma Yayınları.
- Şanlı, A. S., & Coşğun, B.(2020). Yeni Toplumsal Hareketlerin Yeni Aktörleri: 90’li Yıllar Türkiye’inde Başörtülü Öğrencilerin Mücadelesi. *Mukaddime*, 11(2), 382-409.
- T.C. Anayasası.(1982). Ankara
- T24 Gazetesi Arşivi (2021) <https://t24.com.tr/video/rap-sanatcisi-fuat-ergin-den-bogazicililere-destek-sarkisi-bogazici-hur,35931>
- Taylor, C.(1992). Foucault on freedom and truth. In D. C. Hoy(Ed.), *Foucault: a Critical Reader*. Basic Blackwell.
- TBB.(2014). *Gezi Parkı Raporu*.

- TBMM İç Tüzüğü.(1973). Ankara
- Teichler, U.(1996). Comparative higher education: Potentials and limits. *Higher education*, 32(4), 431-465.
- Tekeli, İ.(2010). *Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve Yök’ün Tarihi*(Vol. 14). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ.(2011). Günümüzde Üniversite Üzerine Konuşmanın Değişik Yolları. In İ. Tekeli(Ed.), *Türkiye İçin Eğitim Yazıları*(pp. 211-250). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekelioğlu, O.(1999). Michel Foucault ve Sosyolojisi(Çev. İbrahim Sirkeci). *Bağlam: İstanbul*.
- Terzioğlu, T.(2003). Sunuş. . In *Eğitimin Geleceği, Üniversitelerin ve Eğitimin Değişen Paradigması*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tezcan, M.(1993). Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları Yayın No.170*.
- TİHV.(2019). *Barış İçin Akademisyenler Vakasının Kısa Tarihi-11 Ocak 2016- 11 Ocak 2019*, TİHV Akademi
- Timur, T.(2000). *Toplumsal değişme ve üniversiteler*. İmge kitabevi.
- Tunçay, M.(1984). *YÖK, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. İletişim Yayınları.
- Türel, O.(2004). Türkiye’de Yükseköğretimin(Yeniden) Kurumsallaşması Üzerine Düşünceler. *Mülkiye Dergisi*, Xxviii.
- TÜSİAD.(1994). *Türkiye’de ve dünyada yükseköğretim, bilim ve teknoloji*. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği.
- TÜSİAD-EUA.(2008). Türkiye’de Yükseköğretim: Eğilimler, Sorunlar Ve Fırsatlar. *Yayın No. TÜSİAD-T/2008-10/473*.
- Urhan, V.(2013). *Michel Foucault ve düşünce sistemleri tarihi: arkeoloji, soykütüğü, etik*. Say Yayınları.

- Ünlü, B.(2000). Kitap İncelemesi: Taner Timur, Toplumsal Değişme ve Üniversiteler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 55(03).
- Walzer, M.(1992). The Politics of Michel Foucault. In D. C. Hoy(Ed.), *Foucault: a Critical Reader*. Basic Blackwell.
- Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.(1996). *Yedinci beş yıllık kalkınma planı 1996-2000*.
- Yetkin, M.(2021). *Meraklısı İçin Darbeler Kitabı*(Vol. 5). Doğan Kitap.
- Yıldırım, A., & Simsek, H.(2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Ankara: Seckin*.
- Yıldırım, E.(2009). Prof. Hasan Ünal Nalbantoğlu'nun Arayışlar'ının Düşündürdükleri ya da Bilgi ve Ultra-Modern Üniversite Haller. *Baykuş Felsefe*, 5 Kasım.
- Yıldırım, M. A., & Seggie, F. N.(2018). Yükseköğretim Çalışmalarının Akademik Bir Alan Olarak Gelişimi: Uluslararası ve Ulusal Düzeyde Alanyazın İncelemesi. *Journal of Higher Education/Yükseköğretim Dergisi*, 8(3).
- Yıldız, M.(2011). Kamu politikası ders notları. *TÜBA Ulusal Açık Ders Malzemeleri*, <http://www.acikders.org.tr/mod/resource/view.php>.
- YÖK.(06.11.2020). YÖK 39 Yaşında. *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/yok-39-yasinda-41655821>(erişim: 2020)
- YÖK.(2007a). Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi. <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/Turkiyenin-yuksekogretim-stratejisi.pdf>(Erişim: 2021)
- YÖK.(2007b). *Vakıf Üniversiteleri Raporu*.
- YÖK.(2016). *15 Temmuz ve Türk Yükseköğretimi*. [https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/15 Temmuz kitabı .pdf](https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/15_Temmuz_kitabi.pdf)
- YÖK.(2019a). *Türkiye Yükseköğretim Sistemi*
- YÖK.(2019b). *Yükseköğretim Politikalarında Yeni YÖK*

- YÖK. (2019-2020-2021-2022). *Üniversite İzleme ve Değerlendirme Raporları*.
- YÖK.(2020). *Yükseköğretimde Hedef Odaklı Uluslararasılaşma*
- YÖK.(2020-2021-2022). *Vakıf Yükseköğretim Kurumları Raporları*.
- YÖK.(2021). *Üniversite Sanayi İşbirliği Geliştirilmesi Eylem Planı*.
- YÖK.(2022). Yükseköğretim Kurulu. <https://www.yok.gov.tr>(Erişim tarihi: 2022)
- Yurttaş, F.(2004). *Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin Türk Siyasetindeki Yeri*
Sakarya Üniversitesi]. Sakarya.
- Zalta, E. N., Nodelman, U., Allen, C., & Anderson, R. L.(2022). Stanford encyclopedia
of philosophy. <http://plato.stanford.edu>.

ÖZET

Yükseköğretim üzerine olan düşüncenin tarihsel olarak çok uzun bir geçmişi vardır. Bununla beraber müstakil bir disiplin olarak yükseköğretim araştırmaları alanı İkinci Dünya Savaşı sonrası itibariyle politika (policy) temelli bir anlayışla şekillenmiştir. Yükseköğretim araştırmaları alanına teorik ve pratik bir katkı yapmak amacıyla alanı geçtiğimiz yüzyılın en önemli düşünürlerinden biri olan Michel Foucault'nun yöntem ve kavramları aracılığıyla ele almak işlevsel görünmektedir. Bu çalışmanın amacı Foucault'nun tarihsel yöntemi ve söylem analizi ile yönetsel düzenek (dispositif) kavramı çerçevesinde, özne, bilgi, direniş ve iktidar ilişkileri gibi diğer önemli kavramlarının yükseköğretim araştırmaları alanında nasıl kullanılabileceğini araştırmaktır. Yönetsel düzeneğin unsurları olarak ise söylemler, kurumlar, idari kararlar ve direnişler vurgulanmakta ve bunlar arasındaki ilişkinin niteliğine odaklanılmaktadır. Tez Çalışması, bahsedilen kuramsal ve kavramsal çerçeve kapsamında Türkiye'nin yükseköğretiminde 1980 sonrası dönemdeki dönüşümleri odağına almaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde yükseköğretim araştırmaları alanına yönelik literatüre odaklanılmakta, Foucault'nun yöntemi ve kavramları üzerinde durulmakta ve yükseköğretim alanında nasıl kullanılabileceği üzerinden bir değerlendirmede bulunmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise ilk bölümde oluşturulan literatüre bağlı kalarak, Türkiye'de 1980 sonrası dönemde yükseköğretimin dönüşümü yönetsel düzenekler olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda 1980 sonrası yükseköğretim yönetsel düzeneği, 28 Şubat Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kararları sonrası yükseköğretim yönetsel düzeneği, AK Parti siyasal iktidarları döneminde yükseköğretim ve yönetsel düzeneği olarak üç farklı dönemleştirmeye konu ele alınmaktadır. Tez çalışması Foucaultcu perspektifle yükseköğretim araştırmaları alanını ele alması ve bunu Türkiye özelinde tartışması bağlamında önemlidir. Bununla beraber bu tez çalışması hem yükseköğretim alanında

yapılacak diğer çalışmalara hem de farklı alışma alanlarında Foucaultcu yöntemle yapılacak yeni araştırmalara alan aması sebebiyle de önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretim Araştırmaları, Türkiye’de Yükseköğretim, Foucault

ABSTRACT

The thought on higher education has a very long historical background. In addition, as an independent discipline, the field of higher education research, has also been shaped with a policy-based approach after the Second World War. In order to make a theoretical and practical contribution to the field of higher education studies, it seems functional to address the field through the methods and concepts of Michel Foucault, one of the most important thinkers of the last century. The aim of this study is to investigate how Michel Foucault's important concepts such as subject, knowledge, resistance and power relations can be used in the field of higher education research within the framework of historical method and discourse analysis and the concept of *dispositif*. The concept of *dispositif* focuses on the nature of the relationship between discourses, institutions, administrative decisions and resistances. In this context, it is claimed that higher education can be considered as a *dispositif*. This thesis focuses on the transformations in Türkiye's higher education in the post-1980 period. In the first part of the study, the literature on higher education studies is focused, Foucault's method and concepts are emphasized and an evaluation is made on how it can be used in the field of higher education. In the second part of the study, depending on the literature created in the first part, the transformation of higher education in Türkiye in the post-1980 period is handled as *dispositif*. In this context, the subject is discussed with three different periodizations as higher education *dispositif* after 1980, higher education *dispositif* after the 28 February National Security Council (MGK) decisions, higher education and *dispositif* during the AK Party's political powers. This thesis is important in the context of discussing the field of higher education studies with a Foucaultian perspective and discussing it in Türkiye. In addition, this thesis is also important because it opens up a field for other studies to be done in the field of

higher education as well as for new researches to be made with the Foucaultian method in different fields of study.

Keywords: Higher Education Studies, Higher Education in Turkey, Foucault